

<http://www.jyu.fi/library/tutkielmat/403/>

Vapaa Viro

Viron itsenäistymisestä käyty keskustelu
Helsingin Sanomissa ja Keski-suomalaisessa
vuosina 1990 - 1991

Marko Rossinen
Jyväskylän Yliopisto
Sosiologian pro gradu-työ
1997

TIIVISTELMÄ

Marko Rossinen

Pro gradu-työ: *Vapaa Viro. Viron itsenäistymisestä käyty keskustelu Helsingin Sanomissa ja Keskisuomalaisessa vuosina 1990 - 1991.*

*Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos/Sosiologian yksikkö
Jyväskylän Yliopisto 1997*

152 sivua + liitteet (70 sivua).

Työssä tutkitaan Viron itsenäistymisestä käytyä keskustelua Helsingin Sanomissa ja Keskisuomalaisessa vuosina 1990 - 1991. Siinä tutkitaan sanomalehdissä käytyä keskustelua sekä verrataan sitä myös Suomen virallisiin ulkopoliittisiin kannanottoihin tuona aikana. Tutkimusaineistona käytetään valmiiksi kerättyjä sanomalehtiartikkeleita sekä virallisia ulkopoliittisia kannanottoja. Työn tutkimusmenetelmänä käytetään diskurssianalyysiä.

Tutkielman alussa esitetään katsaus Viron tapahtumiin tällä vuosisadalla. Lisäksi tutkimuksen kontekstin ymmärtämiseksi työhön on liitetty kronologia tärkeimmistä tapahtumista, painottuen Neuvostoliiton uudistuspolitiikan aikaan vuosina 1985 - 1991.

Käytyä keskustelua tarkastellaan Arja Jokisen, Kirsi Juhilan ja Eero Suonisen teoksessa "Diskurssianalyysin aakkoset" sekä Norman Faircloughin teoksen "Discourse and Social Change" esittämän teoreettisen viitekehyksen avulla.

Keskustelusta hahmottuu kaksi diskurssia, joiden luonnetta eritellään tarkemmin edelläolevan teoreettisen kehyksen pohjalta. Nimitän diskursseja realismidiskurssiksi ja moraalidiskurssiksi. Realismidiskurssin pääajatuksia olivat kansallisen edun korostaminen Suomen ulkopoliittikkaa määrittävänä kriteerinä, tunteilun välttäminen, maltin korostaminen ja vetoaminen poliittisiin realiteetteihin ulkopoliittikan harjoittamisen perustana. Realismidiskurssissa Viron itsenäistymiskysymys nähtiin ennen kaikkea Neuvostoliiton sisäisenä kysymyksenä. Moraalidiskurssissa korostettiin virolaisten omaa oikeutta päättää asemastaan kansakuntana. Tämä oikeus nähtiin

etusijaiseksi verrattuna Neuvostoliiton tai muiden maiden intresseihin. Moraalidiskurssin mukaan myös kansainvälisellä yhteisöllä oli oikeus ottaa kantaa Viron kehitykseen.

Tutkimuksessa kuvataan sanomalehtikeskustelun kehittymistä, diskurssien erityispiirteitä sekä verrataan sanomalehtikeskustelua virallisiin ulkopoliittisiin kannanottoihin.

Avainsanat: Viro, itsenäistyminen, diskurssianalyysi.

SISÄLLYSLUETTELO

TIIVISTELMÄ

SISÄLLYSLUETTELO

1. TUTKIMUSONGELMA	1
2. AINEISTO	3
3. TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN TAUSTA: YLEISTÄ DISKURSSIANALYYSISTÄ JA DISKURSSEISTA	5
Diskurssianalyysistä tutkimusmenetelmänä	5
Kielen käyttö sosiaalisen todellisuuden rakentajana	5
Merkityssystemien kirjo	6
Toiminnan kontekstuaalisuus	6
Toimijan kiinnittyneisyys merkityssystemeihin	8
Kielen käytön seurauksia tuottava luonne	9
4. NORMAN FAIRCLOUGH: DISKURSSIN SOSIAALINEN TEORIA	11
Mitä diskurssi tarkoittaa?	11
Mitä elementtejä diskurssiin sisältyy?	11
Sosiaalinen käytäntö	12
Diskursiivinen käytäntö	13
Diskurssi tekstinä	14
Diskursiivinen muutos	15
Intertekstuaalisuus	15
Julkituodun intertekstuaalisuuden erikoispiirteitä	16
Interdiskursiivisuus	18
Tekstianalyysi: sosiaalisten suhteiden rakentaminen	19
5. KIRJOITUSTEN STATUKSESTA	22
Utistyyppit	22
Sanomalehtien aineistosta	24
Virallisista ulkopoliittisista lausunnoista	26
6. REALISMI, MORAALI & SUVEREENISUUS	27
Poliittisen realismin kuusi periaatetta	27
Moraalin korostaminen kansainvälisessä politiikassa	29
Suvereenisuuden luonteesta	30
7. VIRON HISTORIASTA	34
Vuodet 1918 - 1939	34
"Tukikohtien aika"	37
Sovjetisoinnin kausi	37
Neuvostovallan alku 1940 - 1941	39
Saksan miehitys 1941 - 1944	39

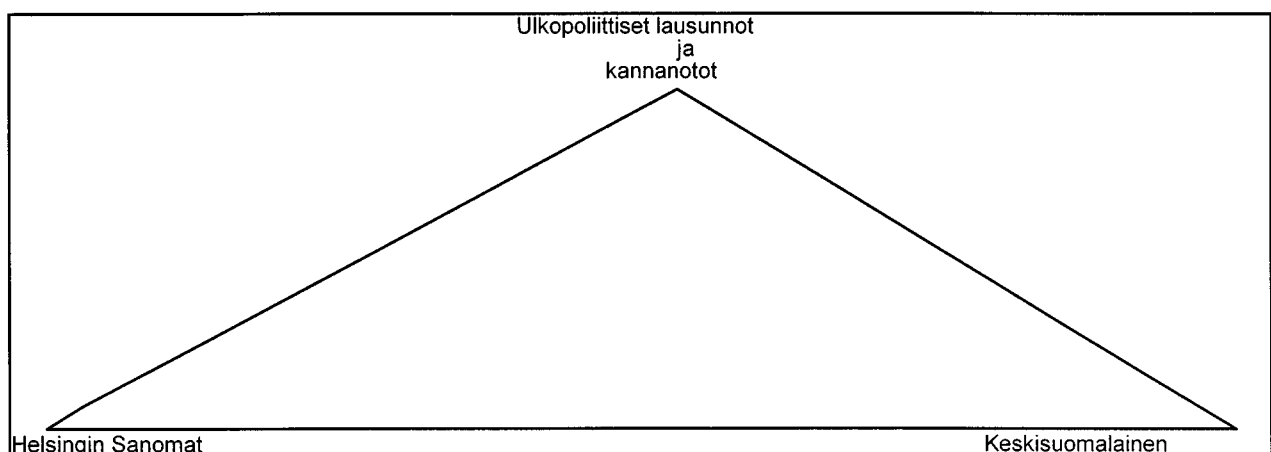
Stalinismi Baltiassa 1944 - 1953	40
"Suojasää"	40
Neuvostoliiton uudistuspolitiikka: perestroika ja glasnost	42
Taloudesta politiikkaan	44
Muutos 1988	45
8. DISKURSSIANALYYSIN EMPIIRINEN OSUUS	52
Vuosi 1990	52
Vuosi 1991	89
Itsenäisyys - mitä sitten?	135
Viron kehityksestä itsenäistymisen jälkeen	137
9. TEORIA JA EMPIRIA: KESKUSTELUN YHTEENVETO	140
10. DISKUSSIO	147
LÄHTEET	149
LIITTEET	152
Ulkoasiainministeri Pertti Paasion antama lausunto Baltian tilanteesta 27.3.1990	152
Eurooppa on Viron ohjelma	153
Viron Tasavallan Korkeimman Neuvoston päätös	
Viron valtiollisesta itsenäisyydestä	160
Baltian tapahtumien kronologia 1918-91	162

1. TUTKIMUSONGELMA

Tutkin työssäni Viron itsenäistymisestä käytyä keskustelua Keskisuomalaisen ja Helsingin Sanomien kirjoituksissa vuosina 1990 - 1991. Työni tutkimusmenetelmänä on diskurssianalyysi. Pyrin tutkimaan sitä, millaisia diskursseja kirjoituksissa esiintyy, mitä ne sisältävät ja mikä on niiden suhde toisiinsa. Tutkin millaista keskustelua Viron itsenäisyydestä käytiin näiden lehtien palstoilla: ketkä keskustelivat, mistä keskusteltiin, millaisia lausuntoja ja argumentteja keskustelussa esitettiin, millaisia vaiheita keskustelussa oli. Työni ensimmäinen tutkimusongelma on siis tutkia näissä lehdissä käytyä keskustelua.

Työni toisena tutkimusongelmana on tutkimuskohteena olevien sanomalehtien ja Suomen virallisten Viroa koskevien ulkopoliittisten kannanottojen vertaaminen. Ulkoasiainministeriö julkaisee teosta "Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja", johon on koottu Suomen virallisia ulkopoliittisia lausuntoja kronologisesti. Olen käyttänyt lähteenäni tätä teosta. Pyrin tutkimaan ulkopoliittisia kannanottoja samaan tapaan kuin lehtien keskustelua. Lisäksi vertaan ulkopoliittisia kannanottoja tutkimuskohteina olevien sanomalehtien kirjoituksiin. Tutkimusongelmani voi tiivistää jäljempänä olevan kuvan mukaisesti: kolmio kuvaa itsenäistymiskeskustelua ja sen kärjet kuvaavat niitä pisteitä, joiden kautta pyrin tuota keskustelua tutkimaan.

KUVA 1. Tutkimusongelma

Vaikka tutkimusongelmani on Viron itsenäistymisestä käyty keskustelu, olen joutunut ottamaan mukaan ja seuraamaan myös muiden Baltian tasavaltojen itsenäistymiskeskustelua. Tämä johtuu siitä, että itsenäisyyspyrkimyksiä pyrittiin ajamaan kaikissa Baltian tasavalloissa: niiden kehitys ei ollut autonomista, vaan niiden välillä vallitsi vuorovaikutus. Tutkimusongelmani kannalta oli relevanttia ottaa esille myös muiden Baltian tasavaltojen kehitystä kuvaavia lausuntoja, kommentteja, uutisia ja tapahtumia.

2. AINEISTO

Käytän aineistona Andres Perendin kokoamaa Baltica Index-lehtiartikkelikokoelmaa. Siihen on koottu 14 suomalaisen sanomalehden Baltiaa käsittelevät uutiset vuosilta 1987 - 1993. Olen tutkinut kokoelmassa olevat tutkimusajankohtaan (1990 - 1991) sijoittuvat Helsingin Sanomien ja Keski-suomalaisen artikkelit. Aineiston valinta on tietenkin subjektiivista: Perendi on suorittanut omat valintansa kokoelmaa kootessaan, samoin kuin minä olen tehnyt omassa työssäni. Kokoelma on erittäin kattava Baltia-uutisia käsittävä kokonaisuus, sillä siihen kuuluu noin 400 mikrofilmikorttia.

Perendin keräämä aineisto kattaa kaikki Helsingin Sanomissa ja Keski-suomalaisessa julkaistut Baltiaa koskevat kirjoitukset vuosina 1987 - 1993. Lisäksi mukana on kahdentoista muun lehden aihetta käsittelevät kirjoitukset. Tutkimukseni kannalta on huomattava, että Perendin keräämästä aineistosta saattaa puuttua kirjoituksia, joilla saattaa olla relevanssia tutkimusongelmani kannalta. Tällaisia ovat epäsuorasti Viroa ja Baltiaa koskevat kirjoitukset: esimerkiksi Neuvostoliittoa, suurvaltojen välisiä suhteita tai Suomen ulkopoliittikkaa käsitteleviä kirjoituksia saattaa puuttua aineistosta. Käytän työssäni myös Suomen virallisia ulkopoliittisia lausuntoja, joita on koottu teoksiin "Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1990" ja "Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1991".

Perendin kokoelman artikkelit löytyvät lisäksi Jyväskylän yliopiston vapaakappalekokoelman mikrofilmeiltä, koska vapaakappalekokoelma kattaa kaikki suomalaiset sanoma- ja aikakauslehdet vuodesta 1919 alkaen. Yliopiston vapaakappalekokoelmassa kaikki lehdet ovat luettavissa kokonaisina.

Miksi sitten valitsin tutkittaviksi lehdiksi Helsingin Sanomat ja Keski-suomalaisen? Ensinnä, valintaani vaikutti se, että olen lukenut molempia lehtiä lähes päivittäin jo useamman vuoden ajan. Mutta valinnalle oli muitakin syitä.

Helsingin Sanomat on tilaajamäärältään maamme suurin sanomalehti ja sitä pidetään maamme ainoana valtakunnallisena sanomalehtenä. Näin se on valtakunnallisesti merkittävä mielipidevaikuttaja, jonka kirjoituksille annetaan yleensä huomiota muita sanomalehtiä enemmän. Keski-suomalaisen valitsin siksi, että se on paikallinen maakunnallinen sanomalehti ja Keski-Suomen läänin ykköslehti: se edustaa tässä tutkimuksessa maakuntalehtiä. Keski-suomalaista voidaan

luonnehtia myös reaalipoliittisen keskustelutradition edustajaksi.

3. TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN TAUSTA: YLEISTÄ DISKURSSIANALYYSISTÄ JA DISKURSSEISTA

Diskurssianalyysistä tutkimusmenetelmänä

Käytän työni tutkimusmenetelmänä diskurssianalyysiä. Diskurssianalyysi on tutkimusmenetelmä, jonka avulla voidaan tutkia kielen käyttöä erilaisissa tilanteissa. Jokinen, Juhila ja Suoninen (1993, 17) toteavat, että diskurssianalyysiä ei ole mielekästä luonnehtia selkeärajaiseksi tutkimusmenetelmäksi, vaan pikemmin *väljäksi teoreettiseksi viitekehykseksi*. He näkevät tämän viitekehyksen rakentuvan seuraavista teoreettisista lähtökohtalettamuksista:

1. *Oletus kielen käytön sosiaalista todellisuutta rakentavasta luonteesta*
2. *Oletus useiden rinnakkaisten ja keskenään kilpailevien merkityssysteemien olemassaolosta*
3. *Oletus merkityksellisen toiminnan kontekstisidonnaisuudesta*
4. *Oletus toimijoiden kiinnittymisestä merkityssysteemeihin*
5. *Oletus kielen käytön seurauksia tuottavasta luonteesta*

(Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 17-18.)

Kielen käyttö sosiaalisen todellisuuden rakentajana

Käyttämämme kieli on *konstruktivistista*. Annamme asioille sen avulla erilaisia merkityksiä. Kielen konstruktivisuuteen liittyy samalla ajatus sosiaalisesti jaetuista merkityssysteemeistä, jossa eri merkitykset muodostuvat suhteessa ja erotuksena toisiinsa. Nämä merkitysjärjestelmät ovat syntyneet ja vakiintuneet ajan kuluessa.

Ajatukseen konstruktivistisista merkityssysteemeistä sisältyy myös ajatus siitä, että kieli on sisällöltään ei-heijastava: kieltä ei oleteta sisällöltään todellisuutta kuvaavaksi. Kielen ei ajatella heijastavan yksiselitteisellä tavalla ulkoista todellisuutta (esim. värien nimet eivät pelkkinä niminä ole konkreettisia todellisuuden heijastajia).

Erilaiset merkityssysteemit ovat osa *sosiaalisia käytäntöjä*. Ne eivät siis kumpua satunnaisesti, vaan niillä on takanaan pitkä historia. Tutkija joutuu rakentamaan erilaisia tekstejä käyttäen hyväkseen näitä merkityssysteemejä. Sen pohtimista, missä määrin hän voi irtaantua näistä vakiintuneista systeemeistä, nimitetään *reflektoinniksi*. (Jokinen ym. 1993, 22 - 24.)

Merkityssystemien kirjo

Yksi ja sama asia voi saada useita erilaisia merkityksiä. Nainen voidaan tilanteesta riippuen luokitella äidiksi, tyttäreksi, aikuiseksi, akateemiseksi, maalaajaksi, raittiiksi jne...Lisäksi yksi ja sama kielenkäyttäjä voi liikkua kaikilla näillä merkitysalueilla. Näitä erilaisia merkityssystemejä on toisinaan kutsuttu *diskursseiksi*. Jokinen, Juhila ja Suoninen (1993, 27) määrittelevät diskurssit ja tulkintarepertuaarit *verrattain eheiksi säännönmukaisten merkityssuhteiden systeemeiksi, jotka rakentuvat sosiaalisissa käytännöissä ja samalla rakentavat sosiaalista todellisuutta*.

Diskurssin käsite sopii heidän mielestään paremmin tutkimuksiin, joissa painopiste on ilmiöiden historiallisuuden tarkastelussa, valtasuhteiden analyysissä tai institutionaalisissa sosiaalisissa käytännöissä. Tulkintarepertuaarin käsite sopii heidän mielestään paremmin sellaisiin tutkimuksiin, joissa tutkitaan yksityiskohtaisesti arkisen kielen käytön vaihtelevuutta. (Jokinen ym. 1993, 27 - 28.)

Puhutaan myös *interdiskursiivisuudesta ja -tekstuaalisuudesta*. Sillä tarkoitetaan erilaisten merkityssystemien keskinäistä vuorovaikutusta.

Lisäksi Jokinen, Juhila ja Suoninen huomauttavat, että diskurssi ja tulkintarepertuaari ovat molemmat tutkimusten tuloksia, eivät niiden analyysin raakamateriaalia.

Toiminnan kontekstuaalisuus

Diskursseja tuotetaan, uusinnetaan ja muunnetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä. Tällöin diskurssianalyysissä (DA) pyritään ottamaan huomioon *tapahtumatilanteen eli kontekstin* merkitys diskurssien kannalta.

Diskurssianalyysissä (toisin kuin esim. strukturoiduissa haastatteluissa) ei pyritä hävittämään näitä taustatekijöitä, vaan ne otetaan huomioon analyysin kannalta arvokkaana informaationa. (Jokinen ym. 1993, 29.)

Konstekstuaalisuuden huomioonottamiseksi olen liittänyt tähän työhön mukaan Baltian tapahtumia käsittelevän kronologian vuosilta 1918-1991. Kronologiassa on mukana myös muita kuin Baltian tapahtumia siltä osin, kuin katson niillä olevan merkitystä tapahtumien kontekstuaalisuuden ymmärtämiseksi ja kontekstin esiintuonnin kannalta.

On olemassa erityyppisiä konteksteja. Niitä ovat (Jokinen ym. 1993, 30 - 34):

- *sanojen yhteys lauseeseen tai yksittäisen teon rakentuminen suhteessa toimintaepisodiin (lause- ja episodikonteksti)*

- *vuorovaikutuskonteksti*

- *kulttuurinen konteksti*

Sanojen yhteys lauseeseen tai yksittäisten tekojen suhde toimintaepisodiin on kontekstin yksinkertaisin muoto. Tästä kontekstityypistä yksinkertaisimpana esimerkkinä ovat sellaiset sanat, joilla jo sanakirjan mukaan on useita merkityksiä. Se, mikä sanan merkityspotentiaali realisoituu, riippuu kulloisestakin lausekontekstista.

Vuorovaikutuskontekstissa on nimensä mukaan kyse sellaisista vuorovaikutuksen ominaisuuksista, jotka ovat lausumien tulkinnan kannalta olennaisia. Esim. kokouspuheenvuorot, kannanotot ja rajaukset ovat toisistaan riippuvaisia. Sekä lause- ja episodikonteksti että vuorovaikutuskonteksti ovat aktuaalisessa toimintatilanteessa rakentuvia. (Jokinen ym. 1993, 32.)

Varsinkin ulkopolitiikalle on ominaista vuorovaikutuskontekstin korostuminen: ulkopolitiikka on kannanottoja tapahtumiin sekä kehitykseen - toisin sanoen se on voimakkaan vuorovaikutuksellista. Ulkopolitiikassa lehdistöllä on myös tärkeä rooli. Tämä näkyy siinä, että suurlähetystöissä on lehdistöavustajia, joiden nimenomaisena tehtävänä on seurata asemamaansa sanomalehdistöä.

Kulttuurinen konteksti tarkoittaa sitä, että aineistosta pyritään tunnistamaan sellaisiakin seikkoja, joiden tulkinta edellyttää tutkijan oman kulttuuristen tapojen, stereotyyppien tai yleisen yhteiskunnallisen ilmapiirin tuntemuksen tietoista käyttöä. Kulttuurisen kontekstin tasolla liikkuvaa analyysiä on mahdollista jatkaa siitä, miten kielen käyttäjät suhteuttavat lausumansa mahdollisiin vasta-argumentteihin, jotka edustavat laajalle levinneitä kulttuurisia konventioita. Suhde mahdollisiin vasta-argumentteihin on usein olennainen, vaikkei sitä olisi keskustelussa

julkilausutusti esitettykään. Tällöin puhuja argumentoi ikään kuin näkymättömälle yleisölle ottaen jo ennakolta huomioon mahdollisesti esitettävän kritiikin. (Jokinen ym. 1993, 33.)

Tuon tässä työssä esille nimenomaan argumentaatiota: sitä miten eri linjat suhtautuivat toisiinsa ja miten ne kehittyivät. On huomattava, että ulkopoliittiset lausunnot on yleensä tarkoitettu diplomatian työvälineiksi ja signaaleiksi: niiden yleisö on pieni. Kuitenkin lausunnot voivat saada myös suurta julkisuutta tiedotusvälineissä, aivan kuten Baltian maiden kehitystä koskeneet lausunnot varsinkin vuonna 1991.

Kulttuurisella kontekstilla on merkitystä ulkopoliittikkaa koskevan argumentaation arvioinnissa: eri maissa kulttuuri on erilaista ja siksi on tärkeä tuntea tätä kulttuurista kontekstia.

Eräänlaiseksi kontekstiksi voidaan myös nimittää niitä *reunaehtoja*, jotka ovat olleet olennaisia tutkittavan aineiston tuottamisen kannalta. Tällaisia voivat olla esim. keskustelutilanteen huomioiminen (esim. opettaja - oppilas, lääkäri - potilas...), tietty yhteiskunnallinen asema (esim. ministeri - kansalainen) tai lakien tunteminen. (Jokinen ym. 1993, 34 - 35.)

Toimijan kiinnittyneisyys merkityssysteemeihin

Diskurssianalyysin tarkastelukohteena eivät ole yksilöt, vaan sosiaaliset käytännöt. Tavoitteena ei siis ole kaivaa esiin tutkittavan henkilökohtaisia näkemyksiä oman itsensä edustajana, vaan laajempia minän rakentumisen/rakentamisen sosiaalisia prosesseja.

Identiteetti on käsite, joka voidaan määrittää tarkoittamaan niitä oikeuksia, velvollisuuksia ja ominaisuuksia, joita toimija olettaa itselleen, toisille toimijoille tai muut toimijat olettavat hänelle. Eri diskursseissa identiteetit muotoutuvat erilaisiksi ja kutsuvat meitä ikäänkuin tietynlaisiksi ihmisiksi. (Jokinen ym. 1993, 38 - 39.)

Ulkopoliittikkaa koskevassa argumentaatiossa identiteetit tulevat myös esille: ulkopoliittiset toimijat esittävät tiettyjä kantoja ja rakentavat itselleen identiteettejä, joista käsin he arvioivat omaa ja muiden toimintaa.

Subjektipositio on käsite, jota käytetään erityisesti kuvaamaan toiminnan rajoituksia (kuten myös

toimijan aseman vaihteluita kullakin toimijalla). Itsensä rakentamisella on omat rajansa, kaikki positiot eivät ole yhtä mahdollisia (esim. koulussa opettaja kysyy ja oppilas vastaa, he ottavat asemansa annettuna). Tällöin tarkastellaan sitä, miten tuota stabiilisuutta tuotetaan sosiaalisissa käytännöissä. Positiot eivät myöskään ole ennalta olemassaolevia ja valmiita, vaan ne tuotetaan aina sosiaalisissa käytännöissä. (Jokinen ym. 1993, 40.)

Ulkopoliittisessa argumentaatiossa subjektipositioden merkitys korostuu: ulkopoliittisilla argumenteilla on rajoituksia, ne eivät ole äkkiä tuotettua tajunnanvirtaa, vaan tarkan harkinnan tuloksia. Subjektipositioita voidaan verrata rooleihin: kullakin ulkopoliittisella toimijalla on oma roolinsa, joka määrää sitä mitä hän voi sanoa tai tehdä. Näihin rooleihin kohdistuu myös odotuksia muitten taholta.

Diskurssin käyttäjän käsite tuo esiin saman asian toiminnallisemman puolen. Siinä on kyse ihmisten tavoista määrittää itse itseään ja puhua kokemuksistaan milloin minkäkinlaisilla, jopa ristiriitaisilla, tavoilla. Toimija voi ottaa käyttöönsä erilaisia merkityssysteemejä, ilman että olisi vain yhden position käyttäjä. (Jokinen ym. 1993, 39 - 40.)

Kielen käytön seurauksia tuottava luonne

Kaikki lausumat paitsi kuvaavat todellisuutta, myös tuottavat sitä. Lausumilla on siis funktioita.

Ulkopolitiikkaa arvioitaessa seurausten merkitys tulee myös näkyvästi esille: joissakin ulkopoliittikkaa koskevissa kannanotoissa se tuodaan esille jopa julkilausutusti.

Tilannekohtainen funktio viittaa siihen, mitä seurauksia jollain lausumalla on jossain yksittäisessä tilanteessa. Funktiolla ei välttämättä viitata toimijan itsensä tarkoittamaan vuorovaikutukseen, vaan huomio kiinnitetään siihen, mitkä funktiot ovat läsnä tai aktualisoituvat vuorovaikutussuhhteissa. (Jokinen ym. 1993, 42.)

Kielen käytöllä voi olla myös laajempia, tilanteen rajat ylittäviä *ideologisia seurauksia*, jotka liittyvät diskurssien ja vallan yhteenkietoutumiseen. Tällaisia seurauksia voivat olla esim. alistussuhteiden legitimointi ja ylläpito. Samalla diskurssilla voi olla ristiriitaisia seurauksia: se voi tuottaa niin myönteisiä kuin kielteisiä seurauksia. Siksi tutkijan kannalta on tärkeää olla

herkkä sille, mitä kaikkea hän omilla analyttisillä tulkinnoillaan on tuottamassa ja mahdollistamassa.

4. NORMAN FAIRCLOUGH: DISKURSSIN SOSIAALINEN TEORIA

Mitä diskurssi tarkoittaa?

Fairclough (1992, 63) määrittelee diskurssin kieltä koskevaksi sosiaalisen toiminnan muodoksi. Tällä on muutamia seurauksia:

1. Diskurssi on *toiminnan muoto*.
2. *Diskurssin ja sosiaalisen toiminnan välillä on vuorovaikutussuhde*. Toiminta muokkaa diskurssia ja diskurssi vaikuttaa myös toimintaan.

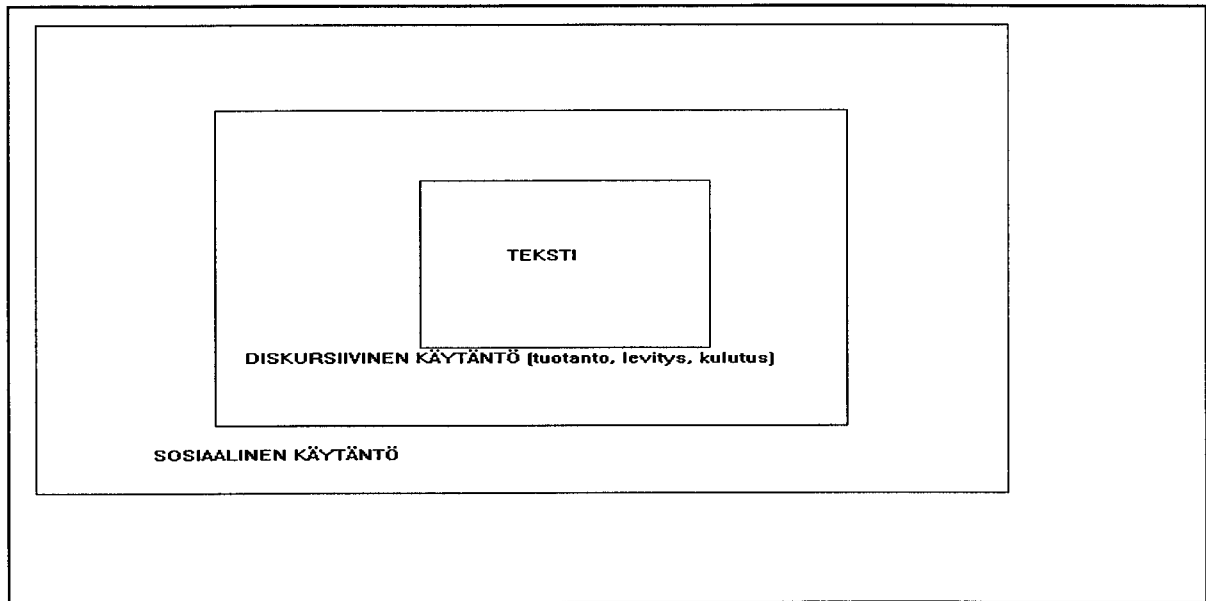
Diskurssi on sosiaalisesti rakentava. Faircloughin mukaan tästä aiheutuu muutamia seurauksia (Fairclough 1992, 64):

1. Diskurssi rakentaa sosiaalisia identiteettejä sekä subjektipositioita (*kielen identiteettifunktio*). Identiteettifunktio liittyy niihin tapoihin, joilla sosiaaliset identiteetit rakennetaan diskursseissa.
2. Diskurssi auttaa konstruoimaan ihmisten välisiä sosiaalisia suhteita (*kielen relationaalinen funktio*). Tämä liittyy siihen, kuinka sosiaaliset suhteet määräytyvät ja kuinka niitä järjestetään.
3. Diskurssin avulla on mahdollista konstruoida tieto- ja uskomusjärjestelmiä (*kielen ideationaalinen funktio*). Ideationaalinen funktio liittyy siihen, kuinka teksteissä annetaan merkityksiä maailmalle ja siellä tapahtuville prosesseille, kokonaisuuksille ja suhteille.

Mitä elementtejä diskurssiin sisältyy?

Faircloughin mukaan diskurssiin sisältyy kolme elementtiä, nimittäin sosiaalinen käytäntö, diskursiivinen käytäntö ja teksti.

KUVA 1. Kolmiulotteinen diskurssikäsite

Lähde: Fairclough 1992, 73.

Sosiaalinen käytäntö

Fairclough liittää diskursseihin sosiaalisena käytäntönä kaksi keskeistä seikkaa, ideologian ja hegemonian.

Ideologia

Faircloughin mukaan ideologiaan liittyy seuraavia elementtejä (Fairclough 1992, 86 - 87):

1. Ideologia on materiaalisesti olemassaolevana instituutioiden käytännöissä.
2. Ideologia puhuttelee subjekteja. Tällä Fairclough tarkoittaa sitä, että yksi diskurssin merkittävimpiä vaikutuksia on se, että diskurssit rakentavat erilaisia subjekteja.

3. Ideologiset valtiokoneistot (esim. opetusta antavat organisaatiot) ovat sekä luokkataistelun paikkoja että vaiheita¹. Tämä johtaa huomion keskittämiseen ideologia-orientoituneeseen diskursianalyysiin.

Fairclough ymmärtää ideologian *todellisuudelle annetuiksi merkityksiksi tai konstruktioiksi, jotka ovat muodostuneet diskursiivisten käytäntöjen tai merkityksien sisään ja jotka auttavat hallintasuhteiden tuottamista, uusintamista tai transformaatiota*. (Fairclough 1992, 87.)

Fairclough suosii sitä näkemystä, että ideologiat sijoittuvat rakenteisiin, jotka muodostavat menneiden tapahtumien tuloksia ja tämänhetkisten tapahtumien ennakkoehtoja. Fairclough (1992, 90) korostaa myös sitä, että ihmiset eivät aina ole tietoisia omaan puheeseensa tai tekstiinsä liittyvistä ideologioista. Ideologiat voivat olla mukana sekä puheessa että tekstissä ilman että niiden laatija kiinnittää asiaan huomiota. Fairclough toteaa, että ideologiat ovat juuri silloin tehokkaimmillaan: niistä tulee "arkikieltä", johon suhtaudutaan itsestäänselvyytensä. (Fairclough 1992, 87 - 91.)

Hegemonia

Hegemonia tarkoittaa taloudelliseen, poliittiseen, kulttuuriseen tai ideologiseen elämäntilanteeseen liittyvää hallintaa yhteiskunnassa. Hegemonia on yhteiskunnallista valtaa, jota ei koskaan saavuteta pysyvästi, vaan ainoastaan tilapäisesti ja liittoutumalla. Hegemoniassa on kyse "epävakaasta tasapainosta", jolle on ominaista se, että se syntyy liittoutumisen kautta. (Fairclough 1992, 92.)

Hegemonia on pysyvän taistelun kohteena. Taistelulle on ominaista se, että se tapahtuu laajalla rintamalla. (Fairclough 1992, 92.)

Diskursiivinen käytäntö

Fairclough luokittaa diskursiivisen käytännön kolmeen alaluokkaan (Fairclough 1992, 78):

- tekstin tuottaminen
- tekstin jakaminen

¹ Faircloughin tekstissä todetaan: "Ideological state apparatuses are both sites of and stakes in class struggle."

- tekstin kuluttaminen (lukeminen ja käyttäminen)

Tekstin tuottamisessa voi olla useita eri vaiheita. Lehdessä voi olla päätoimittaja ja useita toimittajia tai lehdessä voi olla ääritapauksessa vain yksi toimittaja, joka huolehtii kaikesta juttujen laadinnasta.

Tekstin jakaminen tarkoittaa tekstin toimittamista sen tekijältä tekstin kuluttajille. Teksti voi tulla lukijalle useita eri teitä. Se voi löytää tiensä lukijan luokse vaikka pääkirjoituksen, mainoksen, mielipidekirjoituksen, kolumnin, ilmoituksen tai tieteellisen artikkelin muodossa.

Tekstin kuluttamisessa tekstin kohde käyttää tekstiä hyväkseen. Kuluttaminen voi olla "passiivista" sanomalehtiotsikoiden lukua, teksti-tv:n uutissivujen selailua tai aktiivista tiedon etsintää. Kuluttamisvaiheessa merkittäväksi kysymykseksi nousee tiedon tulkitseminen. Tulkinta voi vaihdella mitä moninaisimmalla tavoilla aina lukijan mukaan.

Diskurssi tekstinä

Kriittisen diskurssianalyysin lähtökohtana on ajatus siitä, että merkit ovat sosiaalisesti motivoituneita (eli että on syitä yhdistää tiettyjä merkkejä tiettyihin merkittyihin). Toisena kriittisen diskurssianalyysin lähtökohtana on ajatus tekstin potentiaalisen merkityksen ja sen tulkinnan erottamisesta toisistaan. Tekstit ovat ambivalentteja sekä avoimia useille kilpaileville tulkinnoille. Fairclough luokittaa diskurssien konstruktiiiset elementit kolmeen luokkaan.

Ensinnä diskurssit muodostavat sosiaalisia identiteettejä sekä subjektipositioita. Sosiaalisten identiteettien muodostaminen vastaa Faircloughin teoriakäsitteistössä kielen identiteettifunktiota.

Toiseksi, diskurssit auttavat konstruoimaan ihmisten välisiä sosiaalisia suhteita. Tämä vastaa kielen relationaalista funktiota.

Kolmanneksi diskurssit auttavat tieto- ja uskomusjärjestelmien konstruoinnissa. Tämä vastaa kielen ideationaalista funktiota (Fairclough 1992, 64).

Diskursiivinen muutos

Faircloughin mukaan diskursiivisen muutoksen ydin on ristiriitojen olemassaolossa. Kun yhteiskunnassa ilmenee ristiriitoja, syntyy muutospainetta. Tällöin ihmiset joutuvat dilemman eteen: heidän on ratkaistava se, kuinka he suhtautuvat näihin ristiriitoihin. (Fairclough 1992, 96.)

Ratkaisukeinoina voivat olla innovatiivisuus ja luovuus, olemassaolevien konventioiden uudet tulkinnat tai muutosvastarinta. Esim. teksteissä muutos ilmenee siten, että tekstit sisältävät uusia, entisen kanssa ristiriidassa olevia, elementtejä. Myöhemmin nämä elementit mukautuvat teksteihin ja niistä tulee luonnollisia. (Fairclough 1992, 96.)

Intertekstuaalisuus

Intertekstuaalisuus tarkoittaa eri lausumissa olevia elementtejä, jotka ovat tulleet näihin lausumiin jostain toisista lausumista.

Intertekstuaalisuudessa on siis kyse vuorovaikutuksesta. Fairclough (1992, 101) määrittää intertekstuaalisuutta sanoen, että *"there can be no statement that in one way or another does not reactualize others"*. Mihail Bakhtin on erottanut kahdenlaista intertekstuaalisuutta: hän puhuu horisontaalisesta ja vertikaalisesta intertekstuaalisuudesta.

Horisontaalinen intertekstuaalisuus viittaa sellaiseen suhteeseen, joka vallitsee jotakin tekstiä edeltävien ja sen jälkeen tulevien tekstien välillä. Horisontaalinen intertekstuaalisuus muistuttaa dialogista suhdetta. (Fairclough 1992, 103.)

Vertikaalinen intertekstuaalisuus viittaa sellaiseen suhteeseen, joka vallitsee tekstin ja muiden tekstien välillä. Kyseessä on suhde, joka vallitsee esim. samanaikaisten tekstien kesken. (Fairclough 1992, 103.)

Fairclough määrittelee lisäksi kahdentyyppistä tekstien välistä vuorovaikutusta: julkituotua intertekstuaalisuutta (manifest intertextuality) sekä interdiskursiivisuutta (constitutive intertextuality). (Fairclough 1992, 117.)

Julkituodussa intertekstuaalisuudessa on kyse siitä, kuinka muita tekstejä sijoitetaan johonkin

tekstiin. Kyse voisi esim. olla kursivoidusta lainauksesta jonkin tekstin sisällä. (Fairclough 1992, 117.)

Konstitutiivinen intertekstuaalisuus on sitä, kuinka diskurssityyppi rakentuu erilaisten diskursiivisten järjestelmien tuloksena. Faircloughin (1992, 118) mukaan voidaan erottaa erityyppisiä intertekstuaalisuuden alatyyppejä:

- *sekventiaalinen intertekstuaalisuus*: kuinka erityyppiset tekstit tai diskurssityypit vaihtelevat saman tekstin sisällä

- *suljettu intertekstuaalisuus*: siinä on kyse siitä, kuinka yksi teksti tai diskurssityyppi on sijoitettu toisen tekstin tai diskurssityypin sisälle.

- *sekoittunut intertekstuaalisuus*: tekstit ja diskurssityypit ovat sekoittuneet monimutkaisemmalla ja vaikeammin havaittavalla tavalla toisiinsa. (Fairclough 1992, 118.)

Julkituodun intertekstuaalisuuden erikoispiirteitä

Fairclough ottaa esille julkituodun intertekstuaalisuuden muutamia erikoispiirteitä. Niitä ovat diskurssirepresentaatio, ennako-oletukset, negaatio, metadiskurssi ja ironia.

Diskurssirepresentaatio

Fairclough käyttää diskurssirepresentaatio-termiä, koska se hänen mukaansa tuo esille eräitä seikkoja (Fairclough 1992, 118):

(i) kun jostain diskurssista kerrotaan, niin kertoja joutuu aina valitsemaan sen, miten hän kertoo diskurssista uudelleen.

(ii) se, mitä esitetään ei ole vain puhe tai teksti, vaan myös olosuhteet, äänensävy ja muita vastaavia seikkoja.

Ennakko-oletukset

Ennakko-oletukset ovat asioita, joita tekstin tuottaja ottaa "ennalta-annettuina" seikkoina. Tekstissä voi olla tällaisesta useita esimerkkejä, esim. termit "neuvostouhka" ja "vaaratekijä" ovat näistä oletuksista esimerkkejä. Faircloughin mukaan ennakko-oletukset voivat olla luonteeltaan manipulatiivisia ja tahallisia tai rehellisiä. Ennakko-oletukset ovat tehokas tapa hallita ihmisiä, sillä niitä on usein vaikea kumota. (Fairclough 1992, 120.)

Negaatio

Negaatio tarkoittaa jonkin asian esittämistä kielteisessä valossa. Negaatiota käytetään usein tarkoituksellisesti poleemisiin tarkoituksiin. (Fairclough 1992, 121.)

Metadiskurssi

Metadiskurssi tarkoittaa sitä, että tekstin laatija erottaa itsensä laatimastaan tekstistä ikäänkuin ulkopuoliseksi: tällöin syntyy vaikutelma siitä, että teksti olisi jonkun toisen kirjoittamaa, kirjoittajan ulkopuolelta tulevaa tekstiä. Metadiskurssi implikoi sitä, että puhuja on oman diskurssinsa ulkopuolella (esim. poliitikko kommentoi lehdessä harjoitettua politiikkaa antaen vaikutelman, että hän on sen ulkopuolella). (Fairclough 1992, 123.)

Ironia

Ironialla on perinteisesti tarkoitettu sitä, että vaikka jotain sanotaan, niin se sanotaan eri merkityksessä, kuin itse sanoista voisi päätellä. Faircloughin mielestä tässä määritelmässä on se heikkous, että siinä ei ole mukana ironian intertekstuaalista luonnetta. Fairclough ottaa tästä luonteesta esimerkin: Menemme eväsretkelle ja ennen sitä kehumme, että "on hieno päivä mennä eväsretkelle". Kun menemme retkelle, alkaa sataa ja ukkostaa. Kun nyt olemme retkellä ja sanomme, että "on hieno päivä mennä eväsretkelle", sisältää tämä lausuma ironiaa. Tällöin sekä sanoja että kuulija käsittävät, ettei eväsretkellä sanottu lausuma ollut totta ja molemmat käsittävät sen ironisen luonteen. (Fairclough 1992, 123.)

Interdiskursiivisuus

Interdiskursiivisuus tarkoittaa sitä kuinka diskurssityyppi rakentuu erilaisten diskursiivisten järjestelmien tuloksena. Siihen kuuluu se, että joillakin diskurssijärjestelmillä on etusija joihinkin muihin diskurssityyppeihin verrattuna. (Fairclough 1992, 118.)

Fairclough (1992, 124) luokittelee erityyppisiä diskurssijärjestelmiä. Niitä ovat hänen mukaansa

- genre
- tyyli
- toimintatyyppi
- diskurssi

Genre on suhteellisen pysyvä, sosiaalisesti hyväksytty toimintatapa, joka liittyy johonkin sosiaaliseen vuorovaikutustilanteeseen (esim. informaalin keskustelu, televisiodokumentti, runo, tieteellinen artikkeli). (Fairclough 1992, 126.)

Tyyli liittyy genreen. Tyylille on annettu monta eri tulkintaa. Faircloughin mukaan tyyli voi vaihdella kolmen perustekijän mukaan (yleissävy, tyyppi, retorinen tyyppi). Teksti voi olla yleissävyltään formaali, informaalin, virallinen, intiimi, tavanomainen jne...(Fairclough 1992, 127.)

Tyyli voi vaihdella myös tyyppin mukaan. Esim. teksti voi olla tarkoitettu luettavaksi sellaiseen, kirjoitettu puheesta suorana lainauksena, tehty tyyliteltyä lainauksena jne...

Kolmas tapa tyylin luokittelussa on retorinen tyyppi. Teksti voi olla argumentatiivista, kuvailevaa tai selittävää. (Fairclough 1992, 127.)

Diskurssi on erityinen tapa käsitellä puheena olevaa asiaa. Diskurssissa painottuu se, että asia ilmenee tekstissä erityisen konstruktion mukaisena. (Fairclough 1992, 128.)

Tekstianalyysi: sosiaalisten suhteiden rakentaminen

Interaktionaaliset kontrolliominaisuudet

Interaktionaaliset kontrolliominaisuudet liittyvät keskusteluihin ja niiden organisoimiseen: vuorojen jakoon, aiheiden valintaan ja muuttamiseen sekä vuorovaikutuksen aloittamiseen ja lopettamiseen jne...

Vuoron ottaminen

Genreihin liittyy erilaisia vuoronottosysteemejä. Etnometodologinen keskusteluanalyysi on jakanut nämä tilanteet seuraavasti:

- (i) tämänhetkinen puhuja voi valita seuraavan puhujan
- (ii) mikäli näin ei ole, kuka tahansa osallistuja voi ryhtyä itse puhumaan
- (iii) ellei näin käy, tämänhetkinen puhuja voi jatkaa

Vaihdon rakenne (exchange structure)

Fairclough puhuu käsitteestä "adjacency pair" (1992, 154). Se viittaa kahden erillisen puhekategorioiden olemassaoloon. Tällöin ensimmäinen puhekatgoria edeltää toista kategoriata. Puheenvuorot ovat luonteeltaan erityyppisiä, esim. kysymys, johon vastataan voi muodostaa parin, tai tervehdysten vaihto voi myös muodostaa parin. Kysymys-vastaus-pari on hyvin yleinen monissa puhevaihdon tyypeissä.

Aiheiden kontrollointi

Harvey Sacks (Fairclough 1992, 154) toteaa, että "*talking topically*" *doesn't consist of blocks of talk about a topic*". Aiheet voivat olla hyvin monimuotoisia. Ne voivat liittyä toisiinsa, ja mitä erilaisimmilta kuulostavat aiheet voivat olla yhteydessä keskenään.

Aiheiden valinta ja hallitseminen

Aiheiden valinta ja niiden hallitseminen on tärkeä vuorovaikutuksen elementti. Sekä eksplisiitti-

siä ja implisiittisiä agendoja voidaan hallita. Lausumien systemaattinen arviointi on vahva tapa hallita erilaisia keskusteluja.

Sanomalehdissä aiheen kontrollointia voivat harjoittaa toimittajat ja ennen kaikkea päätoimittaja: hänellä on sananvaltaa siihen, mitä lehti julkaisee ja mikä on sen linja. Kontrollointi ei ole pelkästään teknistä (lehdessä ei ole esim. tilaa jollekin kirjoitukselle) vaan se voi olla myös ideologista (joku kirjoitus julkaistaan siksi, että se vastaa lehden ideologista linjaa ja joku toinen kirjoitus jätetään julkaisematta siksi, että se ei vastaa sitä).

Formulaatio

Muotoilu on yksi hallinnan keino. Se on erityisen tärkeää esim. diplomatiassa tai hallituspolitiikassa. Yhtenä tehokkaana tapana on ambivalenssien käyttö: lausumat voivat olla tulkittavissa monella tapaa ja näin niitä voidaan käyttää sekä lausujaa vastaan että hänen puolestaan.

Virallisille ulkopoliittisille lausunnoille ja asiakirjoille on ominaista erittäin tarkka formulointi: ne valmistellaan virkamiestyönä ministeriössä, jotta ne vastaisivat mahdollisimman tarkkaan sitä, mikä on ulkopoliittisen linjan mukaista.

Modaalisuus

Voidaan sanoa, että "maa on pyöreä" tai että "maa ei ole pyöreä". Jos sen sijaan sanotaan, että "maa saattaa olla joko pyöreä tai ei", ollaan tekemisissä modaalisuuden kanssa. Tällöin lauseet ovat muodoiltaan "interpersoonallisia" ja niiden tulkinta saa henkilökohtaisen sävyn. Lausumat ovat muodoiltaan pehmeämpiä, niissä ei määrätä asioita mihinkään tiukkaan sävyyn. Modaalisissa lausunnoissa sekä lausunnonantaja että vastapuoli tavoittelevat tiettyä yksimielisyyttä: modaalisissa lausunnoissa pyritään välttämään riitaa. Suomen kielessä modaalisuutta ilmaisevia sanoja ovat esimerkiksi "ehkä", "mahdollisesti", "kenties", "luultavasti" jne... (Fairclough 1992, 158 - 159.)

Fairclough puhuu subjektiivisesta ja objektiivisesta modaalisuudesta. Subjektiivinen modaalisuus tarkoittaa sellaista modaalisuutta, jossa yhteisymmärrykseen pyrkiminen tulee eksplisiittisesti ilmi (esim. "Luulen/epäilen, että maa on pyöreä"). Objektiivinen modaalisuus tarkoittaa sitä, ettei lausunnonantajan oma näkökanta asiaan tule selvästi ilmi: hän voi antaa lausunnon jonkun

ryhmän puolesta tai ilmaista oman näkemyksenä universaalina, kaikkia edustavana, näkemyksenä. (Fairclough 1992, 159.)

Kohteliaisuus

Boudieun mukaan "kohteliaat myönnytykset ovat aina poliittisia myönnytyksiä" (Fairclough 1992, 162). Kohteliaisuuden käyttäminen kuvastaa aina vallitsevia poliittisia tai taloudellisia suhteita. Kohteliaisuudella vältetään myöskin mahdollinen poliittinen kasvojenmenetys.

On huomattava, että kohteliaisuus ja ironia saattavat olla lähellä toisiaan: kohteliaalta näyttävä lausunto voi olla ironinen, mikäli tulkitsijalla on tarkempaa tietoa lausunnon antamiseen liittyvästä kontekstista.

Eetos

Eetoksen olemus on luonteeltaan intertekstuaalista (Fairclough 1992, 166): mitä muitten genrejen malleja ja diskurssityyppejä on käytetty rakentamaan osallistujien subjektiivisuutta (osallistujien identiteettiä, itseä) vuorovaikutuksessa? Eetokselle on luonteenomaista non-verbaalisuus, se on luonteeltaan osallistujan ei-verbaalista toimintaa.

5. KIRJOITUSTEN STATUKSESTA

Analysoin tutkimuksessani erilaisia Viroa ja Baltiaa koskevia Keski-suomalaisen ja Helsingin Sanomien kirjoituksia sekä virallisia ulkopoliittisia lausuntoja ja kannanottoja. Niiden status poikkeaa toisistaan.

Uutistyyppit

Mikko Bruun esittää kaksi uutistyyppijakoa. Bruun huomauttaa, että uutistyyppien jaottelussa käytettävät käsitteet ovat täsmentymättömiä: on hankala määrittää, mihin uutistyyppiin jokin uutinen on sijoitettavissa. Näistä ensimmäisen mukaan uutiset voidaan jakaa eri tyyppeihin seuraavasti (Bruun, Koskimies & Tervonen 1986, 151 - 155):

- sähkeuutiset
- uutisraportit
- uutiskomentit
- uutistaustat

Sähkeuutinen on kuvaus, jossa kerrotaan ensin olennaiset asiat jostain asiasta ja sitten edetään epäolennaisiin asioihin. Sähkeuutisessa ei ole kronologista rakennetta, vaan siinä tärkeysjärjestys korvaa historian.

Uutisraportti on johonkin tapahtumaan liittyvä deskriptiivinen kuvaus, joka esittää tarkempia kuvauksia tästä tapahtumasta. Se on myös muodoltaan sähkeuutista väljempi.

Uutiskomentti tulkitsee tarkasteltavaa asiaa tai tapahtumaa eli sitä, mistä asiassa on kyse ja mitä seurauksia sillä voi olla tai mitä puhuja on tarkoittanut ja mihin hän sillä pyrkii.

Uutistausta pyrkii liittämään uutisen laajempiin asiayhteyksiin, esim. yhteiskunnalliseen tai poliittiseen kontekstiin.

Toisena Bruunin esittämänä uutisten luokittelutyypinä on seuraava kolmijako (Bruun ym. 1986, 154):

- jostain tapahtumasta kertova uutinen (tapahtumauutinen)
- jostain asiasta kertova uutinen (prosessiuutinen)
- puheeseen, lausuntoon tai kannanottoon perustuva uutinen

Tapahtumauutinen kertoo jostain tapahtumasta. Se kertoo, mitä on tapahtunut, mutta ei välttämättä kerro tapahtuman taustaa.

Prosessiuutinen on jonkin yhteiskunnallisen tapahtumaketjun jostain vaiheesta tehty uutinen. Nämä tapahtumaketjut voivat olla pitkiä, ja niiden tunteminen edellyttää toimittajalta syvempää asiantuntemusta kuin tapahtumauutisen kertominen.

Poliittisista puheista ja kannanotoista kertovissa uutisissa Bruun (1986, 160 - 161) erottaa kaksi uutistyyppiä. Näistä ensimmäiseksi hän nimeää puheet, jotka pidetään vakavassa mielessä puolueen, etujärjestön tai muun organisaation asenteiden ja näkökantojen selvittämiseksi.

Toiseksi tyyppiä Bruun nimeää politiikkojen puheet. Hänen mukaansa niitä on vaikea uutisoida, sillä luonteeltaan ne ovat prognostisia, tulevaisuuteen suuntautuvia ja niitä ei ole usein tarkoitettu suurelle yleisölle, vaan ne ovat laajempaa dialogia tai monologia, jota puolueet, etujärjestöt sekä talouselämä käyvät ja ylläpitävät.

Ulkopolitiikkaa koskevat uutiset sijoittuvat juuri tähän uutiskategoriaan, sillä niissä esitetään linjanvetoja, jotka eivät välttämättä ole suurelle yleisölle suunnattuja, vaan ne on tarkoitettu diplomaattisen toiminnan välineiksi.

Sanomalehtien aineistosta

Pääkirjoitus edustaa lehden virallista linjaa. Pääkirjoituksen tehtävänä on välittää lukijoille lehden näkemyksiä erilaisista kysymyksistä, jotka voivat liittyä esimerkiksi yhteiskunnallisiin asioihin, kulttuuriin, urheiluun tai ajankohtaisiksi koettuihin muihin kysymyksiin. Tavallisesti sanomalehden pääkirjoitukselle annetaan suurempi kantaaottava merkitys kuin muille lehdessä julkaistuille kirjoituksille. Muutkin kirjoitukset voivat toki olla merkityksellisiä, mutta pääkirjoituksen muita suurempi merkitys tulee siitä, että sitä pidetään lehden virallisen linjan määrittelynä. Yleensä pääkirjoituksen laatimisesta vastaa päätoimittaja, jolla on myös juridinen vastuu lehden julkaisemasta aineistosta. Pääkirjoitusta voi luonnehtia eräänlaiseksi näyteikkunaksi, jonka tehtävänä on välittää lehden linja lukijoiden tietoon.

Lehdessä voi olla myös kolumneja. Kolumni tarkoittaa kirjoitusta, jonka tekijä on laittanut kirjoituksen alle oman nimensä, eikä käytä nimimerkkiä. Kolumni on tekijänsä mielipiteestä kertova kirjoitus. Se voi edustaa lehden virallista linjaa, mutta kolumnin kirjoittaja voi tulla myös lehden ulkopuolelta. Näin ollen se ei ole aina ilmaus lehden virallisesta linjasta. Kolumnistit voivat myös erikoistua joihinkin kysymyksiin. Esimerkiksi tutkimissani lehdissä oli havaittavissa, että ulkopoliittisista kirjoituksista vastasivat yleensä tietyt kolumnistit.

Artikkelit ovat puolestaan kirjoituksia, joissa esitellään erilaisia asioita. Artikkelin tehtävänä on välittää "objektiivista informaatiota", mutta tästä huolimatta artikkeleissa voivat tekijän omatkin mielipiteet ilmetä varsin selvästi. Artikkelia voi luonnehtia "pidennetyksi uutiseksi", jossa kerrotaan tarkemmin jostain asiasta. Artikkelin aiheen ei välttämättä tarvitse liittyä johonkin ajankohtaiseen tapahtumaan, vaan se voi käsitellä ajankohtaisten uutisten ulkopuolisia asioita.

Myös artikkelien kirjoittajat voivat erikoistua johonkin tiettyyn aihepiiriin. Näin tapahtuu suuremmissa sanomalehdissä, pienemmissä paikallislehdissä toimittajat tekevät juttuja laajemmista aihepiireistä.

Pakina on huumoria hyväkseen käyttävä kirjoitus. Pakinan tehtävänä on tarjota viihdykettä lehden lukijoille käyttäen huumorin siihen suomia keinoja. Pakinan tekijä esiintyy yleensä nimimerkillä, eikä paljasta omaa henkilöllisyyttään lehden lukijoille. Pakinan kautta sanomalehti voi myös välittää tietoa linjastaan lehden lukijoille: pakinan aihe ja sen käsittelytapa voi paljastaa lukijalleen sen, miten lehti johonkin asiaan suhtautuu.

Uutisen tehtävä on informoida lukijaa lyhyesti jostain tapahtumasta, jonka lehti katsoo kiinnostavan lukijoitaan. Lehdet voivat hankkia uutisia joko suoraan toimittajiltaan, tai sitten uutistoimistojen kautta jotka välittävät uutisia sanomalehdille tai muille niistä kiinnostuneille tahoille. Varsinkin ulkomaan uutisia lehdet hankkivat etupäässä uutistoimistojen kautta, sillä yksittäisen lehden on hankalampaa ja kalliimpaa ylläpitää omaa toimittajaverkostoaan ulkomailla. Koska ulkomaan uutisten hankinta Suomessa on aika keskittynyttä, useista lehdistä löytyy samoista tapahtumista kertovia uutisia.

Yleisönosastokirjoitukset ovat yleisönosastossa julkaistuja kirjoituksia. Kirjoitukset voivat olla nimimerkillä tai omalla nimellä julkaistuja. Yleisönosastokirjoituksissa "sana on vapaa", mutta käytännössä julkaistavia kirjoituksia joudutaan karsimaan. Tähän vaikuttaa lehden oma linja: se päättää mitkä kirjoitukset se julkaisee ja mitkä jätetään julkaisematta. Osa yleisönosastokirjoituksista voi tulla myös lehden omasta piiristä: näin halutaan tehdä jotain aihetta tunnetuksi ja aikaansaada keskustelua sekä esittää siitä erilaisia näkemyksiä. Tällöin kirjoitukset julkaistaan nimimerkillä. Luonteeltaan yleisönosastokirjoitukset voivat olla kärjistäviä: tällöin mahdollinen vastapuoli pakotetaan ottamaan kantaa asiaan kärjistämällä oma sanoma. Yleisönosastokirjoitukset ovat myös hyvin luettuja: useat lehden lukijat seuraavat niitä.

Vaikka sanomalehtien kirjoituksilla ei olekaan virallista statusta maassamme, niin myös diplomaatit seuraavat niitä. Eri maiden ulkoministeriöissä seurataan aktiivisesti sanomalehtiä: tämä ilmenee siinä, että suurlähetystöissä on lehdistöavustajia, joiden tehtävä on seurata sanomalehtiä asemamaassaan. Lehdistön ja diplomaattien välillä vallitsee myös vuorovaikutussuhde: diplomaatit saavat tietoa asemamaansa tapahtumista lehtiä seuraamalla ja

lehtimiehet hankkivat puolestaan tietoja diplomaateilta. Vaikka lehdistön artikkeleilla ei olisikaan virallista statusta, voivat ne silti olla merkittäviä. Esimerkiksi ulkoministerin antamalla lausunnolla on poliittista merkitystä riippumatta siitä, onko se julkaistu lehdistössä vai virallisessa lehdistötiedotteessa.

Virallisista ulkopoliittisista lausunnoista

Toinen käyttämäni lähde ovat maamme viralliset ulkopoliittiset lausunnot ja kannanotot, joita julkaistaan teoksessa "Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja". Nämä lausunnot ja kannanotot ovat, kuten nimikin jo sanoo, virallisia lausuntoja. Niiden poliittinen painoarvo suhteessa sanomalehtien kirjoituksiin on painavampi. Niille on ominaista tarkka suunnittelu ja muotoilu, koska ne on tarkoitettu diplomatian työvälineiksi. Jos tutkitaan termejä "lausunto" ja "kannanotto", niiden väliltä löytyy aste-ero. Lausunto terminä kuulostaa neutraalimmalta kuin kannanotto: lausunto antaa vaikutelman, että jotain tapahtumaa on seurattu ja siitä on annettu kommentti, lausunto. Lausunnon antaja pyrkii olemaan puolueeton - asiantuntija, joka tarkkailee tapahtumia. Lausunto on eräänlainen tarkkailijan kommentti tapahtuneesta.

Kannanotto on nimensä mukaisesti *kannanotto*: siinä otetaan kantaa johonkin asiaan. Kannanotto terminä synnyttää vaikutelman, että siinä otetaan kantaa jonkin puolesta jotain vastaan: se on ikään kuin sijoittumista kentälle, jossa on kaksi vastapuolta. Viralliset lausunnot voidaan jakaa kahtia myös sen mukaan, missä yhteydessä ne on annettu: osa niistä on luonteeltaan säännöllisesti toistuvia (esim. presidentin puhe uutenavuotena ja valtiopäivien avajaisissa) ja osa epäsäännöllisiä (esim. lausunto vallankaappauksen johdosta). Lausuntojen merkitystä voidaan arvioida myös niiden antajien mukaan: Suomessa tasavallan presidentti johtaa ulkopoliitiikkaa, mutta ulkopoliitiikan hoidossa myös ulkoasiainministerin merkitys on erittäin suuri.

6. REALISMI, MORAALI & SUVEREENISUUS

Yksi poliittisen toiminnan tutkimuksen keskeisiä vastakohtapareja on ollut realismin ja idealismin (moraalisuuden) välinen asetelma. Sama asetelma tuli vastaan myös omassa tutkimuksessani ja siksi on paikallaan hahmottaa molempien suuntausten keskeisiä piirteitä. Lisäksi esittelen lyhyesti suvereenisuuden käsitettä.

Poliittisen realismin kuusi periaatetta

Hans J. Morgenthau (1978, 4 - 15) on määritellyt kuusi poliittisen realismin periaatetta:

1. Poliittisen realismin mukaan politiikkaa ja yhteiskuntaa hallitsevat universaalit lait. Mikäli yhteiskuntaa halutaan parantaa, on näiden objektiivisten lakien tunteminen tarpeen. Realistisen käsityksen mukaan on mahdollista erottaa se mikä on oikein järjen ja päättelyn avulla. Morgenthaun mukaan poliittinen realismi muodostuu siitä, että tulkitaan erilaisia faktoja ja annetaan niille kokemukseen pohjautuvia merkityksiä. Kuitenkaan pelkkä faktojen tutkiminen ei ole riittävää: jotta ulkopoliittikan faktuaaliselle "raakamateriaalille" voidaan antaa merkityksiä, täytyy poliittista todellisuutta lähestyä jonkinlaisen "kartan" avulla, jonka tuloksena muodostuu merkityksellinen ulkopoliittikka. Valtiolliset päätöksentekijät joutuvat toimimaan tilanteessa, missä heidän on valittava joku toimintavaihtoehto aikaisempaan kokemukseensa perustuen.

2. Morgenthaun (1978, 5) mukaan päättäjien toimintaan vaikuttaa heillä oleva käsitys valtaan liittyvien intressien vaikutuksesta poliittiseen toimintaan (käsitys valtaintresseistä). Päättäjät toimivat näiden intressien mukaan ja miettivät myös muiden toimijoiden valtaintressejä. Näin ulkopoliittisesta toiminnasta tulee impersoonallista, systemaattista ja rationaalisesti jatkuvaa. Tämä Morgenthaun käsitys voidaan kyseenalaistaa: ihannetilanteessa näin on, mutta poliittisten muutosten keskellä ulkopoliittinen linja voi olla ulkopuolisten silmin nähtynä hyvin epäselvä ja häilyvä.

Morgenthaun mukaan realistinen politiikkakäsitys tekee erottelun myös motiivien ja ideologisten preferenssien suhteen. Morgenthau toteaa, ettei historia osoita yhteyttä motiivien laadun ja ulkopoliittikan laadun kesken. Emme voi päätellä valtiomiehen "hyvistä tarkoituksista" sitä,

millaista hänen politiikkansa laatu on.

Realistinen teoria erottaa toisistaan myös ulkopoliittisen toiminnan ja ideologian. Vaikka valtiomiehellä saattaa olla "henkilökohtainen toive", niin hänellä on myös "virallinen velvollisuus". Tällä Morgenthau viittaa siihen, että poliitikoilla saattaa olla henkilökohtainen toive: näkemys maailmasta, jossa elettäisiin heidän omien moraalisten arvojensa ja ideologioidensa mukaisesti. Tämä toive erotetaan kuitenkin virallisesta politiikasta. Virallinen politiikka näkee tilanteen olevan erillään henkilökohtaisista toiveista. Poliittinen realismi tekee siis jyrkän kahtiajaon: omat toiveet ja olemassaolevat toimintamahdollisuudet erotetaan toisistaan. (Morgenthau 1978, 7.)

3. Realismin mukaan sen määrittelemä intresseihin liittyvä valtakäsitys on yleispätevä: se vaikuttaa toiminnan taustalla ajasta ja paikasta riippumatta. Vaikka näin onkin, niin realismi ei oletta, että sillä olisi aina sama merkitys. Intressit riippuvat kulloisestakin poliittisesta tilanteesta ja kontekstista, jossa ulkopoliitikkaa harjoitetaan: valta on verrannollinen poliittiseen ja kulttuuriseen ympäristöön. Realismi olettaa, että myös ulkoiset olosuhteet voivat muuttua. Realistien mukaan mikään ei viittaa siihen, että nykyisen kansallisvaltiokeskeisen mallin sijalle tulisi jokin muu malli, jossa kansallisvaltiot korvautuisivat suuremmilla poliittisilla yksiköillä. Realisteja ei Morgenthaun mukaan voida vakuuttaa siitä, että poliittista todellisuutta voitaisiin muuttaa jonkin abstraktin ideaalin avulla niin, että poliittisen järjestelmän taustalla vaikuttavia lakeja ei tarvitsisi huomioida. (sama 1978, 10.)

4. Realismi korostaa sitä, ettei universaaleja moraaliperiaatteita voida soveltaa abstraktissa muodossaan valtioiden ulkopoliitikkaan. Realismissa korostetaan, että aika ja paikka on otettava huomioon kansainvälisen politiikan taustavaikuttajana. Realismi siis myöntää yleispätevien moraalisten periaatteiden olemassaolon, mutta korostaa kokonaistilanteen huomioimista. (sama 1978, 10 - 11.)

5. Realistien mukaan jonkun kansakunnan moraaliset periaatteet ja yleismaailmalliset moraalikäsitkset on erotettava toisistaan. Realismin mukaan kaikki kansakunnat ovat yrittäneet (ja onnistuneetkin) kätkemään omat päämääränsä ja toimensa näiden universaalien periaatteiden joukkoon. Morgenthaun (1978, 11) mukaan se, että kansakunnat ovat universaalien moraaliperiaatteiden alaisia ja se, mitä erilaisista toimista suhteiden ylläpitämiseksi seuraa, ovat kaksi eri asiaa.

6. Morgenthaun (1978, 12) mukaan poliittinen realisti korostaa poliittisen toiminnan erityisluonnetta, aivan kuten lakimies lakien tai ekonomi talouden erikoisluonnetta: hän ajattelee asioita vallan kautta. Morgenthau korostaa ihmisluonteen moninaisuutta: realistisesti ajatteleva ihminen voi sen mukaan olla "taloudellinen ihminen", "poliittinen ihminen" tai "moraalinen ihminen" jne...

Moraalin korostaminen kansainvälisessä politiikassa

Kansainvälisten suhteiden toista, edelliselle vastakkaista näkökulmaa, voidaan nimittää moraaliseksi lähestymistavaksi. Tämä lähestymistapa lähtee siitä näkökulmasta, että valtioiden välisiä suhteita tulisi verrata ihmisten välillä vallitseviin suhteisiin: myös valtioilla on oikeus itsemääräämiseen aivan kuten yksilöillä oman itsensä suhteen. (Beitz 1979, 69.)

Moraalisen näkökulman pääkohdat voidaan tiivistää seuraavasti:

1. Valtion ja yksilönvapauden rinnastaminen. Moraalinen lähestymistapa korostaa sitä, että valtioilla ja yksilöllä on samantapainen asema - yksilöllä on oikeus toimia itsenäisesti omien päämääriensä edistämiseksi niin kauan kun hän ei loukkaa toisille kuuluvaa yhtäläistä oikeutta tehdä samoin. Myös valtioiden toiminnan tulisi lähteä samasta periaatteesta. Michael Walzer on todennut, että valtioiden toimintaoikeudet riippuvat yksilöiden sille antamasta suostumuksesta: valtiolla on legaalinen oikeus toimia mikäli tälle toiminnalle on annettu yksilöiden taholta tuleva suostumus. (Beitz 1979, 75.)

Valtioiden vapaudet on rinnastettu myös yksilöiden kokoontumisvapauteen. Valtioiden moraalisen legitimitetin ennakkoehtona on pidetty sitä, että valtio suojelee yksilöidensä kokoontumisvapautta (esim. oikeutta poliittiseen toimintaan, mielenosoituksiin jne...): valtion on nähty olevan vapaasti yhteenliittyneiden kansalaisten muodostama organisaatio ja sen tulee taata tämä oikeus myös kansalaisilleen. (Beitz 1979, 77 - 78.)

2. Puuttumattomuus valtioiden sisäisiin asioihin. Moralismissa tämä periaate viittaa siihen, että muiden valtioiden ei tule puuttua toisten sisäisiin asioihin, koska niihin puuttuva valtio voi harvoin olla puolueeton. Lisäksi puuttumattomuutta on perusteltu sillä, ettei asioihin puuttuva valtio tunne toisen valtion intressejä niin hyvin kuin se valtio, jonka intressejä asia koskee.

(Beitz 1979, 84.)

3. Itsemääräämisoikeuden korostus. Itsemääräämisoikeudella viitataan siihen, että ulkomaiden kontrollissa olevilla valtioilla on oikeus valtiolliseen itsenäisyyteen¹. Itsemääräämisoikeus käsittää vaateen, että muut valtiot eivät kontrolloi muita sellaisia entiteettejä, jotka vaativat itsenäisyyttä. On huomattava, että toisten valtioiden asioihin puuttumattomuuden periaate ja itsemääräämisoikeuden korostus voivat olla ristiriidassa keskenään, kuten tässäkin tutkimuksessa myöhemmin ilmenee. Itsemääräämisoikeus on yksi kansainvälisen lain ja käytännön keskeisiä periaatteita. (Beitz 1979, 92 - 93.)

Beitz tuo esille kaksi itsemääräämisoikeuteen liittyvää ongelmakohtaa. Toinen niistä on se, kenellä on oikeus itsemääräämiseen. Beitz lainaa erästä kommenttia, joka vapaasti suomennettuna kuuluu: *"Päällisin puolin itsemääräämisoikeus näyttää mutkattomalta: antaa kansan päättää. Mutta itse asiassa se on naurettavaa: kansan on ensin päätettävä se, kuka on kansa."* (Beitz 1978, 106.)

Kysymys on siis siitä, minkälaisella ryhmällä on oikeus määrätä itsenäisesti omasta asemastaan. Ääritapauksessa kyse voisi olla poliittisesta tai uskonnollisesta ryhmästä.

Toinen ongelmakohta on taloudellinen riippuvuus. Vaikka jokin ryhmä (tai valtio) julistautuisi itsenäiseksi, on se taloudellisesti riippuvainen muista osapuolista. Tällöin se voi olla suoran tai epäsuoran taloudellisen riippuvuuden alainen jostain muusta ryhmästä tai valtiosta/valtioista. (Beitz 1978, 116.)

Suvereenisuuden luonteesta

Morgenthau pohtii myös suvereenisuuskäsitteen kehittymistä. Hänen mukaansa moderni suvereenisuuskäsite alkoi muotoutua 1500-luvun loppupuolella, jolloin se ryhtyi viittaamaan valtioon, jolla on tietty alue. Tuolloin käytetty suvereenisuuskäsite poikkesi nykyisestä siinä, että monarkki oli ylimmän vallan käyttäjä ja lain ainoa lähde (*legibus solutus*). Monarkin valta ei kuitenkaan ollut rajatonta. Myöhemmin suvereenisuuden käsitettä on tulkittu myös

¹ Beitz käyttää termiä "independent statehood".

kansainvälisen oikeuden kautta. (sama 1978, 315 - 316.)

Kansainvälinen oikeus määrittää valtioiden oikeudet ja velvollisuudet sekä asettaa niiden rajat. Morgenthau mukaan kansainvälinen oikeus on luonteeltaan kaksinainen: ensinnä, se koskee vain niitä valtioita, jotka ovat suostuneet noudattamaan jotain tiettyä oikeudellista sopimusta. Toiseksi, kansainvälisen oikeudet määräykset voivat olla moniselitteisiä ja sallivat näin valtioille monenlaista vapautta niiden tulkinnassa. (sama 1978, 316.)

Morgenthau mukaan suvereenisuuden synonyymejä ovat itsenäisyys, tasa-arvo ja yksimielisyys. Itsenäisyydellä hän tarkoittaa tilannetta, jossa jokin kansakunta julistautuu itsenäiseksi. Itsenäisyysjulistuksen myötä korkein valta siirtyy tuolle valtiolle². Tällöin muille, itsenäisyyden tunnustaneille valtioille, tulee myös velvollisuus kunnioittaa tätä itsenäisyyttä.

Toisena itsenäisyyden synonyyminä Morgenthau pitää tasa-arvoa. Kaikki valtiot ovat keskenään tasa-arvoisia. Tällöin mikään valtio ei voi pakottaa toista noudattamaan jotain tiettyä normia, mistä seuraa valtioiden tasa-arvo: niillä on tasa-arvoinen valta päättää siitä, mitä normeja ne noudattavat.

Kolmanneksi itsenäisyyden synonyymiksi Morgenthau mainitsee yksimielisyyden. Tällä hän tarkoittaa tilannetta, jossa valtioilla on mahdollisuus estää jonkin kansainvälisen sopimuksen voimaantulo äänestämällä sitä vastaan. Tuolloin kaikkien valtioiden, niin pienten kuin suurten, kesken vaaditaan yksimielisyys, jotta sopimus voisi astua voimaan. (sama 1978, 318 - 319.)

Morgenthau pohtii myös sitä, mitä suvereenisuus ei ole. Suvereenisuus ei tarkoita vapautta laillisista pidäkkeistä. Valtiota koskevien laillisten sitoumusten määrä ei sellaisenaan vaikuta sen suvereenisuuteen: sitoumusten laatu on määrää tärkeämpi vaikuttaja. Näin ollen usein kuultu väite, että jonkin sopimuksen noudattaminen tuhoaisi valtiollisen suvereniteetin, on Morgenthau mielestä merkityksetön. Valtio voi noudattaa useita sopimuksia ja olla suvereeni sillä edellytyksellä etteivät nuo sopimukset vie siltä oikeutta toimia ylimpänä lain säätäjänä ja valvojana. (sama 1978, 319 - 320.)

² Käytän tässä kansakunnan sijasta valtion käsitettä, vaikka kansakunta ja valtio eivät olekaan käsitteellisesti synonyymejä. Kansakunta (Morgenthau käyttää termiä nation) olisi tässä yhteydessä rinnastettavissa lähinnä yhteiskuntaan.

Suvereenisuus ei myöskään tarkoita vapautta olla noudattamatta sellaisia sopimuksia, joiden noudattaminen on perinteisesti jätetty yksityisten valtioiden harkintavaltaan tai joiden soveltaminen on jätetty valtioiden sisäisen lainsäädännön keinoin tapahtuvaksi.

Suvereenisuus ei tarkoita myöskään sitä, että kaikilla valtioilla olisi samat oikeudet ja velvoitteet. Toisten valtioiden oikeudet ja velvollisuudet voivat olla toista suurempia. Tästä esimerkiksi voi ottaa tapaukset valtioiden välisistä rauhansopimuksista sekä vaikkapa rikkidioksidipäästöjen rajoittamisesta.

Suvereenisuus ei myöskään merkitse aktuaalista itsenäisyyttä poliittisissa, sotilaallisissa, taloudellisissa tai teknisissä asioissa. Valtioiden välinen riippuvuus aiheuttaa sen, etteivät ne voi näissä asioissa olla täysin itsenäisiä. (sama 1978, 320 - 321.)

Arvioitaessa valtion suvereenisuuden astetta, Morgenthau korostaa neljän eri kohdan merkitystä:

1. Suvereenisuuden astetta voidaan arvioida kaksinaisesti:

- a) Missä suhteessa valtion hallitus on toisen valtion legaalisisessa kontrollissa?
- b) Mikä hallitus huolehtii aktuaalisesti valtion alueella suoritettavista hallintotehtävistä?

2. Suvereenisuus (location of sovereignty) on sekä juridisen että poliittisen arvioinnin määrittämää.

3. Suvereenisuus voi olla väliaikaisesti poissaolevaa, mikäli vallan aktuaalinen jakautuminen alueella säilyy muuttumattomana.

4. Samalla alueella suvereenisuus ei voi toteutua kahden hallintokoneiston alaisuudessa: suvereenisuus on jakamatonta.

Kun tarkastellaan edelläolevaa suvereenisuutta koskevaa jaottelua Viron itsenäistymiskeskustelun kannalta, niin kaikista näistä kohdista käytiin itsenäistymisprosessin aikana keskustelua. Kysymys suvereenisuuden asteesta oli esillä pohdittaessa Viron kongressin ja Viron korkeimman neuvoston asemaa: Viron korkeimman neuvoston kantana oli saada itsenäisyys toteutumaan yhdessä Neuvostoliiton keskushallinnon kanssa - sen linjana oli toteuttaa itsenäisyys korostamalla yhteistyötä neuvostohallinnon organisaatioiden kanssa. Lisäksi korkein neuvosto esitti itsenäisyyden toteuttamista neuvostohallinnon luomien organisaatioiden avulla.

Viron kongressi korosti sitä, että ainoastaan sillä oli valtuudet tehdä Viroa koskevia laillisia päätöksiä Virossa. Kongressin mukaan Viro oli miehitetty maa, mutta silti itsenäinen. Kongressi ei hyväksynyt Viron korkeinta neuvostoa ja katsoi sen edustavan laitonta neuvostovaltaa. Kongressi korosti sitä, että se itse oli Viron vuonna 1940 alkaneen miehityksen kaudella ainoa lainsäädäntöelin, jolla oli juridista jatkuvuutta.

Arvioitaessa Viron suvereenisuuden juridista ja poliittista määrittämistä nousee myös esille tämä edellämainittu kongressin ja korkeimman neuvoston kiista. Korkein neuvosto korosti poliittista tilannetta: sen mukaan oli poliittinen tosiasia, että korkein valta Virossa oli sillä. Kongressi lähti omassa argumentaatiossaan siitä, että se edusti juridista jatkuvuutta: koska Viro oli miehitetty maa ja koska kongressi oli ainoa juridisesti pätevä lainsäätävä, korkein lainsäädäntövalta kuului sille.

7. VIRON HISTORIASTA

Vuodet 1918-1939

Viron maaneuvosto antoi Viron itsenäisyysjulistuksen 1918. Viro oli sitä ennen ollut osa Venäjän keisarikuntaa, mutta ensimmäisen maailmansodan aiheuttama sekasorto ja Venäjällä tapahtunut lokakuun vallankumous mahdollistivat itsenäisyysjulistuksen antamisen. Pian julistuksen antamisen jälkeen Saksan joukot kuitenkin miehittivät Viron, mutta poistuivat maasta Saksan sarruttua marraskuussa. Tämän jälkeen alkoi vuoden mittainen Viron vapaussota, jonka aikana Venäjän joukot hyökkäsivät Viroa vastaan. Viro kykeni kuitenkin selviytymään saaden apua mm. Suomelta ja Isolta-Britannialta ja seuraavana vuonna Viro ja Neuvosto-Venäjä solmivat ns. Tarton rauhansopimuksen. (Kari 1992, 356.)

Viro oli saanut oman perustuslain 1919. Perustuslaissa korostettiin parlamentarismia ja ylin poliittinen valta keskittyi 100-jäseniselle parlamentille, riigikogulle. Myös hallituksella oli huomattavaa poliittista valtaa: se toimi pääministerin (riigivanem¹) johdolla. On huomattava, ettei Virossa ollut erillistä valtionpäämiestä, joten riigivanem hoiti käytännössä valtionpäämiehen tehtäviä. (Jokipii 1992, 80.)

Vuosina 1920 - 1934 keskeisenä hallituspuolueena toimi oikeistolainen agraaripuolue (Eesti Maarahva Liit, myöhemmin nimenä oli Põllumeestekogud), jonka johtavat poliittiset vaikuttajat olivat moninkertainen pääministeri Konstantin Päts ja kenraali Johan Laidoner.

Kansanpuolue (rahvaerakond) sijoittui poliittiseen keskustaan ja sen johtajana ollut Jaan Tõnisson valittiin myös muutamaan kertaan pääministeriksi. Puolueella oli vain vähän kansanedustajia, mutta se oli huomattava poliittinen vaikuttaja, sillä sen edustajia oli mukana lähes kaikissa vuosina 1919 - 33 toimineissa hallituksissa. Toinen keskustan puolueista oli työväenpuolue (Eesti tööerakond).

Vasemmistoa edustivat sosiaalidemokraatit ja kommunistit. Sosiaalidemokraatit ja riippumattomat sosialistit muodostivat vuonna 1925 yhteisen puolueen, Eestin

¹ Riigivanem = "valtion vanhin".

sosialistisen työväenpuolueen (Eesti sotsialistlik tööliste partei).

Kommunistit saivat vuoden 1923 parlamenttivaaleissa 23 paikkaa, mutta seuraavana vuonna heidän toimintansa kiellettiin, koska heitä syytettiin osallisuudesta joulukuussa 1924 tehtyyn vallankaappausyritykseen. Kommunistit jatkoivat kuitenkin toimintaansa tämän jälkeen erilaisten peitejärjestöjen kautta ja saivat itselleen muutamia parlamenttipaikkoja. (Jokipii 1992, 80 - 81.)

Viron poliittiselle elämälle leimaa-antavana piirteenä oli hallitusten lyhyt ikä: vuosina 1919 - 34 istui yhteensä 21 hallitusta. Sisäpolitiikka oli näin ollen epävakaa ja suurten reformien tekeminen hankalaa.

Tähän asiaan puuttui vapaussoturien liitto (Vabadussõjalaste Liit, tunnettiin myös nimellä vapsit), joka kannatti järjestystä ja vakaita poliittisia oloja. Liitto esittikin Virolle uutta, presidenttikeskeistä perustuslakia, joka sai vuonna 1933 pidetyssä kansanäänestyksessä 73 prosentin kannatuksen. Esityksen mukaan presidentti olisi valittu suoralla kansanvaalilla viideksi vuodeksi kerrallaan ja hänelle olisi annettu oikeus hajottaa riigikogu ja päättää hallituksen nimittämisestä.

Päts muodosti hallituksen lokakuussa 1933. Uusi perustuslaki tuli voimaan 24. tammikuuta 1934, minkä jälkeen pidettiin presidentin- ja parlamenttivaalit. Vaalissa olivat ehdokkaina Päts ja vapsien ehdokas, kenraali Andres Larka. Päts julisti kuitenkin poikkeustilan 12. maaliskuuta 1934 vedoten vapsien poliittisen kiihottustyön valtiolle aiheuttamaan uhkaan. Poikkeustilan nojalla hän nimitti puolustusvoimien komentajaksi kenraali Johan Laidonerin, hajotti vapsien organisaation ja pidätytti heidän johtohenkilöitään. Myös poliittiset kokoontumiset kiellettiin ja vaalit siirrettiin myöhempään ajankohtaan. (Jokipii 1992, 81 - 82.)

Poliittiset puolueet kiellettiin seuraavana vuonna ja niiden tilalle perustettiin valtiovallan aloitteesta muodostettu yhtenäisyysrintama Isamaaliit, joka oli valtion valvonnassa.

Vuonna 1936 pidettiin kansanäänestys Pätsin ehdotuksesta, jonka mukaan vuoden 1933 perustuslaki kumottaisiin ja parlamentin tilalle valittaisiin uusi lakiasäätävä

elin. Pätsin ehdotus sai taakseen 75 % äänistä.

Uusi parlamentti (rahvuskogu) koostui kahdesta kamarista: alahuoneessa (riigivolikogu) oli 80 yleisillä vaaleilla valittua edustajaa ja ylähuoneessa (riiginõukogu) 40 osittain presidentin nimittämää ja osittain virkansa perusteella tullutta edustajaa. 1938 pidetyissä presidentinvaaleissa, joissa parlamentilla oli keskeinen osuus, Päts valittiin Viron ensimmäiseksi presidentiksi. (Jokipii 1992, 82 - 83.)

Viron itsenäisyysajan taloudessa maatalous ja sen tuotteet olivat keskeisen tärkeässä asemassa. Vuonna 1918 2/3 maaseudun väestöstä oli maattomia. Vuonna 1919 toteutettiin maareformi, jonka perusteella tärkeimpänä maanomistajana ollut baltiansaksalainen yläluokka joutui luopumaan suurimmasta osasta maataan. Kymmenen vuotta maareformin aloittamisen jälkeen Virossa oli noin 133 000 tilaa.

Itsenäistyminen merkitsi myös uusien kauppasuhteiden solmimista, kun kauppasuhteet Venäjään katkesivat. Viron oli etsittävä lännestä uusia markkinoita tuotteilleen: kauppasuhteilla oli keskeinen osuus sen taloudelle. Viron tärkeimpiä vientituotteita olivat elintarvikkeet, puutavara, selluloosa ja tekstiilit. Viron tärkeimpiä kauppakumppaneita olivat Englanti ja Saksa. (Jokipii 1992, 83.)

Saksa ja Neuvostoliitto solmivat vuoden 1939 elokuussa ns. Molotov-Ribbentrop-sopimuksen. Sopimukseen sisältyi salainen lisäpöytäkirja, jossa sovittiin maiden välisistä "intressipiireistä". Lisäpöytäkirjan mukaan Liettuan pohjoisraja olisi ollut Saksan ja Neuvostoliiton intressipiirien rajana alueellisten uudelleenjärjestelyjen tapauksessa. Näin Viro, Latvia, Liettua ja Suomi olisivat kuuluneet Neuvostoliiton hallintaan. (Jokipii 1992, 96.)

Saksan hyökkäys Puolaan saman vuoden syyskuussa käynnisti toisen maailmansodan. Hyökkäyksen aikana Saksan joukot valtasivat Puolan länsiosan ja Neuvostoliitto miehitti sen itäosan. Saksa ja Neuvostoliitto allekirjoittivat Puolan jakamisen jälkeen yhteisen raja- ja ystävyyssopimuksen. (Jokipii 1992, 96.)

Syyskuussa 1939 Viro ja Neuvostoliitto neuvottelivat kauppasopimuksesta. Neuvot-

telujen loppuvaiheessa Viron ulkoministeri Karl Selter kutsuttiin Moskovaan neuvotteluihin ulkoministeri Molotovin kanssa, jossa hänelle esitettiin avunantosopimuksen solmimista Neuvostoliiton kanssa. Lisäksi Neuvostoliitto vaati Viroa luovuttamaan itselleen sotilastukikohtia Viron alueelta. Molotov perusteli tukikohtavaatimusta Leningradin turvallisuudella. Viron hallitus haki tämän jälkeen itselleen tukea ulkomailta, mutta ei saanut sitä Saksalta, jolla oli salainen sopimus Neuvostoliiton kanssa.

Tämän jälkeen neuvostojoukot loukkasivat Viron ilma- ja merirajoja ja Viron itäpuolella oli suuria neuvostojoukkojen yksiköjä. Viron hallitus kokoontui istuntoon, jossa sekä presidentti Päts että puolustusvoimien johto totesivat, ettei Viro kykenisi tekemään sotilaallista vastarintaa neuvostojoukoille ja päättivät suostua Neuvostoliiton sopimusesitykseen. Sopimuksen nojalla Viroon saapuivat lokakuussa ensimmäiset neuvostojoukkojen yksiköt. (Jokipii 1992, 97 - 98.)

"Tukikohtien aika"

Aikaa syksystä 1939 kesään 1940 kuvattiin "virallisen optimismin kaudeksi". Viron ulkopoliittinen johto antoi julkisuudessa ymmärtää, että elämä jatkui ennallaan "täydessä vapaudessa". (Jokipii 1992, 99.)

Marraskuusta 1939 maaliskuuhun 1940 Suomi ja Neuvostoliitto kävivät talvisodan, joka alkoi Neuvostoliiton hyökättyä Suomeen. Viron hallitus suhtautui sotaan virallisesti puolueettomasti, mutta virolaisia vapaaehtoisia ilmoitautui Suomen armeijaan. Lisäksi Viron kansalaismielipide ilmaisi monin tavoin tukeaan Suomelle, mm. tavarakeräyksin. (Jokipii 1992, 100.)

Sovjetisoinnin kausi

Saksan menestys sen sodassa länsivaltoja vastaan lisäsi myös Neuvostoliiton aktiivisuutta Baltian maissa. Viron, Latvian ja Liettuan kommunistipuolueet alkoivat esittää vaatimuksia maiden hallitusten syrjäyttämisestä ja "kansanhallitusten" perustamisesta

keväällä 1940. Näiden vaatimusten esittämisen aikaan kasvoi myös jännitys Viron ja Neuvostoliiton rajaseuduilla ja touko-kesäkuun vaihteessa 1940 Viron tukikohdissa olevat neuvostojoukot, kuten muuallakin Baltiassa olevat, siirrettiin hälytysvalmiuteen. (Jokipii 1992, 100.)

15. kesäkuuta Neuvostoliitto esitti Liettualle uhkavaatimuksen, jossa vaadittiin uuden ystävällismielisen hallituksen nimittämistä sekä neuvostojoukkojen rajoittamatonta pääsyä tasavaltaan. Vastausta vaadittiin kahdeksan tunnin kuluessa. Liettuan presidentti Antanas Smetona vastusti jyrkästi näitä vaatimuksia ja ilmoitti poistuvansa ulkomaille, mikäli joku muu valtionjohdon jäsen hyväksyisi ne. Neuvostojoukot valtasivat Liettuan samana päivänä, ja Liettuan väliaikaisena valtionpäämiehenä ollut Antanas Merkys nimitti uuden hallituksen, jota johti vasemmistolainen lehtimies Justas Paleckis. (Jokipii 1992, 101.)

Virolle ja Latvialle esitettiin samanlaiset uhkavaatimukset seuraavana päivänä, joihin ne suostuivat. Neuvostojoukot saivat molemmissa maissa vapaan liikkumisoikeuden ja myös niiden hallitukset vaihtuivat. Neuvostojoukkoja alkoi saapua Viroon 17. kesäkuuta ja Viron uuden hallituksen pääministeriksi nimitettiin Johannes Vares-Barbarus. (Jokipii 1992, 102.)

Neuvostoliitto vaati joukkojen tulon jälkeen uusien parlamenttivaalien pitämistä Baltian maissa heinäkuun 14. - 15. päivänä. Vaalit järjestettiin siten, että ehdokkaat nimitettiin neljän päivän aikana ja ehdokkaiden asettamista valvoivat kommunistien hallitsemat vaalikomiteat. Virossa lähes kaikki ei-kommunistiset ehdokkaat olivat poissa vaaleista, joissa ehdokkaiden valtaosa tuli kommunistisen vaaliliiton (Eesti Töötava Rahva Liit) listalta. Vaalien virallisen tuloksen mukaan kommunistit saivat Virossa 92,9; Latviassa 97,6 ja Liettuassa 99,2 % äänistä. (Jokipii 1992, 103.)

Kun uudet parlamentit kokoontuivat, ne esittivät pian anomuksen Baltian maiden liittämisestä Neuvostoliittoon. Latvian ja Liettuan parlamentit esittivät anomukset 21. heinäkuuta, Viron parlamentti seuraavana päivänä. Neuvostoliiton korkein neuvosto hyväksyi anomukset ja Baltian tasavallat tulivat Neuvostoliiton uusiksi neuvostotasavalloiksi: Liettua 3. lokakuuta, Latvia 5. elokuuta ja Viro 6. elokuuta 1940. (Jokipii 1992, 103.)

Neuvostovallan alku 1940-1941

Neuvostojoukkojen miehityksen alettua aloitettiin Baltian maiden väestön pakkosiirrot. Siirrot kohdistuivat "neuvostovihamielisiin elementteihin", ts. virkamiehiin ja ministereihin ja laajentuivat myöhemmin myös tavallisiin kansalaisiin.

Siirrot huipentuivat kesäkuussa 1941 (erityisesti 13. - 14.6.), jolloin Viirasta siirrettiin noin 11 000, Latviasta n. 16 000 ja Liettuaista arviolta 21 000 henkeä muualle Neuvostoliittoon. (Jokipii 1992, 105.)

Keskeisin valta uusissa neuvostotasavalloissa siirtyi kommunistisille puolueille ja niiden johtajille. Viron kommunistista puoluetta johti Karl Säre, Latvian Janis Kalnberzins ja Liettuan Antanas Snieckus. (Jokipii 1992, 105.)

Saksan miehitys 1941-1944

Saksan hyökättyä Neuvostoliittoon kesällä 1941 Baltian maat joutuivat sen joukkojen miehittäviksi. Baltian maat olivat elätelleet hyökkäyksen alettua toiveita itsenäisyytensä palauttamisesta, mutta ne alistettiin saksalaisten muodostamalle hallinnolle.

Saksa alkoi miehitysaikana mobilisoida ihmisiä työvoimaksi ja Baltian alueelta rekrytoitiin jopa sotilaita sen joukkoihin. Myös Baltian juutalaisia vainottiin: arviolta 250 000 juutalaista eli lähes kaikki joutuivat saksalaisten internoimiksi. (Jokipii 1992, 107.)

On arvioitu, että Viron väestönmenetykset (kaatuneet, karkotetut, maastamuttaneet, poissiirretyt) toisen maailmansodan aikana olivat noin 25 prosenttia koko väkiluvusta. (Jokipii 1992, 107.)

Stalinismi Baltiassa 1944-1953

Kun Saksan joukot perääntyivät toisen maailmansodan loppuvaiheissa Baltiasta, palautti Neuvostoliitto oman hallintonsa. Vaikka neuvostojoukot miehittivät jälleen Baltian, niin ne kohtasivat myös aseellista vastarintaa sissitoiminnan kautta (ns. metsäveljet). Tällä hetkellä metsäveljiä arvioidaan olleen yhteensä noin 50 000 - 55 000. Metsäveljien aseellinen toiminta oli aktiivisinta vuosina 1945 - 52, laantuen sen jälkeen. (Jokipii 1992, 108.)

Neuvostoliitto toteutti Baltiassa vuonna 1949 maatalouden kollektivisoinnin. Kollektivisoinnissa maatilat siirrettiin yksityisiltä valtiolle ja niistä muodostettiin kolhooseja ja sovhooseja. Kollektivisointi pyrittiin toteuttamaan nopeasti: vuoden 1949 lopulla Viron tilojen maa-alasta 80 prosenttia oli kollektivisoitu.

Neuvostoliitto jatkoi edelleen väestön pakkosiirtoja Baltiasta. Vuosien 1948 - 49 aikana Eestin maaseudulta karkotettiin yhteensä noin 60 000 henkeä muualle Neuvostoliittoon. (Jokipii 1992, 109.)

"Suojasää"

Neuvostovallan vakiintuessa Neuvostoliiton kommunistisesta puolueesta tuli keskeinen vallankäyttäjä. Neuvostoliiton johtajan Josef Stalinin kuolema vuonna 1953 merkitsi olojen helpotusta Neuvostoliitossa ja myös Baltiassa.

Virossa korkeimmassa puoluejohdossa ei tapahtunut juurikaan muutoksia. Puolueen johdossa olivat vuosina 1944-50 Nikolai Karotamm, 1950-1978 Johannes Käbin ja 1978-1988 Karl Vaino.

Neuvostoliitto pyrki teollistamaan Baltian tasavaltoja. Teollisuustyöväestön määrä kasvoikin kaikissa tasavalloissa: Virossa oli vuonna 1950 99 000 teollisuustyöväestöön kuuluvaa, mutta kolmekymmentä vuotta myöhemmin teollisuustyöväestöön kuului jo 240 000 henkeä. Teollistamisen myötä tasaval-

tojen kansallisuuksien suhteet muuttuivat: valtaosa teollisuustyöväestöstä oli alueelle muualta muuttaneita venäläisiä, mikä loi jännitteitä alkuperäisten asukkaiden ja muuttajien kesken. (Jokipii 1992, 111.)

Nopea teollistaminen loi ympäristöongelmia. Viron koillisosassa fosforiitti- ja öljynjalostusteollisuus aiheutti huomattavaa vahinkoa ympäristölle. Teollistaminen muutti väestösuhteita myös niin, että kaupunkiväestön määrä lisääntyi: 1960 Viron väestöstä asui kaupungeissa 57 % ja 1980 jo 70 %. (Jokipii 1992, 112.)

Baltian maiden bruttokansantuote (BKT) oli suurempi kuin muissa Neuvostoliiton osissa: vuonna 1969 Viron BKT oli 44, Latvian 42 ja Liettuan 15 prosenttia korkeampi kuin Neuvostoliiton keskimääräinen bruttokansantuote.

Neuvostoliiton johtama Tsekkoslovakian miehitys 1968 johti Liettuassa maanalaiseen vastarintaan. Vuonna 1971 esitettiin viranomaisille 17 000 hengen laatima vetoamus ja 1979 150 000 liettualaista allekirjoitti vetoomuksen Klaipedan kirkon suojelun puolesta. (Jokipii 1992, 112 - 113.)

Miehitys johti myös Latviassa neuvostovastaisiin mielialoihin: 1971 lännessä levitettiin "Seitsemäntoista kommunistin kirjoitusta", jossa arvosteltiin Latvian kommunistisen puolueen venäläistämistä. Tämän jälkeen balteilla oli hajanaista toimintaa neuvostohallintoa vastaan.

Vuonna 1972 Virossa tuli julkisuuteen kaksi neuvostovaltaa vastustavaa ryhmää: Viron kansanrintama ja Viron demokraattinen liike, joka vaati YK:n pääsihteerille lähettämässään vetoomuksessa Viron itsenäisyyden palauttamista ja Viron ottamista YK:n jäseneksi. (Jokipii 1992, 113.)

Vuonna 1980 tuli lännessä julkisuuteen ns. neljänkymmenen kirje, jossa vaadittiin Viron kielen ja kulttuurin aseman parantamista.

Neuvostoliiton uudistuspolitiikka: perestroika ja glasnost

Mihail Gorbatschovin tulo Neuvostoliiton kommunistisen puolueen pääsihteeriksi vuonna 1985 johti poliittisten uudistusten alkamiseen Neuvostoliitossa. Tällöin alettiin poliittisessa kielenkäytössä puhua termeistä "perestroika" (uudistaminen) ja "glasnost" (avoimuus).

Perestroikalla viitattiin poliittisessa kielenkäytössä rakenteiden uudistukseen, laajemman muutoksen tarpeeseen neuvostoliittolaisessa yhteiskunnassa. Perestroika alkoi vuonna 1985 talouden uudistusohjelmana. Tuolloin Mihail Gorbatschov ja hänen tukenaan olleet uudistajat uskoivat, että uudistamalla taloutta olisi myös mahdollista ratkaista poliittiset ongelmat. Mutta pian kävi ilmeiseksi, etteivät pelkät talousuudistukset olleet riittäviä.

Uudistusten alkuvaiheessa pääsihteerin Gorbatschov korosti NKP:n keskeistä asemaa: hänen mukaansa puolueen keskeinen asema päätöksenteossa tuli säilyttää, mutta sen harjoittamien käytäntöjen tuli muuttua. Gorbatschov vaati puolueen uudistamista: hänen mukaansa sen johtoasema oli pikemmin etuoikeus kuin oikeus, joka oli saavutettava seuraamalla korrektia politiikkaa. Gorbatschovin pyrkimyksenä oli uudistaa olemassaolevaa järjestelmää, ei muuttaa sitä toiseksi.

Gorbatschov kuvasi perestroikaa vuonna 1987 seuraavasti (Robinson 1992, 425):

- ihmisiä on aktivoitava ja kunnioitettava
- pysähtyneisyys on voitettava käyttämällä hyväksi uutta teknologiaa
- hallintoa on tehostettava (esim. tuottojen ja tappioiden tilinpidon parantaminen)
- tiedettä on hyödynnettävä entistä paremmin kombinoimalla sitä teollisuuteen
- sosiaalipolitiikan ja sosiaalisten intressien aiempaa parempi kohdistaminen
- yhteiskunnasta on poistettava poikkeamat "sosialistisesta moraalista"

Glasnost viittasi avoimuuteen. Avoimuudella tarkoitettiin sitä, että yhteiskun-

nassa käytävää keskustelua pyrittiin rohkaisemaan. Uudistuspolitiikan alkuvaiheessa uudistukset pyrittiin rajaamaan vain talouteen, mutta pian havaittiin, etteivät pelkästään taloutta koskevat uudistukset olleet riittäviä, vaan uudistuksia tarvittiin myös muilla yhteiskunnan sektoreilla. Näin siirryttiin talouspoliittisesta reformista laajempaan sosio-poliittiseen reformiin, josta käytettiin nimeä glasnost. Glasnostin pyrkimyksenä oli yhdistää menneisyyden uusi tulkinta aiempaa laajempaan keskustelunvapauteen. Sen tavoitteena oli vähentää vapaan tiedonkulun esteitä, koska

- avoin media heijastaisi paremmin puolueen johdon uudistuspyrkimyksiä
- lisäämällä julkista keskustelua sosiaalisista ongelmista puolueen jäsenet, virkamiehet ja hallintokoneisto joutuisivat pysyttelemään entistä paremmin ajan tasalla
- puoluejohto saisi avoimen median kautta paremmin palautetta uudistuspolitiikasta

(Battle 1988, 371 - 372.)

Glasnostin myötä tiedotusvälineet alkoivat käsitellä entistä enemmän asioita, joista ei aiemmin juuri puhuttu: mm. virkamiesten ja puoluekoneiston korrupatio, poliittiset vainot, Afganistanin sota, talouden ongelmat sekä Stalinin kauden negatiiviset seuraukset tulivat yhteiskunnallisen keskustelun aiheiksi.

Neuvostoliiton kansantalouden ongelmat olivat alkaneet kuitenkin näkyä jo 1980-luvun alkupuolella. Tuolloin Neuvostoliitto ei enää kyennyt vastaamaan tasaveroisesti Yhdysvaltain asevarusteluun. Lisäksi maan talous ei kasvanut. Myös kommunistinen puolue alkoi hajota sisäisesti uudistuspolitiikkaa koskevien erimielisyyksien johdosta. Puolueessa tuolloin olleet fraktiot voitiin jakaa uudistusmielisiin, keskustaan sekä uudistuksien hidastamista tai pysäyttämistä kannattaneisiin ryhmiin. (Iivonen 1992b, 12).

Mutta myös muussa yhteiskuntaelämässä alkoi näkyä kriisin merkkejä. Kansalliset ristiriidat alkoivat kärjistyä vuoden 1986 lopulta alkaen ja monet sosiaaliset ongelmat; alkoholismi, rikollisuus, huumekauppa, omaisuusrikokset,

alhainen työmoraali; alkoivat myös yleistyä ilman, että päättäjillä olisi ollut keinoja poistaa niitä. Neuvostoliittoa vaivannut kriisi ei siis ollut vain hallinnollinen, vaan myös muita yhteiskuntaelämän lohkoja koskeva.

Huolestuttavinta oli Iivosen mukaan se, etteivät neuvostokansalaiset edes itse uskoneet mihinkään poliittisen järjestelmän toimintakykyyn tai oikeutukseen, jonka seurauksena yleinen apatia ja arvottomuus sai uutta kasvualustaa. (Iivonen 1992b, 12).

Taloudesta politiikkaan

Iivosen mukaan uudistusten alkuvaiheessa vallitsi käsitys, että taloutta uudistamalla olisi mahdollista uudistaa myös muita rakenteita. Tuolloin uskottiin, että kun ongelmana ollut työn alhainen tuottavuus saataisiin kohoamaan, myös muut yhteiskunnalliset ongelmat voisivat helpottua. Mutta tammikuussa 1987 pidetyssä NKP:n keskuskomitean täysistunnossa puoluejohto myönsi ensi kerran virallisesti, ettei pelkkä kansantalouden modernisointi riittänyt, vaan tarvittaisiin huomattavasti laajempia toimenpiteitä. Pääsihteeri Gorbatshev julisti vastoin konservatiivien kantaa, että neuvostotalouden kuntoonsaattaminen edellytti myös maan poliittisen järjestelmän demokratisointia. (Iivonen 1992b, 13).

Poliittisen järjestelmän uudistukset käynnistettiinkin, mutta varovaisesti. Ensimmäisenä uudistettiin epädemokraattiseksi havaittua vaalijärjestelmää, joka oli johtanut poliittisen toiminnan lamaantumiseen alatasolla. Perinteisistä yhden ehdokkaan vaalipiireistä haluttiin luopua, ja niinpä joillakin alueilla kokeiltiin 1987 uutta järjestelmää, jossa useampi ehdokas kilpaili keskenään edustajanpaikoista. Uudistus lisäsi kansalaisten kiinnostusta politiikkaan ja tästä rohkaistuneina uusi järjestelmä päätettiin ulottaa koskemaan keväällä 1989 yleisliittolaisia kansanedustajien vaaleja sekä 1990 alue- ja paikallisvaaleja. (Iivonen 1992b, 13).

Vaalijärjestelmän uudistaminen oli alkua laajemmalle poliittisen järjestelmän

uudistusohjelmalle. Syksyllä 1988 Neuvostoliiton korkein neuvosto teki perustuslakiin korjauksia, joissa määriteltiin uudelleen niin keskushallintoelimet kuin niiden keskinäissuhteet. Uudistuksen myötä uudeksi ylimmän lainsäädäntövallan käyttäjäksi tuli 2250-jäseninen kansanedustajien kongressi. Näissä vaaleissa kommunistisella puolueella ja eräillä järjestöillä oli tietty osansa kaikista paikoista, mutta myöhemmin päätettiin, että yhteiskunnallisilla järjestöillä ei olisi ollut enää seuraavissa vaaleissa mitään kiintiöitä edustajanpaikkojen suhteen. (Iivonen 1992a, 20).

Muutos 1988

Uudistusten vaikutuksesta kansallisuuskysymys nousi uudelleen esille Baltian tasavalloissa.

Virossa kansalaisten kritiikki keskushallintoa kohtaan sai voiton, kun paljon arvostelua herättänyt fosforiittikaivoshanke päätettiin 1987 lopettaa kansalaismielipiteen painostuksen seurauksena. Tämä avasi uusia mahdollisuuksia kansalaistoiminnalle.

Ajatus taloudellisesti itsenäisestä Virosta julkaistiin ensi kerran syyskuun 27. päivänä 1987 Edasi-lehdessä. Joitakin kuukausia myöhemmin tästä hankkeesta alettiin käyttää lyhennettä IME, joka muodostui sanoista "Isemajandav Eesti" - taloudellisesti itsenäinen Viro.

Suunnitelmaa valmisteltiin kahden tiedemiesryhmän voimin, jotka molemmat olivat esittäneet ehdotuksensa Viron taloudellisesta itsenäisyydestä. Ehdotusten pohjalta alettiin koota yhteissuunnitelmaa.

Valmisteluvaiheessa ilmeni monia ongelmia. Kokonaisista talouden toimialoista ei ollut riittävän tarkkoja tietoja: esimerkiksi Viron kapasiteetti muiden neuvostotasavaltojen ja ulkomaiden välisissä suhteissa oli epäselvä. Kaikki Viron kauppasuhteet oli paloiteltu kymmenien, enimmäkseen Moskovasta johdettavien virkamieskuntien välille. Viron talous oli ollut "rengin" asemassa,

osa Neuvostoliiton viisivuotissuunnitelmia, joissa ei kysytty tuotannon hyödyllisyyttä. (Lauristin, Vihalemm & Ruutsoo 276.)

IME-ohjelmalle määrättiin kahdenlaisia tavoitteita. Ensinnä, sen haluttiin antavan kansalaisille mahdollisuuden toteuttaa itseään: hänen oli saatava mahdollisuus käyttää omia kykyjään täysimääräisesti ja saada sitä vastaava palkka. Toiseksi keskeistavoitteeksi tuli talouden kansallisen luonteen painottaminen: työntekijöille ja työn tekemiselle haluttiin antaa konkreettisempi luonne kuin neuvostoliittolaisessa yhteiskunnassa oli tapahtunut. (Lauristin ym. 1989, 276 - 277.)

Alussa keskusjohto suhtautui IME-suunnitelmaan kielteisesti, mutta myöhemmin sen suhtautuminen muuttui myönteisemmäksi. Keskusjohto nimitti jopa oman toimikunnan valmistelemaan liittovaltiotasolla tapahtuvaa taloudellisen itsenäisyyden lisäämistä eri tasavalloissa. Tämän yleisliittolaisen ohjelman luonnos julkaistiin maaliskuussa 1989.

Paineet Viron IME-suunnitelman hyväksymiseksi kasvoivat kuitenkin koko ajan ja niiden seurauksena suunnitelmaehdotus julkaistiin huhtikuussa 1989. Suunnitelman tärkeimpiä periaatteita olivat (Lauristin ym. 1989, 280 - 281):

- 1) Viron talous on erillään Neuvostoliiton taloudesta: sekä luonnonvarat, luonto että muu infrastruktuuri kuuluvat Virolle. Lisäksi Viron lait tulivat voimaan kaikissa Virossa olevissa laitoksissa ja järjestöissä.
- 2) Talouden valtiojohtoisuutta vähennetään: suunnitelman mukaan talouden keskeinen periaate on markkinoiden vapaa toiminta, ilman valtion sääntelyä.
- 3) Virolle tulee itsenäinen budjetti. Viron valtion budjetti määrää Viron kulut. Suunnitelman mukaan Virossa otetaan käyttöön vapaat markkinahinnat ja kilpailuperiaatteesta tulee taloudellisen toiminnan ydin.

Thomas Palmin mukaan Viron talousuudistuksen päämääriä olivat (Palm 1992,

295)²:

- yksityistää pääoman ja maanomistus siinä määrin, että yksityisomistuksesta tulisi omaisuudenhallinnan yleisin muoto

- kasvattaa Viron kotimaanmarkkinoiden tärkeyttä, sekä lisätä länsimarkkinoiden osuutta verrattuna entisten neuvostotasavaltojen kanssa käytävään kauppaan

- lisätä pienten ja keskisuurten yritysten tärkeyttä

- kasvattaa niiden investointien osuutta, jotka tulevat vapaalla valuutalla kauppaa käyvistä maista

- minimoida työttömyyteen liittyvät haitat suosien kuitenkin työvoimavaltaisia tekniikoita

- nostaa maataloustyövoiman osuus samalle tasolle muiden kehittyneiden teollisuusmaiden kanssa

- jatkaa entisten neuvostotasavaltojen kanssa tapahtuvaa raaka-ainekauppaa matalilla hinnoilla

- nostaa loppuunvalmistettujen tavaroiden osuutta viennistä ja vähentää osittain käsiteltyjen tuotteiden ja raaka-aineiden osuutta

- lisätä ulkomaankaupan osuutta suhteessa bruttotuotantoon

- lisätä modernin palvelusektorin osuutta suhteessa jalostussektoriin

² Palmín artikkeli on kirjoitettu v. 1992, mutta olen ottanut sen tähän, sillä siinä kuvataan taloudellisen uudistusprosessin tavoitteita vuosien 1990 - 1991 aikana sekä niitä seuraavina lähivuosina. Siksi ao. luettelossa on käytetty termiä "entiset neuvostotasavallat".

- nostaa nettoinvestointeihin käytettävän bruttokansantuotteen osuutta

Suunnitelmaan sisällytettiin myös maininta oman valuutan käyttöönotosta myöhemmin sovittavana ajankohtana. IME-suunnitelma hyväksyttiin lopullisesti 18. toukokuuta 1989 Viron korkeimmassa neuvostossa. (Lauristin ym. 1989, 274.)

Ohjelman lähtökohta oli sovittaa taloudellisesti itsenäinen Viro yhteen Neuvostoliiton talousjärjestelmän ja yleisliittolaisen taloudellisen työnjaon kanssa. Käytännössä ohjelman toteuttamisen ehtoja olivat, että tasavallan lainsäädäntö julistetaan ensisijaiseksi suhteessa taloudelliseen toimintaan, siirtyminen itsekkäänävuuteen koko tasavallan mittakaavassa, oman vaihdettavan valuutan luominen Virolle sekä yritysten oikeus harjoittaa suoraa ja itsenäistä ulkomaankauppaa. (Iivonen 1992a, 167.)

Huhtikuussa 1988 syntyi ajatus perestroikaa tukevan kansanrintaman perustamisesta Viroon. Rintama perustettiin virallisesti puoli vuotta myöhemmin, lokakuussa. Rintaman johtohenkilöitä olivat mm. Marju Lauristin ja Edgar Savisaar. Rintaman myötä kommunistinen puolue sai itselleen kilpailijan.

Uudistusvaatimusten paine johti siihen, että Viron kommunistisen puolueen pääsihteeri Karl Vaino joutui eroamaan kesäkuussa 1988, ja hänen tilalleen valittiin uudistusmielisempi Vaino Väljas. Uudistusvaatimusten lisääntyessä myös pääministeri Bruno Saul erosi ja uuden hallituksen johtoon valittiin Indrek Toome. (Jokipii 1992, 114.)

Viron korkein neuvosto hyväksyi 16. marraskuuta julistuksen Viron suvereenisuudesta. Julistuksen mukaan Viron neuvostotasavallalla oli alueellaan korkein lainsäädäntö-, toimeenpano- ja tuomiovalta. (Jokipii 1992, 115.)

Viron itsenäistymistä vastustavat venäläiset perustivat oman organisaationsa, ns. Interliikkeen, marraskuussa 1988. Liike ajoi omia vaatimuksiaan mm. lakkojen avulla.

Vuoden 1989 aikana virolaisten itsenäisyysvaatimukset kasvoivat. Viron korkein neuvosto hyväksyi marraskuussa päätöslauseelman, jonka mukaan Viron liittäminen Neuvostoliittoon vuonna 1940 oli laitton. Myös Viron kommunistinen puolue menetti valtamonopolinsa lakimuutoksella 23.2.1990 ja päätti pian sen jälkeen erkaantua Neuvostoliiton kommunistisesta puolueesta. Eroa vastustaneet puolueen jäsenet muodostivat oman puolueensa. (Jokipii 1992, 115.)

Poliittisten olojen vapautuminen johti myös siihen, että Viron korkein neuvosto sai rinnalleen uuden kilpailijan. Viron itsenäisyyttä ajaneet tahot perustivat Viron kongressin, jonka 499 jäsentä valittiin 24. helmikuuta 1990 pidetyillä vaaleilla. Äänioikeus vaaleissa oli kaikilla niillä, jotka olivat olleet Viron tasavallan kansalaisia ennen vuonna 1940 tapahtunutta miehitystä ja heidän jälkeläisillään. Kongressin johtoon valittiin Tunne Kelam ja se asetti tavoitteekseen Viron valtiollisen itsenäisyyden palauttamisen. (Jokipii 1992, 115.)

18. maaliskuuta 1990 pidetyissä korkeimman neuvoston vaaleissa Viron kansanrintama saavutti voiton. Uuden korkeimman neuvoston puheenjohtajaksi valittiin Arnold Rüütel, puhemieheksi Ülo Nugis sekä varapuhemiehiksi Marju Lauristin ja Viktor Andrejev. Tämän jälkeen Toomen hallitus erosi ja Viroon tuli Edgar Savisaaren johtama hallitus. (Jokipii 1992, 115 - 116.)

Myös muissa Baltian tasavalloissa itsenäisyysliike nousi esille voimakkaasti. Latviassa pidettiin 1988 rauhanomaisia mielenosoituksia, joissa muistettiin vuosien 1941 ja 1949 karkotuksia. Kesällä 1988 Latvian parlamentti palautti käyttöön Latvian itsenäisyysaikaisen hymnin, lipun ja vaakunan. Kommunistisen puolueen uudeksi johtajaksi valittiin Boris Pugačoville Janis Vagris ja korkeimman neuvoston puheenjohtajaksi tuli suurta kansansuosiota nauttinut Anatolijs Gorbunovs.

Uudistuksia vaatineet tahot organisoituivat vuoden 1989 alussa Latvian kansanrintamaksi (Latvijas Tautas Fronte), jonka "ideanikkarina" oli Janis Pe-

ters. Rintaman johtoon valittiin Dainis Ivans. Kansanrintama vaati aluksi, että Neuvostoliiton tulisi olla suvereenien tasavaltojen muodostama liitto, mutta otti päämääräkseen myöhemmin itsenäisen Latvian. (Jokipii 1992, 116.)

Latvian korkein neuvosto julisti tasavallan suvereeniksi 28. heinäkuuta 1989, minkä myötä korkein lainsäädäntövalta siirtyi Latvian korkeimmalle neuvostolle. Samaan aikaan näiden tapahtumien kanssa uudistuksia vastustaneiden keskeiseksi organisaatioksi muodostui Inter-rintama, jonka kannattajista suurin osa oli venäläisväestöön kuuluvia.

Lokakuun alussa 1989 kansanrintama piti kongressin, jossa se asettui kannattamaan itsenäistä ja demokraattisesti sekä parlamentaarisesti hallittua Latviaa, jossa olisi vapaa markkinatalous. Saman kuun aikana korkein neuvosto antoi myös julistuksen, jonka mukaan Latvian liittyminen Neuvostoliittoon kesällä 1940 oli tapahtunut väkivalloin.

Latviassa siirryttiin monipuoluejärjestelmään tammikuussa 1990, jolloin kommunistisen puolueen valta-asema lakkautettiin.

Myös Latvian kommunistipuolueessa syntyi kiistaa sen asemasta suhteessa NKP:hen. Puoluekokous päätti erota NKP:stä helmikuussa, mutta osa eroa vastustaneista muodosti oman ryhmänsä. Uudistusmieliset tukivat itsenäisyyttä, mutta NKP:ssä pysymistä kannattaneet vastustivat sitä. NKP:stä eronneen puolueen johtajaksi valittiin Ivars Kezbers ja "Moskova-mielisen" puolueen johtoon tuli Alfreds Rubiks. (Jokipii 1992, 117.)

Liettuassa "uusi kansallinen herääminen" edistyi, kun Liettuan kommunistisen puolueen uudistusmielinen osa ja puolueen ulkopuolelta tulleet älymystön jäsenet muodostivat kansanrintaman, Sajudiksen, joka tuki perestroikaa. Järjestämällä joukkokokouksia ja mielenosoituksia se vahvisti poliittista asemaansa. (Jokipii 1992, 117.)

Rintama piti lokakuussa ensimmäisen kongressinsa, jossa se otti tavoitteekseen

Liettuan, joka olisi suvereeni osa Neuvostoliittoa ja jolla olisi taloudellinen itsehallinto. Lisäksi ohjelmaan kuului ihmisoikeuksien ja kansallisuuksien oikeuksien kunnioittamisen periaate. Kansanrintaman johtajaksi valittiin Vytautas Landsbergis. (Jokipii 1992, 118.)

Liettuan kommunistisen puolueen johtaja Ringaudas Songaila erosi tehtävästään samassa kuussa ja hänen tilalleen puolueen johtoon valittiin Algirdas Brazauskas. (Jokipii 1992, 118.)

Liettuan korkein neuvosto kokoontui 17. - 18. marraskuuta 1988. Se ei kuitenkaan antanut itsenäisyysjulistusta, mutta päätti ottaa viralliseen käyttöön Liettuan itsenäisyyden aikaisen lipun ja kansallislaulun. Samalla liettuan kielestä tuli tasavallan virallinen kieli.

Korkein neuvosto antoi itsenäisyysjulistuksen 18. toukokuuta 1989. Liettua siirtyi monipuoluejärjestelmään, kun korkein neuvosto hyväksyi saman vuoden joulukuussa perustuslain muutoksen, jolla kommunistisen puolueen poliittinen johtoasema poistettiin.

Kansanrintaman lisääntynyt kannatus pakotti myös kommunistisen puolueen uudistuksiin. Joulukuussa 1989 se päätti erota NKP:stä. Tämän seurauksena puolue myös hajosi, kun eroa vastustaneet muodostivat oman ryhmittymänsä.

Neuvostoliiton kommunistinen puolue tuomitsi liettualaisten eropäätöksen ja pääsihteeri Gorbatshev saapui Liettuaan keskustelemaan siitä.

8. DISKURSSIANALYYSIN EMPIIRINEN OSUUS

Vuosi 1990

Vuoden 1990 tammikuussa, josta oma tutkimukseni alkaa, etusijalle nousivat liettualaisten esittämät voimakkaat itsenäisyysvaatimukset. Liettua oli lakkauttanut ensimmäisenä neuvostotasavaltana kommunistisen puolueen johtoaseman kuukautta aiemmin. Samassa yhteydessä Liettuan kommunistinen puolue oli eronnut Neuvostoliiton kommunistisesta puolueesta jakaantuen samalla kahtia. Pääsihteeri Gorbatshov oli saapunut tämän takia Liettuaan 11. tammikuuta 1990. (Keskisuomalainen 12.1.1990, 18; East 1990, 37168; Tiitta 1990, 29.)

Vierailun keskeiseksi kysymykseksi nousi kuitenkin kysymys Liettuan itsenäisyydestä. Gorbatshov sanoi, ettei kysymystä Liettuan kuulumisesta Neuvostoliittoon voinut ottaa vakavasti, koska *"olemmehan eläneet yhdessä 50 vuotta"*. Hänen mielestään Liettuan kommunistien tekemä eropäätös muodosti vakavan uhan perestroikalle ja hän totesi oman asemansa olevan sidoksissa uudistuspolitiikan onnistumiseen. Gorbatshovin vierailun yhteydessä eri puolilla Liettuaa järjestettiin myös laajamittaisia mielenosoituksia itsenäisyyden puolesta. (Keskisuomalainen 12.1.1990, 18.)

Sekä Keskisuomalainen että Helsingin Sanomat kirjoittavat Gorbatshovin matkasta. Molempien lehtien artikkeleista kuvastuu dramaattisuus. Helsingin Sanomien uutisessa vierailun dramaattisuutta kuvataan ottamalla esimerkkejä liettualaisten mielenosoittajien kantamista kylteistä:

"Emme halua oikeuksia, haluamme täyden itsenäisyyden"

"Tervetuloa ystävällismielisen maan presidentti".

Syntyä kuva, että Gorbatshov on joutunut hämmennyksen valtaan liikkeessaan Vilnan kaduilla: samaan aikaan kun liettualaiset vaativat itsenäisyyttä ja väittelevät Gorbatshovin liikkeessa kadulla hänen kanssaan, Gorbatshov ottaa opettajan roolin ja yrittää vakuuttaa liettualaisia siitä, että kuuluminen Neuvostoliittoon on sittenkin parempi ratkaisu.

Matkan aikana Gorbatshov esitti ajatuksen uudesta neuvostotasavaltoja koskevasta eroamislaista. Tämä esitys kuitenkin tyrmättiin täysin:

"Gorbatshovin mukaan eroamiselle on kaksi vaihtoehtoa. Hän mainitsi ensimmäiseksi perustuslaissa taatun oikeuden erota liittovaltiosta, mutta jatko hukkuu keskeytyshuutoihin. Tämän vuoksi hän esittikin suoran kysymyksen:

- Haluatteko te erota Neuvostoliitosta?

- Kyllä, kyllä, kuului yhtenäinen vastaus

Kun Gorbatshov toisti kysymyksensä oli vastaus jälleen sama. Tässä vaiheessa Gorbatshov oli selvästi järkyttynyt eikä hän kyennyt jatkamaan toisen eromahdollisuuden esittelyä". (Keskisuomalainen 13.1.1990, 12.)

Kuten edellä olevasta katkelmasta ilmenee, korostuu uutisoinnissa erittäin selvä vastakkainasettelu pääsihteerin Gorbatshovin ja itsenäisyyttä vaativien liettualaisten kesken. Edelläolevan katkelman pohjalta syntyy kuva tilanteesta, jossa on vain yksi vaihtoehto: itsenäisyys. Uutisessa on mukana metadiskursia: tapahtumia esitellään ulkopuolisen kertojan näkökulmasta käsin, lyhyen tarinan muodossa.

Gorbatshovin vierailun aikana myös Latvian parlamentti teki päätöksen poistaa kommunistisen puolueen johtoasema. Samalla parlamentti päätti, että latvialaisilla on oikeus muodostaa poliittisia puolueita, kunhan ne eivät pyri muutokseen väkivalloin eivätkä yritä syrjäyttää hallitusta. (Keskisuomalainen 13.1.1990, 12.)

Samaan aikaan tapahtumat etenivät Virossakin. Viron itsenäisyysjulistus hyväksyttiin 3. helmikuuta 1990 Tallinnassa pidetyssä kokouksessa, jossa oli mukana noin 3000 paikallisneuvostojen, Viron parlamentin ja Neuvostoliiton parlamentin virolaista jäsentä. (Keskisuomalainen 3.2.1990, 19.)

Viron kommunistinen puolue oli hajaantumassa. Venäjänkielinen osa puolueen jäsenistä kannatti puolueen säilyttämistä NKP:n osana, kun taas vironkieliset kannattivat eroa. Lisäksi puolueen jäsenmäärä oli laskemassa. (Helsingin Sanomat 10.2.1990, C2.)

Viron parlamentin enemmistö oli helmikuussa päättänyt aloittaa itsenäistymistä koskevat neuvottelut Moskovan kanssa: päätös oli kuitenkin tehty sellaisessa ryhmässä, joka ei ollut virallinen elin eikä päätöksellä ollut virallista luonnetta ja sen laillisuus kyseenalaistettiin. (Helsingin Sanomat 11.2.1990, B4.)

Lopulta Neuvostoliiton korkeimmassa neuvostossa olevat itsenäisyysmieliset virolaiset päätyivät kannattamaan neuvottelupäätöstä. Kaikkien Baltian maiden kansanedustajat esittivät helmikuussa pidetyssä Neuvostoliiton korkeimman neuvoston istunnossa vaatimuksen siitä, että Baltian tasavaltojen ja Neuvostoliiton keskusjohdon välillä tuli aloittaa neuvottelut Baltian tasavaltojen itsenäisyydestä. (Helsingin Sanomat 15.2.1990, C3.)

Keskisuomalainen ja Helsingin Sanomat eivät tässä vaiheessa itsenäisyyskeskustelua haasta tai aseta kyseenalaiseksi Suomen virallista ulkopoliittista linjaa. Niiden artikkelien pääpaino on enemminkin tapahtumien kehityksen kuvaamisessa, ilman että ne ottaisivat kantaa siihen, mikä on Suomelle "oikea" suhtautuminen virolaisten ja yleensä balttien itsenäisyysvaatimuksiin.

Tärkeäksi tekijäksi Viron poliittisen kehityksen kannalta muodostuivat vuoden 1990 helmikuussa pidetyt kansalliskongressin vaalit ja maaliskuussa pidetyt korkeimman neuvoston vaalit. Liettuassa pidettiin 24. helmikuuta ensimmäiset vapaat parlamenttivaalit toisen maailmansodan jälkeen ja samana päivänä myös Virossa pidettiin kansankongressin vaalit. Vaalien päätemaksi nousi itsenäisyyskysymys. Vaalien voittajiksi tulivat molemmissa tasavalloissa itsenäisyyttä kannattaneet kansanrintamat.

Vaaleista kertoneiden lehtijuttujen otsikot paljastavat erään ominaispiirteen suomalaisten suhtautumisesta Baltiaan. Kaikkia Baltian tasavaltoja käsiteltiin samanlaisina, riippumatta siitä oliko kysymys Virossa, Latviasta tai Liettuasta. Esimerkiksi heti vaalien jälkeen Keskisuomalainen otsikoi: "Baltia äänesti itsenäisyyden puolesta". (Keskisuomalainen 10.2.1990, 12; Keskisuomalainen 25.2.1990, 13.)

Yhtä aikaa vaalien kanssa pidettiin Neuvostoliiton kansanedustajien kongressin

istunto, jossa esillä olivat Neuvostoliiton presidentin valtaoikeudet. Kongressin istunnon käsiteltäväksi tuli uusi perustuslakiesitys, jonka nojalla presidentille annettaisiin erittäin laajat valtaoikeudet. Baltian itsenäisyysmieliset kansanedustajat päättivät jäädä pois tästä istunnosta, koska katsoivat valtuutensa riittävän ainoastaan neuvottelemaan tasavaltojen itsenäisyydestä.

Istunnon aikana kongressi hyväksyi perustuslakiin muutokset, jotka vahvistivat presidentin asemaa. Presidentti sai lain myötä veto-oikeuden, jonka avulla hän voi viivyttää parlamentin säätämiä lakeja. Lisäksi presidentille annettiin oikeus julistaa jokin Neuvostoliiton osa sota- tai poikkeustilaan kyseenomaisen neuvostotasavallan johdon suostumuksella. Mikäli presidentti ja tasavallan johto olisivat erimielisiä poikkeustilan julistamisesta, laki antoi presidentille oikeuden julistaa alue presidentinhallintoon mikäli 2/3 kongressin jäsenistä hyväksyisi sen. Lisäksi presidentti sai oikeuden muuntaa neuvostotasavaltojen lait vastaamaan Neuvostoliiton lakeja. Lain mukaan presidentti sai myös oikeuden hajottaa parlamentin ja määrätä pidettäväksi uudet vaalit. Samassa istunnossa kongressi valitsi Mihail Gorbatschovin uudelleen Neuvostoliiton presidentiksi. Näin Gorbatschov sai itselleen laajat valtaoikeudet. (Helsingin Sanomat 28.2.1990, C1; Tiitta 1990, 46.)

Yhtäaikaisesti kongressin istunnon kanssa keskusjohto päätti ryhtyä painostustoimiin Liettua vastaan, joka suunnitteli itsenäiseksi julistautumista. Keskusjohto päätti ryhtyä laajoihin talouspakotteisiin, ellei Liettua suostuisi perumaan aikeitaan. Tästä huolimatta Liettuan korkein neuvosto julisti tasavallan itsenäiseksi 11.3 ja valitsi johtajakseen¹ Vitautas Landsbergisin. (Tiitta 1990, 54.)

Keskusjohto aloitti tämän seurauksena Liettuan vastaiset talouspakotteet. Pakotteiden alettua keskusjohto lopetti öljy- ja maakaasutoimitukset Liettualle. Lisäksi useita tehtaita jouduttiin sulkemaan ja Liettua joutui katkaisemaan oman vientinsä ulkomaille. Ehtona pakotteiden lopettamiselle keskusjohto vaati, että Liettuan on ensin peruttava itsenäisyysjulistuksensa ja alettava neuvotella sen kanssa itsenäistymisestä. (Tiitta 1990, 55).

¹ Tekstissä käytetään vastedes Baltian tasavaltojen korkeimpien neuvostojen johtajista termiä "presidentti".

Kiistan aikana neuvostojoukot valtasivat mm. Liettuan suurimman sanomalehtipainon, Liettuan kommunistisen puolueen päämajan ja syyttäjän viraston. Lisäksi ne vangitsivat puna-armeijasta karanneita liettualaisia sotilaita. (Keski-suomalainen 1.4.1990, 16.)

Liettua vetosi ulkovaltoihin, mutta mikään valtio Islantia lukuunottamatta ei vielä tässä vaiheessa suostunut harkitsemaan sen tunnustamista. Huhtikuun lopulla keskusjohto ilmoitti, että se ei enää vaatinut itsenäisyysjulistuksen peruuttamista ehtona neuvotteluille. Kaksi kuukautta myöhemmin Liettua suostui jäädyttämään julistuksensa ja taloussaarto päättyi kesäkuun lopussa. (Tiitta 1990, 55).

Liettuan antama itsenäisyysjulistus merkitsi myös sitä, että lehdet alkoivat keskustella Baltian itsenäistymisestä entistä enemmän. Helsingin Sanomat julkaisi 13.3. uutisen Liettuan itsenäisyysjulistukseen liittyvästä Suomen kannasta:

"Pääministeri Harri Holkerin mukaan Suomi tunnustaa Liettuan itsenäisyyden vasta sen jälkeen, kun Neuvostoliiton parlamentti on hyväksynyt Liettuan eropäätöksen.

Holkeri arveli Yleisradion Aamun peili-lähetysten haastattelussa, että "Liettuan valtiollisen itsenäisyyden tunnustaminen tulee pyydettyäessä Suomen puolelta kysymykseen sen jälkeen, kun asiasta on sovittu Neuvostoliiton ja kyseisen tasavallan kesken".

Pääministeri Holkeri kertoi, että "Liettuan lähtökohtana on aikaisemman de jure-itsenäisyyden jatkuminen". Liettua julistautui itsenäiseksi 1918, minkä Suomi tunnusti oikeudellisesti sitovasti. Vuonna 1940 tapahtuneen liittämisen Neuvostoliittoon maamme on tunnustanut käytännössä - ei oikeudellisesti.

Holkeri ei suostunut maanantaina tarkentamaan lausuntoaan eikä täsmentämään, voitaisiinko de jure-itsenäisyyden jatkuminen tulkita siten, että Suomen antama tunnustus vuoden 1918 itsenäisyydelle olisi edelleen voimassa.

Ulkoministeriön poliittinen alivaltiosihteeri Aarno Karhilo ei ota kantaa siihen, onko Liettuan 1918 itsenäisyydelle annettu tunnustus edelleen voimassa.

Karhilo pitää mahdollisena, että Suomi tunnustaa Liettuan itsenäisyyden. Tämä ei hänen mukaansa ole kuitenkaan mahdollista, ennen kuin Liettua ja Neuvostoliitto ovat päässeet yhteisymmärrykseen siitä, kuinka itsenäistymisprosessi järjestyy---"² (Helsingin Sanomat 13.3.1990, A7.)

Holkerin lausunnosta on luettavissa epätietoisuus siitä, miten Liettuan antamaan itsenäisyysjulistukseen tulisi suhtautua. Suomi oli tunnustanut Liettuan 1918, mutta kun Neuvostoliitto miehitti sen, ei tätä tunnustusta peruttu. Uutisen mukaan myös alivaltiosihteeri Karhilo jättää auki sen, kuinka Suomi suhtautuu tunnustuksen uudistamiseen. Suomen kanta näkyy kuitenkin tässäkin uutisessa sillä tapaa, että Holkeri korostaa osapuolten kahdenvälisen neuvottelujen tarpeellisuutta.

Uutisen perusteella välittyy selvä terminologinen ristiriita: Suomi on tunnustanut de jure Liettuan itsenäisyyden vuonna 1918, mutta silti Holkeri ja Karhilo eivät ota kantaa siihen, tunnustaako Suomi Liettuan itsenäisyyden vai ei. Suomen kanta on ambivalentti: vaikka Suomi tunnustaa Liettuan de jure-itsenäisyyden ei kantaa oteta siihen, onko tämä tunnustus edelleen voimassa.

Uutisessa on mukana suljettua intertekstuaalisuutta: uutisessa kerrotaan meta-diskursiivisesti Suomen aikaisemmasta tunnustuksesta ja todetaan sen olevan yhä voimassa, mutta tätä toteamusta ei eroteta selvästi erikseen Holkerin ja Karhilon kannanotoista.

Helsingin Sanomat uutisoi samana päivänä, että myös Yhdysvallat odotti neuvottelujen alkua, mutta teki selväksi sen, ettei se tunnusta Baltian tasavaltojen vuonna 1940 tapahtunutta Neuvostoliittoon liittämistä lailliseksi. (Helsingin Sanomat 13.3.1990, C1.)

² *De jure* = oikeudellisesti, *de facto* = tosiasiasa.

Helsingin Sanomien pääkirjoitus otti 14.3. kantaa Liettuan itsenäisyysjulistukseen. Kirjoituksessa sanottiin mm.:

"Liettuan, Viron ja Latvian kansat peräävät itsemääräämisoikeuttaan vahvoin perustein: ne ovat ainoat toisessa maailmansodassa miehitettyt valtiot, jotka eivät saaneet itsenäisyyttään takaisin

Ulkovallat tuntevat olevansa pahassa välikädessä. Jos ne kiirehtivät tunnustamaan uudelleen Liettuan itsenäisyyden, ne pelkäävät heikentävänsä entisestään Gorbatshovin asemaa Moskovassa. Panoksena voi olla Neuvostoliiton hallitsematon hajoaminen ja koko Euroopan paluu epävakaisiin aikoihin. Siksi ne toivovat, että Baltian maat malttaisivat mielensä ja pyrkisivät ajamaan itsenäisyyttään yhteisymmärryksessä Moskovan kanssa. Sama pätee myös viralliseen Suomeen.

Gorbatshov pelaa aikaa, joka on käymässä vähiin. Nauttimastaan sympatiasta huolimatta hänelle ei ole enää vaihtoehtoja Baltian itsenäistymiselle. Ei ainakaan sellaisia, jotka Etyk-Eurooppa suostuisi nielemään. Panssarit neuvostojohto on jo sulkenut pois. Nyt sen on valmistauduttava aloittamaan Baltian maiden kanssa todelliset neuvottelut itsenäisyyden pohjalta." (Helsingin Sanomat 14.3.1990, A2.)

Kirjoituksessa on osia realismia korostavasta diskurssista: siinä todetaan ulkovaltojen korostavan neuvottelujen tärkeyttä ratkaisun aikaansaamisessa. Samalla kirjoituksessa on osia myös metadiskurssista: sen tekijä on ulkovaltojen suhtautumisesta kertoessaan asettunut neutraaliin asemaan, jossa hän selostaa muiden suhtautumista tilanteeseen. Kuitenkin kirjoituksen alkuosassa kirjoituksen laatija tuo esille subjektiivisen mielipiteensä: hänen mielestään Baltian kansat peräävät vahvoin perustein itsemääräämisoikeuttaan. Kirjoituksessa on siis osia sekä realismia koskevasta diskurssista että moraalista koskevasta diskurssista. Kirjoituksessa rinnastetaan itsemääräämisoikeus ja itsenäisyys toisiinsa.

Kirjoituksessa puhutaan myös "virallisesta Suomesta". Tämä viittaa kirjoitta-

jaan omaan ennakko-oletukseen siitä, että virallisen ja epävirallisen suhtautumisen välillä on eroa. Kirjoittaja ei kuitenkaan kuvaa eikä täsmennä, mitä ominaisuuksia hän liittää tähän viralliseen Suomeen, eikä myöskään tuo eksplisiittisesti ilmi käsitystään virallisen tahon ulkopuolelle sijoittuvista näkemyksistä.

Kirjoituksessa Gorbatshov henkilöidään positiivisesti: ennakko-oletuksen mukaan hänen sanotaan nauttivan sympatiaa. Kuitenkin kirjoittaja toteaa jatkoksi, että "aika on käymässä vähiin" ja siinä todetaan (viittamalla neuvostojohtoon) implisiittisesti, että hänen olisi aloitettava neuvottelut Baltian maiden itsenäistymisestä.

Kirjoituksessa puhutaan myös "Etyk-Euroopasta". Tämän termin käyttäminen luo kuvan uudesta aikakaudesta, uudesta Euroopasta, jota ETYK (Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökokous) edustaa. Tämä Eurooppa ei hyväksy väkivaltaa, eikä sillä uhkaamista. Toisaalta termiin sisältyy käsitys kansainvälisiä sopimuksia koskevasta järjestelmästä, jonka puitteissa väkivaltaan turvautuminen ei ole sallittua.

Kirjoituksessa esitetään argumenttina balttien itsenäisyysvaateille se, että ne olivat ainoat toisen maailmansodan seurauksena itsenäisyytensä menettäneet miehittetyt valtiot. Samalla siinä todetaan, että ulkovallat viivyttävät tunnustusta Liettuan itsenäisyydelle, koska ne eivät halua heikentää Gorbatshovin sisäpoliittista asemaa. Argumentissa heijastuu voimakkaasti se, ettei ulko- ja sisäpolitiikkaa voi erottaa toisistaan: ulkopoliitikasta (Baltian maiden asemasta) on tullut osa Neuvostoliiton sisäpolitiikkaa (Gorbatshovin asema), johon ulkovallat eivät halua puuttua. Ulkovaltojen ratkaisukeinoksi esitetään konsensusta: sekä Liettuan että keskusjohdon on aloitettava neuvottelut Liettuan asemasta ja ratkaistava kysymys yhteisymmärryksessä. Tämän saman pääkirjoitus sanoo pätevän myös viralliseen Suomeen. Samalla ulkopoliittinen ongelma saisi ulkovalloille mieleisen sisäpoliittisen ratkaisun eikä vahinkoa tapahtuisi.

Viron vastavalittu kongressi, joka päätti istuntonsa juuri Liettuan antaessa itsenäisyysjulistuksensa, esitti myös omat vaatimuksensa keskusjohdolle.

Kongressi asetti päämääräkseen Viron itsenäisyyden palauttamisen de facto. Kongressi ilmoitti haluavansa aloittaa neuvottelut Neuvostoliiton kanssa miehityksen lopettamisesta ja Viron alueen laittoman Neuvostoliittoon liittämisen kumoamisesta. Kongressi aikoi myös vaatia Neuvostoliitolta korvauksia miehityskaudella Virolle aiheutuneista vahingoista. Lisäksi kongressi vaati KGB:n ja Neuvostoliiton sisäministeriön joukkojen toiminnan lopettamista Virossa. (Helsingin Sanomat 13.3.1990, C1.)

Viron korkein neuvosto antoi 30. maaliskuuta 1990 lain Viron valtiollisen aseman palauttamisesta. Lain mukaan Neuvostoliiton miehitys ei päättänyt vuonna 1940 Viron valtiollista olemassaoloa. Tässä yhteydessä korkein neuvosto ei kuitenkaan julistanut Viroa itsenäiseksi. (Keski-suomalainen 31.3.1990, 16.)

Suomen ulkopoliittinen johto ei ottanut suoranaisesti kantaa Viron korkeimman neuvoston päätökseen. Ulkoministeri Paasio piti samana päivänä puheen, mutta hän ei suoranaisesti käsitellyt tässä puheessaan korkeimman neuvoston antamaa lakia. Huhtikuun alussa, 3. päivänä, Helsingin Sanomat julkaisi artikkelin, jossa Viron korkeimman neuvoston puhemies Ülo Nugis toivoi Suomelta suoraa tuen ilmausta Virolle. Nugis sanoi, että *"en haluaisi millään moittia heimoveljiä, suomalaisia, mutta on totta, että kaikkein arimpia ja varovaisimpia näyttävät olleen Ruotsi ja Suomi"*. (Helsingin Sanomat 3.4.1990, C1.)

Nugis kommentoi tuolloin myös Liettuan itsenäisyysjulistuksen suhdetta Viron korkeimman neuvoston päätökseen: *"Ero on siinä, että Viro julisti tietyn prosessin [Neuvostoliiton hallinnon loppumisen] alun, mutta Liettua tietyn prosessin lopun"*.

Nugis jatkoi lisäksi:

"Pyydämme apua Suomen kansanedustajilta ja hallitukselta, että ne ilmaisisivat tukensa tekemällemme demokraattiselle päätökselle korkealla tasolla. Mielestäni teidän pitäisi nyt tukea molempia, Liettuaa ja Viroa."

Kansalliseepoksemme Kalevipoeg kertoo, että suomalaisen kirous tappoi Kalevipojan. Ehkä suomalaiset voisivat nyt vetää kirouksensa pois, niin että Kalevipoeg voisi syntyä uudelleen, niin kuin kirjassa ennustetaan". (Helsingin Sanomat 3.4.1990, C1.)

Tässä uutisessa Nugis pyytää tukea Viron itsenäisyyspyrkimyksille Suomelta "korkealla tasolla", viitaten Suomen ulkopoliittiseen johtoon. Nugiksen mielestä Viron ja Liettuan etenemiskeinoja kohti itsenäisyyttä ei voi rinnastaa toisiinsa (vaikka ne ovatkin hänen mukaansa oikeudellisesti samanvahvuisia), sillä hänen mukaansa Viro on vasta julistanut itsenäisyysprosessin alun, kun Liettua katsoo omalta osaltaan sen jo loppuneeksi. Nugis ei kuitenkaan mainitse nimeltä ketään poliitikkoa, jolta hän odottaa tukea vaan vetoaa kansanedustajiin ja hallitukseen yleisellä tasolla. Nugiksen kirjoituksessa on myös vetoamus siitä, että suomalaiset antaisivat tukeaan Viron korkeimman neuvoston demokraattiselle päätökselle. Tämä on selvä viittaus moraalidiskurssiin, jossa itsenäisyysvaatimuksia perustellaan demokraattisiin päätöksiin perustuvina.

Katkelmassa mukana oleva Nugiksen vertaus Kalevipoegin kuolemaan on hieno retorinen keino. Tässä kohdin Kalevipoeg symboloi valtiollisesti itsenäistä Viroa ja Nugis pyytää suomalaisten tunnustusta Kalevipoegin, Viron, herättämiseksi jälleen henkiin. Kalevipoegin esiintuominen edustaa julkituotua intertekstuaalisuutta: se on selvä lainaus ja erittäin hyvä tehokeino.

Huhtikuun alkupuolella Helsingin Sanomien (5.4.1990, C1) uutisen mukaan presidentti Gorbatshev oli soittanut Viron korkeimman neuvoston puheenjohtajalle Arnold Rüütelille. Puhelunsa aikana Gorbatshev oli uhannut Viroa "Liettuan mallilla" eli samoilla painostuskeinoilla, joilla se yritti saada Liettuan luopumaan itsenäisyysjulistuksestaan, ellei Viron korkein neuvosto peru päätöstään julistaa Viro miehitettyksi maaksi, jossa Neuvostoliiton lait eivät ole voimassa.

Samaan aikaan Helsingin Sanomat julkaisi artikkelin "Viron venäläiset ovat

katkeria ja väsyneitä" (5.4.1990, C1.) Artikkelissa haastateltiin Vladimir Lebedeviä, venäläistä Viron korkeimman neuvoston kansanedustajaa, joka edusti kommunisteja. Lebedev toteaa haastattelussa mm. että Viron venäläiset pitävät myös itseään virolaisina, vaikka epävarmuus heidän keskuudessaan on suurta.

Lebedev kommentoi mahdollisuutta, että Virossa pidettäisiin kansanäänestys itsenäisyydestä. Hän epäilee sen järjestämistä, koska *"tosiasiallinen syy voi olla se, etteivät he [itsenäisyyttä kannattavat] ole varmoja kannattavatko kaikki virolaiset itsenäisyyttä Neuvostoliiton ulkopuolella"*.

Lebedevin argumentaatio on suunnattu selvästi kansanäänestyksen kannattajille: hänen mukaansa sen tulos on epävarma ja siksi äänestyksen kannattajat eivät voi olla varmoja, saavatko he vaatimuksensa itsenäisyydestä toteutumaan.

Lebedev itse pitää mahdottomana, että Viro voisi täydellisesti erota Neuvostoliitosta:

"Viro voittaa enemmän, jos se säilyttää suhteet Neuvostoliittoon muodossa tai toisessa ja järjestää ne sopimuksin. Neuvostoliitto on kypsä hyväksymään tällaiset uudenlaiset suhteet. Se on reaalipolitiikkaa".

Lebedevin mukaan Viron nykytilanne vaatii suhteiden järjestämistä Neuvostoliittoon. Lebedevin mielestä suhteiden huomioiminen on reaalipolitiikkaa. Kuitenkaan hän ei näe itsenäisyyttä mahdollisena: Lebedevin reaalipolitiikka-ajatus lähtee järjestelmän sisäisestä uudistamisesta, johon ei kuitenkaan kuulu itsenäisyys. Lebedev ei hyväksy Viron tasavallan uudelleenluomista:

"1930-luvun Viro oli porvarillinen tasavalta, jossa oli työttömyyttä ja jossa kansallisuudet olivat epätasa-arvoisia". (Helsingin Sanomat 5.4.1990, C1.)

Katkelmasta heijastuu retoriikka, jonka mukaan "porvarillinen" edustaa huonoja asioita - työttömyyttä ja epätasa-arvoa. Lebedev liittää 1930-luvulla itsenäiseen Viroon negatiivisia määreitä: se oli epätasa-arvon ja työttömyyden valtio.

Tällä retoriikalla tulee kuva, että uudestaan itsenäistytvä Viro olisi samantapainen valtio. Lebedev käyttää negaatiota ja hänellä on kielteiset ennakko-oletukset Viron itsenäistymisestä.

Kuitenkin hän piti selvänä, että Viro saavuttaisi myöhemmin suvereenisuuden jollain muotoa: *"Mutta ilman meidän, venäläisten väestön suuren osan, huomioonottamista Virolla ei ole tulevaisuutta"*. (Helsingin Sanomat 5.4.1990, C1.)

Lebedev liikkuu diskurssin käyttäjänä eri diskurssien välillä: hän pitää välttämättömänä reaalipolitiikkana Neuvostoliiton suhteiden järjestämistä (realismi), mutta toisaalta myös Viron suvereenisuuden kasvukin on hänen mukaansa selvää (moralismidiskurssi).

Tässä katkelmassa tulee esille ristiriita suvereenisuus- ja itsenäisyys-käsitteiden välillä: Lebedev ei hyväksy *itsenäistä* Viroa, mutta pitää *suvereenisuuden* saavuttamista mahdollisena. Miten voidaan määritellä suvereenisuuden ja itsenäisyyden eroa? Suvereenisuus voidaan määritellä tässä katkelmassa järjestelmän sisällä tapahtuvaksi Viron valtaoikeuksien kasvuksi. Suvereenisuus on järjestelmän sisällä tapahtuvaa oikeuksien kasvua. Lebedevin suvereenisuusajatus voidaan lähestyä myös Neuvostoliiton perustuslain näkökulmasta: sen mukaan Neuvostoliitto oli suvereenien tasavaltojen muodostama liittovaltio. Suvereenisuus määrittyy tätä kautta eräänlaiseksi itsehallinnoksi. Itsenäisyys sen sijaan määrittyy järjestelmän ulkopuoliseksi tilaksi, jota Lebedev ei halua.

Keskisuomalaisessa 6. huhtikuuta 1990 haastateltu Toivo Kuldsepp toteaa, että Viron valitsema politiikka itsenäisyytensä saavuttamiseksi on erilainen kuin muilla Baltian tasavalloilla. Keskisuomalaisen mukaan:

"Hän pahoittelee sitä, että länsimaissa usein niputetaan Baltian maat yhdeksi kokonaisuudeksi, jolla olisi myös yhteiset, yhdenmukaiset tavoitteet ja tulevaisuus."

- Meillä on erilainen historia, kielet ja uskontokin. Kyse on siitä että ne maat, jotka aikoinaan miehittiin, valitsevat nyt itse omat tiensä. Viron tie on neuvottelujen tie." (Keskisuomalainen 6.4.1990, 13.)

Kuldsepp tuo esille Baltian maiden erilaisuuden: ne kaikki ovat oma kokonaisuutensa eikä niitä tule rinnastaa toisiinsa niin kuin lännessä Kuldseppin mielestä on tapahtunut. Konkreettisen esimerkin tästä yhdenmukaisuudesta tarjoaa vaikkapa saman päivän Keskisuomalainen, jonka artikkelin otsikkona on "Baltian riidassa kypsytetään myönnytyksiä". Heti maaliskuun vaalien jälkeen se otsikoi: "Baltia äänesti itsenäisyyden puolesta". Näissä molemmissa näkyy siis selvästi se, että Baltian tasavallat käsitetään yhdeksi kollektiiviseksi kokonaisuudeksi, ikäänkuin niiden poliittinen suhde keskusjohtoon tai itsenäisyyteen olisi myös samanlainen.

Mielenkiintoinen yhtymäkohta Suomen viralliseen ulkopoliittiseen linjaan on myös tässäkin katkelmassa, kun Kuldsepp kutsuu Viron tietä "neuvottelujen tieksi". Suomen virallista ulkopoliittikkaa Baltian-kysymyksessä leimasi samoin neuvottelujen korostaminen.

Kuldsepp tuo esille Liettuan ja Viron erilaisen suhtautumisen itsenäisyystavoitukseen:

"Viro ei ole julistellut itsenäisyyttään, eikä se aio sitä tehdäään, Neuvosto-Eestin paikalle ei olla synnyttämässä uutta valtiota.

- Kyse on vain miehityksen lopettamisesta.

Kuldsepp uskoo lähes kaikkien virolaisten olevan perimmäisestä tavoitteesta yhtä mieltä, maan on saatava määrätä omista asioistaan itsenäisesti. Eroja mielipiteissä [tekstissä lukee mielipisteissä] on ollut, miten tuo itsenäisyys saavutetaan. Mutta siitä neuvotellaan". (Keskisuomalainen 6.4.1990, 13.)

Mielenkiintoinen yksityiskohta on virolainen-termin käyttö edelläolevassa Lebedevin haastattelussa, jos sitä verrataan Kuldseppin käyttämään virolainen-

termiin. Vaikkei itse haastatteluissa tehdäkään selväksi virolainen-termin tarkempaa määrittelyä, niin tulkitsen Lebedevin tarkoittavan termillä "virolainen" kaikkia niitä ihmisiä, joilla on pysyvä asuinpaikka Virossa. Lebedevin virolaisuus on ennen kaikkea juridista: ihmisten juridinen asuinpaikka on Virossa, näin ollen he ovat virolaisia. Tällöin määritelmä kattaa myös Virossa asuvat venäläiset.

Sen sijaan Kuldseppin haastattelussa välittyy toisenlainen implisiittinen virolaisen määritelmä: virolainen tarkoittaa siinä etnistä virolaista. Kuldsepp ei tarkoita termillään Virossa asuvia venäläisiä.

Huhtikuun alkupäivinä käytiin maassamme jo vilkkaampaa keskustelua Baltian maiden asemasta. Liettuan korkeimman neuvoston puheenjohtaja Vitautas Landsbergis oli antanut uutistoimistojen mukaan lausunnon, jonka mukaan Suomella ei ole itsenäistä ulkopoliittikkaa. Pääministeri Holkeri kommentoi Landsbergisin lausuntoa sanomalla, että Landsbergisin lausunnon takana oli sekä kärsimättömyyttä että poliittista alkukankeutta. Samalla Holkeri kertoi ihmetelleensä sitä, miksi Liettuan tilanteesta pyydetään jatkuvasti lausuntoja, vaikka "tilanne ei ole viime päivinä olennaisesti muuttunut". Lisäksi Holkeri totesi antaneensa ensimmäisen lausuntonsa Liettuan itsenäisyysjulistuksesta jo tunnin kuluttua siitä, kun tieto julistuksesta oli saapunut. Holkeri suositti malttia Baltian maiden poliittisille johtajille ja katsoi etteivät Suomen antamat lausunnot Liettuan tilanteesta ole vahingoittaneet maamme ulkopoliittista mainetta. (Helsingin Sanomat 2.4.1990, A7.)

Tähän aikaan ajoittuu kuitenkin muutamia mielenkiintoisia seikkoja. Baltian maiden itsenäisyyttä sivuttiin eduskunnan keskustelussa. Valtioneuvoston kyselytunnilla kansanedustaja Esko Almgren kysyi ulkoministeri Paasioilta mielipidettä siitä, onko Suomen valtiollinen johto ilmaissut kantansa Baltian maiden itsenäisyyspyrkimyksiin ja erityisesti niin, ettei ole syntynyt epäselvyyttä siitä, että Suomi antaa täyden tukensa niiden itsenäisyyspyrkimyksille. Vastauksessaan ministeri Paasio toisti 27. maaliskuuta annetun hallituksen

kannanoton. (Eduskunta 1991, 1206 - 1209.)³

Kun asiaan liittyen esitettiin lisäkysymyksiä, Paasio totesi, että kansojen itsemääräämisoikeus on yksi ETYK:n periaatteista. Lisäksi hän suhtautui myönteisesti siihen, että yhteydet Suomen ja Viron kesken olivat kehittyneet ottaen esille erityisesti ympäristönsuojelun.

Samoihin aikoihin jotkut kansanedustajat perustivat epävirallisen ryhmän, jonka pyrkimyksenä oli tukea erityisesti Viron itsenäisyyspyrkimyksiä. Tähän ryhmään kuului sekä oikeisto- että vasemmistopuolueiden edustajia. (Keski-suomalainen 6.4.1990, 3.)

Myös Virossa tapahtumat etenivät. Viron korkein neuvosto antoi 30. maaliskuuta kannanoton, jonka mukaan Viro on suvereeni, mutta miehitetty valtio, joka liitettiin laittomasti vuonna 1940 Neuvostoliittoon. (Tiitta ym. 1990, 59.)

Helsingin Sanomat julkaisi 8. huhtikuuta 1990 otsikolla "Sanasotaa Baltiasta" pääkirjoituksen, jossa käsiteltiin Baltian tasavaltojen valitsemia tapoja saavuttaa itsenäisyys. Kirjoituksessa todettiin se, että kaikki tasavallat ovat valinneet *"eri reitit matkallaan kohti itsenäisyyttä"*. (Helsingin Sanomat 8.4.1990, A2.) Kuten jo sanamuoto osoittaa, Helsingin Sanomat piti tässä vaiheessa Baltian maiden itsenäisyyttä saavutettavissa olevana asiana: asiana jota kohti ollaan menossa ja joka aikanaan tulee toteutumaan.

Myös toisessa pääkirjoituksen kohdassa ilmenee implisiittisesti sama näkemys. Siinä todetaan, että *"on ilmeistä, että keskustelujen alkuvaiheissa Moskova pyrkii turvaamaan talouden ohella puolustusetunsa Baltiassa"*. Tässä kohdassa keskustelut siis nähdään edelläkuvatun prosessin alkuvaiheena.

Kaikkia maita yhdistää pääkirjoituksen mukaan se, että Viron ja Liettuan parlamenteilla ja johtajilla on moraalinen vakaumus. Kirjoituksen mukaan kummatkin tarttuivat Gorbatshovin ajatuksiin demokratiasta, itsemääräämisoikeudesta.

³ Hallituksen kannanotto on myös tässä työssä erillisenä liitteenä: katso liite 1.

keudesta ja laillisuudesta. Ne pystyivät perustelemaan päätöksensä Gorbatshovin sanoin. Kirjoitus antaa ymmärtää, että Baltian itsenäisyyden kannattajat ovat käyttäneet oman vakaumuksensa tukena Gorbatshovin retoriikkaa.

Pääkirjoituksessa todetaan myös, että Moskovalla (keskushallinnolla) on kahdenlaisia etuja Baltiassa: taloudellisia ja puolustuksellisia. Taloudellisia etuja ei täsmennetä, mutta puolustuksellisiin etuihin luetaan Itämeren rantaviivan hallinta.

Yleisvaikutelmaksi pääkirjoituksesta nousee sopuisuus: asiat ovat ratkaistavissa neuvotteluihin. Tältä osin pääkirjoitus on yhtäläinen Suomen virallisen ulkopolitiittisen näkemyksen kanssa. Kirjoituksessa ei oteta ollenkaan kantaa Suomen Baltia-politiikkaan, vaan pohditaan keskusjohdon ja Baltian tasavaltojen suhteiden kehitystä.

Latvian korkein neuvosto julisti Latvian itsenäiseksi toukokuun 4. päivä. Itsenäisyysjulistuksen myötä neuvosto julisti Latvian tasavallan perustuslain vuodelta 1922 Latvian perustuslaiksi, mutta lykkäsi sen voimaansaattamista. Korkein neuvosto julisti samalla itsenäisyyteen tähtäävän siirtymäkauden alkaneeksi ja ilmoitti pyrkivänsä aloittamaan neuvottelut keskusjohdon kanssa itsenäistymiseen liittyvistä kysymyksistä. (East 1990, 37460; Keskisuomalainen 5.5.1990, 14.)

Toukokuun 10. päivä presidentti Koivisto piti Strasbourgissa, Euroopan Neuvostossa puheen, jossa otettiin kantaa Baltian maiden itsenäisyshankkeisiin. Tässäkin puheenvuorossa hän korosti neuvottelujen merkitystä:

"Meidän kokemuksemme viittaa siihen, että suuren naapurin kanssa on koetettava neuvotellen päästä myös aikojen vaihtelut kestäviin ratkaisuihin."
(Keskisuomalainen 10.5.1990, 20.)

Lisäksi Koivisto totesi:

"Suomi seuraa huolestuneena ja myötätunnolla Baltian kansojen pyrkimyksiä löytää oikeat menettelytavat pyrkiessään itsenäisyyteen, johon Neuvostoliiton perustuslakikin heidät oikeuttaa." (Keskisuomalainen 10.5.1990, 20.)

Tässä kohdin Koivisto ilmaisee tukensa Baltian maiden itsenäisyysaikeille, mutta argumenttinaan hän ei käytä historiaa, vaan vetoaa Neuvostoliiton perustuslain suomaan oikeuteen itsenäistyä.

Koivisto totesi kuitenkin puhuvansa *"kansan edustajana, jolle suuremmat valtiot olivat hahmotelleet saman kohtalon kuin Baltian kansoille, mutta joka kulki toista tietä, joka johti ensin suuriin vaikeuksiin ja lukuisiin uhreihin, mutta joka myöhemmin johti kestävään suhteeseen suuren naapurimme kanssa"*. (Keskisuomalainen 12.5.1990, 2.)

Näin Koivisto ottaa puheessaan esille Suomen ja Baltian maiden historian viitatessaan implisiittisesti Molotov-Ribbentrop-sopimukseen vuodelta 1939, jonka mukaan Suomi sekä Baltia kuuluivat Neuvostoliiton etupiiriin.

Puheessaan Koivisto viittasi edelleen Suomen näkemykseen ETYK:n merkityksellisyydestä Euroopan muutosten hallintavälineenä:

"Kun Eurooppa muuttuu, turvallisuustehtäviä annetaan yhä enemmän yhteisille järjestelyille, menettelytavoille ja instituutioille. Ajan mittaan tällaisesta yhteisestä järjestelmästä [ETYK] voi tulla keskeinen niin kansalliselle kuin kansainväliselle turvallisuudelle." (Keskisuomalainen 10.5.1990, 20.)

Keskisuomalaisen päätoimittaja Erkki Laatikainen kirjoitti kaksi päivää myöhemmin Baltian tilanteesta. Kirjoituksessaan hän ottaa esille muutamia kohtia Koiviston puheesta. Laatikainen korostaa myös neuvottelujen tärkeyttä ratkaisukeinona:

"Balttien on jaksettava jauhaa neuvotteluja Moskovan kanssa. Uhoaminen ei edistä heidän jaloja pyrkimyksiään." (Keskisuomalainen 12.5.1990, 2.)

Laatikainen toteaa kuitenkin, ettei nyt ole vielä näkyvissä pikaisia ratkaisuja Baltian-kysymyksessä.

Sanomalehtien linja suhteessa Suomen ulkopoliittiseen linjaan näyttää tähän aikaan siinä suhteessa yhtäläiseltä, että sekä ulkopoliittinen johto että lehdet korostavat neuvottelujen tärkeyttä ratkaisukeinona: sekä lehdistö että ulkopoliittinen johto toivovat neuvottelujen käynnistämistä riippumatta siitä, miten ne näkevät Baltian tilanteen. Sekä "maltillinen" poliittinen johto että "liberaalit" itsenäisyyden kannattajat tukivat niitä.

Erona linjassa on se, että ulkopoliittinen johto korostaa enemmän ratkaisuvälineenä ETYK:iä, kun taas lehdistön kirjoituksissa ETYK ei tule esille muutoin kuin ulkopoliittisten päättäjien suoran lainaamisen yhteydessä.

Huhtikuussa Helsingin Sanomat (21.4.1990, C2) julkaisi Viron ulkoministeri Lennart Meren haastattelun otsikolla "Tallinna tahtoo neuvotella tasavertaisena Moskovan kanssa". Tässä haastattelussa Meri ilmoitti, että Viro on valmis *"neuvottelemaan kaikesta"*, mikäli neuvostojohto tunnustaa sen, että Viro miehitetiin lainvastaisesti vuonna 1940. Meri korosti Viron politiikan parlamentaarisuutta kun hän puhui Gorbatshovin vaatimuksesta, että Viron korkeimman neuvoston olisi peruttava tekemiään päätöksiä:

"Se on hyvin yllättävä vaatimus, koska Gorbatshov vielä viime vuonna oli maailmassa tunnettu parlamentaarisen demokratian puolustajana. Hänen tulisi tietää, että kun kansan valitsema parlamentti on kansan nimissä tehnyt tällaisen päätöksen, että Viro on väliaikaisesti miehitetty tasavalta, niin parlamentin on mahdoton peruuttaa lakia. Meidän on mahdotonta vaatia itsellemme uutta kansaa." (Helsingin Sanomat 21.4.1990, C2.)

Meren puhe edustaa moraalidiskurssia, sillä hän vetoaa siinä demokraattiseen poliittiseen kehitykseen sekä Neuvostoliitossa että Baltian tasavalloissa. Meri vetoaa Gorbatshovin itsensä esittämiin vaatimuksiin parlamentaarisesta demokratiasta. Hän asemoi Gorbatshovin maailmassa tunnetuksi parlamentarismien

puolustajaksi ja ihmettelee, miksi Gorbatshov nyt toimii toisin kuin on aikaisemmin puhunut. Meri jatkaa:

"Jos maailman suurin valta alkaa aggressiiviset vastatoimet Euroopan kolmea pientä valtaa vastaan, se voi menettää suuren osan siitä myötätunnosta jota koko maailma ja myös Baltia on tähän asti osoittanut Gorbatshovin uudistuspolitiikkaa kohtaan". (Helsingin Sanomat 21.4.1990, C2.)

Puhuessaan Gorbatshovista koko maailmassa tunnettuna parlamentarismien puolustajana ja maailman myötätunnosta uudistuspolitiikkaa kohtaan Meri esittää Gorbatshovin positiivisessa mielessä, mutta samalla hän antaa ymmärtää, että Gorbatshovin positiivinen maine uhkaa kääntyä negatiiviseksi, ellei hän muuta politiikkaansa. Näin Meri henkilöi Neuvostoliiton politiikkaa Gorbatshoviin. Samalla Meri tuo esille Neuvostoliiton harjoittamaa politiikkaa negaation kautta. Katkelmasta heijastuu myös Meren näkemys maantieteellisesti kolminapaisesta politiikasta: yksi politiikan keskus on Neuvostoliitto, toinen Baltian maat ja kolmantena on muu maailma.

Toukokuussa Baltian maiden johtajat sopivat ns. Baltian neuvoston palauttamisesta. Neuvosto oli toiminut vuosina 1934 - 40 Baltian maiden välisenä neuvotteluelimenä. Neuvoston perustamisella tähdättiin tasavaltojen välisen yhteistyön parantamiseen itsenäistymiskysymyksessä. (East 1990, 37462.)

Hieman tämän jälkeen, 15. toukokuuta noin 2000 venäläistä osoitti mieltään Viron itsenäisyyttä vastaan Viron korkeimman neuvoston rakennuksen luona. Mielenosoittajat kävivät poistamassa Viron vanhan valtiolipun rakennuksen lippusalosta. He heittelivät myös kiviä, hajottivat rautaportin kuorma-autolla sekä tunkeutuivat korkeimman neuvoston rakennukseen. Tapahtuneen johdosta pääministeri Savisaar puhui radiossa ja esitti itsenäisyysmielisille vetoituksen saapua paikalle. Pian paikalle saapuikin noin 15 000 itsenäisyyden kannattajaa, mutta suurempaa konfliktia ei syntynyt. (East 1990, 37461; Helsingin Sanomat 17.5.1990, C1.)

Nämä tapahtumat johtivat kuitenkin siihen, että Viron korkein neuvosto hyväksyi nopeasti uuden perustuslain, jonka mukaan Viro siirtyi väliaikaishallintoon ennen itsenäisyyden palauttamista. Lain mukaan Viron korkein neuvosto sai yksin oikeuden päättää Viron laeista sekä oikeuden julistaa poikkeustilan. Lisäksi pääministeri Savisaar ilmoitti, että Viro perustaa omat kodinturvajoukot (Eesti kodukaitse) aloittaen samalla vapaaehtoisten värväyksen niihin. (East 1990, 37461; Helsingin Sanomat 17.5.1990, C1.)

Vastalauseena perustuslaille itsenäisyyttä vastustaneet venäläiset järjestivät myös lakkoja muutamissa tehtaissa, mutta lakot eivät saaneet taakseen kovin laajaa kannatusta. (Keskisuomalainen 23.5.1990, 14.)

15. toukokuuta tapahtunut välikohtaus oli Virossa poikkeuksellinen, sillä aiemmin ei vastaavaa ollut tapahtunut. Viron korkein neuvosto antoi näiden tapahtumien johdosta julkilausuman, jossa todettiin mm.

"Toteamme, että poliittisten puheiden kiihottama ihmisjoukko yritti eilen Tallinnassa kaapata vallan ja pakottaa itsenäisyyden tiellä olevan tasavallan uudelleen vanhoille raiteille". (Keskisuomalainen 17.5.1990, 16.)

Viron korkeimman neuvoston puheenjohtaja Arnold Rüütel arvioi muutaman päivän kuluttua Baltian tasavaltojen yhteistyötä Baltian neuvoston perustamisen jälkeen (Helsingin Sanomat 21.5.1990, C4):

"Baltian maiden suhteissa Moskovan kanssa on saavutettu aivan uusi poliittinen taso, kun ne nyt esiintyvät yhdessä. Meillä on yhteinen historia ja siksi on oikein analysoida Baltian maita yhdessä".

Päätös Baltian neuvoston perustamisesta oli siis poliittisesti merkittävä askel Baltian tasavaltojen poliittisessa yhteistyössä. Samalla se toimi Neuvostoliiton johdolle signaalina Baltian tasavaltojen konkreettisesta halusta saavuttaa itsenäisyys.

Suomen ulkopoliittinen johto ei ottanut kantaa Tallinnan tapahtumiin. Jonkin ajan kuluttua Pohjoismaiden Neuvosto päätti olla toistaiseksi lähettämättä

suunnittelemaansa delegaatiota Baltian maihin tilanteen epäselvyyden takia. (Helsingin Sanomat 23.5.1990, A7.)

Toukokuun loppupuolella Viron venäläisväestön edustajat perustivat myös oman "varjohallituksen", oman hallintoelimensä, joka vastusti Viron itsenäistymistä. (Keskisuomalainen 31.5.1990, 18.)

Toukokuun 30. päivään ajoittui myös Neuvostoliiton sisäpolitiikkaan merkittävästi vaikuttanut tapahtuma. Tuolloin valittiin yksi presidentti Gorbatshovin näkyvimmistä arvostelijoista, Boris Jeltsin, Venäjän federaation korkeimman neuvoston puhemieheksi. (East 1990, 37459.)

Jeltsin oli arvostellut jo aiemmin Gorbatshovin suhtautumista Baltian maihin liian jyrkäksi. Baltian maiden itsenäisyyttä kannattaneet suhtautuivatkin hänen valintaansa myönteisesti. (Keskisuomalainen 30.5.1990, 3.)

Touko-kesäkuun vaihteessa pidettiin suurvaltajohtajien huipputapaaminen, kun Mihail Gorbatshov vieraili Yhdysvalloissa ja tapasi presidentti George Bushin. Kokouksessa käsiteltiin myös Baltian tilannetta. Presidentti Gorbatshov totesi, että Liettua voisi saavuttaa itsenäisyyden 5 - 7 vuoden kuluttua Neuvostoliiton perustuslain mukaisessa järjestyksessä. Yhdysvallat puolestaan ilmoitti tunnustavansa Baltian maiden itsemääräämisoikeuden ja kehotti Gorbatshovia aloittamaan neuvottelut Baltian tasavaltojen kanssa. (East 1990, 37519; Keskisuomalainen 4.6.1990, 16.)

Kesäkuun 10. päivänä Keskisuomalaisessa oli Viron varaulkoministeri Toivo Kuldseppin haastattelu. Haastattelussa hahmoteltiin Viron ja Neuvostoliiton tulevaisuudennäkymiä.

Kuldsepp totesi, että virolaisten tavoitteeksi kelpaa vain täysin itsenäinen Viro. Kuldseppin mukaan *"ei ole epäilystäkään siitä, että tämä tie kuljetaan loppuun - elleivät panssarit meitä pysäytä"*. Kuldseppin mukaan Baltian tasavallat eivät

pyrkimyksineen ole yksin koko muuta Neuvostoliittoa vastassa. Hän mainitsee, että mm. Armeniassa, Gruusiassa ja Moldovassa on myös vastaavia pyrkimyksiä. Kuldsepp toteaaakin, että *"koko Neuvostoliitto on tullut tiensä päähän"*. (Keskisuomalainen 10.6.1990, 16.)

Kesäkuun 12. päivä Venäjän federaation parlamentti hyväksyi julistuksen Venäjän suvereenisuudesta. Julistuksen mukaan Venäjän federaation omat lait tulivat voimaan ennen Neuvostoliiton lakeja sen alueella. Lisäksi Venäjä otti itselleen oikeuden lykätä sellaisten liittovaltion lakien voimaantuloa, jotka olivat ristiriidassa Venäjän federaation suvereenien oikeuksien kanssa. (East 1990, 37539.)

Julistuksen hyväksyminen merkitsi uutta käännettä Neuvostoliiton poliittisessa kehityksessä. Se merkitsi ns. lakien sodan kärjistymistä, jossa eri tasavallat ja keskushallinto antoivat lukuisia lakeja, joiden sisältö oli ristiriidassa keskenään.

Heti julistuksen antamisen jälkeen Gorbatshov tapasi Baltian tasavaltojen johtajat näiden esittämän toivomuksen mukaisesti. Liettuan presidentti Landsbergisin mukaan näissä neuvotteluissa oli pitkälti kyse konkreettisen vuoropuhelun [neuvottelujen] aloittamisesta keskushallinnon sekä tasavaltojen kesken. Lisäksi Gorbatshov oli esittänyt, että Liettuan korkein neuvosto jäädyttäisi itsenäisyysjulistuksensa "toimeenpanon". (Keskisuomalainen 13.6.1990, 13.)

Tapaamisen tuloksia arvioitiin myönteisiksi. Viron presidentti Rüütel kertoi, että Gorbatshov oli suostunut tunnustamaan laillisesti siirtymäkauden, jonka aikana Viro pyrkii itsenäisyyteen. Samalla hän kertoi, että neuvostotasavaltojen välisten suhteiden tarkastelutavassa on nyt tapahtunut "valtava muutos". Rüütelin mukaan Liettuan kysymyksestä oli tullut koko Baltian kysymys niin Neuvostoliitolle kuin koko maailmalle. (Keskisuomalainen 15.6.1990, 16.)

Kesä-heinäkuun vaihteessa pidettiin Kotkassa Hansa-seminaari. Yhdeksi päivien puheenaiheeksi nousi Viron itsenäisyys. Helsingin Sanomien päiviä käsittelevässä artikkelissa mainitaan ruotsalaisen Kristian Gernerin näkemys

kulttuurin merkityksestä. Gernerin mukaan Baltian maiden valttina on niiden oma kulttuuritausta, jota ne voivat alkaa jälleen vahvistaa. Gernerin mukaan etenkin Viron ja Latvian protestanttinen tausta on merkinnyt ajattelutapaa, joka suosii yksityisyritteliäisyyttä. (Helsingin Sanomat 30.6.1990, A7.)

Viron kulttuurin luonnetta käsitteli myös Jaan Kross puhuessaan Kajaanissa pidetyssä Kaukametsä-tapahtumassa. Krossin mukaan politiikalla on selvä yliote kulttuuriin Itä-Euroopassa. Hän totesi, ettei tabuja enää ole, mutta huolestuttavinta on viron kielen säilyminen:

"Miten saamme ilmiön [venäläisten määrän kasvu Virossa] pysäytetyksi, jotta emme jäisi taantuvaksi vähemmistöksi omassa maassamme ja ettei kansallinen kulttuurimme hajoaisi. Näin on muuten jo tapahtunut Luoteis-Virossa ja näin on tapahtumassa Tallinnassa." (Helsingin Sanomat 4.7.1990, A17.)

Krossin mielestä Baltian maiden pitäisi uudelleen sisäistää kuulumisensa Eurooppaan suuntautumalla Pohjoismaihin.

Keskusjohdon ja Baltian tasavaltojen välille kaavailut neuvottelut olivat edenneet tahmeasti. Presidentti Gorbatschov esitti neuvottelujen aloittamista Neuvostoliiton uuden liittovaltiosopimuksen pohjalta heinäkuun lopulla. Baltian tasavallat kuitenkin kieltäytyivät tästä sanoen, että ne haluavat neuvotella vain täydellisestä itsenäisyydestä. Samanaikaisesti suvereeniksi julistautunut Venäjän federaatio sopi, että se neuvottelee Baltian tasavaltojen kanssa valtiosopimukset kahden kuukauden kuluessa. Helsingin Sanomat kuvasi tässä yhteydessä Boris Jeltsinin halua neuvotteluihin Viron, Liettuan ja Latvian itsenäisyyden kannalta metaforalla "arvaamaton muurinmurtaja". Kirjoituksen mukaan valtiosopimus Venäjän ja Baltian maiden kesken tekisi niiden rajoista kansainvälisiä rajoja. (Helsingin Sanomat 31.7.1990, A2.)

Viron ja keskusjohdon väliset neuvottelut niiden välisistä suhteista alkoivat elokuussa 1990. Tuolloin Viron presidentti Arnold Rüütel vieraili Suomessa. Rüütel kertoi, että näissä neuvotteluissa Viron "tinkimättömänä lähtökohtana"

on itsenäisyyden takaaminen, eikä minkäänlainen liittosopimus Neuvostoliiton kanssa tulisi kysymykseen. Rүүitel korosti myös sitä, etteivät virolaiset halua neuvostoarmeijan tukikohtien jäävän Viron alueelle. (Helsingin Sanomat 25.8.1990, A7.)

Syyskuun alkupuolella Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton presidentit Bush ja Gorbatsšov tapasivat Helsingissä järjestetyssä huippukokouksessa, jonka aiheena oli Irakin hyökkäys Kuwaitiin ja sen takia tehtävät vastatoimet.

Muutama viikko huippukokouksen jälkeen Keski-suomalaisessa (20.9.1990, 14) oli Latvian ulkoministerin Janis Jurkansin Suomen-vierailusta kertova uutinen. Jurkansin mukaan *"kaikki kyllä kuuntelevat kohteliaasti. Sitten sanotaan, että teidän on selvitettävä asiat Moskovan kanssa, ennen kuin suomalaiset voivat ottaa kantaa"*. Jurkans jatkoi:

"Suomalaiset eivät tunnu käsittävän kuinka vakava Neuvostoliiton hajoamisprosessi on. Suomessa kuvitellaan, että Gorbatsšovilla on kuitenkin kaikki langat käsissään. Eihän asia näin ole, kun lähes kaikki neuvostotasavallat haluavat itsenäisyyttä. Neuvostoliitto saattaa hajota kokonaan. Saman tien haihtuu Gorbatsšovilta valta." (Keski-suomalainen 20.9.1990, 14.)

Jurkans tuo tässä esille suomalaisten ja balttien välisen näkemyseron. Hänen mielestään suomalaisten käsityksiä leimaa keskusjohtoisuus: kaikki langat ovat Gorbatsšovilla, joka hallitsee tapahtumien kulun. Jurkans esittää tälle vastapainoksi oman käsityksensä: tasavaltujen itsenäisyyspyrkimykset ovat uhka koko Neuvostoliiton olemassaololle ja käsitys sentralistisesti hallittavissa olevasta Neuvostoliitosta väärä.

Seuraavaa vuotta, 1991, Jurkans piti ratkaisun vuotena Baltian maille. Hän vertasi Kuwaitin tilannetta Baltiaan: *"Länsimaat puolustavat Kuwaitin itsenäisyyttä. Mikseivät sitten puolustaisi Baltian maiden itsenäisyyttä. Baltia tulee mittaamaan länsimaiden itsekkyyden tai epäitsekkyyden"*. (Keski-suomalainen 20.9.1990, 14.)

Helsingin Sanomissa oli lokakuun alussa (4.10.1990, C3) artikkeli virolaisten itsenäisyyttä koskevista näkemyksistä. Artikkelin mukaan kansa alkaa väsyä politiikkaan ja toteutumattomiin lupauksiin. Artikkelissa todetaan virolaisten uskovan, että myös länsi on unohtanut heidät: *"Saksalaisille on vain kaksi poliittista johtajaa: Kohl ja Gorbatsšov ja Lafontaine ja Gorbatsšov* [Saksan suurimman oppositiopuolueen johtaja Oskar Lafontaine]. *Heille on turha puhua mistään muusta"*. Artikkelin mukaan hyvät suhteet Neuvostoliittoon olivat saksalaisille tärkeämmät kuin Baltian-kysymys. Edellä olevassa lainauksessa hyvät ulkopoliittiset suhteet Neuvostoliittoon priorisoituvat Baltian-suhteiden edelle.

Artikkelissa pohdittiin myös Viron kansanrintaman asemaa. Peeter Vihalemmin mukaan itsenäisyys on kansanrintaman ainoa tavoite. Kun se toteutuu, ei rintamaa enää tarvita. Kansanedustaja Rein Veidemannin mukaan rintama *"on menettämässä vanhan roolinsa. Nyt maailma tietää, missä Viro on ja mitä se tahtoo"*. Samalla kun kansanrintaman rooli vähenee, Vihalemm katsoo että puolueiden aika on tulossa, uudet ajatukset muotoutuvat niissä.

Artikkelissa todetaan epävarmuuden tulevaisuudesta aiheuttavan huolestumista: *"On vaikea sanoa...Pelkään että vaikeuksia on tulossa. Mikään ei ole varmaa, kaikki on mahdollista, jopa sotilasvallankaappaus. Entä jos Neuvostoliiton talous romahtaa talvella? Loppuuko polttoaine? Kun putket kylmenevät Tallinnan venäläisten kerrostalolähiöissä, hyökkäävätkö ne omakotitaloihin?"*.

Tässä katkelmassa epävarmuuden tunnetta kuvataan ottamalla arkipäivään liittyvä esimerkki. Artikkelin kuvaama epävarmuus arkiasioista heijastuu myös itsenäisyyspyrkimykseen. Runoilija Hando Runnel toteaa, että ainoa pelastus on Suomen ja Viron välinen valtioliitto. Runnel ei usko, että *"vankeina olleet ihmiset voivat rakentaa vapautta"*. Toisaalta hänen mukaansa näkemys, että kaikki vanha pitäisi nyt hävittää on hänen mielestään "uusbolsevismia".

Lokakuussa Helsingin Sanomissa (23.10.1990, C6) oli artikkeli, jossa esiteltiin runoilija Jaan Kaplinskin näkemyksiä Viron tuolloisesta yhteiskunnallisesta

tilanteesta. Kaplinskin mukaan Viron tilanteelle oli ominaista "jako vuohiin ja lampaisiin". Viron vapautuneessa lehdistössä oli hänen mukaansa paljon turhautuneisuutta, kateutta sekä vihaa. Kaplinskin mukaan monet aiemmin eliitin ulkopuolelle jääneet kirjailijat purkavat katkeruuttaan leimaamalla aikaisemmin menestyneet KGB:n agenteiksi tai kommunisteiksi. Kaplinski toteaa, että suuri joukko ihmisiä eli maailmassa, jossa kaikki "neuvostoelämään" liittyneet asiat olivat tabuja ja jossa oikeata tietoa oli saatavissa vain läntisten radioasemien kautta sekä ulkovirolaisilta. Kaplinski sanoo tämän ajatusmaailman koskettavan varsinkin Viron kongressin jäseniä. Kaplinskin mielestä on väärin jakaa ihmisiä hyviin ja pahoihin, sillä kaikki olivat jonkinlaisessa yhteistyössä "neuvostolaisten" kanssa. Hänen mukaansa virolaisessa yhteiskunnassa vallitseva kansallisfundamentalismi jyrkkine jakoineen muodostaa suuren uhan Virolle.

Kaplinskin näkemyksessä on huoli virolaisessa yhteiskunnassa vallitsevasta jyrkästä kahtiajaosta, jonka aiheuttajaksi nähdään kansallismielisyys. Ihmisiä luokitellaan "hyviin" ja "pahoihin" sen mukaan, kuinka he suhtautuvat Neuvostoliiton miehitykseen: Hyvät ovat niitä, jotka kannattavat itsenäistä Viroa. Pahat kannattavat Viron pysymistä Neuvostoliiton osana tai ovat muutoin tehneet yhteistyötä miehittäjien kanssa.

Viroa koskevissa kirjoituksissa käsiteltiin myös Viron itsenäisyysajan historiaa sekä ympäristökysymyksiä. Helsingin Sanomissa oli syyskuussa 1990 (14.9.19-90, D2) kirjoitus, joka käsitteli fosforiitin louhinnan aiheuttamia ongelmia. Kirjoituksen mukaan Virossa oli keskusjohdon luvalla harjoitettu louhintaa, joka muodosti vakavan ympäristöuhan pilaten pohjavesiä. Artikkelin mukaan virolaiset olivat vaatineet jo 15 vuotta Maardussa olevan fosforiittikaivoksen sulkemista tuloksetta. Kirjoituksessa lainataan professori Jaan Eilartia, joka sanoo fosforiitin olevan Virolle luonnonvara, joka on kirous. Eilartin mukaan louhinnan aiheuttama vesipula johtaa siihen, että *"fosforiitti tuhoaa koko Viron"*.

Marraskuussa 1990 kerrottiin Helsingin Sanomissa (29.11.1990, A11) uudesta ympäristöohjelmasta, jonka avulla pyritään kartoittamaan Suomen lähialueiden

- Viron, Karjalan ja Leningradin - päästöt. Projektista oli sovittu keskushallinnon ja paikallisviranomaisten kanssa. Projektissa mukana ollut Timo Mäkelä kertoi haastattelussa, että ympäristöasioissa ei ole kitkaa keskushallinnon ja paikallishallinnon kesken.

Virossa keskeiseen rooliin nousi myös kysymys Viron kansallisesta historiasta. Tämä heijastui myös tutkimuskohteenani olevissa lehdissä, joissa ilmestyi Viron historiaa käsitteleviä kirjoituksia. Näiden kirjoitusten painopiste oli Viron valtiollisen itsenäisyyden ajassa sekä vuosien 1939-40 tapahtumien käsittelyssä. Esimerkiksi lokakuussa 1990 Keskisuomalainen (13.10.1990, 15) julkaisi artikkelin Tarton rauhansopimuksesta 1920 otsikolla "Viron rauhansopimus on yhä ajankohtainen". Artikkelissa kerrottiin, että Viron hallitus haluaisi ottaa Venäjän ja Neuvostoliiton kanssa käytävien itsenäisyysneuvottelujen pohjaksi nimenomaan Tarton rauhansopimuksen. Rauhansopimuksen mukaan Virolle kuuluivat tuolloin Petserimaa sekä eräät Narvajoen itäpuoliset alueet. Nyt Neuvostoliitto ja Venäjä eivät kuitenkaan halunneet palauttaa näitä vuonna 1940 Venäjän neuvostotasavallan alaisuuteen siirrettyjä alueita Virolle, mikä aiheutti kiistan osapuolten välille.

Lokakuussa 1990 kävi Pohjoismaiden neuvoston valtuuskunta matkalla Moskovassa ja Baltiassa. Matkallaan valtuuskunta tapasi Baltian tasavaltojen presidentit. Matkansa päätteeksi se antoi lausuman, jonka mukaan Baltian ja Pohjolan välinen yhteistyö eri aloilla auttaa Baltian maita itsenäisyytensä alkutaipaleella. Matkallaan delegaatio pyrki myös etsimään mahdollisuuksia yhteistyöhön ympäristönsuojelun, kaupan ja kulttuurin aloilla. Baltian johtajat pitivät matkaa ja muita tuenilmauksia Baltian maille tärkeänä juuri itsenäisyysneuvottelujen alkaessa. (Helsingin Sanomat 20.10.1990, A9.)

Helsingin Sanomat (21.10.1990, A9) otti seuraavana päivänä kantaa delegaation matkaan. Sen mukaan matkan aikana ulkopolitiikka murtautui ensimmäistä kertaa Pohjoismaiden neuvostoon. Neuvoston toimenkuvaan ei kuulunut ulkopolitiikka, mutta Baltian matkalla annetun julkilausuman Helsingin Sanomat tulkitsi merkitsevän sitä, ettei Pohjoismaiden neuvosto (PN) ollut

enää entisensä. Artikkelin mukaan monet baltit rinnastivat PN:n toiminnan Baltian neuvostoon, joka oli perustettu muutamia kuukausia aikaisemmin Baltian tasavaltojen välisen ulkopoliittisen yhteistyön elimeksi. Helsingin Sanomien mukaan matkalla saatiin myös konkreettista antia: matkan aikana kerättiin noin nelisenkymmentä mahdollista yhteistyöhanketta Baltian tasavaltojen kanssa. (Helsingin Sanomat 21.10.1990, A9.)

Marraskuussa pidettiin Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestön (ETYK) huippukokous Pariisissa. Myös Baltian tasavallat pyrkivät tähän kokoukseen Ranskan hallituksen kutsumina vieraina. Tämä ei kuitenkaan toteutunut, koska Neuvostoliiton hallitus esitti protestinsa ja näin Baltian tasavaltojen ministerit eivät voineet osallistua huippukokouksen seuraamiseen. Lopulta Islannin ja Tanskan valtuuskunnat ottivat Baltian maiden edustajat mukaan omiin valtuuskuntiinsa. (Helsingin Sanomat 20.11.1990, C2.)

Viron ulkoministeri Lennart Meri kommentoi asiaa: *"Tämän asian ratkaisemiseksi tarvittaisiin vain hyvää poliittista tahtoa. Sitä ei kuitenkaan vielä ole ollut tarpeeksi. Sitä ovat osoittaneet pohjoismaista Islanti, Tanska, Norja ja Ruotsi. Tätä me pidämme tiemme alkuna".*

Kun Mereltä kysyttiin miksei hän maininnut pohjoismaiden joukossa Suomea, hän totesi:

"Meillä on varsin läheinen suhde Suomen kanssa. Olemme kiitollisuuden velassa Suomelle enemmän kuin koko muulle maailmalle. Tässä mielessä haluan viitata erityisesti yhteyksiin Suomen kansan kanssa, en niinkään hallitustasolla". Meri sanoi myös kovan kiireen estäneen yhteydenoton Suomen valtuuskuntaan. (Keskisuomalainen 21.11.1990, 11.)

Meren kommentti kuvaa kahtiajakoa, jonka hän näki vallitsevan Suomen kansan ja hallituksen suhtautumisessa Viroon: hallitus noudatti pidättyvämpää politiikkaa, kansalaiset ilmaisivat selvemmin tukeaan virolaisten itsenäisyysvaatimuksille.

Huippukokouksessa puhunut presidentti Koivisto ei ottanut kantaa Baltian maiden asemaan niitä nimeltä mainiten. Koivisto totesi mm:

"Naapurimme Neuvostoliitto käy läpi vaikeaa uudistusta. Sen menestys on elintärkeätä koko Euroopan vakaudelle --- Kansalliset vähemmistöt ovat osa Euroopan moninaisuutta ja sen rikkautta. Niiden identiteettiä on varjeltava ja niiden jäsenten ihmisoikeuksia kunnioitettava. Tähän aikakauteen kuuluu suvaitsevaisuus ja toisten oikeuksien kunnioittaminen. Kokemuksemme mukaan on viisasta ylläpitää hyviä naapurisuhteita". (Ulkoasiainministeriö 1992a, 186.)

Huippukokouksessa allekirjoitettiin ns. uuden Euroopan peruskirja, joka oli jatkoa aikaisemmille ETYK:n päätösasiakirjoille.

Kuten Koiviston puheesta ilmenee, Suomi halusi nostaa esille Baltian kysymyksen kansallisiin vähemmistöihin liittyvänä asiana ETYK:ssä. ETYK:n Helsingin-päätösasiakirjassa Euroopan maiden toisen maailmansodan jälkeiset rajat oli tunnustettu pysyviksi, mutta Baltian kysymyksen esilleottaminen kansallisuuskysymyksenä mahdollisti asian käsittelyn ETYK:ssä.

Koivisto liikkuu diskurssin käyttäjänä puheessaan sekä moraalidiskurssin että realismidiskurssin välillä: moraalidiskurssiin Koiviston puhe sijoittuu, kun hän puhuu kansallisten vähemmistöjen oikeuksista, mutta muistutusta hyvien suhteiden ylläpitämisestä voidaan pitää realismidiskurssiin kuuluvana osana.

Huippukokouksen jälkeen Helsingin Sanomissa oli Marju Lauristinin (Viron parlamentin varapuheenjohtaja) haastattelu. Lauristinin haastattelusta välittyi dualismi. Hän toteaa, ettei Neuvostoliiton suunnittelema uudella liittosopimuksella ole Virolle merkitystä, sillä *"me teemme sopimuksia vain itsenäisenä valtiona"*. Lauristin antaa myös ymmärtää, että *"kauniista sanakäänteistään huolimatta tarjotun liittosopimuksen sisältö on melkein yhtäläinen vanhan perustuslain kanssa. Tärkeät teollisuudenalat esimerkiksi pysyisivät yleisliittolaisissa ohjissa"*, hän kuvailee.

Lauristin näkee kuitenkin myös optimismin aiheita Viron itsenäisyyspyrkimys-

ten suhteen: *"Saimme tukea odotettuakin enemmän"*, hän toteaa. *"Pohjoismaat - ainakin Ruotsi, Norja ja Tanska - sekä Ranska osoittivat monin tavoin ymmärtämystään"*. Myös Lennart Meri, jota haastateltiin, totesi olevan aihetta optimismiin: *"Baltian tilanne kirkastui niillekin länsieurooppalaisille, jotka eivät tähän saakka tienneet siitä"*. (Helsingin Sanomat 27.11.1990, C6.)

Joulukuun alussa Helsingin Sanomien (2.12.1990, A18) kulttuurisivulla oli Lennart Meren kirjoitus "Eurooppa on Viron ohjelma!", jossa hän käsitteli virolaisten itsenäisyyspyrkimyksiä (liite 2). Meren laatima kirjoitus on taidokas teksti, jossa on paljon metaforia ja symboliikkaa.

Meri käsittelee Viron itsenäistymistä erityisesti kulttuurin näkökulmasta. Hän toteaa, että itsenäistymisprosessissa on kyse paitsi itsenäistymisestä sinänsä, myös virolaisen kulttuurin pelastamisesta. Meren tekstistä löytyy paljon erilaisia tasoja.

Kirjoituksen alussa Meri toteaa Viron olevan kulttuurinen Pohjoismaiden ja Keski-Euroopan välinen yhdysväylä. Samalla hän sanoo, että "Keski-Eurooppa" on muuttunut käsitteenä - vain vuosi aikaisemmin sitä ei ollut olemassa, mutta nyt se on syntymässä uudelleen. Meri viitanee tällä Keski-Euroopan uudelleensynnyllä siihen, että aikaisemmin (ennen kuin Neuvostoliitolla oli sosialistisia liittolaismaita) puhuttiin Keski-Euroopasta myös itäisen Keski-Euroopan maista puhuttaessa. Sosialististen liittolaismaiden blokin syntymisen jälkeen alettiin näistä samoista maista käyttää termiä "Itä-Euroopan maat". Itä-Euroopan mullistuksien jälkeen on taas alettu palata vanhaan termiin ja puhua Keski-Euroopan maista. Keski-Euroopan uudelleensynty viittaa myös alueen maiden poliittiseen vapautumiseen: ollessaan Itä-Euroopan maita ne olivat Neuvostoliiton liittolaisia, mutta ollessaan Keski-Eurooppaa ne ovat vapautuneet Neuvostoliiton liittolaisuudesta ja ohjauksesta.

Meren mukaan Viro identifioituu samanaikaisesti sekä Keski-Eurooppaan että Pohjoismaihin. Hänen mukaansa Pohjoismaat ovat aikaisemmin, kun se on ollut riskitöntä, tunnustaneet Viron pohjoismaiset perinteet, mutta totalitarismin

aikana [neuvostovallan kaudella] tämä yhteys on "unohtunut" pohjoismaiden tietoisuudesta.

Meri toteaa Viron palanneen jäädäkseen. Tässä yhteydessä hän käyttää vertausta Raamatusta mainittuun tuhlaajapoikaan, joka palasi vuosien poissaolon (näkymättömyyden) jälkeen kotiinsa. Hän vertaa Viroa tähän tuhlaajapoikaan, joka on näkymättömyydestä palannut jälleen näkyväksi. Näkyväksi palaamiselle voidaan antaa monia merkityksiä - se voidaan tulkita ennen kaikkea itsenäistymispyrkimykseksi, mutta myös vapaudeksi, poliittiseksi ja taloudelliseksi itsenäisyydeksi, näkymiseksi kansainvälisessä julkisuudessa jne.

Seuraavana laajempaa teemana kirjoituksessa on kulttuuri. Meren mukaan ihminen voi jatkaa elämäänsä ja toteuttaa itseään vain itsenäisessä kulttuuriympäristössä. Merelle neuvostoyhteiskunta edustaa vastakkaista esimerkkiä: kun itsenäinen kulttuuriympäristö tuhottiin, samalla tuhottiin myös yhteiskunnan kyky uusiutua. Kulttuuriympäristö tarvitsee hänen mukaansa suvereenisuutta, sitä minkä Viro on saavuttanut. Kuitenkin kyseessä on vasta ensimmäinen askel Viron paluussa Eurooppaan.

Viittaus suvereenisuuteen voidaan tulkita aiemmin esitellyn suvereenisuustulkinnan mukaisesti: Meri tulkitsee suvereenisuuden neuvostojärjestelmän sisäiseksi tilaksi, vasta ensimmäiseksi askeleeksi kohti vapautumista. Toinen ja ratkaiseva askel on hänen mukaansa Viron irtautuminen Neuvostoliitosta, sen itsenäisyys.

Meri sanoo, että vaara totalitarismin paluusta on yhä olemassa: hänen mukaansa sen romahtamisesta voi syntyä postkommunistinen totalitarismi, joka on yhtä vaarallista kuin varsinainenkin totalitarismi. Meren mielestä tätä vaaraa kykenee vastustamaan vain "kulttuuri-Daavid". Tällä hän viitanee Virossa meneillään olevaan yhteiskunnalliseen rakennemuutokseen - puolueen [kommunistinen puolue] valtamonopoli on hävinnyt ja sen tilalle ja sitä vastaan on noussut aktiivinen kansalaisyhteiskunta - seurak, yhdistykset, järjestöt, uudet puolueet. Samalla komentotalous on alkanut hävitä markkinatalouden ja moninaisempien omistusmuotojen tieltä.

Meri puhuu myös demokratiasta. Hänen mielestään sen tehtävä on käyttää hyväkseen ihmisen luovuutta. Demokratia on olemukseltaan institutionalisoitua vapautta, johon kuuluu vapaus, joka on saatettu oikeudesta riippuvaiseksi ja joka toimii kompromissina.

Pyrkimys muutokseen ei kuitenkaan Meren mukaan ole pelkkää menoa kohti parannuksia. Rakennemuutos tuo myös kurjuutta, konkursseja sekä työttömyyttä. Se synnyttää onnen ja murheen tasapainon.

Meri kertoo myös neuvostovallan Virolle aiheuttamia seurauksia sekä vertaa Viroa ja Venäjää keskenään. Hänen mukaansa tilanne Venäjällä on huonompi kuin Virossa, sillä siellä neuvostovalta on johtanut siihen, että ihmiset ovat menettäneet oman kykynsä toimia itsenäisesti ja haluavat palata aikaan, jossa ei tarvitse ottaa itsenäistä vastuuta tehdyistä päätöksistä. Juuri tämä ero on syynä siihen, miksi Viron on irtauduttava Venäjästä. On huomattava, että Meri puhuu tekstissä nimenomaan *Venäjästä*, joka edustaa hänelle siinä Neuvostoliittoa. Se, että Meri puhuu tekstissä nimenomaan Venäjästä ei liene sattumaa. Virolaisten tulkinnan mukaan Neuvostoliiton alaisuudessa eläminen merkitsi nimenomaan venäläistämistä - venäläisten maahanmuuttoa, heidän valtansa lisääntymistä, venäjän kielen aseman vahvistamista viron kielen kustannuksella.

Meren mukaan *"riippumaton Viro ei ole uskontunnustus, vaan edellytys kansan säilymiselle. Kansallisuus on yksi kulttuuriympäristön ilmenemismuodoista"*. Tässä kohdin Meren tekstiä ilmenee, että hänen mukaansa ei-riippumattomassa Virossa (Viro osana Neuvostoliittoa) virolaisten tulevaisuus kansana on uhattu.

Meri rinnastaa Euroopan ja "normaalin elämän" toisiinsa. Hänen mielestään *"Eurooppa on Viron ohjelma"*, tila, jota kohti Viron tulee pyrkiä. Meri toteaa, ettei Eurooppa ole virolaisille pelkästään maantiedettä, vaan myös "ohjelma". Tulkitsen tämän ohjelman tilaksi, jota kohti Viro pyrkii. Kyseessä on ennen muuta henkinen tila, jonka kanssa Viro ei ole ollut kosketuksissa neuvostovaltan aikana. Eurooppa edustaa Merelle vapautta ja myönteistä kulttuuria, jota kohti Vironkin on pyrittävä.

Euroopassa olemista voi luonnehtia weberiläisen tulkinnan mukaan eräänlaiseksi ideaalityypin tavoitteluksi: Viron olisi tavoiteltava samoja asioita, mitä Euroopassakin on, mutta kaikkia niitä ei kuitenkaan tulla saavuttamaan - muutos ei ole pelkästään positiivista, kuten Meri itse kuvasi.

Meri nostaa esille myös yhden ajankohtaisen kysymyksen. Neuvostovallan aikana Viron entinen poliittinen johto ja monet poliitikot joutuivat joko vankileirille tai tuomittiin kuolemaan. Siksi Virolla ei ole nyt poliitikkoja, ongelma joka tuntuu hyvin kipeältä.

Meri ottaa kantaa myös Suomen politiikkaan toisen maailmansodan jälkeen. Hän toteaa, että Suomen politiikassa ei ollut kyse mistään silmänkääntötempusta. Hänen mukaansa Paasikiven ja Kekkonen harjoittama politiikka oli hyvin menestyksellistä, jos sitä mitataan tuloksilla: Meren mielestä Paasikivi ja Kekkonen kykenivät politiikkansa avulla pelastamaan *"Suomen hevostäpät puolimatassa alamäkeä, josta ne olisivat voineet helposti keikahtaa entisen DDR:n tai jopa Romanian tapaiseen hetteikköön"*.

Meri toteaa myös, että monet virolaiset ovat olleet hämmentyneitä, kun suomalaiset ovat äänestäneet YK:ssa omalla kummallisella tavallaan. Hän jatkaa, että kuitenkin jokaisen poliitikon *"ensisijaisena tehtävänä on kansallisen edun suojeleminen"*. Meren mielestä Viro on poliitikkojen puuttuessa nyt huonommassa asemassa kuin vuonna 1918. Siksi Suomen kokemus on Virolle erityisen arvokas.

Paitsi että Meri puhui Suomen kokemuksesta Virolle, hän puhui myös Viron kokemuksesta Suomelle. Esimerkiksi tästä hän ottaa arkisen tilanteen 1930-luvun lopulta. Tuolloin Stockmannilta (Stockmannin tavaratalosta Helsingistä) kysyttiin virolaisia tavaroita. Viro oli Suomea kehittyneempi maa, ja siksi myös virolaiset tavarat olivat tuohon aikaan suosittuja. Meri kuvaa virolaisten tuolloista kehitystasoa huumorintajuisesti:

"Viron tuonaikaiset poliitikot olivat käsityöläisiä, asianajajia, lehtimiehiä ja maanviljelijöitä, joiden päällä hännystakit näyttivät koomisilta. Mutta päät"

olivat kaikilla kohdallaan. Viron poliittinen kulttuuri oli noihin aikoihin korkeampi kuin Suomen".

Hänen mielestään Viron tämänhetkistä takapajuisuutta on vaikea kuvitella, koska Viro on Neuvostoliiton kehittyneintä aluetta. Hän mielestään Viro on tilassa, jossa on nyt herätettävä ihmisenä olemisen motivaatio. Hänen mukaansa tässä hankkeessa *"hiivana toimii kulttuuri"*. Meren mielestä juuri se voi toimia sellaisena kantavana voimana, joka johdattaa Viron itsenäisyyteen.

Meren kirjoituksesta kuvastuu kulttuurille annettu merkitys itsenäisyyden taustavoimana. Hänen mukaansa neuvostoyhteiskunnassa vallitseva totalitarismi on johtanut siihen, että omaehtoista toimintaa ei ole suosittu ja samalla myös ihmisten luomiskyky on vaarantunut. Meri asettaa kirjoituksessaan vastakkain kommunistisen, totalitaarisen yhteiskunnan ja kulttuuriltaan vireän yhteiskunnan. Hän esittää Neuvostoliiton negaationa: kielteisenä esimerkkinä siitä, että se on vaaraksi ihmiselle ja ihmisen omaehtoiselle kehitykselle. Vastakkaisena esimerkkinä on hänen mielestään sellainen yhteiskunta, jossa omaehtoinen kulttuuri on vallitsevana - vain tässä yhteiskunnassa kansalaisilla on mahdollisuus kehittyä ja säilyä vireinä.

Vaikka Meren kirjoitus onkin luokiteltavissa moraalidiskurssin piiriin, niin siinä on mukana myös interdiskursiivisena elementtinä realismidiskurssiin kuuluva maininta kansallisen edun puolustamisesta jokaisen poliitikon ensisijaisena päämääränä.

Joulukuussa 1990 Neuvostoliiton parlamentti aloitti uuden liittovaltiosopimusluonnoksen käsittelyn. Kongressiin osallistunut Viron korkeimman neuvoston puheenjohtaja Arnold Rüütel vaati Viron itsenäisyyttä. Rüütel esitti kolmikoh-taisen ohjelman, jonka viimeisenä kohtana olisi Viron itsenäisyys. Myös muiden tasavaltojen edustajat esittivät kritiikkiä liittosopimusluonnosta kohtaan. Moldovan valtuuskunta poistui istuntosalista vastalauseeksi sille, että paikalla olivat myös Moldovasta itsenäiseksi julistautuneiden Gagausian ja Dneprin tasavaltojen edustajat. Uzbekistan arvosteli sitä, että keskusjohto

sanelisi tasavalloille sen, millainen liittosopimus niiden tulisi hyväksyä. (Helsingin Sanomat 18.12.1990, C1.)

Baltian tilanne oli näkyvästi esillä kongressissa. Presidentti Gorbatshov ilmoitti kongressille olevansa valmis ryhtymään poikkeustoimiin "konfliktipesäkkeissä". Hieman aikaisemmin eräiden upseerien ja NKP:n johtohenkilöiden muodostama ryhmä oli kehottanut häntä julistamaan poikkeustilan, jos muut keinot eivät olisi riittäviä. Venäjän presidentti Jeltsin arvosteli tätä sanoen, että "*vallankumous ylhäältä on loppu*". (Helsingin Sanomat 20.12.1990, C1.)

Puheessaan Gorbatshov kertoi "*olevansa äärimmäisen huolestunut tilanteesta Virossa, Latviassa ja Liettuassa*". "*Haluan korostaa, että sinne missä tilanne kiristyy erityisesti ja missä on vakava uhka valtiolle ja ihmiselämälle, on saatettava voimaan poikkeustila tai presidentinhallinto*", hän sanoi. (Helsingin Sanomat 20.12.1990, C1.)

Kansanedustajien kongressin istunto hyväksyi lopulta uuden liittosopimusestityksen. Sopimuksen mukaan neuvostotasavalloille tuli oikeus hallita omia luonnonvarojaan, kuten myös itsenäinen budjetti- ja verotusoikeus. Sopimus päätettiin lisäksi alistaa myöhemmin pidettävään kansanäänestykseen.

Parlamentin istunnossa ulkoministeri Eduard Shevardnadze ilmoitti eroavansa. Pitämässään puheessa hän varoitti "diktatuurin tulosta". Istunnossa myönnettiin myös presidentti Gorbatshoville lisää valtaoikeuksia. (East 1990, 37902.)

Liettuan pääministeri Kazimiera Prunskiene vieraili Suomessa kansanedustajien kongressin istunnon aikana. Ennen vierailua hän oli suunnitellut ehdottavansa Suomelle kahdenvälisten yhteystoimistojen avaamista Vilnassa ja Helsingissä sekä pyytävänsä Suomea isännöimään laajaa Baltian maiden itsenäistymistä käsittelevää konferenssia. Matkansa aikana hän kuitenkin luopui näistä aikeista. Prunskien mukaan konferenssin järjestäjäksi olisi sopinut Suomea paremmin "*Pohjoismaiden neuvosto tai jotkut toiset valtiot, jotka eivät ole niin varovaisia Neuvostoliiton suhteen*". Prunskien mukaan myös ehdotus yhteystoimistojen perustamisesta oli Suomelle "liian poliittisuonteinen". Hän

sanoi ymmärtäneensä, että *"Suomi on valmis pelkästään pragmaattisiin suhteisiin"*. (Helsingin Sanomat 14.12.1990, A6.)

Prunskien viittaus pragmaattisuudesta pitää sisällään ajatuksen siitä, että suhteita voidaan luoda, kunhan niihin ei sisälly poliittista tasoa ja sellaisia siteitä Baltiaan, että ne olisivat tulkittavissa pyrkimyksiksi luoda valtioiden välisiä suhteita.

Helsingin Sanomien haastattelema Prunskiene otti kantaa enemmänkin Suomen suhtautumiseen. Hänen mukaansa *"Suomi on toistaiseksi ollut liian varovainen, liian voimakkaasti neutraali: se tuntuu vähän kuin välinpitämättömyydeltä, tai liian vahvalta seuraukselta entisestä Neuvostoliitto-riippuvuudesta ja suomettumisilmiöstä"*.

Prunskiene arvioi myös Suomen asemaa: *"Meidän mielestämme Suomi on nyt siirtymässä aivan toiseen historialliseen kauteen. Kehityksen voi havaita taloudessakin. Kuulin eilen, että Suomi käy jo Neuvostoliiton kanssa normaalia valuuttakauppaa. Suomi on jo varmasti täysiarvoinen eurooppalainen valtio, ja tämän valtiollisen tilan täytyy ilmetä myös ulkopoliitikassa - myös Baltian kysymyksen suhteen"*. (Helsingin Sanomat 14.12.1990, A6.)

Prunskiene vetoaa Suomen asemaan eurooppalaisena valtiona. Hän antaa ymmärtää Suomen olevan täysiarvoinen eurooppalainen valtio, mihin sisältyy eksplisiittisesti esiin tuotu ajatus myös aktiivisemmasta ulkopoliitikasta Baltian tapahtumien suhteen. Prunskien mielestä ulkopoliittista aktiivisuutta voi lisätä, koska Suomen taloudellinen kehitys on ollut suotuisaa.

Haastattelussa Prunskiene vetoaa myös pääministeri Holkeriin. Helsingin Sanomat kirjoittaa:

"Hän on lukenut pääministeri Holkerin puheita Suomen kasvaneesta itsevarmuudesta ja lujittuneesta, vakaasta asemasta. "Se merkitsee varmasti myös aktiivisempia suhteita Baltian tasavaltojen kanssa". (Helsingin Sanomat 14.12.1990, A6.)

Tässä kohdin Prunskiene vetoaa pääministeri Holkeriin, ilmeisesti toimittajan

esittämään kysymykseen vastatessaan. Samalla Suomi tulee esiin Holkerin näkemysten kautta toimivaksi poliittiseksi vaikuttajaksi.

Haastattelussa Prunskiene tuo esille eron Suomen ja muiden Pohjoismaiden suhtautumisessa Baltian-kysymykseen. Hänen mukaansa "*olemme hyvin tyytyväisiä muiden Skandinavian maiden politiikkaan*". (Helsingin Sanomat 14.12.1990, A6.)

Joulukuun 20. päivä Pohjoismaiden sekä Baltian tasavaltojen ulkoministerit tapasivat Kööpenhaminassa Baltian tasavaltojen tiedotustoimistojen avaustilaisuudessa. Pohjoismaiden ja Baltian ulkoministerit antoivat tilaisuuden jälkeen yhteisen lausunnon, jossa korostettiin Baltian tasavaltojen itsenäisyyspyrkimysten toteuttamista Neuvostoliiton hallituksen kanssa uudelleen aloitettavien neuvottelujen kautta. Ulkoministeri Paasio totesi lausunnon johdosta, ettei se merkitse muutosta Suomen Baltian-politiikassa. (Helsingin Sanomat 21.12.1990, C2.)

Vuosi 1991

Vuoden 1991 tammikuussa tilanne Baltiassa muuttui jännittyneemmäksi. Samaan aikaan Baltian tilanteen kiristytessä tilanne Persianlahdella kiristyi ja odotettiin, että monikansallinen liittouma aloittaisi sotatoimet Irakia vastaan, ellei se poistaisi joukkojaan Kuwaitista. Baltiassa tunnettiin huolta siitä, että maailmanlaajuisen huomion kiinnittyessä Persianlahdelle Baltia unohdettaisiin ja Neuvostoliitto saisi vastapainoksi avustaan Irakin vastaiselle liittoumalle vapaat kädet toimia Baltiassa. Baltian tasavalloissa sattui myös eräitä selvittämättömäksi jääneitä pommiräjähdyksiä, joiden takana uskottiin olevan neuvostotaarmeijan sotilaita tai Neuvostoliiton turvallisuusviranomaisia.

Heti vuoden alkupäivinä Neuvostoliiton sisäministeriön erikoisjoukot valtasivat Riian painotalon, mikä lisäsi jännitystä kaikkialla Baltiassa, myös Virossa. Liettuassa ja Latviassa kansalaiset rakensivat barrikadeja sekä vartioivat parlamenttitalojaan ympäri vuorokauden heti valtauksen jälkeen. (Turtia ym. 1991, 38.)

Yhtäaikaisesti näiden tapahtumien kanssa Viron pääministeri Savisaar oli vierailulla Suomessa. Hän piti todennäköisenä, että keskushallinto tulisi lähiaikoina julistamaan Viroon poikkeustilan, vaikka Virossa olikin rauhallista. Viron korkein neuvosto oli hieman aikaisemmin tehnyt päätöksen, että Virossa aloitetaan kansalaistottelemattomuuskampanja, mikäli poikkeustila julistettaisiin. Helsingin Sanomien mukaan Savisaar piti Viron itsenäisyyskehitystä peruuttamattomana. Hänen mukaansa *"vyöry on sysätty liikkeelle, eikä sitä voida enää pysäyttää"*. Vaikka takaiskuja tulisikin, niin ne olisivat Savisaaren mielestä vain väliaikaisia. (Helsingin Sanomat 3.1.1991, B1.)

Savisaar otti kantaa myös Neuvostoliiton korkeimman neuvoston päätökseen järjestää kansanäänestykset uudesta liittosopimuksesta. Hänen mukaansa Baltian tasavalloilla ei ole halua niiden järjestämiseen, koska *"kansanäänestyksiä ei järjestetty silloinkaan, kun maat 1940 liitettiin Neuvostoliittoon"*. Hänen mukaansa kansanäänestys saatettaisiin kyllä toteuttaa, mutta Viron säätämien lakien mukaan. (Helsingin Sanomat 3.1.1991, B1.)

Savisaar perustelee virolaisten aikomusta boikotoida kansanäänestystä Neuvostoliiton omilla toimilla vuonna 1940: hänen mielestään virolaisilla ei ole tarvetta järjestää kansanäänestystä, koska Neuvostoliittokaan ei tehnyt sitä vuonna 1940. Samasta toteamuksesta heijastuu myös eksplisiittisesti se, että Savisaar näkee Viron itsenäisenä valtiona: hän luo Virolle identiteetin, jonka mukaan se on itsenäinen valtio, joka ei ole Neuvostoliitolle poliittisesti alisteinen ja joka voi toimia tässä asiassa vapaasti.

Helsingin Sanomien pääkirjoitus käsitteli 5. tammikuuta Savisaaren Suomenvierailua ja Baltian-kysymystä. Kirjoituksen mukaan Savisaar itse jakoi maailman valtiot kahteen luokkaan, niihin jotka pitävät Baltian-kysymystä Neuvostoliiton sisäisenä asiana ja niihin jotka katsovat sitä toisen maailmansodan seurauksiin liittyvänä kysymyksenä.

Helsingin Sanomat piti Baltian tasavaltojen antamia itsenäisyysjulistuksia arkitodellisuudelle vieraana näkökulmana: *"Käytännössä Baltian maiden itsenäisyyspyrkimyksiä on pakko tarkastella Neuvostoliiton liittovaltion sisäisenä prosessina, mieluiten Baltian maiden ja Moskovan yhteisenä neuvottelukysymyksenä. Elävässä elämässä Baltian maat eivät täytä itsenäisen valtion tunnusmerkkejä"*. (Helsingin Sanomat 5.1.1991, A2.)

Helsingin Sanomien mukaan Suomesta löytyi kaksi tasoa Baltian maiden itsenäisyyskysymyksessä. Toinen niistä oli diplomaattitaso ja toinen kansalais-taso. Helsingin Sanomien mukaan olisi kohtuutonta, että Suomi ottaisi diplomaattitasolla kantaa Neuvostoliittoa vastaan sellaisessa kysymyksessä jota Neuvostoliitto pitää sisäisenä asianaan.

Toisella, kansalaisten muodostamalla tasolla - joka ilmenee Helsingin Sanomien mukaan sympatiana ja konkreettisena auttamishaluna - on enemmän mahdollisuuksia toimia niin, ettei sen toimintaa tulkittaisi Neuvostoliitossa vihamieliseksi.

Kirjoituksessa todetaan, että *"virolaisten mielestä kenkä puristaa lähinnä poliittisesta ja moraalisesta tuesta. Sen niukkuus tuntuu silmiinpistäväältä ehkä*

myös siksi, että kansalaisjärjestöjämme ja kulttuuriälymystöämme vaivaa passiivisuus ja näkymättömyys julkisuudessa". (Helsingin Sanomat 5.1.1991, A2.)

Kirjoituksessa ei pohdita sitä, miksi kansalaisjärjestöjen toiminta tai älymystön kannanotot ovat jääneet näkymättömiksi. Onko kyse siitä ettei toimintaa ole, tai siitä että se halutaan pitää poissa julkisuudesta, vaiko siitä ettei julkisuus (mediat) ole siitä kiinnostunut?

Kirjoitus jättää itsenäisyyskysymyksen loppuratkaisun avoimeksi:

"Baltian maissa on opittu välttämään väliintulon provosointia. Kukaan ei tiedä, riittääkö se. Neuvottelupöydässä baltit vaikuttavat yhtä järkähtämättömiltä kuin aikaisemmin".

Vierailunsa aikana Savisaar tapasi myös pääministeri Holkerin. Hän esitti tälle, että Suomi antaisi tukeaan Islannin aloitteelle ryhtyä välittämään Viron ja keskushallinnon kiistoissa. (Kairisalo 1991, 67.)

Holkeri vastasi kuitenkin kielteisesti, mikä aiheutti ärtymystä eräillä tahoilla. Keskisuomalaisessa 6. tammikuuta olleen uutisen mukaan Vihreän liiton puheenjohtaja Heidi Hautala totesi, että *"Holkeri kuuluu sukupolveen, jolle tärkeintä suhteessa Neuvostoliittoon on varovaisuus hinnalla millä hyvänsä". Hautalan mukaan "umpeenmuuratun Euroopan aikakaudella varovaisuus oli perusteltuakin. Holkeri aikalaisineen näyttää kuitenkin nauttineen yliannoksen herranpelkoa eikä osaa tehdä johtopäätöksiä muuttuneessa tilanteessa". (Keskisuomalainen 6.1.1991, 7.)*

Hautala käyttää lausunnossaan kahta metaforaa: hän puhuu umpeenmuuratusta Euroopasta sekä herranpelon nauttimisesta yliannoksena. Hän kritikoi Holkerin kyvyttömyyttä reagoida muuttuneeseen tilanteeseen kärkevästi. Hautala luo puheessaan Euroopalle uutta identiteettiä ja samalla hän toteaa, etteivät Holkerin kannanotot vastaa tämän uuden identiteetin vaatimuksia. Hautalan mukaan Eurooppa ei enää ole "umpeenmuurattu", vaan jotain muuta: siksi hänen mielestään olisi perusteltua reagoida eri tavalla kuin Holkeri on tehnyt.

Vilnan 1. päivän tapahtumien jälkeen jännitys Baltiassa alkoi kasvaa, kun Neuvostoliiton sisäministeriö lähetti Baltian tasavaltoihin uusia joukkoja. Joukkojen lähettämistä perusteltiin sillä, että vain pieni osa Baltian tasavaltojen asevelvollisista oli saapunut puna-armeijan kutsuntoihin. (East 1991, 37944.)

Baltian maiden johtajat tuomitsivat joukkojen lähettämisen. Liettuan varapresidentti Dainis Ivans arveli, että *"Neuvostoliitto on todennut, ettei sillä ole minkäänlaisia taloudellisia keinoja pakottaa Baltian maita tahtoonsa ja siksi nyt turvaudutaan armeijaan"*. Samassa yhteydessä Ivans epäili, että joukkojen lähettäminen on alkua väkivallalle. (Keskisuomalainen 8.1.1991, 9.)

Helsingissä pidettiin yhtä aikaa näiden tapahtumien kanssa Itämeri-kokousta, johon osallistui kansanedustajia Itämeren rantavaltioista. Kokouksen päähuomio kiintyi mukana olleiden balttiedustajien toimesta Baltian-kysymykseen. He kierrättivät siellä addressia, jossa todettiin muun muassa, että *"allekirjoittajat tuomitsevat neuvostoarmeijan toimet kansojen rauhanomaiseen yhteistyöhön sopimattomana"*. Kokouksen koollekutsujana ollut eduskunnan puhemies Kalevi Sorsa totesi, ettei kokous ota kantaa Baltian tapahtumiin, mutta tästä huolimatta kokouksen kuluessa niistä tuli päähuomion kohde.

Kokouksessa puhunut Viron korkeimman neuvoston puhemies Ülo Nugis totesi mm:

"Gorbatshovin politiikka ei ole kestänyt taantumusvoimien painostuksessa. Ei ole mahdollista, että päätöstä [laskuvarjojoukkojen lähettamisestä] olisi tehty hänen tietämättään. Tarkoituksena on poistaa kerralla Baltian kysymys. Näissä maissa voi kohta virrata veri." Kokouksessa mukana olleet Venäjän federaation ja Neuvostoliiton edustajat vaativat Baltian kysymyksen käsittelyn lopettamista ja kokouksessa vallitsi Helsingin Sanomien mukaan jännittynyt tunnelma. Kokouksessa mukana olleet balttiedustajat selostivat Baltian tilannetta myös eräiden ulkovaltojen suurlähettiläille. (Helsingin Sanomat 9.1.1991, A7.)

10. tammikuuta presidentti Mauno Koivisto antoi lausunnon Baltian tilanteesta tiedotusvälineille. Koiviston lausunnon alkuosaa voi pitää aika kärkevänä viralliseksi lausunnoksi:

"Viime aikoina Baltian maitten taholta on tihenevässä määrässä haluttu vetää meitä ottamaan kantaa heidän asioihinsa. Meillähän on ollut toisenlainen linja. Emme ole näihin kysymyksiin paljon puuttuneet virallisen valtion taholta---Ilmeisesti on nyt tullut aika, jolloin meidän täytyy todeta eräitä asioita Suomen kannalta". (Helsingin Sanomat 11.1.1991, A7.)

Lausunnon alku kuvaa erikoista tilannetta: Baltian edustajat ovat pyytäneet Suomea puuttumaan heidän sisäisiin asioihinsa, mutta niin Suomi ei ole halunnut tehdä. Syntyy vaikutelma, että asioihin puuttuminen on ollut Suomen kannalta vastenmielistä. Tämä ilmentää Suomen ulkopoliittista linjavalintaa, pyrkimystä olla puuttumatta toisten maiden sisäisiin asioihin. Baltian kysymys on siis nähty toisen maan sisäisenä asiana. Toinen implisiittinen ajatus on, että tapahtumia on ollut paljonkin, mutta niihin ei ole vielä otettu kantaa ("ilmeisesti on nyt tullut aika..."). Koivisto tuo esille lausunnossaan myös Neuvostoliiton kanssa luodut suhteet ja toteaa, että Suomi on antanut tukensa Neuvostoliiton uudistuksille. Koivisto toteaa Suomen tunnustaneen de facto Baltian maiden liittämisen Neuvostoliittoon:

"Suomi on tunnustanut de facto Baltian maiden liittämisen Neuvostoliittoon ja me pidämme tietysti kiinni kaikesta siitä, mitä kansainvälisesti on sovittu." (Helsingin Sanomat 11.1.1991, A7.)

Koiviston mukaan *"Me olemme seuranneet sympatialla Baltian maitten pyrkimystä, jos sanoisi järjestyksessä: kansallisen omaleimaisuutensa puolustamisessa, pyrkimyksessä itsemääräämisoikeuteen ja itsemääräämisen saamiseen sisällyksellisesti merkittäväksi, ja pidemmän päälle myös itsenäisyyteen, johon Neuvostoliiton perustuslakikin heidät oikeuttaa." (Helsingin Sanomat 11.1.1991, A7.)*

Koiviston lausunnon perusteluna Baltian maiden itsenäisyyspyrkimyksille on Neuvostoliiton perustuslain antama itsenäistymisoikeus. Tässä kohdin on löydettävissä ero lehtien argumentaatioon. Lehdet korostavat perustelunaan Baltian maiden itsenäistymiselle sitä, että ne liitettiin väkivalloin ja laittomasti Neuvostoliiton osaksi. Koivisto ei vetoa tässä kuitenkaan tähän argumenttiin,

vaan hän korostaa sitä, että oikeus itsenäisyyteen tulee Neuvostoliiton perustuslain kautta. Logiikkana lienee se, että koska Suomi on de facto tunnustanut Baltian miehityksen, niin tällöin myös niiden itsenäisyys on toteutettavissa vain Neuvostoliiton perustuslain mukaisesti. Tässäkin kohdin neuvottelujen korostaminen on julkilausumattomana tausta-ajatuksena: itsenäisyyden toteuttaminen Neuvostoliiton perustuslain kautta korostaa Baltian maiden ja keskusjohdon välisten neuvottelujen merkitystä

Koiviston mielestä Baltian maat ovat saaneet Suomesta myötätuntoa enemmän kuin muualta:

"Yleisesti ottaen voisi sanoa, että Baltian maat ovat saaneet muissa maissa vähemmän ymmärtämystä osaksensa kuin he ovat saaneet Suomessa: vähemmän sellaista tukea, joka heidän arkisissa askareissansa olisi auttanut, aika paljon sen sijaan sanallisia myötätunnon ilmaisuja." (Helsingin Sanomat 11.1.1991, A7.)

Koiviston lausunnossa tuodaan näin esille pragmaattisuus: suhteita voidaan rakentaa arkitasolla paremmin kuin pelkkiä sanallisia ilmaisuja esittämällä.

Koivisto ottaa esille myös kaksi Suomessa usein käytettyä vertausta:

"Mitä meidän kokemuksemme tulee, niin me tavan takaa viittaamme siihen, että minkään maan ei pitäisi liikaa luottaa ulkomaiseen apuun vaan pyrkiä seisomaan omalla pohjallansa. Me olemme myös pitäneet sitä näkökohtaa tärkeänä, että erityisesti pienen maan pitäisi pitää huoli siitä, että ystävät ovat lähellä ja jos vihollisia välttämättä pitää olla, niin olkoot ne kaukana. Ja kun Baltian maissa mielellään nähtäisiin kehityskulku, joka muistuttaisi Suomen kehitystä, niin olisi arvokas asia, että he ottaisivat varteen myös ne näkökohdat, jotka ovat meillä olleet tärkeinä, kun me olemme omaa asemaamme rakentaneet." (Helsingin Sanomat 11.1.1991, A7)

Tässä kohdin kohderyhmänä ovat sekä suomalaiset että baltit: Koivisto haluaa muistuttaa siitä, että vihollisten olemassaolo tai niiden hankkiminen lähialueilta

ei ole viisasta. Tämän voi tulkita tarkoittavan tässä Neuvostoliiton-suhteita. Asettuminen Neuvostoliittoa vastaan olisi epäviisasta. Toisena kohteena ovat Baltian maat: niiden olisi syytä muistaa, että epäviisaalla politiikalla Neuvostoliitosta voi tulla vihollinen tai että huono toiminta nyt heikentää mahdollisuuksia suhteiden kehittämiseksi tulevaisuudessa. Lisäksi viittauksen olla luottamatta liikaa vieraaseen apuun voi myös tulkita niin, että Baltian maiden olisi itsenäisesti pyrittävä ajamaan omaa asiaansa - niiden ei kannata luottaa liikaa kansainväliseen konkreettiseen toimintaan itsenäisyyspyrkimystensä toteuttamisessa. Koivisto käyttää lausunnossaan argumenttinaan historiaa: hänen mukaansa historian antamat opetukset ovat hyödyllisiä myös nykyhetkenä. Koivisto nostaa esille eräänlaisen "Suomen-mallin": hänen mukaansa Baltian maat voisivat ottaa oppia Suomelta sen omista näkökohdista, jotka ovat olleet Suomelle tärkeitä kun se on rakentanut omia suhteitaan Neuvostoliiton kanssa.

Koivisto vetoaa lausunnossaan laajemminkin historian antamaan apuun nykytilanteessa:

"Hiljakkoin ilmestyi kirja Hjalmar Procopésta, joka oli ulkoministerinä 20-luvulla, Suomen lähettiläänä Yhdysvalloissa toisen maailmansodan aikana ja viimeksi tasavallan presidentti Risto Rytin puolustusasianajajana sotasyllisyysoikeudenkäynnissä. Tässä kirjassa tulee varsin värikkäästi esille se keskustelu, joka meillä käytiin suhtautumisesta reunavaltioihin, Baltian maihin.

Siinä suhteessa oli jonkun verran erimielisyyttä, mutta Suomen linja oli selvä: Suomi pyrki välttämään semmoisten vastuitten ottamista, joitten kantamiseen sillä ei ollut edellytyksiä, ja vältti sellaisten rohkaisun sanojen lausumista, joitten edellyttämiä mahdollisia toimenpiteitä ei sitten oltaisi valmiita myös käytännössä tukemaan. Kehitys kulki sillä tavalla, että nimenomaan Viro haki yhteyksiä Suomeen, ja Suomi torjui ja kääntyi Pohjoismaiden suuntaan."
(Helsingin Sanomat 11.1.1991, A7.)

Koiviston puheesta ilmenee pidättyvyys: Suomen omien kantojen tulee olla sellaisia, etteivät ne synnytä aiheetonta optimismia. Lisäksi Koivisto käyttää

Baltiasta puhuessaan termiä "Baltian maat", mikä on yleisemmällä tasolla liikkuva termi verrattuna siihen kuin että Koivisto puhuisi Baltian tasavalloista. Tällöinhän tasavalta voidaan käsittää joko tasavaltana (esim. Viron tasavalta) tai neuvostotasavaltana (esim. Viron neuvostotasavalta). Koiviston termiä voidaan kuvata siis puolueettomaksi sanavalinnaksi, joka jättää tilanteen avoimeksi erilaisille tulkinnoille ja jolla pyritään pitämään Suomi tilanteen ulkopuolisena tarkkailijana. Koiviston puheesta tulee esille myös ajatus synkronisaatiosta: sanojen ja tekojen tulee vastata toisiaan. Hänen mielestään liialliset tuenilmaukset ovat katteettoman optimismin luontia, koska niitä ei oltaisi tositilanteessa valmiita noudattamaan.

Seuraavan päivän Helsingin Sanomien (12.1.1991, A2) pääkirjoitus käsitteli Koiviston puhetta. Pääkirjoitus kuvasi Koiviston puhetta "reaalipolitiikan oppitunniksi". Kirjoituksessa sanottiin Koiviston ryhtyneen "balttien julkiseksi oppimestariksi". Kirjoituksessa todettiin, että Koiviston ryhtyminen balttien oppimestariksi oli yllättävää, koska Koivisto oli aikaisemmin *"osoittanut erityistä herkkähipiäisyyttä ruotsalaisia isovelji-asenteita kohtaan"*. Kirjoituksessa pidettiin myös kohtuuttomana Koiviston vertausta itsenäisyyttä tavoittelevien Baltian maiden asemasta sodanjälkeiseen Suomeen. Kirjoituksen lopussa toivottiin myös, että Koivisto olisi tuominut Baltiassa olevien neuvostojoukkojen mahdollisen voimankäytön siviilejä vastaan jo ennakkoon.

Pääkirjoitus käy siis Koiviston kanssa hegemoniakamppailua muutaman hänen lausuntonsa kohdan osalta. Ensinnäkin, Koiviston lausunnon ristiriitaisuuteen ("ruotsalaiset isovelji-asenteet" vs. Koiviston rooli "oppimestarina") hänen aikaisemman lausuntonsa osalta kiinnitetään huomiota. Toinen ristiriita koskee Baltian maiden aseman vertaamista sodanjälkeisen ajan Suomeen. Tältä osin kyse on historiantulkintaa koskevasta hegemoniakamppailusta. Kolmas asia, josta pääkirjoitus olisi toivonut Koiviston puhuvan, oli mahdollinen sotilasvoiman käytön tuomitseminen siviilejä vastaan jo ennakkoon. Tältä osin kyse on tulevaisuutta koskevasta arvioinnista.

Helsingin Sanomat julkaisi hieman lausunnon antamisen jälkeen otteita Viron ulkoministeriön Koiviston lausuntoa koskevasta tiedotteesta. Tiedotusjohtaja

Mihkel Mutt sanoi, että Koiviston lausunto Baltian maista oli *"selventävä ja yllättävä"*. Muttin mukaan Koiviston lausunnon ajankohta ja hänen arvionsa siitä, ettei Baltiassa olisi sotilaallisen yhteentörmäyksen vaaraa oli yllättävä. Muttin mukaan lausunto oli "kylmä suihku", mutta hän totesi myös että *"ymmärrämme ne syyt, miksi Suomen hallitus ei ole voinut avoimesti tukea Viron itsenäisyyspyrkimyksiä"*. (Helsingin Sanomat 13.1.1991, A8.)

Mutt ei lausunnossaan ota kantaa niihin syihin, miksi Suomen politiikka on ollut viileää. Muttin mukaan Suomen politiikka oli kuitenkin ollut epäjohdonmukaista - hänen mielestään ei ollut perustetta väittää, etteivät baltit haluaisi neuvotella Moskovan kanssa:

"On tunnettu tosiasia, että Moskova ei sitä halua. Tuntuu siltä, että Baltian kohdalla Suomen ulkopoliittikka ei ole aivan johdonmukainen".

Mutt totesi myös, että Suomi on tehnyt Viron hyväksi kulttuurin, tiedonvälityksen ja talouden alalla *"enemmän kuin kukaan muu"*. Samalla hänen mukaansa:

"Tuntemme Suomen kansan myötätunnon tavoitteitamme kohtaan ja toivomme, että myös Suomen virallinen kanta muuttuu myönteisemmäksi meitä kohtaan. Tuskin Suomen tasavalta on viimeinen, joka aikanaan tunnustaa itsenäisyytemme." (Helsingin Sanomat 13.1.1991, A8 .)

Mutt tekee lausunnossaan kahtiajaon virallisen ja epävirallisen tason välille. Vaikka "virallinen Suomi" ei olekaan näyttänyt osoittavan myötätuntoa Viron itsenäisyyspyrkimyksiä kohtaan, niin "epävirallinen Suomi" on suhtautunut paljon myönteisemmin virolaisten tavoitteita kohtaan. Tämän kahtiajaon tekeminen on metadiskurssia: jaon tekijä asettuu sen ulkopuolelle.

Pian tämän Koiviston lausunnon jälkeen tilanne Baltiassa kiristyi entisestään huipentuen 13. tammikuuta Neuvostoliiton sisäministeriön joukkojen tekemään Vilnan radio- ja TV-keskuksen valtauksen Liettuaan. Valtauksen yhteydessä

kuoli 14 siviiliä ja 230 haavoittui. Tapahtumat herättivät maailmanlaajuista huomiota. Länsimaat tuomitsivat keskuksen valtauksen ja myös Moskovassa pidettiin tuhansien henkilöiden mielenosoitus sitä vastaan. (East 1991, 37944.)

Myös Suomessa valtaus herätti huomiota. Suomen hallitus antoi seuraavan kannanoton:

"Suomen hallitus on syvää huolestuneisuutta tuntien vastaanottanut tiedot yhteenotoista Liettuassa ja niiden vaatimista ihmishuhreista.

Suomi on toistuvasti korostanut, että syntyneet ongelmat on ratkaistava neuvotteluteitse ja rauhanomaisesti ETYK:ssä hyväksytyjen periaatteiden mukaisesti.

Suomi vetoaa voimakkaasti Neuvostoliiton hallitukseen, että se tekisi kaiken mahdollisen väkivaltaisuuksien lopettamiseksi." (Ulkoasiainministeriö 1992b, 104.)

Hallituksen lausunnosta ilmenevät realismidiskurssin osat. Ensinnä, siinä vedotaan neuvotteluratkaisun löytämiseksi osapuolten välisiin kiistakysymyksiin. Samalla siinä korostetaan väkivallattomuutta sekä ETYK:n asemaa ratkaisun välittäjänä. Termi "toistuvasti" kuvaa myös Suomen linjaa: Suomi on jo aikaisemmin reagoinut tapahtumiin ja siksi lausunnossa käytetään tätä ilmaisua.

Tapahtuneen johdosta myös Pohjoismaiden pääministerit laativat yhteisen kirjeen, joka oli osoitettu presidentti Gorbatshoville. Kirjeessä vedottiin väkivaltaisuuksien käytöstä luopumisen puolesta sekä korostettiin neuvotteluratkaisun aikaansaamista:

"Herra Presidentti,

Viime vuorokauden tapahtumat Liettuassa, missä on menetetty myös ihmishenkiiä, ovat synnyttäneet syvää huolta pohjoismaiden hallituksissa ja kansoissa.

Haluamme kansojemme nimissä vedota vakavasti Teihin, Herra Presidentti, että Neuvostoliiton viranomaiset ja asevoimat luopuisivat enemmästä väkivallan käytöstä.

Ratkaisu Baltian selkkaukseen voidaan saavuttaa vain poliittisin keinoin. Vetoamme siksi myös Teihin ja Neuvostoliiton viranomaisiin, että uudistatte toimenne dialogin aikaansaamiseksi Liettuan, Latvian ja Viron hallitusten kanssa.---

(Lähde: Ulkoasiainministeriö 1992b, 105.)

Myös pääministerien lausunto tuo esille samankaltaisia asioita kuin Suomen hallituksen lausunto. Siinä vedotaan väkivallasta pidättäytymisen puolesta ja korostetaan neuvottelujen aikaansaamista. Mielenkiintoinen yksityiskohta pohjoismaisessa lausunnossa on vetoamus "*vetoamme kansojemme nimissä*", minkä voi tulkita viittaavan ETYK:iin, vaikkei sitä lausunnossa nimeltä mainitakaan: yksi ETYK:n Helsingin päätösasiakirjan periaatteista oli kansojen itsemääräämisoikeus.

Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa "Moskova palaa keskiaikaan" Vilnan tapahtumat nähtiin perestroikan loppuna: "*Gorbatshovin määräämä Liettuan verilöyly on lopullinen tikarinisku Gorbatshovin aiempien ohjelmien glasnostin, perestroikan, oikeusvaltion ja moniarvoisen yhteiskunnan rakentelun ytimeen*". (Helsingin Sanomat 14.1.1991, A2.)

Kuten katkelma osoittaa, Vilnan tapahtumien uutisoinnissa oli dramaattisia piirteitä. Tapahtumat herättivät maailmanlaajuista huomiota, ja myös Suomessa ne olivat uutisten ykkösaiheena - olihan kyse Suomen lähialueesta.

Pääkirjoituksessa vaadittiin Suomea tuomitsemaan selkeästi Vilnan tapahtumat ja pidettiin Suomen kannanottoa riittämättömänä:

"Suomen hallituksen lausunto tyytyi ilmaisemaan varovaisesti huolestumista ja suosittamaan neuvottehja. Se jäi liian laimeaksi tilanteessa, jossa Neuvostoliiton teko on tuomittava, sitä on vaadittava poistamaan joukkonsa ja antamaan Liettuan parlamentin jatkaa työtään". (Helsingin Sanomat 14.1.1991, A2.)

Liettuan tapahtumat vaikuttivat välittömästi Virossakin. Keski-suomalainen (15.1.1991, 11) kuvasi tunnelmia Virossa seuraavasti:

"Tunnelmat Virossa olivat eilen synkät. Kolmeksi päiväksi sunnuntaisten tapahtumien vuoksi suruliputettu Viro perusti maanantaina "kaikkein pahimman varalta" Viron korkeimman neuvoston puhemieshistön päätöksellä kolmi-jäsenisen puolustusneuvoston ---

Muutoinkin Virossa varaudutaan nyt vakavasti toimimaan poikkeustilassa. Jonkun mielestä se saattaa tuntua ylimitoitetulta, mutta virolaisten silmien edessä on nyt Vilnan esimerkki eikä näkyvissä sellaista takuumiestä, jonka sanaan voisi tänään luottaa. ---

Viron presidentti Arnold Rüütel sanoi maan parlamentin hätäistunnossa maanantaina, että yhteistyö Boris Jeltsinin johtaman Venäjän kanssa on ainoa keino vastustaa neuvostojohtoa. ---

Tähän on tultu Virossakin. Lait eivät toimi, taloudessa on täydellinen sekasorto, valtiovalta ei pysty takaamaan kansalaisten turvallisuutta ja pelko toimeentulosta on monien perheiden ja eläkeläisten päällimmäisenä huolenaiheena. ---

Eilen iltapäivällä kokoontui Toompaan mäelle Tallinnan vanhaan kaupunkiin protestimielenosoitus, jonka olivat kutsuneet koolle venäläismielisen Interliikkeen edustajat. Mielenosoittajien vaatimukset olivat selviä ja yksinkertaisia: hinnankorotukset on peruutettava, hallituksen erottava, parlamentti hajotettava ja tasavallassa järjestettävä uudet vaalit.

Virossa oli eilen kokouksia, joissa ihmiset ilmaisivat omia käsityksiään ja

mielipiteitä Liettuan tapahtumista. Kokouksissa vakuutettiin päättäväisyyttä edetä rauhanomaisesti ja vakaasti itsenäisyyden tiellä. Paluuta entiseen ei ole." (Keskisuomalainen 15.1.1991, 11.)

Kirjoitus on sisäisesti koherentti kuvaus Viron ajankohtaisista tapahtumista. Sen alussa luodaan silmäys arkitasolle, siihen mitä kadulla tapahtuu. Kadun näkymät liitetään ajankohtaiseen poliittiseen tilanteeseen, jonka nähdään synkentyneen.

Kirjoituksesta heijastuu epävarmuus tulevaisuudesta. Vilnan tapahtumien myötä näyttää siltä, ettei keskusjohtoon voi luottaa ja että olisi viisaampaa kääntyä Venäjän federaation puoleen. Kirjoituksessa mainitaan myös Interliikkeen mielenosoituksesta ja esitetään mielenosoittajien vaatimukset, mutta ilman kommentteja. Interliikkeeseen liitetään tekstissä adjektiivi "venäläis-mielinen", jonka sisältöä ei tarkemmin kuvata.

Vaikka väkivaltaiset tapahtumat ovatkin masentaneet mielialoja, niin siitä huolimatta ihmiset haluavat edetä rauhanomaisesti "itsenäisyyden tiellä". Termi "itsenäisyyden tiellä" kuvaa jälleen käsitystä, että itsenäisyys nähdään väistämättömänä ennemmin tai myöhemmin.

Helsingin Sanomien pääkirjoitus "Etyk on kanava Moskovaan" otti 16.1. esille ETYK:n antamat mahdollisuudet puuttua Baltian kiistaan. Pääkirjoituksessa kiistaan puuttumista perusteltiin kahdella tavalla. Ensinnäkin, ETYK:n Wienin asiakirja vuodelta 1990 antoi mahdollisuuden puuttua epätavalliseen sotilaalliseen toimintaan ja toiseksi ETYK-maat sitoutuivat Pariisin huippukokouksessa syksyllä 1990 siihen, että ne voivat puuttua toistensa ihmisoikeuskäytäntöön. Helsingin Sanomien mielestä molemmat seikat antoivat mahdollisuuden puuttua Baltian tilanteeseen. (Helsingin Sanomat 16.1.1991, A2.)

Kirjoituksessa korostetaan ennen kaikkea Vilnan tapahtumien epätavallista sotilaallista luonnetta ja perustellaan niihin puuttumista sillä, että sekä presidentti Gorbatshev että puolustusministeri Jazov sekä sisäministeri Pugo ovat

kieltäneet antaneensa käskyä ampua väkijoukkoon. Helsingin Sanomien mielestä *"virallisten tietojen valossa on avoinna, kuka on ryhtynyt epätavallisiin sotilaallisiin toimiin Baltiassa ja millä valtuuksilla. Se jos mikä merkitsee, että turvallisuus on alentunut olennaisesti"*.

Pääkirjoituksen mukaan ETYK:n jäsenvaltioilla on mahdollisuus pyytää neuvostohallitukselta joukkojen toimintaa koskevia tietoja ja *"koko Eurooppa odottaa näitä tietoja."* Kirjoituksen mukaan *"Etykin todellinen merkitys punnitaan tällaisen informaatiopyynnön avulla."* (Helsingin Sanomat 16.1.1991, A1.)

Helsingin Sanomat käyttää perusteluina pääkirjoituksessaan kahtalaista argumentaatiota, jotka molemmat liittyvät toisiinsa. Ensimmäinen argumentti on epätavallisen sotilaallisen toiminnan argumentti. Toista, laajempaa argumenttia, johon liittyy myös edellä mainittu sotilaallisen toiminnan argumentti, voidaan kuvata juridiseksi argumentiksi: Neuvostoliitto on sitoutunut kansainvälisiin sopimuksiin antamaan tiettyjä sotilaallisia tietoja, ja antanut myös suostumuksensa siihen, että muilla ETYK-valtioilla on oikeus puuttua sen ihmisoikeuskäytäntöön. Molempien tekijöiden takana on juridiikka - kansainväliset sopimukset.

Vilnan tapahtumien jälkeen kritiikki Koiviston 10. tammikuuta antamaa lausuntoa vastaan kasvoi. Erkki Pennanen arvioi kirjoituksessaan "Baltian uuden idänpolitiikan haaksirikko" (Helsingin Sanomat 14.1.1991, A2.), että Koivisto saattoi Suomen kansan lausunnollaan "noloon asemaan". On huomattava, että presidentti esitetään kansan edustajana, eikä valtion edustajana.

Pennanen kirjoittaa:

"Tietenkään hän ei olisi tehnyt sitä, jos olisi arvannut tapahtumien saavan näin nopeasti bruttaalin käänteen. Hän luotti liian sinisilmäisesti neuvostojohdon vakuutuksiin väkivallan käytön välttämisestä ja tuli jymäytetyksi. Nyt jos koskaan hänellä on kaikki syy tuomita erityisen voimakkaasti neuvostojoukkojen toiminta." (Helsingin Sanomat 14.1.1991, A2.)

Lisäksi Pennanen sanoo, että Koivistolla olisi ollut käytettävissään muita keinoja:

"Koiviston kylmäsydäminen läksytys balteille tuli pahimmalla mahdollisella hetkellä. Tapahtuneessa muodossa se olisi kuitenkin ollut sopimaton milloin tahansa, vaikka Koivisto oli arvostelussaan paljolti oikeassa. Monet hänen neuvoistaan olisivat olleet tarpeen Baltian johtajille. Hän olisi voinut tarjoilla niitä kahdenkeskisissä tapaamisissa esimerkiksi, kun Liettuan ja Viron pääministerit kävivät Suomessa. Presidentti ei kuitenkaan halunnut ottaa kumpakaan vastaan." (Helsingin Sanomat 14.1.1991, A2.)

Pennanen arvostelee Koivistoa voimakkaasti kuvaten hänen toimintaansa negaation kautta. Hänen mielestään Koivisto on luottanut liian hyväuskoisesti neuvostojohdon vakuutuksiin ja toiminut julkisuudessa väärällä tavalla. Pennanen mielestä Koivisto oli kyllä arvostelussaan paljolti oikeassa, mutta hän olisi voinut esittää kantansa toisilla keinoilla ilman julkisuutta. Pennanen mielestä Koivisto on siis ajanut oikeitakin asioita, mutta väärin keinoin.

Pennanen pohtii myös Baltian tasavaltojen politiikkaa suhteessa keskusjohtoon. Hänen mielestään niiden suhtautuminen on perustunut enemmän tunteeseen kuin järkeen. Pennanen mielestä Baltian maat ovat halunneet Neuvostoliiton tuntemukseensa pohjautuen toimia näin, koska *"Kreml kunnioittaa vain päättäväistä vastapuolta, ei koskaan heikkoa"*. Pennanen mielestä Baltian kansoilla on oikeus itsenäisyyteen, mutta niiden on *"kohtuutonta odottaa muun maailman yhtyvän samaan tärkeysjärjestykseen"*. (Helsingin Sanomat 14.1.1991, A2.)

Pennanen kritisoi kirjoituksessaan Koiviston roolia "oppimestarina". Hänen mielestään samoja asioita voi esittää julkisuuden sijasta kahdenkeskisesti. Toisaalta Pennanen yhtyy Koiviston arvioon siitä, ettei Baltian mailla ole ainakaan vielä reaalisia mahdollisuuksia itsenäistyä.

Presidentti Koivisto piti muutaman päivän kuluttua (16.1.) uuden tiedotustilaisuuden Baltian tapahtumien johdosta. Suomen lehdistössä oli keskusteltu Vilnan tapahtumien jälkeen siitä, oliko Koivisto saanut väärää informaatiota Baltian tilanteesta ja oliko Suomella etukäteen tietoa sotilasvoiman käytöstä sekä siitä, miten tapahtumiin pitäisi reagoida. Omana näkemyksenään Vilnan tapahtumien synnystä Koivisto kuvasi muun muassa, että *"sen vaikutelman saa Vilnan viime sunnuntain tapahtumista, että kun oli jonkun verran vihreätä valoa Moskovasta, niin paikan päällä ryhdyttiin sitä soveltamaan hyvin rajusti. --- Niin kuin olisi haluttu saada mahdollisimman suuri skandaali, mahdollisimman näyttävä verenvuodatus, tarjotaan kuvakulmia ja erikseen värifilmille, jos semmoista halutaan."* Koivisto täsmensi tarkoittavansa tällä sitä, että paikalliset sisäministeriön joukot yrittivät hänen mukaansa luultavasti järjestää paikalla mahdollisimman suuren skandaalin, niin että neuvostovalta sekä Gorbatshov tulisivat mahdollisimman huonoon valoon. Koivisto sanoi myös saaneensa Baltian tilanteesta ristiriitaista tietoa, mutta totesi että Baltian tilanne on mennyt huonompaan suuntaan jo pitkän aikaa. (Helsingin Sanomat 17.1.1991, A7.)

Koivisto vetosi jälleen siihen, että Baltian kysymyksestä saataisiin aikaan neuvottelut keskusjohdon ja balttien kesken. Koivisto totesi, että hänen mielestään Suomessa ei ole olemassa sellaista kuilua suhtautumisessa Baltian tilanteeseen, joka antaisi aiheita huolestumiseen: *"En näe semmoista. Ymmärrän, että meillä on tullut varsin selkeä kansalaisreaktio siihen, että vastuunalaisesti toimitaan ja totuudet kerrotaan".*¹

Koivisto piti ETYK:iä erinomaisena foorumina, jossa voitaisiin käsitellä myös Baltian-kysymystä. Suomi olikin tehnyt jo ETYK:n Wienin virkamieskokouksessa asiaa koskevan aloitteen. (Helsingin Sanomat 17.1.1991, A7.)

¹ Taloustutkimuksen 15.1.1991 tekemän mielipidetiedustelun mukaan 47 % haastatelluista piti Suomen hallituksen kannanottoa neuvostohallituksen voimatoimiin Liettuassa sopivana, 41 % liian lievänä, 3 % liian jyrkkänä ja 10:llä prosentilla ei ollut mielipidettä. (Lähde: Uusi Suomi 17.1.1991, 14.)

Samana päivänä myös pääministeri Holkeri otti kantaa Suomen ulkopoliittiseen linjaan. Hänen mielestään suomalaiset ovat tänään *"keskellä yleisesti ahdistavaa epätietoisuutta"*. Holkerin mukaan erityisesti julkinen sana on jäänyt kaipaamaan hallitukselta *"nähtyä vaikuttavampaa näyttämöllepanoa ja julistusta"*. Holkerin mukaan *"sille tielle ei ole sen paremmin menneen historiamme kuin viime päivienkään tapahtumien valossa syytä mennä"*. Holkerin mukaan Suomi yrittää hoitaa osansa *"vähäeleisesti ja voimiaan säästäen, mutta huolellisesti"*. (Helsingin Sanomat 17.1.1991, A8.) Holkerin lausunnossa linjan pätevyyttä perustellaan jälleen historian antamalla opetuksella. Hän tuo esille myös Suomen ulkopoliitiikan pyrkimyksen vähäeleisyyteen.

Noin viikko Vilnan tapahtumien jälkeen jännitys Baltiassa lisääntyi edelleen, kun Neuvostoliiton OMON-joukot yrittivät vallata Riiaassa Latvian sisäministeriön 20. tammikuuta. Valtauksen yhteydessä kuoli neljä latvialaista, jotka olivat puolustamassa rakennusta. Samanaikaisesti näiden tapahtumien kanssa Alfreds Rubiksin johtamat itsenäisyyttä vastustavat kommunistit ilmoittivat perustaneensa oman hallituksen ja julistivat sen ainoaksi oikeaksi Latvian hallitukseksi. (East 1991, 37945; Keskisuomalainen 26.1.1991, 13.)

Jonkun ajan kuluttua Vilnan ja Riian tapahtumien jälkeen Suomi jätti Neuvostoliitolle selvityspyynnön ihmisoikeuksien toteutumisesta Baltiassa. Pyynnössä viitattiin Baltian viimeaikaisiin tapahtumiin ja sen jättämistä perusteltiin ETYK:n inhimillistä ulottuvuutta ja siihen liittyvää tietojenvaihtoa koskevilla määräyksillä. Hieman aikaisemmin vastaavan pyynnön olivat jättäneet mm. muut Pohjoismaat. (Keskisuomalainen 25.1.1991, 3.)

ETYK-maat esittivät myös sitä, että Baltian maiden tilanteen johdosta pidettäisiin erityiskokous. Neuvostoliitto ei kuitenkaan suostunut tähän vastustaen ainoana jäsenmaana kokouksen pitämistä. Koska kokouksen pitäminen olisi vaatinut kaikkien jäsenmaiden suostumuksen, ei kokousta pidetty. (Helsingin Sanomat 18.1.1991, A12.)

Näiden tapahtumien jälkeen ulkopoliittisesta linjasta tuli laajemman kansalaiskeskustelun aihe kuin aikaisemmin. Ulkopoliittisen johdon harjoittama politiikka jakoi kansalaismielipiteen: toiset vaativat voimakkaampia käytännön toimia, toiset kannattivat valittua linjaa ja muutamissa vähemmistönä olleissa mielipiteissä vastustettiin Baltian maiden itsenäisyyspyrkimyksiä. Esimerkkeiksi mielipiteistä käyvät vaikka seuraavat kirjoitukset:

"Mielestäni tärkeintä on presidentin oma mielipide asioista. Tämä mielipide jakaa meidät tavalliset kansalaiset usein eri leireihin. Samoin tapahtuu pääja ulkoministereiden omaa mielipidettä tulkittaessa. Mielestäni presidentti Koivisto on viime aikoina antanut hyviä järkeviä tätä maata koskevia lausuntoja niin Baltian kuin Persianlahdenkin kriisistä." (Keskisuomalainen 24.1.1991, 23.)

Tämä Keskisuomalaisen yleisönosastokirjoitus kuuluu realismidiskurssin piiriin, vaikka se muutoin onkin näennäisen objektiivinen. Sijoitan sen kuitenkin realismidiskurssiin, koska siinä nähdään presidentin mielipide kaikista tärkeimpänä realismidiskurssin rakenteen mukaisesti.

Vastakkaista kantaa tälle kirjoitukselle edustaa Helsingin Sanomien pääkirjoitus "Koivisto pysyy linjallaan" 18. tammikuuta, joka piti Koiviston kannanottoja Baltian tapahtumiin vääränmuotoisina:

"Presidenttiä ei näy huolettavan, että ulkopoliittisen johdon ja yleisen kansalaismielipiteen välille olisi syntymässä kiusallisen suuri ero Baltian kohdalla. Kylmäpäisesti hän uskoi kansalaisten torjuvan seikkailupolitiikan. Koivisto näyttää pitävän Moskovan ja Baltian yhteenottoa niin vakavana, että mitkään sympatianosoitukset eivät saa häiritä Suomen kansallisia etuja. Se on hätävarjelijun vahvaa liioittelua." (Helsingin Sanomat 18.1.1991, A2.)

Helsingin Sanomien mielestä Koiviston kannanotot ovat olleet varovaisuudessaan ylimitoitettuja: sympatian antaminen Baltian maille on Suomen kansallisen edun vastaista, kun taas kirjoittajan mielestä se ei vaaranna Suomen etuja. Kirjoitus edustaa moraalidiskurssia, koska se vaatii kansalaismielipiteen

huomioionottamista entistä enemmän sen sijaan, että aina katsottaisiin "Suomen kansallista etua". Lehden mukaan kansallisen edun vaarantuminen Baltialle annettujen sympatianosoitusten takia on hätävarjelun vahvaa liioittelua.

Pääkirjoituksen esittämän kritiikin mukaan Koiviston kannanotoissa tarkastellaan Baltiaa häiriötekijänä:

"Koivistolle näyttää luontuvan parhaiten naapurimaan tapahtumien tarkastelu presidentti Mihail Gorbatshovin näkökulmasta. Baltit ovat epävakautta luova häiriötekijä ja horjuttavat liittovaltion yhtenäisyyttä --- Balteilla on oikeus laajentaa itsemääräämisoikeutta ja pidemmän päälle jopa itsenäisyyteen, mutta se on parhaimmillaankin pitkä neuvotteluprosessi. Sitä baltit eivät vain jaksata tajuta ja malta tajuta." (Helsingin Sanomat 18.1.1991, A2.)

Pääkirjoituksen mukaan Koivisto korostaa Neuvostoliiton yhtenäisyyttä, jopa siinä määrin, että hänen ajatuksensa ovat rinnastettavissa presidentti Gorbatshovin esittämiin näkemyksiin. Koivisto ja Gorbatshov asemoidaan kirjoituksessa yhtenäisen Neuvostoliiton kannattajiksi. Tätä Koivisto-kritiikkiä voi tarkastella myös ironian näkökulmasta: onko kyse todella siitä, että hänet ja Gorbatshov rinnastetaan, vai onko kyse ironisoinnista.

Kirjoituksen mukaan Koiviston keskeisenä ajatuksena on neuvottelujen aikaansaaminen - vaikka Baltian maat voisivatkin itsenäistyä, niin se tapahtuu ainoastaan pitkän neuvotteluprosessin jälkeen. Tässä katkelmassa itsemääräämisoikeus ja itsenäisyys nähdään erillisinä: niitä ei rinnasteta toisiinsa.

Erkki Laatikainen otti Keski-suomalaisessa kantaa Suomen turvallisuuspolitiikkaan kirjoituksessaan "Todellisuus hahmottuu jälleen suomalaisille". (Keski-suomalainen 19.1.1991, 2).

Laatikaisen mukaan *"harkinta on paikallaan. Hiljainen mietiskely antaa monille lisäviisautta.---Näinä viikkoina on valjennut, ettei Suomen turvallisuus-*

poliittisessa asemassa ole mikään perusasia muuttunut."

Laatikainen korostaa realismidiskurssin mukaisesti pidättyvyyttä ja malttia: vain siten voidaan hänen mielestään turvata Suomen turvallisuuspoliittinen asema.

Laatikaisen mukaan Suomen turvallisuuden ydinkysymyksenä on suhde Neuvostoliittoon, jonka perustana on vuoden 1948 YYA-sopimus:

"Suomen turvallisuuden ydinkysymyksenä pysyy suhde Neuvostoliittoon.--- Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden perusta on vuonna 1948 solmittu ystävyys-, yhteistoiminta- ja avunantosopimus. --- Pienen Suomen pysyvä etu on Neuvostoliiton suhteiden järjestelmällisyys. Yya-sopimus poistaa spekulatiot. Se tuo vakauden ja ennustettavuuden." (Keski-suomalainen 19.1.1991, 2.)

Realismidiskurssissa, kuten tässäkin kohdin Laatikaisen kirjoituksessa, korostetaan vakauden merkitystä. Laatikainen ottaa esille myös presidentti Koiviston Baltia-politiikan:

"Presidentti Koivisto on varoitellut balteja katkomasta neuvottelusuhteita Moskovaan. --- Koivisto ei ole yllyttänyt balteja uhmaan, mutta hän on usein toivonut kansallisen itsemääräämisoikeuden toteutuvan mahdollisimman laajasti. --- Koivisto on korostanut suomalaisille kuuluvan Suomen edun varjeleminen. Tämä linja on kestävä. Se edustaa J.K. Paasikiven ja Urho Kekkosen perintöä onnistuneesti." (Keski-suomalainen 19.1.1991, 2.)

Laatikainen vetoaa historian antamaan opetukseen nykytilanteessa:

"Talvisotaa edeltäneinä kuukausina eräät suomalaiset poliitikot luottivat Yhdysvaltain, Ruotsin ja Englannin tukeen. Länsi viestitti sympatiaansa Suomelle ja vakuutti painostavansa Neuvostoliittoa. Nämä signaalit antoivat ryhtiä ja tiukkuutta poliitikoillemme. Kun sotaan jouduttiin, sympatiseeraajien apu oli nimellinen tai mitätön. Suomen oli kuljettava tiellään yksin ja omin voimin. Vieraan apuun ei voinut luottaa.

Jos nyt suomalaiset yllyttäisivät baltteja lujuteen ja peräänantamattomuuteen ja samalla vihjailisivat tukevansa heitä muutoinkin kovassa tilanteessa, synnytetäisiin epärealistisia odotuksia Suomenlahden eteläpuolella. Näin muodoin on parempi esiintyä viileästi ja pidättyvästi. Tämä ei silti merkitse sitä, etteivätkö suomalaiset toivo Liettualle, Latvialle, Virolle itsenäisyyttä, kun kerran nämä maat itse sitä halajavat" (Keskisuomalainen 19.1.1991, 2.)

Laatikaisen mukaan suhtautuminen Suomessa on ollut kahtalaista: virallinen ulkopoliittikka joutuu sopeutumaan poliittisiin realiteetteihin, vaikka kansalaiset toivovatkin itsenäisyyttä Baltian maille.

Laatikainen korostaa tunteista pidättymisen merkitystä:

"Se olisi kauhea asia, jos Suomen ulkopoliittikan johtaja määrittäisi linjansa subjektiivisten tunteiden perusteella. Tasavallan presidentin on oltava rationaalisti, kansallisen edun itsekäs vartija. Tunteiden valloilleen päästäminen veisi tasavallan nopeasti haaksirikkoon." (Keskisuomalainen 19.1.1991, 2.)

Laatikaisen mielestä sisäinen yksimielisyys ulkopoliittikan tärkeissä kysymyksissä on pienelle maalle välttämätöntä:

"Hallitus ja oppositio ovat yksimielisiä ulkopoliittikkamme ydinkysymyksistä. Kun hallitus keskusteli tämän viikon alussa opposition kanssa, opposition edustajat vakuuttivat hyväksyvänsä hallituksen linjan. Menettely oli reilu. Suomi on niin pieni kansa ja valtio, että vakavissa ulkopoliittisissa asioissa sen on oltava sisäisesti yksimielinen. Vivahteista ei pidä riidellä". (Keskisuomalainen 19.1.1991, 2.)

Laatikaisen kirjoituksesta on identifioitavissa selkeitä realismidiskurssin osia: hän pitää tärkeinä balttien ja keskusjohdon välisiä neuvotteluja, vetoaa historian opetuksiin, kehottaa välttämään tunteilua ulkopoliittikassa ja tuo esille kansallisen yksimielisyyden tärkeyden ulkopoliittikassa.

Päivää myöhemmin Helsingin Sanomien pääkirjoitus "Baltia ja Suomen kansallinen etu" käsitteli Baltian tapahtumia. Kirjoitus edustaa selvästi moraalidiskurssia.

Kirjoituksen mukaan Suomen ulkopoliittisen johdon ja kansalaismielipiteen välille on syntynyt keinotekoinen vastakkainasettelu. Lisäksi kirjoituksessa todettiin, että *"silti kansalaiset tuskin odottivat, että heidän presidenttinsä julkisesti läksyttäisi baltteja. Siksi kansalaispiirit älymystön ulkopuolellakin suhtautuivat ensimmäisen kerran hämmästellään Koiviston kylmäsydämiin ja oppimestarimaisiin lausuntoihin."* (Helsingin Sanomat 20.1.1991, A2.)

Kirjoitus antaa kuvan kansalaisten yllättyneistä reaktioista - kansalaisten edustama yleinen mielipide ja presidentin kanta poikkeavat toisistaan, mikä kirjoituksen mukaan aiheutti hämmennystä kansalaisten keskuudessa. Tässä kohdin kaksinainen suhtautuminen itsenäisyyskysymykseen tuodaan esille.

Kirjoituksessa kysytään *"Onko ulkopoliittisen johdon Baltia-kannanottojen takana varma käsitys tai peräti tieto siitä, että presidentti Gorbatschov on päättänyt palauttaa Baltiaan vanhan järjestyksen? Siltä vaikuttaa."* (Helsingin Sanomat 20.1.1991, A2.)

Kirjoituksessa todetaan myös aikojen muuttuneen: *"On pidettävä hyvät suhteet Moskovaan, johtipa naapurimaatamme kuka tahansa ja muuttuipa maa millaiseksi tahansa. Juuri siksi ei pidä rakentaa politiikkaa sen varaan, että kaikki pysyy muuttumattomana."* (Helsingin Sanomat 20.1.1991, A2.)

Kirjoituksessa arvostellaan voimakkaasti Koiviston kannanottoja ja hänet henkilöidään siinä negatiiviseen sävyyn. Pääkirjoituksesta löytyy moraalidiskurssille tunnusomaisia piirteitä: Baltian mailla on moraalinen oikeus itsenäistyä, kansainvälinen kenttä on muuttunut ja entinen politiikka on tullut tiensä päähän.

Viron varaulkoministeri Toivo Kuldsepp esitti mielenkiintoisen näkemyksen Koiviston lausunnoista virolaisessa Postimees-lehdessä. Helsingin Sanomat (1.2.1991, C5) esitti katkelmia tästä Postimees-lehden haastattelusta. Kuldsep-

pin mukaan Suomen harjoittama ulkopolitiikka perustuu pitkäaikaiseen asenteeseen:

"Meidän [virolaisten] tulisi käsittää, että sellaisen maan kuin Suomi, jolla on ollut hyvin staattinen ulkopolitiikka, on paljon vaikeampaa omaksua uutta asennetta, kuin niillä mailla, joilla ei ole ollut Viroon minkäänlaista suhdetta (Tanska, Belgia, Islanti, Hollanti)".

Kuldseppin näkemys Koiviston saamasta informaatiosta, johon hänen lausuntonsa pohjautuivat, on myös mielenkiintoinen:

"Presidentti painotti useaan otteeseen näkevänsä asiat saamiensa tietojen valossa. On täysin selvä, että Neuvostoliiton Helsingin-lähetystö on aktiivisesti välittänyt informaatiota presidentin kanslian suuntaan samanaikaisesti kun Viro ja Baltia eivät ole tehneet sitä." (Helsingin Sanomat 1.2.1991, C5.)

Kuldseppin mukaan kyse on ollut informaatiolähteistä - nimenomaan siitä, mitä kautta presidentti on saanut itselleen tietoa. Nostaisin esille tässä yhteydessä kysymyksen siitä, millaista presidentti Koiviston Neuvostoliiton taholta saama informaatio on ollut. Diplomaatit edustavat maidensa virallisia organisaatioita välittäen niiden näkemyksiä. Baltian itsenäisyysliike puolestaan pohjautui paljolti sellaisten kansalaisjärjestöjen toimintaan (kansanrintamat ja muut järjestöt), joilla ei ollut omia edustajiaan Helsingissä. On myös mahdollista, että suomalaisilla diplomaateilla ei ollut yhteyksiä kansanrintamiin ja kansalaisliikkeisiin.

Kuldsepp piti Suomen Virolle antamaa tukea realistisena ja monipuolisena. Esimerkkeinä tästä tuesta hän mainitsi mm. konsulaatin avaamisen Tallinnaan, valmiuden avata Viron kulttuuripiste Helsinkiin, suunnitelmat suorista taloussuhteista, kauppakamarien välisen vaihdon ja tukisäätiöiden perustamisen sekä Viron ja Suomen poliitikkojen vierailujen saattamisen viralliselle tasolle. (Helsingin Sanomat 1.2.1991, C5.)

Näitä Kuldseppin mainitsemia esimerkkejä voidaan pitää mallina pragmatistisesta lähestymistavasta: vaikka Suomi ei olekaan antanut eksplisiittistä tukeaan Viron itsenäistymispyrkimyksille, niin siitä huolimatta se on antanut muuta tukea. Kuldseppin näkemys on siinä suhteessa yhteneväinen Koiviston tammikuisen lausunnon kanssa: myös Koivisto korosti lausunnossaan pragmaattisen avun merkitystä.

Riian ja Vilnan tapahtumien jälkeen lehdissä alettiin pohtia sitä, kuka johtaa Neuvostoliittoa ja millaisia seurauksia tapahtumilla oli Neuvostoliiton uudistuspolitiikalle. Muun muassa Keskisuomalaisen kirjoitus "Uusi Liettua voi olla liikaa perestroikalle" pohti tätä asiaa. Kirjoituksen mukaan se, ettei keskusjohdon taholta otettu selvästi kantaa siihen, mistä lupa voimatoimien käyttöön oli tullut, antoi aiheen olettaa, että presidentti Gorbatshovin valta oli vähentynyt. Mikäli joukot olisivat toimineet omin päin, se olisi kirjoituksen mukaan osoitus Gorbatshovin vallan vähenemisestä. Kirjoituksen mukaan *"pitkälle vietyinä tämän ajatuskulun päässä seisoo sotilaskaappauksen mahdollisuus: mitä tahansa voi sattua missä tahansa tasavallassa"*. Mikäli kyseessä olisi ollut keskusjohdon tuella toteutettu operaatio, se olisi myös merkinnyt uudistuspolitiikan loppua. (Keskisuomalainen 21.1.1991, 13.)

Viron presidentti Rützel tapasi Gorbatshovin Moskovassa tammikuun loppupuolella. Keskusteluissa Rützel kertoi saaneensa Gorbatshovilta vakuutuksen siitä, ettei Virossa aiota käyttää väkivaltaa. Samalla Rützel kertoi sovitun, että neuvottelut Viron ja keskusjohdon välillä aloitettaisiin piakkoin. Virossa oli menossa samaan aikaan Interliikkeen järjestämiä itsenäisyyttä vastustavia mielenosoituksia, mutta muutoin tilanne oli ulkoisesti rauhallinen. (Keskisuomalainen 23.1.1991, 13.)

Tammikuun tapahtumien jälkeen Baltian tilannetta kuvattiin lehdissä jännittyneeksi ja odottavaksi. Kirjoituksissa korostui sotilaallinen aspekti: varsinkin Liettuaa ja Latviaa käsittelevissä artikkeleissa kuvattiin alueella tapahtuvia joukkojensiirtoja ja kerrottiin niiden toiminnasta. Viroa koskevissa kirjoituksissa oli havaittavissa vähemmän sotilaallisen aspektin esittelyä, vaikka joissakin

kirjoituksissa kuvattiin myös Viroon liittyviä sotilaallisia asioita. Yhtenä aiheena olivat Suomeen mahdollisesti tulevat puna-armeijan kutsuntoja pakenevat baltit, missä yhteydessä otettiin esille myös mahdollisesti Suomeen tulevat virolaiset asevelvolliset.

Helmikuun alussa Keskisuomalainen kertoi Koiviston Hufvudstadsbladetille antamasta haastattelusta. Koivisto kertoi haastattelussa olevansa huolestunut Pohjoismaiden neuvoston politisoitumisesta ulkopoliittisissa kysymyksissä. Koiviston mielestä Baltian kysymysten käsitteleminen neuvostossa veisi sen päähuomion pois pohjoismaisesta yhteistyöstä:

"Kun kansainväliset kysymykset (kuten Baltia) ilmeisesti tulevat olemaan entistä enemmän esillä pohjoismaisessa yhteistyössä, meille se on hankalampaa ja hankalampaa".

Samalla Koivisto kertoi, että hänen lähtökohtansa Baltia-keskusteluun on täysin unohdettu. Haastattelussa hän muistutti sanoneensa jo aiemmin, että *"seuraamme myötätuntoisina balttien pyrkimyksiä kansallisen identiteetin ja itsemääräämisoikeuden puolustamiseksi"*. Haastattelussa muistutetaan, että Baltian maiden itsenäistymisessä on kyse pitkästä prosessista, johon myös Neuvostoliiton perustuslaki antaa puitteet.

Koiviston mukaan Pohjoismaat ovat erilaisista ulkopoliittisista lähtökohdistaan johtuen Suomelle ongelmallinen viiteryhmä:

"Meille on helpompaa saada yhteinen kannanotto Keski-Euroopan maiden tai suurvaltojen kanssa". (Keskisuomalainen 3.2.1991, 15.)

Koiviston haastattelussa välittyy viesti siitä, että kansalliset ulkopoliittiset lähtökohdat ovat pohjoismaidenkin keskuudessa erilaiset. Tämä liittyy realismidiskurssiin, jossa oman kansallisen edun vaaliminen asettuu ensisijaiseksi päämääräksi.

Seuraavan päivän Helsingin Sanomat (5.2.1991, A2) kommentoi pääkirjoituksessaan Koiviston haastattelua. Kirjoituksen mukaan Pohjoismaat tunnustavat sen, että niiden turvallisuuspolitiikka lähtee erilaisista lähtökohdista ja ne eivät pyri yhteistyöhön tällä alueella. Kirjoituksen mukaan mielipiteiden vaihtoon ja yhteisiin kannanottoihin täytyy kuitenkin olla rohkeutta silloin, kun Baltiassa käytetään väkivaltaa tai loukataan muuten ETYK:n periaatteita. Pääkirjoitus on sijoitettavissa jälleen moraalidiskurssiin piiriin: ulkopoliitiikan on oltava alisteinen moraalille, joka vaatii väkivallan tuomitsemista.

Helmi- ja maaliskuussa uutisoinnin painopisteeseen tulivat sotilaallisten asioiden jälkeen poliittiset asiat. Kaikissa Baltian tasavalloissa pidettiin niiden järjestämät itsenäistymistä koskevat kansanäänestykset. Kaikissa tasavalloissa itsenäisyys sai äänestäjien selvän enemmistön tuen: Liettuan kansanäänestyksessä itsenäisyys sai tuekseen 90, Latviassa 73 ja Virossa 78 prosenttia hyväksytyistä äänistä. (East 1990: 38014, 38078.)

Presidentti Gorbatshev oli julistanut Liettuan kansanäänestyksen laittomaksi jo ennakkoon (East 1991, 38014), mutta siitä huolimatta itsenäisyyttä kannattavien selvän voiton arvioitiin johdattaneen hänet poliittiseen umpikujaan. Helsingin Sanomat otsikoikin heti vaalien jälkeen pääkirjoituksensa otsikolla "Korvapuusti Gorbatsheville". Pääkirjoituksessa katsottiin, että itsenäisyydsmielisten voitto vaaleissa merkitsi samalla sitä, ettei Gorbatshev enää voisi kiistää Liettuan parlamentin arvovaltaa ja edustavuutta. (Helsingin Sanomat 12.2.1991, A2.)

Pääkirjoituksessa pohdittiin myös Neuvostoliiton tulevaisuudennäkymiä lähiajan kuluessa. Kirjoituksen mukaan Neuvostoliiton säilyttäminen "*suunnitteen entisellään liittovaltion kaapuun puettuna*" on käymässä hyvin vaikeaksi. Lisäksi muiden tasavaltojen suunnitelmat niiden omista itsenäisyyttä koskevista eivät helpottaisi Gorbatshevin asemaa, koska itsenäisyys saisi niissäkin vahvaa kannatusta. Kirjoituksen mukaan erityisesti Venäjä oli muotoutumassa ongelmaksi Gorbatsheville, vaikei se äänestänytkään itsenäistymisestä. Venäjän presidentin viran perustaminen ja Boris Jeltsinin todennäköinen valinta tähän virkaan antaisi Jeltsinille taakseen vahvan tuen, mutta vähän

valtaa. Gorbatshovilla *"puolestaan olisi takanaan vain vihatun puoluekoneiston tuki ja lähes diktaattorin valta"*. Kirjoituksen mukaan *"mahdottoman tilanteen synty on näköpiirissä"* ja siinä ennakoitiin kansanäänestyksestä Gorbatshovin painajaista. (Helsingin Sanomat 12.2.1991, A2.)

Viro ja Latvia pitivät kansanäänestyksensä itsenäisyydestä maaliskuun 3. päivänä. Ulkoministeri Paasio piti seuraavana päivänä Kuopiossa puheen, jossa hän arvioi myös Viron ja yleisemmin Baltian kehitystä. Paasion puheessa tuodaan julki realismiin perustuminen Suomen poliittisen päätöksenteon ohjenuorana. Hänen mukaansa Suomen Baltia-politiikan perustana *"ovat olleet ja ovat ne olosuhteet, joiden tiedossamme olevien tosiasioiden ja mm. oman historiallisen kokemuksemme perusteella uskomme vallitsevan, eivätkä sellaiset olosuhteet, joiden kenties voisi toivoa vallitsevan. Olemme siis perustaneet realismiin."* (Ulkoasiainministeriö 1992b, 114.)

Paasion mielestä *"Olemme myös varoneet, ettemme lausunnoillamme matkaan-saata Baltiassa sellaista kehitystä, joka ei johtaisi lähemmäs tavoitteita, vaan kenties kauemmas niistä. Niiltä, jotka pitävät kannanottojamme virheellisinä, voisi toivoa arviota, minkälaiseen kehitykseen jollakin muulla tiellä milläkin todennäköisyydellä jouduttaisiin. Tarkoitan edelleen kehitystä Baltiassa, en esimerkiksi arvioijan omaa kehitystä joissakin kotimaisissa mittauksissa."*

Baltia-keskustelussa on annettu runsaasti sellaisia lausuntoja, joiden tarkoituksena on kiinnittää enemmän huomiota lausunnon antajaan kuin lausunnon kohteeseen, Baltiaan. Kun tätä ei itse ongelma-alueella aina kyllin selvästi oivalleta, heräävät katteettomat toiveet herkästi." (Ulkoasiainministeriö 1992b, 114.)

Paasion mielestä Suomen politiikka on perustunut realismiin: lisäksi hän viittaa siihen, että Baltiasta annettujen lausuntojen tarkoituksena on ollut ns. poliittisten irtopisteiden keruu - huomion kiinnittäminen lausunnon antajaan sen kohteen sijasta, mitä Paasio kovasti kritikoi. Paasion puheessa on mukana myös realismidiskurssin toinenkin elementti: hän tuo esille pidättyvyyden merkityksen. Paasio ironisoi tilannetta toteamalla, että joillekin lausuntojen

antajille on itse asian (tuki Baltialle) sijaan ollut tärkeämpää mielipidemittauksissa menestyminen.

Paasion mukaan käydyssä keskustelussa oli tullut tilanne, jossa kotimaisen tietämyksen tasoa Baltian asioista oli epäilty:

"Meillä käydyssä keskustelussa on ollut havaittavissa myös suomalaiskansallista alemmuuden tunnetta: muualla tiedetään paremmin." (Ulkoasiainministeriö 1992b, 114.)

Tällä Paasio viittaa ilmeisesti ulkopoliittisen johdon lausuntojen herättämään kritiikkiin: tiedotusvälineissä vaadittiin ottamaan tiukempi kanta Neuvostoliiton harjoittamaan politiikkaan Baltiassa, samaan tapaan kuin joissakin ulkomaisissa lausunnoissa oli tehty. Paasio esittää tässä kohdassa ulkopoliittikkamme hoitoon kohdistuneen kritiikin aiheutuvan alemmuudentunteesta, siitä ettei ulkopoliittisen johtomme arvostelukykyyn luoteta, koska *"muualla tiedetään paremmin"*. Tässä kohdin Paasio vetoaa psykologiaan antaessaan ymmärtää, että kriitikot ovat alemmuudentuntoisia.

Tästä samasta Paasion lausunnon kohdasta on löydettävissä myös ironiaa ja huumoria: onko tosiaan niin, että *"muualla tiedetään paremmin"* vai onko kyse ironiasta.

Paasio arvioi puheessaan ulkopoliittisen keskustelun kehittymistä ja asettuu keskustelun ulkopuoliseksi kommentoijaksi:

"Paluuta yhdenmukaista oppiajattelua korostavaan ulkopoliittiseen keskusteluilmastoon ei ole, on selvittävä avoimella keskustelulla. Kansainvälinen julkisuus on pysyvä ilmiö. Valtiojohdon velvollisuus puolestaan on turvata maan edut nopeastikin muuttuvissa olosuhteissa. Sen on näin ollen myös siedettävä se jännitys, joka syntyy aiempaa helpommin ns. yleisen mielipiteen suunnasta. Avoin keskusteluilmasto takaa kuitenkin sen, ettei tuosta jännityksestä muodostu rasietta, vaan hyödyllinen yhteiskunnallinen olotila." (Ulkoasiainministeriö 1992b, 114.)

Myös lehdistössä käsiteltiin Viron ja Latvian kansanäänestysten merkitystä. Viron ulkoministerin Lennart Meren mukaan *"virolaiset eivät tarvitseet kansanäänestystä itseään varten vaan muiden vakuuttamiseen"*. (Helsingin Sanomat 5.3.1991, C1.) Meren mielestä *"tämän jälkeen Moskova ei voi enää esittää samanlaisia perusteluja ja käyttää samoja väkivaltaisia keinoja Baltiaa vastaan kuin aiemmin"*. (Keskisuomalainen 5.3.1991, 12.)

Meri käyttää tässä yhteydessä moraalidiskurssin demokratiaa korostavaa argumenttia: hänen mukaansa demokraattiset kansanäänestykset määräävät sen, kuinka Viron asema tulevaisuudessa kehittyi, eikä keskusjohto (Moskova) voi enää sotilaallisella painostuksella vaikuttaa asioihin. Kansanäänestysten lopputulos on Meren mielestä itsenäisyyden legitiimi perusta.

Keskisuomalainen arvioi kirjoituksessaan *"Baltia osoitti vahvan tahtonsa"* (6.3.1991, 2), että kansanäänestyksen jälkeen on mahdotonta väittää itsenäisyydellä olevan vain pienen piirin tuen. Koska äänestystä valvoi kansainvälinen tarkkailijaryhmä, myös tulosten leimaaminen väärennyksiksi oli mahdotonta. Mitään muuta konkreettista merkitystä ei näillä äänestyksillä ollut Keski-suomalaisen mielestä. Sen mukaan paras ohje Baltian maille on edelleen neuvottelut Moskovan kanssa. Keskisuomalainen toteaa Suomella olevan hyvät kokemukset neuvottelujen politiikasta, mutta toteaa että Baltian asema on vaikeampi kuin Suomella: Baltian maat ovat keskeinen tekijä Neuvostoliiton puolustuksessa ja niistä voisi tulla esimerkki muille itsenäisyyttä haluaville neuvostotasavalloille. Ajankohtaisen tilanteen lehti arvioi muuttuneen sikäli, että *"kun Neuvostoliitto on sittemmin selvästi palannut takaisin perinteiseen sosialistiseen malliin, ovat balttien mahdollisuudet olennaisesti kaventuneet"*. (Keskisuomalainen 6.3.1991, 2.)

Kirjoituksessa puhutaan ennako-oletuksena perinteisestä sosialistisesta mallista, mutta tätä mallia ei tarkemmin esitetä. Kuitenkin välittyy kuva, jonka mukaan ko. malli on negatiivinen, väkivallan käyttöön turvautuva toimintatapa.

Sekä Helsingin Sanomat että Keski-suomalainen arvioivat Viron ja Latvian kansanäänestykset Liettua merkityksellisimmiksi, koska niissä venäläisväestön osuus on suurempi kuin Liettuassa ja koska venäläisväestön huomattava osa kannatti itsenäisyyttä. (Helsingin Sanomat 6.3.1991, A2 & Keski-suomalainen 6.3.1991, 2.)

Keski-suomalainen arvioi hieman myöhemmin artikkelissaan "Viro viisastunut itsenäistymistiellään" (Keski-suomalainen 17.3.1991, 15) Viron poliittista kehitystä seuraavanlaisesti:

"Mutta jokin on muuttunut Virossa sitten itsenäistymisen alkuhuuman. Kokeemukset ovat osoittaneet, että nopeat muutokset Neuvostoliitossa ja Euroopassa edellyttävät myös Virolta joustavaa, jatkuvasti uusiutuvaa taktiikkaa: jokainen poliitikko, jolla on jalat maassa, on tajunnut, että kaunis haave itsenäisyydestä "huomiseen kello 12 mennessä" on pelkkä kuvitelma. Jotkut puhuvat kuvainnollisesti, että Viron itsenäisyyden lukko on lännessä ja avain siihen Moskovassa. Siihen voisi lisätä, että lukon avaajat ovat Tallinnassa eikä missään muualla. Poliitikkojen ja koko kansan taidoista riippuu, milloin ja miten lukko avataan".

Kirjoituksen päällimmäisenä vaikutelmana on maltillistuminen ja kehityksen hidastuminen: poliittinen kehitys Virossa ei ole edennyt eikä se etene ilman yhteistyötä Moskovan kanssa. Siitä osoituksena on kirjoituksen lukkometafora.

Kaksi viikkoa Viron ja Liettuan kansanäänestysten jälkeen Neuvostoliitossa järjestettiin valtakunnallinen äänestys liittovaltion tulevaisuudesta. Äänestäjiä pyydettiin vastaamaan "kyllä" tai "ei" kysymykseen "Pitäisikö Sosialististen Neuvostotasavaltojen Liitto säilyttää edelleen uudistettuna tasavertaisten tasavaltojen suvereenina liittona, jossa kaikkien kansallisuuksien oikeudet ja vapaudet taataan täysin?"

Äänestyksessä "kyllä"-ääniä annettiin 58,4 prosenttia ja "ei"-äänten osuudeksi tuli 32,2 miljoonaa (hylättyjä ääniä oli 2,7 miljoonaa). Äänestykseen osallistui

yhdeksän neuvostotasavaltaa, mutta Viro, Liettua, Latvia, Moldavia, Armenia ja Gruusia boikotoivat sitä. Mainittakoon, että Baltian tasavalloissa äänestyksiin osallistui boikotista huolimatta 1 350 000 henkeä. (Lane 1992, 225 - 226.)

Kansanäänestysten jälkeen poliittisen tilanteen arvioitiin jääneen avoimeksi. Baltian tasavaltojen boikotista huolimatta suurin osa poliittisista tarkkailijoista oli sitä mieltä, että päätös ei merkinnyt Neuvostoliitosta eroamista - vaikka ne olivatkin pitäneet omat kansanäänestykset ja boikotoineet yleisliittolaista äänestystä. (Keskisuomalainen 28.3.1991, 13.)

Pian vaalien jälkeen Baltian maiden kansanrintamien edustajat tapasivat toisensa Latviassa. Neuvottelujen tuloksena edustajat antoivat yhteisen julki-
lausuman, jossa korostettiin yksituumaisen toiminnan tärkeyttä. (Helsingin Sanomat 4.4.1991, C2.)

Myös neuvottelut keskusjohdon ja Viron edustajien kesken jatkuivat Moskovassa. Virolaiset suhtautuivat toiveikkaasti siihen, että kysymys uudesta liittosopimuksesta jätettiin pois tapaamisen asialistalta. (Helsingin Sanomat 29.3.1991, C1.)

Presidentti Koivisto vieraili toukokuussa Washingtonissa tavaten mm. Yhdysvaltain presidentin George Bushin. Matkan aikana Koivisto ja Bush ilmaisivat tukensa Neuvostoliiton uudistusten jatkumiselle.

Washingtonin kansallisella lehdistöklubilla pitämässään puheessa Koivisto käsitteli Itä-Euroopan tapahtumia:

"Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden osalta voidaan todeta niiden merkillepantava jatkuvuus huolimatta niistä muutoksista Euroopassa, joihin olen edellä viitannut. Maittemme välillä vallitsee yhteinen intressi ylläpitää vakautta ja ennakoitavuutta. ---

Uutena piirteenä maittemme suhteissa on Suomen ja sen lähialueiden yhteis-

työn kasvu: Baltian tasavaltojen, Venäjän, Karjalan ja Muurmanskin alueen kanssa. Meitä kiinnostavat tässä yhteistyössä monet asiat mukaanlukien ympäristönsuojelu Neuvostoliiton puolella.

Viro on vain runsaan 70 kilometrin päässä eteläisestä Suomesta, Suomenlahden toisella puolella. Yhteistyö ja yhteydet ovat jo perinnettä tämän sukulaiskansamme kohdalla. Suomen osuus Viron ulkomaankaupasta on noin 60 % ja ulkomaisista investoinneista noin 40 %. Molempiin suuntiin tapahtuva matkailu on vilkasta ja kulttuuriyhteistyö kukoistaa.

Samalla kun annamme suuren arvon hyvälle suhteillemme Neuvostoliiton kanssa tunnetaan Suomessa lämmintä myötätuntoa ja erityistä huolenpitoa baltteja kohtaan". (Ulkoasiainministeriö 1992b, 195.)

Koivisto painottaa Neuvostoliiton suhteiden vakauden ja jatkuvuuden merkitystä. Puhuessaan Baltiasta Koivisto painottaa pragmaattisuutta: Baltian ja Viron kanssa tehdään yhteistyötä ja yhteydet puolin ja toisin ovat hyvät. Syntyy vaikutelma vilkkaasta ruohonjuuritason yhteydenpidosta, jossa valtiollista tasoa ei tarvita, eikä kysymystä Viron valtiollisesta asemasta oteta esille.

Koiviston puheesta välittyy pyrkimys dualismiin: Suomi haluaa ylläpitää vakautta ja ennustettavuutta Neuvostoliiton-suhteissaan, mutta samalla halutaan luoda suhteita myös Baltiaan. Koivisto liikkuu diskurssin käyttäjänä sekä realismin että moraalisuuden välimaastossa: toisaalta hän haluaa kehittää edelleen Neuvostoliitto-suhteita, mutta toisaalta ilmaisee myös sympatiaansa baltteja kohtaan. On kuitenkin huomattava, että hänen kannanottonsa tekstissä esitetään myötätuntoa "baltteja" kohtaan, eikä "balttien pyrkimyksiä" kohtaan. Tämä kohta sallii siis lukijan käyttää omaa mielikuvitustaan sen suhteen, miten ja mille Koivisto tukeaan ilmaisee.

Heti Koiviston vierailun jälkeen Bush tapasi myös Baltian maiden johtajat. Bush ilmoitti, että hän haluaa edelleen säilyttää hyvät suhteet Neuvostoliittoon. Latvian pääministerin Ivars Godmanisin mukaan Bush oli verrannut tapaamisessa Baltian maiden asemaa Suomen ja Neuvostoliiton suhteisiin, kun hän oli

puhunut tulevasta huippukokouksesta presidentti Gorbatshovin kanssa:

"Hän aikoo sanoa, että Neuvostoliitolle olisi kovin hyödyllistä saada kolme oikein hyvää naapuria, kolme pientä Suomea, joilla on oikein hyvät idänsuhteet".

Viron pääministeri Savisaaren mukaan Bush oli ilmoittanut myös kannattavansa Neuvostoliiton auttamista. Tällöin Savisaar oli todennut, että avun ehdoksi pitäisi saada "todellisten neuvottelujen" aloittaminen neuvostohallituksen ja Baltian tasavaltojen kesken. (Helsingin Sanomat 9.5.1991, C3.)

Presidentti Gorbatshov vieraili kesäkuussa Ruotsissa ja Norjassa saamansa Nobelin rauhanpalkinnon johdosta. Matkan aikana hän kehotti naapurimaita olemaan puuttumatta Neuvostoliiton sisäiseen kehitykseen. Hänen mukaansa myötätunto naapurimaan puolelta ei saa merkitä sisäisiin asioihin puuttumista *"ei varsinkaan silloin, kun Neuvostoliitto on juuri uudistumassa. Tämän sijasta on tuettava uudistumiskehitystä"*. Gorbatshovin mielestä Baltiasta puhuttaessa olisi otettava huomioon myös siellä olevien vähemmistöjen asema: *"Kun puhutaan Baltiasta on otettava huomioon, että siellä asuu 2,5 miljoonaa venäläistä, juutalaista ja ukrainalaista. Eivätkö hekin ole ihmisiä?"* (Helsingin Sanomat 7.6.1991, C1.)

Kesäkuussa Boris Jeltsin valittiin ensimmäistä kertaa suoralla kansanvaalilla Venäjän federaation presidentiksi. Jeltsinin voittoa pidettiin uudistusmielisten voittona. Vaalivoittonsa jälkeen hän ilmoitti tukevansa Baltian maiden itsenäisyyspyrkimyksiä kun hän kävi Yhdysvalloissa. (Helsingin Sanomat 21.6.1991, C2 .)

Samassa kuussa Baltian maiden ulkoministerit olivat ETYK:n ulkoministerikokouksen vieraina. He olivat kokouksessa mukana Ruotsin, Norjan ja Tanskan hallitusten kutsumina vieraina. Ministerit eivät voineet osallistua kokouksen työskentelyyn, mutta seurasivat sen avointa istuntoa. Suomen

ulkoministeri Paavo Väyrynen ei pitänyt mitenkään piinallisena sitä, että Baltian ulkoministerit olivat mukana muiden Pohjoismaiden kutsumina vieraina. Hänen mukaansa Suomeen ei oltu yhteydessä ennen kokousta asian tiimoilta. Väyrynen toivoi, että kutsumenettelyyn saataisiin jonkinlainen ratkaisu ennen seuraavaa ETYK:n seurantakokousta, joka oli määrä pitää Helsingissä. (Helsingin Sanomat 20.6.1991, C1.)

Presidentti Koivisto teki työvierailun Neuvostoliittoon 24 - 25. kesäkuuta. Koivisto tapasi matkallaan sekä presidentti Gorbatshovin että presidentti Jeltsinin. Koiviston matkan päällimmäiseksi aiheeksi nousivat talouskysymykset. Koiviston mukaan Neuvostoliiton tasavallat ja erityisesti Venäjä esittävät aiempaa suurempaa taloudellista roolia ja hän piti taloudellisten yhteyksien kehittämistä tärkeänä. Koivisto korosti Neuvostoliiton kanssa vuosikymmeniä pitkän yhteistyön perinteen jatkamista. Koiviston mukaan Suomen diplomatian ongelmana oli suhteiden hoitaminen liittovaltioihin ja niiden osavaltioihin. (Keskisuomalainen 26.6.1991, 8.)

Helsingissä pidettiin 27. kesäkuuta Euroopan Neuvoston Baltiaa käsitellyt istunto. Istunnossa olivat mukana kaikkien Baltian maiden presidentit. Viron presidentti Arnold Rüütel oli vuorokautta aikaisemmin keskustellut Mihail Gorbatshovin kanssa tilanteesta alueella. Rüütelin mukaan hän oli tehnyt täysin selväksi, ettei Viro voi olla tulevaisuudessa edes uudenlaisen Neuvostoliiton osana. Hän oli myös esittänyt vaatimuksen "rakentavien neuvottelujen aloittamisesta" keskusjohdon ja Viron välillä. Rüütel oli myös kertonut Gorbatshoville Viron talousrajalla sattuneista väkivallanteoista, joihin syyllisiksi epäiltiin sisäministeriön erikoisjoukkoja. Baltian tasavalloissa oli edelliskuukausien aikana tehty aseellisia iskuja niiden perustamia tulli- ja raja-asemia vastaan. (East 1991, 38205; Turtia ym. 1991, 75.)

Kokouksen puheenvuoroissa Baltian edustajat tuomitsivat Baltian miehittämisen ja väkivaltaisen liittämisen Neuvostoliittoon. He pitivät tärkeänä Baltian asian "kansainvälistämistä".

Euroopan Neuvoston istunnossa olivat mukana myös Baltian maiden venäläisvähemmistöjen edustajat. Helsingin Sanomien mukaan he *"eivät juuri moittineet itsenäisyystavoitteita"*, mutta valittivat syrjinnästä kieli-, koulutus-, omaisuus-, siirtolais- ja kansallisuusasioissa. Istunnossa mukana ollut Neuvostoliiton edustaja korosti sitä, että Baltian tasavaltojen eroaminen Neuvostoliitosta on mahdollista, kun se tapahtuu Neuvostoliiton lakien mukaisesti.

Timo Nieminen kirjoitti Baltia-istunnon aikaan Baltian kysymyksen ratkaisemisesta Keskisuomalaisessa. Hänen mukaansa kysymykseen on olemassa teoriassa rauhanomainen ratkaisumalli, mutta käytännössä sen saavuttaminen näyttää mahdottomalta. Niemisen mukaan *"Neuvostoliiton keskusjohto ja baltit puhuvat eri kieltä"*. Hänen mukaansa osapuolet ovat antaneet Baltian tapahtumista erilaisia tulkintoja (Keskisuomalainen 28.6.1991, 12):

"Moskovan mukaan mikään Baltian maa ei ole äänestänyt itsenäisyyskysymyksestä. Moskovan mukaan neuvostosotilaiden ja baltialaisten välillä on ollut joitakin kahnauksia, mutta neuvostosotilaat ovat pikemmin sattuneet sopivasti paikalle rauhoittelemaan levottomuuksia kuin aiheuttaneet niitä. Moskovan mukaan Baltian presidentit ja kansalaiset ovat kaksi vuotta sitten ilmoittaneet haluavansa kuulua Neuvostoliittoon, joten oikuttelu on ohimenevää. Neuvottele siinä sitten saman pöydän ympärillä."

Niemisen mukaan Baltian johtajien suhtautuminen keskusjohtoon on ollut erilaista. Kaikkein vaikeimmassa tilanteessa hänen mielestään on Vytautas Landsbergis, joka *"ei enää aikoihin ole uskonut neuvotteluratkaisun mahdollisuuteen"*. Viron presidentti Arnold Rüütel puolestaan *"uskoo yhä sanan voimaan"*. Latvian presidentti Gorbunovs on Niemisen mukaan suhtautumiseltaan jossain Rüütelin ja Landsbergisin välillä.

Nieminen arvioi Baltian tilanteen tulevaa kehitystä pessimistisesti. Hänen mukaansa *"tunnelma Baltiassa on kaikkien presidenttien mukaan kireä. Eikä*

tarvitse olla edes kyynikko, jos pelkää pahimman olevan vielä edessä. --- Kesän mentyä voi Baltiassa tapahtua mitä tahansa."

Niemisen kolumnin päällimmäisenä ajatuksena on tilanteen lukkiutuminen: kummankin osapuolen esittämät tulkinnat ovat keskenään ristiriitaisia, eikä ratkaisua vaikeaan tilanteeseen ole näköpiirissä. Nieminen näkee myös eroavaisuuksia tasavaltojen ja keskusjohdon suhteissa. Näistä eroista huolimatta hän päätyy pessimistiseen toteamukseen, että mitä tahansa voi tapahtua.

Liettua sai heinäkuun 29. päivä Venäjän federaation tunnustuksen valtiolliselle itsenäisyydelleen. Tämän vastapainona se tunnusti Venäjän edellisvuonna antaman suvereenisuusjulistuksen. Diplomaattisuhteita koskevassa sopimuksessa todettiin, että Liettuan liittäminen Neuvostoliittoon kesällä 1940 oli pakko-liitos ja samalla siinä lupauduttiin pidättäytyä voimankäytöstä molemminpuolisesti. (Turtia ym. 1991, 89.)

Heinäkuun lopulla presidentti Gorbatshov ilmoitti, että neuvottelut uudesta liittovaltiosopimuksesta oli saatu päätökseen. Uuden sopimusluonnoksen mukaan puolustusasiat, ulkopolitiikka, energiakysymykset, telekommunikaatio, liikenneasiat ja budjetti päätettäisiin mukana olevien tasavaltojen kesken, mutta muut asiat jätettäisiin tasavaltojen omaan päätäntävaltaan. Sopimus allekirjoitettiin elokuussa. (East 1991, 38348.)

Heinäkuussa Moskovassa pidettiin presidentti Gorbatshovin ja presidentti Bushin välinen huippukokous. Kokouksen aikana presidentti Bush kehotti neuvostojohtoa olemaan saattamatta uhan- tai epäilyksenalaiseksi "myönteistä kehitystä", joka on saavutettu Baltian maiden itsenäistymisessä ja sitoutumaan Baltiassa selvästi ja ehdoitta "rauhanomaiseen muutokseen". (Helsingin Sanomat 31.7.1991, A3.)

Elokuun 19. päivä Neuvostoliitossa tehtiin vallankaappaus, jonka seuraukset olivat paitsi Neuvostoliiton, myös Viron kannalta, erittäin merkittäviä. Vallankaappausta johti "valtiollinen poikkeustilakomitea", joka ilmoitti että president-

ti Gorbatsšov on "terveydellisistä syistä" estynyt hoitamasta tehtäviään ja että hänen valtaoikeutensa ovat siirtyneet varapresidentti Gennadi Janajeville. Komitean jäseniä olivat mm. varapresidentti Janajev, pääministeri Pavlov, puolustusministeri Jazov ja KGB:n päällikkö Krjutskov. Komitea antoi poikkeustilajulistuksen tarkemmin määrittelemättömiin Neuvostoliiton osiin. Se antoi tiedonannon, jonka mukaan *"äärimmäisyysaineokset yrittävät tuhota Neuvostoliiton"* ja vaati poliittisten puolueiden, mielenosoitusten ja lakkojen kieltämistä. Samalla komitea lupasi palauttaa järjestyksen sekä ratkaista ruoka- ja asunto-ongelmat.

Komitean toimet johtivat vastatoimiin, jotka keskittyivät Venäjän korkeimman neuvoston ja Boris Jeltsinin ympärille. Jeltsin esitti television kautta paljon julkisuutta saaneen vetoituksen, jossa hän pyysi kansalaisten tukea kaappauksen estämiseksi. Lisäksi hän kehotti yleislakkoon komiteaa vastaan. Jeltsin antoi komitean vastaisia asetuksia, joista kansalaiset kuulivat tietoja ulkomaisien radioasemien välityksellä. Jeltsin julisti myös olevansa Neuvostoliiton turvallisuusjoukkojen johdossa, kunnes laillinen hallinto palautetaan. (East 1991, 38368 - 38373.)

Virossa siirryttiin kaappauksen aikana kriisihallintoon, jossa tasavallan johtoon tuli puolustusneuvosto. Puolustusneuvostoon kuuluivat presidentti Rüütel, pääministeri Savisaar ja parlamentin puhemies Nugis. Viron ulkoministeriö oli aiemmin kertonut, että Neuvostoliiton Baltian-joukkojen komentaja Fjodor Kuzmin oli ilmoittanut vallan Baltiassa keskittyneen hänelle. Kaappauksen aikana Virossa olevat neuvostojoukot miehittivät Tallinnan tv-tornin, mutta vetäytyivät sieltä myöhemmin pois. Sotilasjohdon kanssa neuvotellut Lennart Meri sai myös sotilasjohdolta lupauksen, ettei kansaa vastaan käytetä väkivaltaa. Kaappauksen aikana Virossa oli myös Jeltsinin toivomuksen mukaisesti kahden tunnin yleislakko.

Viron korkein neuvosto julisti kaappauksen kestäessä Viron itsenäiseksi tasavallaksi 20. elokuuta (katso liite 3). Pääministeri Esko Ahon kaappauksen aikana antaman lausunnon mukaan Viron itsenäisyysjulistus ei antanut aihetta

uusiin tulkintoihin Suomen osalta. (Helsingin Sanomat 20.8.1991, C2 - C4; Turtia ym. 1991, 96; Kairisalo 1992, 90.) Viron ulkoministeri Lennart Meri jätti 22. elokuuta, kaappauksen kukistumisen jälkeen, ulkoministeri Paavo Väyrykselle Viron itsenäisyyden tunnustamista koskevan pyynnön.

Kaappauksen aikana Suomi ja muut Pohjoismaat kokoontuivat käsittelemään Neuvostoliiton tilannetta. Suomen hallitus antoi kaappauksen ensimmäisenä päivänä seuraavan tiedonannon:

"Hallituksen ulkoasiainvaliokunta piti tänään kokouksen Tasavallan Presidentin läsnäollessa ja päätti antaa seuraavan hallituksen kannanoton:

Suomen hallitus pahoittelee, että poikkeustilan julistaminen on keskeyttänyt demokraattisen kehityksen Neuvostoliitossa.

Hallitus seuraa tarkasti Neuvostoliitossa syntynyttä tilannetta.

Hallitus toivoo, että naapurimaassamme palataan normaaleihin oloihin mahdollisimman pian."

(Lähde: Ulkoasiainministeriö 1992b,

140)

Hallituksen lausunnossa toivottiin "normaaleihin oloihin" palaamista Neuvostoliitossa mahdollisimman pian. Lausunnon viittaus demokraattisen kehityksen katkeamiseen Neuvostoliitossa voidaan tulkita poikkeustilakomiteaa vastaan osoitetuksi arvosteluksi.

Myös Pohjoismaiden ulkoministerit pitivät kaappauksen johdosta erikoiskokouksen Tanskassa. Ulkoministerit ilmaisivat lausunnossaan valittavansa Neuvostoliiton kehitystä, jolla voi olla vakavia seurauksia sekä maan sisällä että kansainvälisesti. Neuvostoliittoa kehoitettiin pikaisesti palaamaan demo-

kraattiseen kehitykseen sekä noudattamaan kaikkia velvollisuuksiaan, joihin se on sitoutunut aseriisunnan ja liennytyksen alueella. Ministerit kertoivat myös tukevansa Baltian kansojen legitiimejä pyrkimyksiä saavuttaa itsenäisyys rauhanomaisen kehityksen tietä. (Kairisalo 1992, 90.)

Eri puolilla Neuvostoliittoa syntyi komitean vastaisia mielenosoituksia. Erityisesti Moskovassa oleva "Valkoinen talo", Venäjän federaation parlamenttirakennus, oli komitean vastaisen toiminnan keskipisteenä. Lopulta kaappaus epäonnistui ja presidentti Gorbatshov palasi Moskovaan illalla 21. elokuuta. (East 1991, 38368 - 38373.)

Helsingin Sanomat (22.8.1991, C4) kirjoitti Viron itsenäisyysjulistuksesta. Kirjoituksessa oli haastateltu Marju Lauristinia, Viron korkeimman neuvoston varapuhemiestä. Lauristinin mukaan virolaiset olivat osanneet odottaa *"kohtalokasta hetkeä, jolloin joutuisimme kokoamaan rohkeutemme"*. Hänen mukaansa Neuvostoliiton tapahtumat kypsyttivät tilanteen nopeasti. Lauristinin mukaan Viro oli jo vedonnut maailman maihin saadakseen *"palautetuksi diplomaattisen tunnustamisensa"*.

Lauristinin käyttämä sanamuoto on olennaisen tärkeä: virolaiset itse puhuvat diplomaattisen tunnustamisensa palauttamisesta, itsenäisyytensä restauraatiosta. Sanamuodon valinta viittaa siihen, että Viron aika osana Neuvostoliittoa on haluttu nähdä miehitysaikana ja Viro miehittettynä maana. Myös Viron korkeimman neuvoston antamassa itsenäisyysjulistuksessa puhutaan valtiollisen itsenäisyyden ja diplomaattisuhteiden palauttamisesta, eikä käytetä termiä itsenäistyminen. (katso Viron itsenäisyysjulistus: liite 3.)

Presidentti Koivisto piti 22. elokuuta lehdistötilaisuuden, jossa hän kuvasi Neuvostoliiton tapahtumia ennennäkemättömiksi. Koiviston mukaan Suomi toimi kaappauksen aikana uudella tavalla ja esitti kritiikkiä Neuvostoliiton sisäisiin asioihin sekä omassa lausunnossaan että myös pohjoismaisen ulkoministerikokouksen antamassa lausunnossa. Koivisto oli lehdistötilaisuudessa sitä mieltä, että Viron itsenäisyyttä ei tulisi tunnustaa ennen kuin Viron suhde Neuvostoliiton keskushallintoon selviää. (Kairisalo 1992, 90.)

Helsingin Sanomissa oli 25. elokuuta uutinen, jossa kerrottiin ulkoministeri Väyrysen antamasta lausunnosta päivää aiemmin. Väyrysen mukaan Baltian maiden itsenäisyyden tunnusmerkit eivät vielä tuolloin olleet sellaiset, että Suomi olisi voinut tunnustaa ne itsenäisiksi valtioiksi. Väyrysen mukaan:

"Tähän [Baltian maiden itsenäisyyden tunnustaminen] tarvitaan neuvotteluja Baltian maiden ja Moskovan välillä ja vasta näiden neuvottelujen tuloksena tapahtuva kehitys tekee mahdolliseksi näiden maiden valtiollisen tunnustamisen". Perusteluna kannalleen Väyrynen esittää sen, että *"esimerkiksi Yhdysvallat on selkeästi ilmoittanut, että se ei tässä vaiheessa voi näitä maita valtiollisesti tunnustaa ja tämä näyttää olevan yleinen kanta maailmalla"*. (Helsingin Sanomat 25.8.1991, A8.)

On huomattava, että Väyrynen puhuu haastattelussa valtiollisesta tunnustamisesta. Väyrynen korostaa neuvottelujen merkitystä tässäkin tilanteessa. Perusteluna Suomen suhtautumiselle on se, että myös muut maat ovat yleisesti ottaen suhtautuneet kielteisesti Baltian maiden diplomaattiseen tunnustamiseen. Hän perusteli uutisen mukaan kielteistä kantaa Yhdysvaltojen, Tanskan, Ruotsin ja Norjan epävarmalla suhtautumisella tilanteeseen. Mielenkiintoista on, ettei Väyrynen mainitse Venäjän federaation suhtautumista esimerkkinä. Väyrysen mukaan kuitenkin *"Baltian maiden asemaan tällä epäonnistuneella vallankaappausyrityksellä on varmasti vaikutus. Se on lisännyt niiden mahdollisuuksia saavuttaa tavoittelemansa itsenäisyys"*. (Helsingin Sanomat 25.8.1991, A8.)

Saman päivän Helsingin Sanomat (25.8.1991, A2) käsitteli pääkirjoituksessaan Baltian tilannetta. Kirjoituksen mukaan *"Baltian itsenäisyysnäköymät ovat valoisammat kuin kertaakaan aikaisemmin viime vuosien kehityksessä"*. Vaikka tilanne nähdäänkin valoisena, niin kirjoitus toteaa, että *"Islantia lukuunottamatta yksikään valtio ei ole vielä valmis tunnustamaan Baltian maiden itsenäisyyttä. Saadakseen tunnustuksen itsenäisyydelleen valtion on hallittava omaa aluettaan ja sen koskemattomuutta sekä vastattava ulkoisista suhteistaan"*. Kirjoituksen mukaan itsenäistymisen olisi tapahduttava "yhteisymmärryksessä" Neuvostoliiton keskusjohdon kanssa.

Kirjoituksessa todetaan, että Baltian itsenäisysoptimismi *"perustuu Moskovan uuteen tilanteeseen"* - siihen, että vanhoillisten voimien tappio Moskovassa mahdollistaa tasavaltojen lähdön "omille teilleen". Suomen ei kirjoituksen mielestä tarvitse muuttaa Baltian politiikkansa peruslinjaa, jonka lähtökohdaksi lehti näki yhteisymmärryksen Moskovan kanssa.

Keskisuomalaisen (25.8.1991, 2) saman päivän pääkirjoitus "Vallankaappaus hyödytti Baltiaa" näki kaappauksen saaneen aikaan päinvastaisen tilanteen kuin kaappaajat pyrkivät: kommunistisen puolueen arvovalta sai lisää kolhuja, keskusjohtoinen politiikka kadotti toimintaedellytyksensä ja tasavaltojen asema suhteessa Kremliin vahvistui. Lehden mukaan *"Baltian maat läpäisivät yhden esteen pyrkimyksissään kohti täydellistä itsenäisyyttä"*. Keskisuomalainen toteaa, että olennaisen tärkeää itsenäisyyden toteutumiselle on Venäjän federaation suhtautuminen.

Keskisuomalainenkin pitää tilannetta kuitenkin sellaisena, että neuvotteluja tarvitaan ennen kuin itsenäisyysjulistukset voivat toteutua käytännössä: *"Baltian maiden itsenäistyminen ei ole selvä ennenkuin asiasta on saatu aikaan selvät kansainvälisoikeudelliset sopimukset. Ne puolestaan edellyttävät neuvotteluja osapuolten kesken"*. Lehden mukaan *"Suomi ei muuta Baltian-politiikkaansa, joka kaiken aikaa on perustunut myötämieleen itsenäisyyspyrkimyksiin nähden, mutta myös siihen, että asiasta on saatava rauhanomainen neuvotteluratkaisu"*.

Molempien lehtien linja suhteessa itsenäisyyteen on yhtäläinen: kumpikaan ei pidä Baltian maita vielä itsenäisinä valtioina. Lisäksi ne korostavat neuvotteluratkaisun tärkeyttä, vaikka näkevätkin Baltian maiden aseman olennaisesti parantuneen muuttuneessa tilanteessa. Lehtien linja vastaa myös virallista ulkopoliittista näkemystä: Viro, Latvia ja Liettua eivät vielä ole itsenäisiä valtioita, mutta niiden mahdollisuudet saavuttaa itsenäisyys on parantunut.

Kaappauksen kukistuminen merkitsi Neuvostoliitossa suurta muutosta: Viro ja Latvia julistautuivat itsenäisiksi valtioiksi kaappauksen aikana ja kaikki kolme Baltian tasavaltaa kielsivät kommunistisen puolueen toiminnan. Boris Jeltsinin

valta-asema vahvistui: Jeltsin vaati Gorbatshovia allekirjoittamaan asetukset, joilla kaikki Venäjän federaation alueella olevat luonnonvarat ja liittovaltion yritykset siirtyivät Venäjän oikeudelliseen määräysvaltaan. Jeltsin jäädettiin myös NKP:n toiminnan Venäjällä. NKP:n omaisuus takavarikoitiin ja poikkeustilakomitean jäsenet vangittiin. Presidentti Gorbatshov erosi NKP:n pääsihteerin virasta ja kehotti myös puolueen keskuskomiteaa hajottamaan itsensä, koska se ei kyennyt estämään kaappausta.

Venäjän federaatio antoi 24. elokuuta tunnustuksensa Latvian ja Viron valtiolliselle itsenäisyydelle. Venäjän ja Baltian tasavaltojen lisäksi monet muutkin neuvostotasavallat toimivat: Ukraina, Valko-Venäjä, Moldova, Azerbaizhan ja Uzbekistan antoivat elokuun loppuun mennessä itsenäisyysjulistuksensa ja muut tasavallat seurasivat myöhemmin niiden esimerkkiä. Vallankaappaus merkitsi siis Neuvostoliiton hajoamisen kiihtymistä. (East 1991, 38369 - 38373.)

Suomen hallituksen ulkoasiainvaliokunta teki vuorokausi Venäjän federaation antaman Viron itsenäisyyden tunnustamispäätökseen jälkeen päätöksen neuvotteluiden aloittamisesta diplomaattisuhteiden solmimiseksi Viron, Latvian ja Liettuan kanssa. Tästä päätöksestä annettiin seuraava lausunto (Ulkoasiainministeriö 1992b, 116):

"Hallituksen ulkoasiainvaliokunta kokoontui tänään Tasavallan Presidentin läsnäollessa. Kokouksessa hyväksyttiin seuraava kannanotto:

Baltian maiden itsenäistymisprosessi on viime aikojen tapahtumien seurauksena selvästi nopeutunut.

Suomen hallitus on valmis ryhtymään neuvotteluihin diplomaattisuhteiden solmimiseksi Baltian maihin."

Pääministeri Esko Aho kommentoi Helsingin Sanomissa hallituksen tekemää päätöstä seuraavasti:

"Se tarkoittaa sitä, että olemme valmiit aloittamaan neuvottelut diplomaattisuhteiden solmimisesta näihin maihin, miten nopeasti, se jää selvitettäväksi muiden neuvotteluosapuolien kanssa." (Helsingin Sanomat 26.8.1991, A5.)

Lisäksi hän jatkoi:

"Suomen osalta ei ole kysymys tunnustamisesta, koska meillä on jo olemassa oikeudellisesti katsottuna tunnustus. Meidän kohdaltamme tavallaan tunnustaminen on sitä, että me palautamme diplomaattisuhteet näiden maiden kanssa". (Helsingin Sanomat 26.8.1991, A5.)

Unto Hämäläinen pohti Helsingin Sanomien (26.8.1991, A5) kirjoituksessa "Suomi teki U-käännöksen" tätä hallituksen päätöstä. Hämäläinen arvioi Suomen hallituksen *"osoittaneen hämmästyttävää poliittista ketteryyttä"*, koska diplomaattisuhteet merkitsevät *"paljon enemmän"* kuin pelkkä valtiollinen tunnustaminen. Hämäläisen arvion mukaan Suomen nopea päätös johti tilanteeseen, jossa muut Pohjoismaat jäivät *"huuli pyöreänä ihmettelemään, miten nyt näin kävi"*. Hämäläisen mielestä *"Suomella on mahdollisuus oikaista, koska Suomi on aikanaan tunnustanut Viron, Latvian ja Liettuan itsenäisyyden, eikä Suomi ole koskaan de jure eli oikeudellisesti tunnustanut Baltian tasavaltujen liittämistä Neuvostoliittoon"*.

Vaikkei Suomi ole koskaan tunnustanut de jure Baltian maiden liittämistä Neuvostoliittoon, niin kuitenkin se käytännössä tunnusti sen de facto. Hämäläinen ottaa tästä de facto-tunnustuksesta esimerkiksi presidentti Koiviston 10. tammikuuta 1991 antaman lausunnon, jossa hän toteaa Suomen tunnustaneen de facto Baltian maat osaksi Neuvostoliittoa. Hämäläinen toteaa, että kun Suomi ottaa käyttöön vanhat tunnustukset, sivuutetaan samalla 50 vuoden mittainen neuvostohallinnon kausi kokonaan.

Helsingin Sanomien pääkirjoitus syyskuun 27. päivänä (sivulla A2) käsitteli samaa aihepiiriä otsikolla "Suomi kiilasi kärkijoukkoon"). Kirjoitus toteaa, että *"ulkopoliittinen johto päätti kerrankin, että hätä ei lue lakia"*. Tällä kirjoitus

viittaa nimenomaan siihen, että Suomen ulkopoliittinen linja on yleensä ollut sen mukaan hitaasti mukautuva. Kirjoitus arvioi, että *"olisi ollut erittäin piinallista, jos Suomi olisi jäänyt yksin jälkeen muista pohjoismaista"*. Kirjoitus arvioikin Suomen nopean toiminnan paikanneen *"kolhiintunutta mainettamme"* ja herättäneen maailmalla myönteistä huomiota.

Keskisuomalainen arvioi neuvottelujen aloittamispäätöstä pääkirjoituksessa "Suomi teki nopean käsijarrukäännöksen" huomattavaksi poikkeukseksi verrattuna Suomen aikaisempaan suhtautumiseen (Keskisuomalainen 27.8.1991, 2). Keskisuomalaisen mielestä *"nopeutettu linjanmuutos ei ollut aivan omaehtoinen eikä sisäsyntyinen"*, vaan tapahtui Venäjän federaation ja muiden Pohjoismaiden linjausten ohjaamana. Lehti arvioi, että *"ilmeisesti ulkopoliittinen johtomme on nyt saanut tietoa siitä, ettei aikaisemmin edellyttämiämme Baltian maiden ja Neuvostoliiton tai Venäjän federaation neuvotteluja tarvita tässä itsenäistymisprosessissa"*.

Tässä yhteydessä tuodaan esille suomalaisilla mahdollisesti oleva erityistieto. Suomessa sanottiin aikaisemmin, että meillä on "erityistietoa" Neuvostoliiton oloista ja Venäjän asioista. Mielenkiintoista on kuitenkin, että tätä erityistietoargumenttia ei tuotu esille puhuttaessa Viron itsenäistymisestä: yleensä artikkeleista puhuttiin vain virolaisista heimoveljistä, mutta erityistietoa ei millään lailla tuotu tässä yhteydessä esille. Sen sijaan puhuttaessa Neuvostoliitosta korostettiin suomalaisilla olevan erityistiedon merkitystä. Tälle voi olla muutamia selityksiä. Ensiksi, yhteydet Baltiaan olivat Neuvostoliiton aikana huonot. Vaikka suomalaisia matkustikin sinne (pääosin Viroon), niin virallisissa yhteyksissä asioita hoidettiin keskushallinnon suuntaan, eikä tarvetta tuntea Baltian asioita ollut. Toiseksi, Baltian tasavallat nähtiin Neuvostoliiton osana, eikä niitä koskevalla "erityistiedolla" katsottu olevan tärkeää merkitystä - ne olivat ikään kuin pimennossa oleva Neuvostoliiton osa.

Keskisuomalainen kertoi 27. elokuuta Suomen päätöksestä palauttaa uudelleen diplomaattisuhteet. Sen mukaan ulkoministeriö perusteli päätöstä diplomaattisuhteiden uudelleen solmimisesta sillä, ettei Suomi ollut koskaan tunnustanut

de jure niiden liittämistä Neuvostoliittoon. Lisäksi päätöstä perusteltiin sillä, että mm. Viron itsenäisyysjulistuksessa ei haeta itsenäisyyden tunnustamista vaan diplomaattisuhteiden palauttamista. (Keskisuomalainen 27.8.1991, 10.)

Tämä argumentaatio suhteiden solmimisen perustana luo kuvan siitä, että Suomi onkin pitänyt Viroa itsenäisenä maana ja ainoastaan palauttaa diplomaattisuhteet siihen. Tältä osin argumentaatio on yhtäläinen myös Viron antaman itsenäisyysjulistuksen kanssa: siinä puhutaan myös itsenäisyyden palauttamisesta, ei itsenäistymisestä. Argumentaatiokiista liittyi siihen kiistaan, jota aikaisemmin Viron kongressi ja korkein neuvosto kävivät keskenään: kongressin aikaisemman tulkinnan mukaan Viro oli yhä juridisesti itsenäinen valtio, joka ei koskaan ollutkaan menettänyt itsenäisyyttään, vaan se oli joutunut miehityksi. Korkeinta neuvostoa kongressi piti vain miehityshallinnon luomuksena, jolla ei ollut juridista valtaa. Korkein neuvosto kannatti pääosin maltillista suhtautumista: sen kannan mukaan neuvottelut ja maltillinen eteneminen olisivat itsenäisyyskysymyksessä parhaaksi. Neuvostoliiton epäonnistunut vallankaappaus vain muutti tilanteen: neuvottelut kävivät tarpeettomiksi ja Viro antoi julistuksen itsenäisyytensä palauttamisesta.

Edelläoleva argumentaatio sivuuttaa myös Väyrysen vain muutama päivä aiemmin esittämät tulkinnat muiden maiden toiminnan vaikutuksista tunnustamiseen: siinä ei oteta kantaa muiden maiden toimintaan. Argumentaatio on myös jyrkässä ristiriidassa tämän Väyrysen tulkinnan kanssa: kun Väyrynen puhui tunnustamisen mahdottomuudesta, niin nyt puhutaan suhteiden palauttamisesta. Argumentaatio luo Virolle identiteetin itsenäisenä valtiona, jota se oli aiemminkin, kun Suomi ei tunnustanut de jure sen liittämistä Neuvostoliittoon.

Ulkoministeri Väyrynen sekä Viron, Latvian ja Liettuan ulkoministerit allekirjoittivat 29. elokuuta Helsingissä diplomaattisuhteita koskevat asiakirjat. Asiakirjoissa palautettiin voimaan Suomen 1920-luvulla antama tunnustus Baltian maiden itsenäisyydelle. Ulkoasiainministeriön tulkinnan mukaan Suomi solmi tällä tavoin uudelleen vuonna 1940 katkenneet diplomaattisuhteet, vaikka aiemmin itsenäisyydelle annettu tunnustus oli koko ajan ollut voimassa. (Kairisalo 1992, 90; Keskisuomalainen 30.8.1991, 6.)

Samalla Suomen aiempi päätös neuvotteluiden käymisestä ennen suhteiden solmimista muuttui: Suomi päätti solmia ensin suhteet ja neuvotella vasta sen jälkeen. Väyrysen mukaan päätös perustui muuttuneeseen arvioon kansainvälisestä tilanteesta: *"Suomi on mukana rintamassa, jossa ovat EY-maat ja muut pohjoismaat"*, hän sanoi. (Helsingin Sanomat 29.8.1991, A8.)

Väyrynen piti diplomaattisuhteiden palauttamisasiakirjojen allekirjoitustilaisuudessa puheen, jossa hän ei maininnut Neuvostoliiton miehitystä, mutta totesi Baltian maiden palanneen osaksi kansainvälistä yhteisöä: näin siis viidenkymmenen vuoden ajanjakso Baltian historiassa jäi ilman mainintaa - se oli kuin näkymätön asia ja suhteet vain "palasivat". Väyrysen puheessa ei myöskään mainittu sitä, millä tavoin Baltian tasavaltojen itsenäistyminen mahdollistui. Väyrysen mukaan työ suhteiden muovaamiseksi käytännön tasolla olisi aloitettava välittömästi. (katso Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1991, sivu 118.)

Väyrysen puheessa historia minimoituu. Tässä on ristiriita verrattuna realismi-diskurssiin, jossa korostetaan "historian antamia opetuksia" Suomen Baltian-suhteisiin vaikuttavana tekijänä. Samalla sivuutetaan se juridinen korostus, jossa painotetaan keskushallinnon sekä tasavaltojen välisen juridisen sovun merkitystä. Argumentaatio korostaa kylläkin juridiikkaa, mutta eri näkökulmasta: diplomaattisuhteiden palauttamisen näkökulmasta.

Väyrynen piti myös lehdistötilaisuuden, jossa hän selitti Suomen hallituksen kielenkäyttöä: hallitus puhui aikaisemmin siitä, että se ei voi *tunnustaa* Baltian tasavaltoja, mutta nyt puhutaan diplomaattisuhteiden *palauttamisesta*. Väyrysen mukaan

"Muutos kielenkäytössä on johdonmukainen: me olemme niin kauan kuin on ollut kysymys yleisellä tasolla Baltian maiden tunnustamisesta, puhuneet tästä asiasta yleisellä tasolla. Siinä vaiheessa kun käytännön ratkaisut lähestyivät, oli tarpeen määritellä, mitä meidän kohdalla tämä tunnustaminen tarkoittaa. Kun tosiasia on, että meidän aikanaan Baltian maille antamamme itsenäisyyden tunnustus on juridisesti voimassa, niin meidän ei ole tarpeen tehdä tässä

asiassa uusia päätöksiä". (Helsingin Sanomat 29.8.1991, A8.)

Väyrysen puhe erottaa yleisen tason ja käytännön tason, mutta vedotessaan "yleisen tason" käyttöön Väyrynen ei kerro mitä "yleinen taso" ja "käytännön taso" oikein ovat. Tällaista retoriikkaa filosofia nimittää sumeaksi logiikaksi: se mihin "yleinen taso" loppuu, tai mistä se alkaa, jää epäselväksi. Sama logiikka toimii esimerkiksi myös silloin, kun käytetään termejä "paljon", "vähän", "noin" - kaikkia niitä on hankala tarkalleen määrittää. Tällaisen sanan käyttäminen sallii siis paljon vapauksia ja sen käyttämisellä voidaan myös välttää lukkiutuminen tiukkoihin positioihin. Niin ennakoita kuin jälkikäteen.

Itsenäisyys - mitä sitten?

Viron itsenäistyminen tuli tavallaan yllättäen. Vaikka merkkejä siitä oli ilmassa, niin Neuvostoliiton epäonnistunut vallankaappaus loi tilanteen, jonka puitteissa itsenäisyyden palauttaminen mahdollistui. Kun itsenäisyys oli näin palautettu, alettiin pohtia sen mukanaan tuomia haasteita ja mahdollisuuksia. Käsittelen tässä työssäni itsenäisyyskeskustelua vuoden 1992 loppuun asti, Viron itsenäisyyden ensimmäisten kuukausien aikana. Tässä yhteydessä voidaan nostaa esille kolme aihepiiriä:

- Talous
- Sotilaallinen turvallisuus
- Viron venäläisten asema ja kysymys Viron kansalaisuudesta

Erityisesti neuvostotasavaltojen taloudellinen riippuvuus toisistaan aiheutti ongelmia: esim. Baltian tarvitsemasta energiasta valtaosa tuli Neuvostoliitosta. Lisäksi teollisuus oli rakennettu palvelemaan Neuvostoliiton tarpeita ja monet tuotantoyksiköt joutuivat vaikeuksiin itsenäistymisen myötä menettäessään entisen asemansa osana liittovaltion teollisuutta. Liittovaltion eri osien taloudellinen riippuvuus toisistaan nähtiinkin asiana, jonka takia tasavallat olivat taloudellisesti tosiasiallisesti Neuvostoliitosta riippuvaisia. (Helsingin Sanomat 1.9.1991, B6.) Helsingin Sanomat totesi artikkelissaan "Suuren naapurin ote

Viroon on vielä vahva", että itsenäinen Viro oli liian köyhä katkomaan siteensä Neuvostoliittoon. (Helsingin Sanomat 13.9.1991, C1.)

Toisena "ratkaisemattomana ongelmana" voi pitää turvallisuuskysymystä eli kysymystä Virossa olevien neuvostojoukkojen asemasta ja vetäytymisestä sekä kysymystä Virossa olevien neuvostoarmeijan eläkkeellä olevien upseerien asemasta.

Helsingin Sanomat kirjoitti 12. syyskuuta Baltian neuvostojoukkojen asemasta (12.9.1991, C1). Artikkelin mukaan kaikkien Baltian maiden kanta oli, että niiden alueella olevat neuvostojoukot tuli vetää pois niin pian kuin mahdollista. Ne vaativat myös kaikkien virolaisten, latvialaisten ja liettualaisten varusmiesten ja upseerien välitöntä kotiuttamista puna-armeijasta. Artikkelissa todetaan, että *"kun syntyperäisten virolaisten kanssa juttelee kahden kesken, kuulee helposti mielipiteen, että neuvostojoukot sekä valtaosa venäläisväestöstä olisi saatava maasta pois mahdollisimman pian"*. (Helsingin Sanomat 12.9.1991, C1 .)

Kysymys venäläisvähemmistön tulevasta asemasta Virossa oli myös erittäin merkittävä. Miten heihin tulisi suhtautua? Helsingin Sanomat käsitteli Viron venäläisten asemaa artikkelissaan "Vähemmistökysymys kuumentaa tunteita kaikissa Baltian maissa" (14.9.1991, C3.) Artikkelin mukaan vaihtoehtoja kansallisuuskysymyksen ratkaisemiseksi oli jo esitetty, mutta yksimielisyyttä asiasta ei ollut. Kiistan ytimenä oli kysymys siitä, kenellä olisi oikeus Viron kansalaisuuteen.

"Liberaalein" malli olisi antanut kansalaisuuden kaikille Baltiassa asuneille, jotka hakisivat sitä. Sen vastakohtana oli malli, jonka mukaan kansalaisuuden saisivat pelkästään alkuperäisväestöön kuuluvat asukkaat. Lehden mukaan Virossa oltiin päätyvässä vuoden 1938 kansalaisuuslain pohjalta tehtyyn vaihtoehtoon, jonka mukaan kaikki virolaiset saisivat automaattisesti Viron kansalaisuuden, mutta muiden olisi haettava sitä erillisesti anomalla.

Keskisuomalaisen artikkeli "Venäläisistä puhuminen nostattaa tunteita Virossa"

käsitteli Viron venäläisiä ja heidän asemaansa. (Keskisuomalainen 23.9.1991, 11)

Artikkelissa nimetään neljä syytä, miksi virolaiset suhtautuvat venäläisiin kielteisesti. Ensimmäiseksi otetaan esille se, että virolaisten osuus Viron väestöstä on pienentynyt ja venäläisten osuus on ollut kasvussa. Toiseksi syyksi nimetään se, että virolaiset liittävät kommunismin "moskovalaiseen venäläisyyteen". Kolmantena syynä tuodaan esille ns. pakkovenäläistäminen: virolaisia siirrettiin pois pakolla omilta asuinsijoiltaan ja heidän tilalleen tuotiin venäläisiä. Neljänneksi todetaan että virolaiset pitävät Virossa olevia venäläisiä lähinnä "siipiveikkoina", jotka haluavat jäädä itsenäistyneeseen Viroon, koska asiat ovat muualla Neuvostoliitossa paljon huonommin.

Kirjoitus kertoi myös venäläisten suhtautumisesta. Sen mukaan venäläisiä "närästi" se, että enemmistö heistä asettui tukemaan hyvissä ajoin Viron itsenäisyyttä. *"Näin he siis katsoivat olevansa oikeutettuja Viron kansalaisuuteen niin halutessaan"*, Keskisuomalainen kirjoitti.

Viron kehityksestä itsenäistymisen jälkeen

Kansalaisuuskyökyksen ratkaisua ei ole vielä tänäänkään saavutettu. Virossa asuu yhä tuhansia venäläisiä, joilla ei ole Viron kansalaisuutta eikä Viron passia. Vuoden 1997 alussa Virossa asui noin 335 000 henkeä, jotka olivat vailla Viron kansalaisuutta ja joilla ei ollut minkään muun valtion kansalaisuutta (Viron ulkoministeriö 1997a, 1.)

Vuoden 1938 kansalaisuuslaki oli voimassa vuoteen 1993 asti, jolloin sitä muutettiin. Tämän jälkeen Viron hyväksyi uuden kansalaisuuslain vuonna 1995. (Viron ulkoministeriö 1997b, 1.)

Kysymys Viron venäläisten asemasta on myös heikentänyt Viron ja Venäjän suhteita, koska Venäjä on vaatinut Viroa huomioimaan entistä paremmin venäläisten edut.

Viro on myös hakenut EU:n ja NATO:n jäsenyyttä itsenäistymisensä jälkeen. Viro ilmaisi halunsa liittyä Natoon lokakuussa 1993 (East 1993, 39714) ja jätti EU-jäsenhakemuksensa marraskuussa 1995. (EU 1997, 1.)

Viron itsenäistymisen jälkeinen murros on merkinnyt myös yhteiskunnallisten muutosten aikaa. YK:n kehitysjärjestö UNDP on tutkinut Viron kehitystä vuosittain julkaistavissa raporteissaan.

Vuoden 1996 raportin mukaan nopean markkinatalouteen siirtymisen jälkeen väestön keskimääräinen elinikä on laskenut. Itsenäistymisen jälkeen väestön kiinnostus koulutusta kohtaan on tehtyjen tutkimusten mukaan lisääntynyt: vertailututkimusten mukaan virolaiset arvostavat koulutusta enemmän kuin muiden vastaavankaltaisten valtioiden kansalaiset. Suhtautuminen koulutukseen on muuttunut siten, että virolaiset eivät enää arvosta koulutusta yleisen hyvän edistäjänä ja sosiaalisesti hyödyllisenä asiana, vaan sitä arvostetaan enemmän sosiaalisten asemien saavuttamiskeinona sekä arvostuksen ja materiaalsen hyvinvoinnin edistäjänä. (UNDP 1997, 1.)

Markkinatalouden työtä työttömyys ei ole kuitenkaan kohonnut merkittävästi. Itse asiassa virallisesti työttömiksi rekisteröityneiden määrä on laskenut parin viime vuoden aikana. Työttömyyden maantieteellinen jakaantuminen on sen sijaan tullut selvästi esille: työttömyys on kasvanut maaseudulla ja uudet työpaikat ovat syntyneet suurimpiin kaupunkeihin.

UNDP:n mukaan tulonjako on muuttunut hieman tasaisemmaksi vuosien 1994 ja 1996 välillä, vaikka tuloerot ovatkin suhteellisen suuret. Tulonjaon alueellinen epätasapaino on myös ollut ongelmallista: kaupungeissa ja niiden lähistöllä elävien tulot ovat suuremmat kuin maaseutuväestön tulot. Alueellinen kasvu on tapahtunut lähinnä kaupunkialueilla, kun taas maaseudun kehitys on taantunut.

Ympäristön tila huolettaa myös useimpia virolaisia: varsinkin Koillis-Viron tilannetta pidetään erittäin vakavana. UNDP:n mukaan Viro muodostaakin ympäristön tilan takia uhan naapurimaille.

Perheiden elinolot ovat heikentyneet merkittävästi viime vuosina: uusimman raportin mukaan lähes 2/3 perheistä katsoo asemansa heikentyneen. UNDP:n mukaan on vain harvoja "voittajia". Nämä perheet ovat nuoria, hyvin koulutettuja ja vähälapsisia perheitä. Myös syntyvyys on laskenut: luonnollinen väestönlisäys on ollut viime vuosina negatiivista.

Vuoden 1995 tietojen mukaan väestö koki terveyteen ja rikollisuuteen liittyvät uhat toiseksi ja kolmanneksi vakavimpina uhkina. Väestön keskimääräinen elinikä on laskenut itsenäistymisen jälkeisinä vuosina. Väestön terveyttä koskevien tutkimusten mukaan tietoisuus oman toiminnan vaikutuksesta terveyteen on lisääntynyt, vaikkakin sekä negatiivisia että positiivisia tendenssejä on rinnakkain havaittavissa.

Rikollisuus on ollut yksi viime vuosien suurimmista ongelmista Virossa. Vuonna 1995 Virossa rekisteröitiin lähes 40 000 rikosta : rikosten määrä lisääntyi tuolloin edellisvuodesta 11 prosenttia. Selvitettyjen rikosten osuus lisääntyi hieman. (UNDP 1997, 1.)

9. TEORIA & EMPIRIA: KESKUSTELUN YHTEENVETO

1. Diskurssityypit

Itsenäisyyskeskustelusta löytyy kaksi hallitsevaa diskurssia: nimitän niitä realismidiskurssiksi ja moraalidiskurssiksi. Diskurssien ominaispiirteet voisi tiivistää seuraavasti:

Realismidiskurssi

- Suomen "kansallisen edun" korostaminen
- Balttien ja keskusjohdon välisten neuvottelujen korostaminen
- "poliittinen realismi": Baltian maat ovat de facto osa Neuvostoliittoa. Molemmilla osapuolilla on omat intressinsä.
- vetoaminen historian opetukseen ja maantieteelliseen asemaan: "vieraan apuun ei voi luottaa" ja "ystävät läheltä, viholliset kaukaa".
- tunteiden välttäminen tai poissulkeminen
- kansallisen yksimielisyyden korostaminen virallisessa ulkopoliitikassa
- ulkopoliitiikan jatkuvuuden korostaminen
- puuttumattomuus toisten valtioiden sisäisiin asioihin
- maltin ja pidättyvyyden korostaminen politiikassa (sekä ulkopoliitikassa että Baltian sisäpolitiikassa)
- korostetaan "matalan profiilin" merkitystä Suomen ulkopoliittisissa kannanotoissa
- pyrkimys faktuaalisuuteen: pyrkii antamaan varman vaikutelman omien kannanottojen oikeellisuudesta perustuen edellämainittuihin historiallisiin ja maantieteellisiin seikkoihin
- edustajat: tasavallan presidentti, ministerit, tätä linjaa kannattavat kansalaiset ja toimittajat

Moraalidiskurssi

- Baltian mailla moraalinen oikeus itsenäistyä, koska ne ovat olleet aikaisemmin itsenäisiä ja niiden itsenäisyys vietiin laittomasti
- moraalit menee "reaalipoliitiikan" edelle
- ulkopoliittisen linjan on oltava moraalisesti yhdenmukainen ja jatkuva
- Baltian kansojen oman mielipiteen ensisijaisuus verrattuna keskusjohdon tai muiden maiden ulkopoliittisiin kantoihin

- Vetoaminen neuvostohallinnon aiheuttamiin kärsimyksiin ja yhteiskunnan taantumiseen
- Baltian maiden demokraattiseen kehitykseen vetoaminen: vapaat vaalit, muutokset siellä ovat olleet rauhanomaisia ja demokraattisia. Baltian kehitystä pidettiin myös Neuvostoliiton oman uudistuspolitiikan mukaisena.
- Suomen ulkopolitiikkaa moitittiin liian pidättyväksi ja liikaa Neuvostoliiton intressejä myötäileväksi
- edustajat: tätä linjaa kannattavat toimittajat, kansalaiset, myös jotkut poliitikot

Yhteistä molemmille diskursseille

- rauhanomaisten ratkaisujen korostaminen
- yleensä puhuttiin kollektiivisesti "Baltian maista" pohtimatta niiden välisiä eroja
- molemmat osoittivat sympatiaansa Baltian maiden itsenäisyyspyrkimyksille, mutta olivat erimielisiä keinoista

2. Diskurssien väliset valtasuhteet

Realismidiskurssissa ilmenevä intertekstuaalisuus heijastuu sanontojen "ystävät läheltä, viholliset kaukaa" ja "vieraan apuun ei voi luottaa" käytössä. Näistä sanonnoista ensimmäinen on Niccolo Macchiavellin Ruhtinas-teoksesta ja toinen niistä löytyy mm. Suomenlinnasta olevasta Augustin Ehrensvärdin muistomerkistä, jossa kehoitetaan olemaan luottamatta vieraaseen apuun ja "seisomaan omilla jaloillaan". Realismidiskurssissa intertekstuaalisuus on korostuneen historiallista: realismidiskurssi käyttää perusteluinaan vetoamista historiaan ja sen antamiin opetuksiin. Realismidiskurssissa esitetään aiemmat historian tapahtumat "kylminä tosiasioina", korostaen että näistä tapahtumista saatu oppi on sovellettavissa yhä tämän päivänkin "reaalipolitiikkaan". Realismidiskurssi on luonteeltaan ennen kaikkea vertikaalista intertekstuaalisuutta (Fairclough 1992, 103): se vetoaa sellaisiin sanontoihin ja tapahtumiin, joiden alkuperä on jopa useiden satojen vuosien ikäistä. Realismidiskurssi on luonteeltaan korostuneen faktuaalista: se pyrkii esittämään omat tulkintansa tosiasioina, jotka perustuvat edellämainittujen historiallisten asioiden ja "reaalipolitiikan" huomioonottamiseen.

Realismidiskurssi korostaa poliittisen dialogin aikaansaamista Baltian ja keskusjohdon välille: sen mukaan mahdollisuuksia tähän on löydettävissä jo olemassaolevien lakien (Neuvostoliiton perustuslaki) ja sopimusjärjestelyjen (ETYK:n päätösasiakirja) pohjalta. Realismidiskurssi pyrkii

hegemonisoimaan itseään sillä, että on parempi neuvotella jos sen avulla voidaan välttää tilanteen kärjistymisen. Sanomalehdistä Keskisuomalaisen kirjoituksissa realismidiskurssi oli hallitsevana koko tutkimusjakson ajan.

Moraalidiskurssissa korostetaan ennen kaikkea balttien oikeutta päättää itsenäisesti omasta valtiollisesta asemastaan. Tämä oikeus asetetaan vallitsevan tilanteen edelle. Perusteluinaan moraalidiskurssi käyttää historian vääryyksien korjaamista ja sitä, että balteilla on oikeus valtiolliseen itsenäisyyteen, koska itsenäisyys vietiin heiltä aikanaan vääryydellä. Moraalidiskurssissa tämä perustelu menee "realipolitiikan" edelle. Moraalidiskurssissa oikeus kansakuntien valtiolliseen itsemääräämiseen asetetaan universaaliksi oikeudeksi, joka kuuluu myös pienille kansakunnille. Helsingin Sanomien kirjoituksissa moraalidiskurssiin kuuluvia kirjoituksia oli Keskisuomalaista enemmän. Sen kirjoituksissa molemmat diskurssit olivat edustettuina, mutta moraalidiskurssiin kuuluvien kirjoitusten määrä kasvoi vuoden 1991 tammikuun Vilnan ja Riian tapahtumien seurauksena. Viron ja Baltian itsenäisyyskehityksestä annetut viralliset ulkopoliittiset lausunnot sijoittuivat realismidiskurssin piiriin.

Diskurssien välillä vallitsee jännite. Realismidiskurssin esittäjien mielestä moraalidiskurssin käyttäjät ovat idealisteja ja heidän vaatimuksensa itsenäisyydestä nähdään idealismiin perustuvana, jolla ei ole katetta todellisuudessa.

Moraalidiskurssin kannattajat puolestaan näkevät realismidiskurssin käyttäjät liian kyynisinä ja välinpitämättöminä Viron ja Baltian kansoja sekä niiden itsenäisyysvaatimuksia kohtaan.

3. Diskurssien sisäiset valtasuhteet

Realismidiskurssi asettaa Suomen toiminnan ja kannanottojen etusijaiseksi mittariksi "kansallisen edun": kaikkien kannanottojen on oltava Suomen edun mukaisia. Realismidiskurssi korostaa, että valtiollinen itsenäisyys on saavutettavissa ainoastaan neuvottelujen kautta. Sen mukaan yksipuoliset toimenpiteet eivät edistä itsenäisyyden saavuttamista. Muita realismidiskurssin ominaispiirteitä ovat tunteiden poissulkeminen ja välttäminen, matalan profiilin ylläpito (vältetään tilannetta kärjistäviä kannanottoja tai toimia), "poliittisen realismin" korostaminen (Viro ja muut Baltian maat ovat todellisuudessa osa Neuvostoliittoa huolimatta niiden omista laeista ja julistuksista) ja pyrkimys olla puuttumatta toisten valtioiden sisäisiin asioihin. Realismidiskurssi korostaa maltin ja pidättyvyyden merkitystä: Suomen ulkopoliittikka pyrkii siihen ja Suomi toivoo myös

balteilta malttia ja pidättyvyyttä. Realismidiskurssi vetoaa historian antamiin opetuksiin nykytilanteen arvioinnissa ja korostaa ulkopoliittisen yksimielisyyden sekä ulkopoliitiikan jatkuvuuden tärkeyttä.

Realismidiskurssissa muutokset nähtiin ennen kaikkea valtiollisten toimijoiden välisinä muutoksina: Neuvostoliiton ja tasavaltojen välisten suhteiden kehittymisen pohjana tulee olla Neuvostoliiton lainsäädäntö (esim. Neuvostoliiton perustuslain mukainen eroamisoikeus). Suomen kansallinen etu asetetaan etusijalle: poliitikkojen ja toimittajien tulee pitää huoli siitä, ettei kansallista etua vaaranneta varomattomasti liian jyrkillä vaatimuksilla.

Realismidiskurssissa ulkopoliittinen johto asetetaan korkeimpaan asemaan kansallisen edun määrittelyssä: tasavallan presidentti ja muu ulkopoliittinen johto kykenee tekemään parhaat arviot siitä, mikä on Suomen kansallisen edun mukaista. He ovat ikäänkuin velvollisia toimimaan "reaalipoliitiikan" vaatimusten edellyttämällä tasolla - ja nämä vaatimukset, jotka eivät määrity yksityishenkilöiden subjektiivisen tunteilun mukaisesti - edellyttävät heitä toimimaan "reaalipoliitiikan" vaatimusten ja ehtojen mukaan. Realismidiskurssi henkilöityy paljolti ulkopoliittiseen johtoon, mutta myös sanomalehtien toimittajien ja yleisönosastokirjoittajien keskuudessa se saa kannatusta. Realismidiskurssin kannattajat asemoivat moraalidiskurssin kannattajat ulkopoliittisia realiteetteja tuntemattomiksi, "kevytmielisiksi idealisteiksi" ja tunteiden varassa toimiviksi.

Moraalidiskurssin mukaan Baltian mailla on moraalinen oikeus itsenäisyyteen. Tämä oikeus perustuu kansojen itsemääräämisoikeuteen ja Baltian historiaan: Viro, Latvia ja Liettua menettivät vääryydellä itsenäisyytensä, johon ne ovat oikeutettuja. Tämä moraalinen oikeus menee "reaalipoliitiikan" edelle. Moraalidiskurssin mukaan Baltian kansojen oma mielipide on ensisijainen verrattuna keskusjohdon tai muiden maiden ulkopoliittisiin kantoihin. Moraali nähdään myös universaalina: Suomen ulkopoliittisen linjan on oltava moraalisesti yhdenmukainen ja jatkuva. Moraalidiskurssi vetoaa myös neuvostohallinnon aiheuttamiin kärsimyksiin ja yhteiskunnan taantumiseen: sen mielestä vain itsenäisyys voi olla tae paremmasta. Lisäksi vedottiin kaikissa Baltian maissa tapahtuneen muutoksen rauhanomaisuuteen ja demokraattisuuteen. Baltian maiden kehitystä ja niiden itsenäisyyttä pidettiin Neuvostoliiton oman uudistuspolitiikan mukaisina.

Moraalidiskurssi ei henkilöidy samalla tavoin kuin realismidiskurssi. Realismidiskurssi henkilöi-

tyy pitkälti virallisen ulkopoliitiikan toimijoihin, mutta moraalidiskurssia ei voida henkilöidä samalla tavalla, koska se ilmenee pääosin yksityishenkilöiden esittämien mielipiteiden kautta (toisin kuin esim. ulkoministeriön harjoittama diplomatian, jonka takana on tietty organisaatio). Moraalidiskurssin käyttäjiä löytyy sanomalehtien toimittajakunnasta ja sanomalehtien yleisönoimastojen kirjoittajista.

Moraalidiskurssin kannattajat pitivät realismidiskurssin kannattajia liian paljon Neuvostoliittoa myötäilevinä, tunteettomina ja kyynisinä balteja kohtaan.

4. Diskurssien hegemonisoituminen

Realismidiskurssi pyrkii hegemonisoimaan asemansa vetoamalla historian kautta tulevaan oppiin: koska aikojen myötä Suomen maantieteellinen ja historiallinen asema on opettanut välttämään kärjistämistä ja korostamaan neuvottelujen sekä "realismin" tukeutuvan politiikan merkitystä, on se realismidiskurssin mukaan ainoa oikea tapa suhtautua ympäristöön. Tämä historian ja maantieteen kautta tuleva oppi on diskurssin mukaan kaikkien vakavasti toimivien poliitikkojen otettava huomioon.

Toinen hegemonisoimiskeino on vetoaminen neuvotteluihin kiihkoilun sijasta. Kaikki lienevät yksimielisiä siitä, että ennemmin kannattaa neuvotella jos sen avulla vältetään väkivalta. Realismidiskurssi pyrkii myös hegemonisoimaan asemansa vetoamalla "erityistietoon" jota suomalaiset ovat saaneet kokemuksistaan Neuvostoliiton/Venäjän naapurina. Realismidiskurssissa myös ulkopoliittisen johdon asema korostuu: siinä toimitaan sen olettamuksen mukaan, että mitä korkeammassa poliittisessä asemassa joku toimija on, sitä enemmän tietoa hänellä on oikeasta poliittisesta suhtautumisesta Baltiaan.

Realismidiskurssia voisi myös luonnehtia poliittisten kollektiivien diskurssiksi: siinä valtiot ovat kansainvälisen toiminnan ensisijaisia toimijoita.

Moraalidiskurssi korostaa puolestaan moraalisuuden merkitystä. Se pyrkii tekemään itsensä hegemoniseksi vetoamalla moraalisiin, jonka mukaan historian vääryydet on oikaistava. Moraalidiskurssin keskeinen ajatus on siis vääryyksien korjaaminen, joka asetetaan politiikan keskeiseksi tavoitteeksi. Toinen moraalidiskurssin hegemonisoimistaktiikka on tasa-arvoisuuden korostaminen: niin pienillä kuin suurilla kansoilla sekä valtioilla on oltava samanlaiset oikeudet. Moraali-

diskurssia voidaan kuvata myös individualistiseksi diskurssiksi: se korostaa yksilöiden oikeuksia, vapauksia ja tasa-arvoa suhteessa suurempiin entiteetteihin (virolaisten ihmisoikeudet ja oikeus valtiolliseen itsenäisyyteen suhteessa Neuvostoliittoon).

5. Potentiaaliset ideologiset seuraukset

Realismidiskurssia ja moralismidiskurssia voidaan määritellä myös niiden staattisuuden mukaan: realismidiskurssi korostaa olemassaolevan asiantilan hyväksymistä (historia, maantiede), joihin sopeutuminen on ulkopoliittikan ensisijainen tarkoitus - siinä poliittisen järjestelmän staattisuus ja olemassaoleviin poliittisiin realiteetteihin mukautuminen on tärkeintä. Realismidiskurssia voidaan kuvata myös konservatiiviseksi, koska se pyrkii tukeutumaan olemassaolevien rakenteiden jatkuvuuteen. Realismidiskurssin sisäiset subjekti-positiot perustuvat myös juridiikkaan: onhan tasavallan presidentillä Suomen lain mukainen oikeus johtaa ulkopoliittikkaa. Realismidiskurssi pyrkii myös ylläpitämään tätä asetelmaa korostamalla ulkopoliittisen johdon erityisasemaa ulkopoliittisessa päätöksenteossa. Tämän subjekti-position ylläpitäminen tapahtuu vetoamalla valtiojohdon velvollisuuteen hoitaa asiat valtakunnan edun mukaan: valtiojohto on "pakotettu" toimimaan pidempiaikaisten poliittisten realiteettien mukaan piittaamatta lyhytaikaisista suhdanteista. Tämä velvollisuus esitetään henkilöistä riippumattomana, impersonaalisenä velvollisuutena.

Moraalidiskurssi puolestaan pyrkii muuttamaan olemassaolevan asiantilan: se pyrkii muuttamaan olemassaolevaa poliittista järjestelmää niin, että pienet valtiot ja kansakunnat tulevat tasaveroiksi. Moraalidiskurssia voi luonnehtia myös radikaaliksi, koska sen tarkoituksena on kumota olemassaoleva valtiorakenne (Neuvostoliitto) ja luoda tilalle uusi (itsenäinen Viro). Myös moraalidiskurssi korostaa universaalisuutta: sen mukaan samanlainen moraalinen on saatava yleispäteväksi kaikkialla ulkopoliittikassa, niin Virossa kuin Kuwaitissa.

Molemmilla diskursseilla on olennaista pyrkimys universaalisuuteen: realismidiskurssi vetoaa reaali-politiikan yleispätevyyteen, moraalidiskurssi moraalisien oikeuksien yleispätevyyteen.

Realismidiskurssi ei kyseenalaista niin selvästi kuin moraalidiskurssi olemassaolevia kansainvälisen politiikan rakenteita - se korostaa vakautta ja olemassaoleviin realiteetteihin sopeutumista. Voidaan kysyä, onko tämän realismin korostaminen johtanut siihen, että samalla on annettu tukea epäoikeudenmukaisuutta ylläpitäville käytännöille. Samalla voidaan kysyä, miten pitäisi

suhtautua olemassaolevien rakenteiden muutokseen: juuri siitähän Neuvostoliiton ja Itä-Euroopan muuttumisessa oli kysymys. Onko "olemassaolevien tosiasioiden tunnustaminen" tällöin viisasta, kun tilalle ovat tulleet uudet tosiasiat: missä kulkee muutoksen ja muuttumattomuuden, vanhan ja uuden raja?

10. DISKUSSIO

Tutkimukseni tavoitteena oli verrata keskenään Keski-suomalaisen ja Helsingin Sanomien Viron itsenäisyydestä käymää keskustelua vuosina 1990 - 1991. Samalla pyrin vertaamaan tätä keskustelua myös viralliseen Suomen ulkopoliittiseen linjaan samana aikana.

Tutkimusaineiston pohjalta voidaan itsenäisyyskeskustelun diskurssit jakaa kahtia: toisaalta konservatiivisemmaksi diskurssiksi, jota nimitän realismidiskurssiksi ja toisaalta uudistusmielisemmäksi diskurssiksi, jota nimitän moraalidiskurssiksi.

Realismidiskurssissa korostettiin Suomen ulkopoliitiikan olevan luonteeltaan reaalipoliittista, joka huomioi kansainvälisen toimintaympäristön sellaisena "kuin se on". Tähän linjaan kuului pidättyvyys, matalan profiilin korostaminen ja kansallisen edun asettaminen ulkopoliitiikan ensisijaiseksi kriteeriksi. Realismidiskurssi näki Viron itsenäistymiskysymyksen Neuvostoliiton sisäisenä asiana, johon ulkovaltojen ei tullut puuttua.

Moraalidiskurssi korosti virolaisille kuuluvaa oikeutta päättää itsenäisesti omasta tulevaisuudestaan ilman ulkovaltojen ja Neuvostoliiton keskusjohdon puuttumista asiaan. Tämä moraalit nähtiin kansallisia etuja vaalivan ulkopoliitiikan edelle menevänä: virolaisten oikeus päättää omasta tulevaisuudestaan sijoittui Neuvostoliiton tai ulkovaltojen poliittisten intressien edelle.

Diskurssianalyysin luonteeseen, kuten muuhunkin tutkimukseen, kuuluu subjektiivisuus. Koska tässä tutkimuksessa tutkitaan tekstejä ja vedetään niistä johtopäätöksiä, korostuu subjektiivinen luonne entisestään: eri lukijalle samat tekstit voivat luoda erilaisia tulkintoja. Toisaalta analyysin tarkoituksena ei ole se, että tekstit elävät omaa elämäänsä ja todellisuus omaansa: siksi olen liittännyt tähän tutkimukseen kronologian, johon olen koontanut Viroon, Baltian muihin tasavaltoihin ja muihin maihin liittyviä tapahtumia. Tarkoitus on liittää tekstit niitä ympäröiviin ja niihin vaikuttaneisiin tapahtumiin.

Tutkimusmenetelmään liittyvänä ongelmana on aineiston valinta. Kaikki työssä esitetyt aineistosta otetut lainaukset ovat oman valintani tulosta. Lisäksi on todettava, että aineiston koontiin liittyy sama seikka: Andres Perendi on suorittanut aineiston valinnan ja käytän työni pohjana näitä Perendin valitsemia artikkeleita. Koska sanomalehtiaineisto on annettu valmiina, liittyy siihen se ongelma, että jotkut laajemmat, Neuvostoliittoon liittyvät aiheet saattavat jäädä

vähemmälle huomiolle: Perendin keräämä aineisto koskee nimenomaan Baltian tasavaltoja. Toisaalta tässä työssä sivutaan paljon muiden Baltian tasavaltojen tapahtumia: se on välttämätöntä, sillä niillä oli vaikutusta niin tapahtumiin kuin keskusteluun etenemiseen Virossa, Suomessa ja muualla.

Aihettani ei ole tiettävästi aiemmin tutkittu, joten siinä suhteessa se on tutkimuksellisesti uusi. Itsenäisyyskeskustelu sijoittuu kansainvälisessä ympäristössä tapahtuneeseen murrokseen, jotenka diskursiivisesti se on mielenkiintoinen vaihe. Baltiaa koskeva tutkimus oli Suomessa vähäistä silloin kun ne olivat Neuvostoliiton osana: vasta viime vuosina Baltian tasavaltoja koskeva tutkimus on kokenut uuden tulemisensa tasavaltojen itsenäistyttyä.

Tutkimustulosten hyödyntämistä voidaan ajatella diskurssianalyysin ja muutoksen näkökulman kautta: miten toimintaympäristön muutokset vaikuttavat diskursseihin? Myöhemmin tätä muutosta on tutkittu esimerkiksi siinä yhteydessä, kun Suomi liittyi Euroopan Unionin jäseneksi.

LÄHTEET

Battle, J. M. 1988. Uskorenie, glasnost and perestroika: the pattern of reform under Gorbachev. *Soviet Studies*, vol. XL, n:o 3, 367 - 384.

Beitz, C. R. 1979. *Political Theory and International Relations*. Princeton University Press, Princeton.

Bruun, M. & Koskimies, I. & Tervonen, I. 1986. *Uutisoppikirja*. Tammi, Helsinki.

East, R. 1986. *Keesing's Contemporary Archives. Keesing's Record of World Events 1986*. Vol XXXII. Longman, Essex.

East, R. 1987. *Keesing's Record of World Events 1987*. Vol XXXIII. Longman, Essex.

East, R. 1988. *Keesing's Record of World Events 1988*. Vol XXXIV. Longman, Essex.

East, R. 1989. *Keesing's Record of World Events 1989*. Volume 35. Longman, Essex.

East, R. 1990. *Keesing's Record of World Events 1990*. Volume 36. Longman, Essex.

East, R. 1991. *Keesing's Record of World Events 1991*. Volume 37. Longman, Essex.

East, R. 1993. *Keesing's Record of World Events 1993*. Volume 39. Longman, Essex.

Eduskunta. 1991. *Vuoden 1990 valtiopäivät. Pöytäkirjat 1*. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Fairclough, N. 1992. *Discourse and Social Change*. Polity, Cambridge.

Himmelstedt, B. 1989. *När var hur 1990*. Bokförlaget Forum AB, Stockholm.

Himmelstedt, B. & Almgren, P. & Johansson, B.A. 1985. *När var hur 1986*. Bokförlaget Forum AB, Stockholm.

Himmelstedt, B. & Berglund, G. 1990. *När var hur 1991*. Bokförlaget Forum AB, Stockholm.

Himmelstedt, B. & Berglund, G. 1991. *När var hur 1992*. Bokförlaget Forum AB, Stockholm.

Himmelstedt, B. & von Lampe, T. 1986. *När var hur 1987*. Bokförlaget Forum AB, Stockholm.

Himmelstedt, B. & Lassmyr, L. 1987. *När var hur 1988*. Bokförlaget Forum AB, Stockholm.

Himmelstedt, Bernt & Persson, G. 1988. *När var hur 1989*. Bokförlaget Forum AB, Stockholm.

Iivonen, J. 1992a. *Neuvostovallan viimeiset vuodet*. Gummerus Kirjapaino Ky, Jyväskylä.

Iivonen, J. 1992b. *Rappiosta tuhoon: Neuvostoliiton poliittinen kehitys Gorbatshevinkin kaudella 1985-1991*. *Politiikka* 1/1992. Vammalan Kirjapaino, Vammala.

Jokinen, A. & Juhila, K. & Suoninen, E. 1993. *Diskurssianalyysin aakkoset*. Vastapaino,

Tampere.

Jokipii, M. 1992. Baltisk kultur och historia, Bonnier Fakta Bokförlaget AB, Uddevalla.

Kairisalo, E. 1990. Suomen ulkopolitiikan tapahtumat 1.1. - 30.6.1990. Ulkopoliitikka 3/1990. Forssan kirjapaino Oy, Forssa.

Kairisalo, E. 1991a. Suomen ulkopolitiikan tapahtumat 1.7. - 31.12.1990. Ulkopoliitikka 1/1991. Forssan Kirjapaino Oy, Forssa.

Kairisalo, E. 1991b. Suomen ulkopolitiikan tapahtumat 1.1. - 30.6.1991. Ulkopoliitikka 4/1991. Forssan Kirjapaino Oy, Forssa

Kairisalo, E. 1992. Suomen ulkopolitiikan tapahtumat 1.7. - 31.12.1991. Ulkopoliitikka 1/1992. Forssan Kirjapaino Oy, Forssa.

Kari, R. 1992. Maailman valtiot. Tammi, Helsinki. WSOY:n graafiset laitokset, Juva.

Lane, D. 1992. Soviet Society Under Perestroika. Routledge, London.

Metsähuone, L. & Kirkkala, S. 1985. Mitä missä milloin 1986. Kansalaisen vuosikirja. Otava, Keuruu.

Morgenthau, H.J. 1978. Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace. 5th edition, revisited. Alfred A. Knopf, New York.

Palm, T. 1992. The Suurupi Program: Estonian Economic Policy for the Transition. Journal of Baltic Studies, vol. XXIII, n:o 3.

Robinson, N. 1992. Gorbachev and the Place of the Party in Soviet Reform 1985 - 91. Soviet Studies, vol . 44, n:o 3, 442 - 443.

Spectrum tietokeskus. 16-osainen tietosanakirja. 5. osa Kal-Koo. WSOY, Porvoo 1980.

Tiitta, A. & Kirkkala, S. & Iso-Markku, J. 1986. Mitä missä milloin 1987. Kansalaisen vuosikirja. Otava, Keuruu.

Tiitta, A. & Kirkkala, S. 1988. Mitä missä milloin 1989. Kansalaisen vuosikirja. Otava, Keuruu.

Tiitta, A. & Kirkkala, S. & Iso-Markku, J. 1989. Mitä missä milloin 1990. Kansalaisen vuosikirja. Otava, Keuruu.

Tiitta, A. & Kirkkala, S. & Hämäläinen, I. 1990. Mitä missä milloin 1991. Kansalaisen vuosikirja. Otava, Keuruu.

Turtia, K. & Kirkkala, S. & Hämäläinen, I. 1991. Mitä missä milloin 1992. Kansalaisen vuosikirja. Otava, Keuruu.

Turtia, K. & Kirkkala, S. & Hämäläinen, I. 1992. Mitä missä milloin 1993. Kansalaisen vuosikirja. Otava, Keuruu.

Ulkoasiainministeriö. 1992a. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1990. Ulkoasiainministeriö, Helsinki.

Ulkoasiainministeriö. 1992b. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1991. Ulkoasiainministeriö, Helsinki.

Zetterberg, S. (toim.) 1993. Maailmanhistorian pikkujättiläinen. 4. painos. WSOY, Porvoo.

Sanomalehdet:

Helsingin Sanomat. Vuosikerrat 1990 - 1991.

Keskisuomalainen. Vuosikerrat 1990 - 1991.

Uusi Suomi 17.1.1991.

Internetissä olevat lähteet:

EU. 1997. Applications for membership of the European Union.
[Http://europa.eu.int/en/agenda/appmem.html](http://europa.eu.int/en/agenda/appmem.html)

UNDP. 1997. Estonian Human Development Report 1996: Executive Summary.
[Http://www.ciesin.ee/undp/nhdr96/eng/Summary.html](http://www.ciesin.ee/undp/nhdr96/eng/Summary.html)

Viron ulkoministeriö. 1997a. Citizenship statistics: an update as of March 1997.
[Http://www.vm.ee/today/1997/03cits.html](http://www.vm.ee/today/1997/03cits.html)

Viron ulkoministeriö. 1997b. 1995 Law on Citizenship (unofficial translation).
[Http://www.vm.ee/laws/citz.html](http://www.vm.ee/laws/citz.html)

LIITE 1.

ULKOASIAINMINISTERI PERTTI PAASION ANTAMA LAUSUNTO BALTIAN TILANTEEDESTA 27.3.1990

On rohkaisevaa, että Euroopassa käynnissä oleva muutos on tapahtunut rauhanomaisesti.

Suomen kannalta on ensiarvoisen tärkeää, että Baltian tilanne pysyy rauhallisena ja että kaikki ristiriidat ratkaistaan neuvottelutietä voimakeinoin turvautumatta.

ETYK:n periaatteita noudattaen voidaan parhaiten taata, että kehitys Euroopassa jatkuu vakaana.

Kansojen itsemääräämisoikeus on yksi ETYK:n periaatteista. Liettualaisten, kuten muidenkin Baltian kansojen itsenäisyyspyrkimykset on nähtävä tätä taustaa vasten.

Baltian itsenäisyyspyrkimysten toteuttaminen edellyttää monitahoisten ongelmien ratkaisemista. Tarvitaan sovitteluhalua ja dialogia. Siinä ei Suomi voi esittää neuvoja.

Pidämme kuitenkin rauhanomaisen kehityksen kannalta tärkeänä, että kaikkien asianosaisten keskeiset intressit otetaan huomioon.

Baltian tilanteen kehitys koskettaa läheisesti kaikkia alueen valtioita. Neuvostoliiton naapurina ja Itämeren valtiona Suomi haluaa korostaa, että Baltiassa ja nyt ajankohtaisessa Liettuan tilanteessa, olisi osoitettava pidättyvyyttä ja harkintaa.

Muodollisen kannan itsenäisyyskysymyksiin otamme vasta asiaankuuluvien neuvotteluprosessien edistyessä.

Lähde: Ulkoasiainministeriö 1992a, 84.

LIITE 2.

EUROOPPA ON VIRON OHJELMA

Lennart Meri

Tarton yliopiston maantieteen professori Johannes Gabriel Granö aloitti Virolle omistamansa monografian runollisella lauseella, joka ulkomuistista lainattuna kuuluu seuraavasti: "Viron kautta Keski-Eurooppa saa kosketuksen Pohjois-Eurooppaan."

Yksi kommunisminjälkeisen Euroopan merkittävimmistä tuloksista on Keski-Euroopan muuttuminen maantieteellisenä, poliittisena ja kulttuurisena käsitteenä. Vuosi sitten Keski-Eurooppaa ei vielä ollut olemassa. Potsdamer Platzilla Länsi-Eurooppa joutui välittömään kosketukseen Itä-Euroopan kanssa. Keski-Eurooppa oli taantunut ja supistunut betonimuuriksi, jonka tuntumassa Pärtin, Chopinin ja Bartokin musiikin sijasta soivat kalashnikovit ja saksanpaimenkoirien ärhäkkä haukunta.

Nyt Keski-Eurooppa on syntymässä uudelleen, ja Viro - ja kenties myös Suomi - on tuon hedelmällisen ja värikkään vyöhykkeen pohjoisimpia osia.

Liettuan katolinen kulttuuri, poliittiset perinteet ja henkinen viritys yhdistävät sen tiiviisti Keski- ja Länsi-Euroopan katoliseen maailmaan, jonka pohjoisimman osan se muodostaa. Viron sijainti sitä vastoin on vaikeammin hahmotettavissa.

Jos se on, kuten Granö sanoo, Keski-Euroopan ja pohjoismaiden kosketuskenttä, Viro kantaa perintönä saatuja pohjoismaisia piirteitä. Niiden olemassaolon Pohjoismaat ovat ystävällisesti tunnustaneet poliittisesti rauhallisina aikoina, jolloin asiaan ei liittynyt riskejä. Totalitaarisen terrorin vuosikymmeninä, jolloin Viro oli Hitlerin ja Stalinin suorittaman maailman uudelleenjaon tuloksena eristetty Neuvostoliiton laskeman rautaesiripun taakse, pohjoismaiden tietoisuudesta "unohtui" perinteinen Viron yhteys.

Syventymättä sen enempää politiikkaan todetkaamme, että Viro identifioituu samanaikaisesti sekä Keski-Eurooppaan että Pohjoismaihin. Sillä, miellyttääkö tämä muita, on yhtä paljon tai yhtä vähän merkitystä kuin sillä, miellyttääkö tuhlaajapojan paluu poikaa, joka ei lähtenytäkään

harharetkille. Joka tapauksessa - me olemme palanneet. Olemme palanneet jäädäksemme.

30 miljoonaa tuhottua kirjaa

Kokemuksemme sanoo meille, että kulttuuri on yhteydessä elämään. Jokaisella elämällä on nähtävästi edellytyksiä kehittyä kulttuurin luojaksi. Kun on syntynyt kriittinen tiheys, voi syntyä tähti. Kun on syntynyt tähti, voi syntyä Elämä. Kun on syntynyt Elämä, voi syntyä kulttuuri.

Kulttuuri sellaisena kuin minä sen käsitän, on syntynyt noin kaksi miljoonaa vuotta sitten lähes välittömästi ihmisen syntymän jälkeen ja samanaikaisesti kielen synnyn kanssa. Se on kerännyt hitaasti voimia ja kehittynyt räjähdysmäisesti viimeksi kuluneiden viidenkymmenentuhannen vuoden aikana, kun oli saavutettu toisen kriittisen tiheyden vaihe ja kun olivat syntyneet edellytykset kulttuurivaihdon kiihtyvälle kehitykselle.

Tähän prosessiin osallistuivat kaikki populaatiot; kulttuurissa jatkavat elämäänsä kaikkien maanosien kaikki sukupolvet. Ihminen kuolee, muuttuu tomuksi, työntää nurmea, syntyy linnuksi taivaan avaruuteen, palaa hiljalleen luonnon loputtomaan kiertokulkuun, mutta ihmisen kokemus ei kuitenkaan muunnu ruohoksi, muurahaiseksi eikä linnuksi, vaan kasautuu kielen, rituaalien ja perinteiden kautta. Kulttuuri on luonteeltaan kumulatiivista ja sen tähden myös riippumatonta - kerran syntynyt sana, taito ja ajatus elävät edelleen ihmisestä riippumatta, ne vierailevat ihmisen aivoissa vain monistuaakseen. Ihminen taas pystyy jatkamaan elämäänsä ja toteuttamaan itseään vain itsenäisessä kulttuuriympäristössä.

Mitä on itsenäinen kulttuuriympäristö? Vuonna 1990 minun on helpompi vastata kuin kymmenen vuotta sitten, sillä voin turvautua kielteiseen esimerkkiin.

Kielteinen esimerkki on tietenkin kommunistinen yhteiskunta. En aio puhua neljästäkymmenestä miljoonasta ihmisestä, jotka on uhrattu ja murhattu väärän aatteen nimissä. Ihmisiä järjestelmällisemmin Virossa tuhottiin totalitaarisen terrorin aikana perinteitä, rituaaleja, tapoja - ja ennen muuta kirjoja.

Kirjailija Arvo Lohmusin laskelmien mukaan hävitettiin yksinomaan pienessä Virossa 30 miljoonaa nidettä!

Itsenäisen kulttuuriympäristön tuhoamisesta seurasi neuvostoyhteiskunnan nykyinen kriisi - yhteiskunta ei kykene uudistumaan. Ihminen uusiutuu vain kulttuurissa. Kulttuuri on äiti ja ihminen hänen ikuinen sikiönsä.

Mikäli tunnistamme sairauden, osaamme myös hoitaa sitä. Kulttuuriympäristö tarvitsee suvereenisuutta, ja sehän meillä nyt on. Kommunismien järjestelmä on romahtanut Tallinnasta Belgradiin asti. Onko totalitaarinen järjestelmä sillä päästetty päiviltä? Onko vapaus voittanut ja Viro aloittanut paluumatkansa Eurooppaan? Pahoin pelkään, että toistaiseksi voidaan puhua vain ensimmäisestä toivonsäteestä.

Enemmän annettavaa kuin otettavaa

Pessimisteille olen velvollinen ilmoittamaan, että me ole koskaan muuttaneet Euroopasta. Jaan Kaplinskin universaali ajattelu, Arvo Pärtin musiikki, Jaan Krossin kirjalliset maisemat kuuluvat Eurooppaan ja vieläkin laajempaan viitekehykseen.

Olemme kärsineet nälkää ja tiedämme siksi, miltä leipä maistuu. Olemme olleet janoisia ja *Liberté, Egalité, Fraternité* maistuvat suussamme siksi makoisammilta kuin lähdevesi. Meillä on Euroopalle enemmän annettavaa kuin sieltä otettavaa.

Mutta - optimisteille minun täytyy samaan hengenvetoon sanoa, ettei vapaus vielä ole demokratiaa ja että totalitarismin romahtamisesta saattaa syntyä postkommunistinen totalitarismi, yhtä steriili ja näin ollen myös yhtä hyökkäävä.

Totalitarismi painaa kulttuurin mukana maahan myös ihmisen luomiskyvyn. Ja juuri siinä piilee totalitaarisen järjestelmän maailmanlaajuinen vaara.

Pystymättä herättämään ihmisen luomiskykyä ja kehittymään intensiivisesti, sellainen järjestelmä toimii ekstensiivisesti: hakeutuu sotiin ja aggressioihin aluksi omaa kansaansa vastaan, sen jälkeen oman kansansa uusia sukupolvia vastaan ja lopuksi naapurikansoja vastaan.

Tällaista globaalia Goljatia pystyy vastustamaan vain kulttuuri-Daavid. Kuulostaa pessimistiseltä, ja pessimististä hän se onkin, mikäli kyseessä olisi kaksintaistelu.

Demokratian tehtävänä onkin ihmisen luovuuden hyväksikäyttö. Demokratia on ennen muuta institutionalisoitua vapautta. Sellaista vapautta, joka on saatettu riippuvaiseksi oikeudesta ja toimii kompromissina.

Juuri nyt on Virossa meneillään raju yhteiskunnallinen rakennemuutos. Puolueen valtamonopolista ei ole mitään jäljellä, vapauden avaraa kenttää ovat alkaneet hallita seurakuntat, yhdistykset, järjestöt, uudet puolueet. Komentotalous on alkanut hitaasti ja kivuliaasti väistää markkinatalouden ja omistusmuotojen moninaisuuden tieltä.

Tätä voitaisiin sanoa uudelleensyntymiseksi. Vapaista markkinoista on helppo siirtyä komentotalouteen. Puolalaisen Adam Michnikin mukaan se on kuin keittäisi akvaariokaloista kalasoppaa. Mutta pystymmekö palauttamaan kalasopan eläväksi akvaarioksi?

Rakennemuutos tuo tullessaan kurjuutta, konkursseja, työttömyyttä. Lisäksi se synnyttää tilanteen, jossa yhteiskunnan jäsenten on päivittäin tehtävä ei niinkään muita kuin itseään koskevia itsenäisiä päätöksiä. Se tuo tullessaan oikeuksia ja velvollisuuksia, se synnyttää onnen ja murheen tasapainon.

Euroopasta poissaolon hinta

Virossa ovat vielä elossa seitsemänkymmentävuotiaat ja heitä vanhemmat, jotka muistavat tulusraudan ja taulan, oikeuksien ja velvollisuuksien toisiinsa iskeytymisestä syntyvän kipinän, joka sytytti nuotion, antoi valoa ja lämmitti. Tämä kokemus ei ole vielä kukaan muuttunut pelkäksi kansanperinteeksi.

Venäjällä tilanne on traagisempi. Sekä sukupolvet että kokemukset ovat kuolleet. Yhä enemmän on niitä, jotka kääntyvät takaisin, koputtavat vankilansa oveen ja anovat sisäänpääsyä. Kaltereitten takana heille kuului ainakin kulhollinen vankilakeittoa ja vapaus olla tekemättä päätöksiä.

Tämä eroavaisuus onkin se syy, miksi Viron on erottava Venäjästä.

Riippumaton Viro ei ole uskontunnustus, vaan edellytys kansan säilymiselle. Kansallisuus on yksi kulttuuriympäristön ilmenemismuodoista. Viron kansa ja Viron kulttuuri, vaikkakin pieniä molemmat, ovat osa Eurooppaa. Historia ja politiikka eivät tunne paikalleen jähmettyneitä

tilanteita, ne tunnustavat vain kehityssuuntia.

Sekä Viron kansa että Viron kulttuuri voidaan uhrata, ne voidaan kuoliosta kärsivän raajan lailla amputoida Euroopasta, ja tämä olisi yksi kehityssuunta.

Mikäli kyseessä on moraalinen kuolio, tiedustelen teiltä, mikä on seuraava amputoinnin kohde? Ja mikäli Euroopasta on mukavampi sairastella, niin missä kulkee sairauden raja?

Virolaisille Eurooppa on enemmän kuin pelkkä maantieteellinen käsite. Eurooppa on meidän ohjelmamme. Eikä siksi, että olisimme suomalaisia parempia eurooppalaisia, vaan siksi että tiedämme, mikä on Euroopasta poissaolon hinta.

Haluamme kannattaa vapaita markkinoita ja yksityistämistä, sillä haluamme normaalia elämää. Samalla vastustamme kuitenkin vapaiden markkinoiden ja yksityistämisen kielteisiä seurauksia, sillä meidän tulee puolustaa heikkoja ja köyhiä. Meidän on siis puolustettava kulttuuria äitinä, joka kantaa lasta, meidän tulevaisuuttamme.

Joitakin viikkoja sitten Viron teatteriliiton puheenjohtaja, Suomessakin tunnettu näyttelijä Mikk Mikiver teki tilanteesta seuraavanlaisen yhteenvedon: "Meidän velvollisuutenamme on varoittaa niistä seurauksista, jotka aiheutuvat kulttuurin aliarvioimisesta."

Pudottajana kansa, säilöjänä vaaliurna

Neljäkymmentäviisi vuotta kommunistista totalitarismia rankaisi poliittisesti aktiivisia virolaisia kuolemantuomiolla tai vankileirillä. Juuri siksi poliitikkojen puuttuminen tuntuu nyt niin kipeältä.

Nyt meidän tulee oppia Paasikiveltä ja Kekkoselta, jotka lähes fyysistä voimaa käyttäen pysäyttivät Suomen hevoscärryt puolimatassa alamäkeä, josta ne olisivat voineet helposti keikahtaa entisen DDR:n tai jopa Romanian tapaiseen hetteikköön.

Suomen politiikka ei ollut huijaukseen perustava silmäkääntötempu. Kyseessä oli realiteettien selkeä tiedostaminen ja konkreettinen tehtävänasettelu, joka tuolloin varmaan monista näytti mahdottomalta tai ainakin ulkokultaiselta: uhraamatta Suomea itäiselle leirille päästä Neuvosto-

liiton kanssa parhaisiin ajateltavissa oleviin väleihin.

Monet virolaiset, jotka erheellisesti pitävät politiikkaa jähmettyneenä tilanteena, totuutena tai valheena, uskollisuutena tai petoksena, rakkautena tai vihana, ovat olleet hämmentyneitä kun Suomi on äänestänyt YK:ssa omalla kummallisella tavallaan. Meillä ei ole ollut liiemmästi mahdollisuuksia selittää kansalle, että jokaisen poliitikon ensisijaisena tehtävänä on kansallisen edun suojeleminen.

Politiikka on ihmiseksi tulemisen tiedettä ja taidetta. Poliitiikan laatu voidaan mitata. Mikäli mittaustulokset ovat huolestuttavia voidaan parantaa laatua. Tämäkin on hämmästyttävän yksinkertaista. Sitä varten pitää pudottaa pieni paperilappu pieneen säilöön. Pudottajana on kansa ja säiliönä vaaliurna.

Tätä kaikkea virolaiset ovat tehneet alkeellisella tai parlamentaarisella tavalla monen vuosisadan ajan. Kahden maailmansodan välisenä aikana lähinnä parlamentaarisesti, eikä tämä perinne ole koskaan lopullisesti kuollut.

Vain poliitikot ovat kuolleet - kuka ammuttiin, kuka nälännytettiin nälkään leirillä, kuka pakotettiin terrorilla toimettomuuteen, josta myös seurasi kuolema.

Poliitikot syntyvät protestista ja pysyvät elävinä prosessissa. Poliitikkojen puuttuessa olemme nyt huonommassa asemassa kuin 1918 Viron valtiota perustettaessa. Suomen kokemus, etten sanoisi esimerkki on meille erityisen arvokas.

Stockmannilta kysyttiin virolaisia tavaroita

Mutta entä Viron kokemus Suomelle?

Vuonna 1918 olimme yhdessä muun Euroopan kanssa ymmällämme, kun suomalaiset poliitikot povasivat maailmansodan voittajaksi Saksaa ja valitsivat äänin kolme-yksi kuninkaakseen Hessenin prinssin Friedrich Carlin.

Viron tuonaikaiset poliitikot olivat käsityöläisiä, asianajajia, lehtimiehiä ja maanviljelijöitä, joiden päällä hännystakit näyttivät koomisilta. Mutta päät olivat kaikilla kohdallaan. Viron

poliittinen kulttuuri oli noihin aikoihin korkeampi kuin Suomen.

Suomen itsenäisyyden hintana on kansalaissota, jonka tappiot olivat suuret ja moraalinen pääoma vähintäänkin kyseenalainen. Viron itsenäisyyden hintana on vapaussota, jonka tappiot, vaikkakin suuret, kartuttivat moraalista pääomaamme ja yhdistivät kansan. Viron kehitys oli Suomen kehitystä joustavampi ja voimaperäisempi.

Niinpä palavaankiveen perustuva energiataloutemme turvasi meille kolmekymmentäluvun loppuun mennessä korkeamman elintason kuin Suomessa. Silloin elettiin aikaa, jolloin japanilaisten tavaroiden asemasta Stockmannilta kysyttiin virolaisia tavaroita.

Viron takapajuisuutta on vaikea ajatella, etenkin kun tiedämme, että Viro yhdessä muiden Baltian maiden kanssa on Neuvostoliiton kehittyneintä aluetta. Samalla se on myös Neuvostoliiton eurooppalaisin osa. Nyt olemme tilanteessa, jossa meidän on rakennettava uudelleen ja uudella tavalla koko yhteiskunta, teollisuus, maatalous - ja herätettävä ihmisessä ihmisenä olemisen motivaatio.

Hiivana tässä hankkeessa toimii kulttuuri. Vapaus saattaa syödä lapsensa; kulttuuri taas kasvattaa vapauden demokratiaksi. Nykytilanteessamme sanoisin kulttuuria jäänmurtajaksi, joka avaa meille tien vapaille vesille. Vertaus saattaa tosin ontua: maailman parhaat jäänmurtajat rakentaneessa Suomen Wärtsilässä paukkuu konkurssivasara.

Lähde: Helsingin Sanomat 2.12.1990, A18.

LIITE 3.

VIRON TASAVALLAN KORKEIMMAN NEUVOSTON PÄÄTÖS VIRON VALTIOLLISESTA ITSENÄISYYDESTÄ

Pitäen lähtökohtanaan Viron Tasavallan jatkuvuutta kansainvälisen oikeuden subjektina,

nojaten Viron väestön 3.3.1991 kansanäänestyksessä selvästi ilmaisemaan tahtoon palauttaa Viron Tasavallan valtiollinen itsenäisyys,

ottaen huomioon Viron sosialistisen neuvostotasavallan (Viron SNT:n) korkeimman neuvoston 30. maaliskuuta 1990 tekemän päätöksen Viron valtiollisesta asemasta ja Viron SNT:n korkeimman neuvoston ja Viron kongressin yhteistyöstä,

ottaen huomioon, että Neuvostoliitossa tapahtunut vallankaappaus vaarantaa vakavasti Viron demokraattisen kehityksen ja on tehnyt mahdottomaksi Viron Tasavallan valtiollisen itsenäisyyden palauttamisen Neuvostoliiton kanssa käytävin kahdenkeskisin neuvotteluin,

Viron Tasavallan korkein neuvosto päättää:

1. Vahvistaa Viron Tasavallan valtiollisen itsenäisyyden ja pyrkiä palauttamaan Viron Tasavallan diplomaattiset suhteet;
2. kutsua koolle perustuslakia säätävän yleiskokouksen, jonka muodostavat Viron korkeimman lainsäädäntöelimen Viron Tasavallan korkeimman neuvoston ja Viron Tasavallan kansalaisia edustavan Viron kongressin valtuuttamat edustajat, tehtävänään Viron Tasavallan perustuslain säätäminen ja sen alistaminen kansanäänestykseen;
3. järjestää Viron Tasavallan uuden perustuslain mukaiset Viron Tasavallan parlamenttivaalit vuoden 1992 kuluessa.

Viron Tasavallan korkeimman neuvoston puheenjohtaja

Arnold Rüütel

Tallinna 20. elokuuta 1991.

Lähde: Helsingin Sanomat 22.8.1991, C4.

BALTIAN TAPAHTUMIEN KRONOLOGIA 1918-91

Olen koonnut seuraavaan kalenteriin Virossa ja Baltiassa sekä muualla tapahtuneita poliittisia muutoksia. Kalenterini käsittelee pääosin poliittisia muutoksia: on huomattava, että siitä eivät ilmene esimerkiksi kansalaisyhteiskunnan tasolla tapahtuneet prosessit ja suuret yhteiskunnalliset, vähittäin tapahtuneet muutokset. Kalenteri on tarkoitettu taustaksi diskurssianalyysin empiiristä osaa varten ja Viron historian tapahtumien kronologiaksi.

Olen tehnyt kronologisia merkintöjä koskevan kahtiajaon: ennen vuotta 1985 olleet tapahtumat on merkitty vuoden tarkkuudella, tapahtumat vuodesta 1985 alkaen (Neuvostoliiton uudistuspolitiikan aikakaudella) on merkitty päivän tarkkuudella.

1918

- Viron maaneuvosto julistaa Viron itsenäiseksi tasavallaksi. Saksan joukot miehittävät Viron samassa yhteydessä. Saksan joukot poistuvat maasta Saksan sarruttua marraskuussa 1918, jolloin Neuvosto-Venäjän joukot hyökkäävät Viroon ja vuoden mittainen Viron vapaussota alkaa. Viro saa apua mm. Suomelta ja Isolta-Britannialta. (Kari 1992, 356.)

1919

- Kommunistinen internationaali (Komintern) perustetaan. (Kari 1992, 349.)

1920

- Tarton rauha. Neuvosto-Venäjä tunnustaa Viron itsenäisyyden. Viro saa perustuslain, joka keskittää vallan parlamentille, riigikogulle. Presidenttiä ei valita, vaan pääministeri (riigivanem) hoitaa valtionpäämiehen tehtäviä. (Kari 1992, 356.)

- Kansainliitto perustettiin. (Spectrum 1980, 72.)

1921

- Viro liittyy Kansainliiton jäseneksi. (Kari 1992, 356.)

1922

- Neuvostoliitto perustetaan. Siihen kuuluvat aluksi Venäjän, Ukrainan, Valko-Venäjän ja Trans-Kaukasian neuvostotasavallat. Josef Stalin tulee NKP:n pääsihteeriksi. (Kari 1992, 348.)

1923

- Viro solmii Latvian kanssa puolustusliiton. (Kari 1992, 356.)

1924

- Kommunistinen puolue kielletään Virossa vallauskaappausyrityksen takia. (Kari 1992, 356.)
- Lenin kuolee Neuvostoliitossa ja alkaa valtataistelu, jonka voittaa lopulta Josef Stalin. (Kari 1992, 348.)

1933

- Vapaussoturien liikkeen (vapsit) perustuslakiehdotus hyväksytään kansanäänestyksessä Virossa. (Kari 1992, 356.)
- Adolf Hitler tulee Saksan johtoon valtakunnankansleriksi. Ensimmäiset keskitysleirit perustetaan ja Hitler saa diktaattorin valtuudet itselleen neljäksi vuodeksi. Saksa eroaa Kansainliitosta. (Kari 1992, 264.)

1934

- Uuden perustuslain nojalla pääministeri Konstantin Päts julistaa Viroon poikkeustilan, hajottaa riigikogun ja lakkauttaa sekä poliittiset puolueet että vapaussoturiliikkeen. (Kari 1992, 356.)
- Liettua liittyy Viron ja Latvian puolustusliittoon. (Kari 1992, 356.)
- Saksassa tuli voimaan uusi valtiosääntö ja ns. "Kolmas valtakunta" syntyy. Hitler tulee myös presidentiksi. (Kari 1992, 264.)
- Neuvostoliiton kommunistisen puolueen sisällä aloitetaan laajamittaiset puhdistukset opposition tukahduttamiseksi. (Kari 1992, 349.)
- Neuvostoliitto liittyy Kansainliittoon. (Kari 1992, 349.)

1936

- Saksa ja Japani solmivat antikominternsopimuksen. Saksa miehittää demilitarisoidun Reininmaan. (Kari 1992, 264.)
- Neuvostoliiton uusi valtiosääntö lisää entisestään Stalinin valtaa. (Kari 1992, 349.)

1938

- Viron uusi perustuslaki astuu voimaan. Perustuslain mukaan valtionpäämiehenä toimi

presidentti, mihin virkaan valittiin Konstantin Päts. (Kari 1992, 356.)

- Itävalta liitettiin Saksaan (ns. Anschluss) kuten myös Tšekkoslovakian ns. sudeettialueet. (Kari 1992, 264.)

1939

- Viro solmii Neuvostoliiton kanssa avunantosopimuksen, jonka nojalla Neuvostoliitto sijoittaa joukkoja Virosta saamiinsa tukikohtiin. (Kari 1992, 357.)

- Saksan hyökkäys Puolaan käynnistää toisen maailmansodan. (Kari 1992, 264.)

- Saksan ja Neuvostoliiton välillä solmitaan hyökkäämättömyyssopimus (ns. Molotov-Ribbentrop-sopimus), jonka salaisessa lisäpöytäkirjassa sovitaan Viron kuulumisesta Neuvostoliiton etupiiriin. (Kari 1992, 356 - 357.)

1940

- Neuvostojoukot miehittävät Viron. Presidentti Päts nimittää Johannes Vareksen pääministeriksi. (Kari 1992, 357.)

- Virossa järjestetään parlamenttivaalit, joista lähes kaikki ei-sosialistiset ehdokkaat ovat poissa. Virallisten tietojen mukaan kommunistinen puolue saa Virossa 92,9 % äänistä. (Jokipii 1992, 103.)

- Riigikogu julistaa Viron neuvostotasavallaksi ja anoo Viron liittämistä Neuvostoliittoon. Neuvostoliiton korkein neuvosto hyväksyy Viron anomuksen liittymisestä Neuvostoliittoon. (Jokipii 1992, 103.)

1941

- Yli 10 000 virolaista siirretään pakkokyydityksissä Neuvostoliittoon. (Kari 1992, 357.)

- Saksa hyökkää Neuvostoliittoon ja sen joukot miehittävät myös Viron. (Kari 1992, 357.)

1944

- Liittoutuneiden maihinnousu Normandiassa johtaa maasotatoimiin Saksaa vastaan Ranskassa. (Kari 1992, 264.)

- Saksan joukot perääntyvät ja neuvostovalta palautetaan Viroom. (Spectrum 1980, 251.)

1947

- Toisen maailmansodan voittajavaltiot solmivat Pariisin rauhansopimuksen Italian, Bulgarian,

Romanian, Unkarin ja Suomen kanssa. (Spectrum 1980, 254.)

1949

- Viron maatalous kollektivisoidaan. 50 000 virolaista siirretään pakolla muualle Neuvostoliittoon. (Jokipii 1992, 108 - 109.)
- Neuvostoliitto tekee ensimmäisen ydinkokeensa. (Kari 1992, 349.)
- Läntinen sotilasliitto NATO perustetaan. (Zetterberg 1993, 895.)
- Sosialististen maiden talousjärjestö SEV perustetaan. (Kari 1992, 349.)
- Saksan läntisestä miehitysvyöhykkeestä muodostetaan Saksan liittotasavalta, Neuvostoliiton vyöhykkeestä Saksan demokraattinen tasavalta. (Kari 1992, 265.)

1950-1953

- Korean sota. Neuvostoliitto ja Kiina tukevat Pohjois-Koreaa ja USA sekä suurin osa länsivalloista Etelä-Koreaa. (Kari 1992, 157 - 158.)

1953

- Vuodesta 1924 lähtien Neuvostoliiton johtajana ollut Josif Stalin kuolee. (Kari 1992, 349.)
- Itä-Berliinissä oli levottomuuksia hallitusta vastaan, jotka neuvostojoukot tukahduttavat. (Kari 1992, 266.)
- Nikita Hrustsev tulee Neuvostoliiton kommunistisen puolueen pääsihteeriksi. (Spectrum 1978, 39.)

1955

- Varsovan liitto perustetaan. (Zetterberg 1993, 895.)

1956

- NKP:n pääsihteeriksi Hrustsev aloitti Stalinin kauteen kohdistuvan arvostelun. (Kari 1992, 349.)
- Unkarissa syntyy syksyllä kansannousu, jonka tukahduttaa neuvostojoukkojen toimesta. (Kari 1992, 349.)
- Suezin kriisi kiristää suurvaltasuhteita. (Kari 1992, 349.)

1961

- Berliinin muuri rakennetaan. (Kari 1992, 266.)

1962

- Ns. Kuuban kriisi kiristää USA:n ja Neuvostoliiton suhteet äärimmilleen. (Kari 1992, 349.)

1964

- Nikita Hrustsev erotetaan NKP:n pääsihteerin virasta. Hän syytetään ulko- ja talouspoliittisista virheistä. Leonid Brezhnev tulee NKP:n pääsihteeriksi. Pääministeriksi tulee Aleksei Kosygin. (Kari 1992, 350.)

1968

- Varsovan liiton maat miehittävät Neuvostoliiton johdolla Tsekkoslovakian. (Kari 1992, 350.)

1972

- Yhdysvallat ja Neuvostoliitto allekirjoittavat ensimmäisen strategisten aseiden rajoitusta koskevan SALT-sopimuksen. (Kari 1992, 350.)

1975

- Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökokous (ETYK) allekirjoittaa Helsingin päätösasiakirjan. Päätösasiakirjassa vahvistetaan Euroopan rajat. Rajoja voidaan muuttaa sen mukaan vain neuvotteluiden kautta ja molempien osapuolien antamalla suostumuksella. (Spectrum 1984, 136 - 137.)

1977

- Neuvostoliitto saa uuden perustuslain. Leonid Brezhnev nimitetään Neuvostoliiton presidentiksi. (Kari 1992, 350.)

1979

- Neuvostoliitto aloittaa kahdeksan vuotta kestäneen Afganistanin miehityksen, joka viilentää suurvaltasuhteita. (Kari 1992, 350.)

1980

- Useat maat boikotoivat Moskovassa järjestettyjä kesäolympialaisia Afganistanin miehityksen takia. (Kari 1992, 350.)
- Puolaan perustetaan Solidaarisuus-ammattiliitto: se on ensimmäinen sosialistimaihin tuleva ammattiliitto, joka on erillään hallituksen valvonnasta. Liiton johtoon tulee Lech Walesa. (Kari 1992, 233.)

1982

- Neuvostoliiton johtaja Leonid Brezhnev kuolee. NKP:n johtajaksi ja Neuvostoliiton valtionpäämieheksi tulee Juri Andropov. (Kari 1992, 350.)

1984

- Juri Andropov kuolee. Konstantin Tshernenko tulee Neuvostoliiton johtoon. (Kari 1992, 350.)

1985

10.3. Neuvostoliiton presidentti ja NKP:n pääsihteeri Konstantin Tshernenko kuolee. (Metsähuone & Kirkkala 1985, 54.)

11.3. Mihail Gorbatshov valitaan epätavallisen nopeasti NKP:n pääsihteeriksi. (Metsähuone & Kirkkala 1985, 55.)

13.3. Tshernenko haudataan Moskovassa. Yhdysvaltain varapresidentti George Bush osallistuu hautajaisiin ja esittää Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton johtajien tapaamista, johon Gorbatshov suostuu. (Himmelstedt & Almgren & Johansson 1985, 30 - 31.)

23.4. Neuvostoliiton kommunistisen puolueen politbyrooseen tehdään ensimmäisen henkilövaihdokset sen jälkeen, kun Gorbatshov on tullut puolueen johtoon. (Metsähuone & Kirkkala 1985, 66.)

2.7. Neuvostoliiton ulkoministerinä 28 vuotta ollut Andrei Gromyko luopuu tehtävästään ja hänet valitaan Neuvostoliiton presidentiksi. Gromykon seuraajaksi tulee Eduard Shevardnadze. (Metsähuone & Kirkkala 1985, 83.)

30.7. Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton ulkoministerit George Shultz ja Eduard Shevardnadze tapaavat ensimmäistä kertaa Helsingissä. (Metsähuone & Kirkkala 1985, 90.)

27.9. Neuvostoliiton pääministeri Nikolai Tihonov eroaa ja uudeksi pääministeriksi valitaan Nikolai Ryzhkov. (Tiitta, Kirkkala & Iso-Markku 1986, 20.)

3.10. Neuvostoliitto ilmoittaa haluavansa suoria neuvotteluita Ranskan ja Englannin kanssa ydinaseiden rajoittamisesta Euroopasta. Pääsihteeri Gorbatshov vierailee Ranskassa. (Himmelstedt & von Lampe 1986, 9.)

4.10. Ranskan presidentti Francois Mitterrand kieltäytyy Neuvostoliiton esittämästä suorista ydinase neuvotteluista. (Himmelstedt & von Lampe 1986, 9.)

6.11. Wojcieh Jaruzelski siirtyy syrjään eroaa Puolan pääministerin tehtävästä ja hänestä tulee presidentti. (Tiitta ym. 1986, 28.)

19. -20.11. Yhdysvaltain presidentti Ronald Reagan ja Neuvostoliiton kommunistisen puolueen pääsihteeri Gorbatshev tapaavat ensimmäisen kerran Genevessä järjestetyssä kolmipäiväisessä huippukokouksessa. Suurvaltojen johtajat tapasivat viimeksi ennen tätä kokousta Wienissä vuonna 1979. (Tiitta ym. 1986, 33.)

1986

25.2. - 6.3. Neuvostoliiton kommunistisen puolueen 27. puoluekokous Moskovassa. Puoluekokous hyväksyi uuden NKP:n puolueohjelman. Ohjelman mukaan Neuvostoliiton taloutta oli uudistettava, kuten myös NKP:n sisäistä puoluettyötä. Puoluekokouksen päätteeksi pitämässään puheessa pääsihteeri Gorbatshev totesi mm. "ettei ole mitään kritiikiltä suljettua elämäneluetta". (East 1986, 34367 - 34373.)

26.4. Tshernobylin ydinvoimalassa, Ukrainassa, sattuu ydinonnettomuus, jonka seurauksena kuolee välittömästi noin 30 henkeä. Onnettomuuden seurauksena miljoonat ihmiset eri puolilla Eurooppaa altistuvat radioaktiiviselle säteilylle, eikä onnettomuuden uhrien tarkkaa määrää voitane koskaan tarkasti todentaa. (Tiitta ym. 1986, 70 - 71.)

31.8. Presidentti Urho Kekkonen kuolee. (Tiitta ym. 1986, 101.)

19.9. Neuvostoliiton valtiovarainministerin Boris Gorstevin mukaan Tshernobylin ydinturman aiheuttamat kustannukset ovat noin 2 miljardia ruplaa. (Himmelstedt & von Lampe 1986, 124.)

11.10. Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton johtajat George Bush ja Mihail Gorbatshev tapaavat Reykjavikissa. (Himmelstedt & Lassmyr 1987, 11.)

23.12. Neuvostoliittolainen ydinfyysikko Andrei Saharov saa palata sisäisestä maanpaosta Gorkista Moskovaan. (Himmelstedt & Lassmyr 1987, 35.)

1987

11.2. Itä-Saksan puoluejohtajan Erich Honeckerin Neues Deutschland-lehdessä julkaistussa artikkelissa arvostellaan Mihail Gorbatshevin uudistuspolitiikkaa. (Himmelstedt & Lassmyr 1987, 54.)

23.2. Neuvostoliittolainen Josif Begun vapautetaan vankeudesta. Begun tuomittiin 1983 vankeuteen syytettynä valtionvastaisesta toiminnasta. (Himmelstedt & Lassmyr 1987, 57.)

9.4. Pääsihteeri Gorbatshev vierailee Tšekkoslovakiassa, jossa tuhannet kansalaiset tulevat tervehtimään häntä spontaanisti. (Himmelstedt & Lassmyr 1987, 86 - 87.)

14.6. Paavi Johannes Paavali II päättää viikon mittaisen Puolan-matkansa, jonka aikana tuhannet ihmiset kokoontuivat kuuntelemaan paavin saarnoja. (Himmelstedt & Lassmyr 1987,

102.)

4.7. Neuvostoliitto varoittaa Yhdysvaltoja lähettämästä uusia sota-aluksia Persianlahden alueelle. Molempien suurvaltojen sekaantuminen Iranin ja Irakin sotaan voisi sen mukaan johtaa kansainväliseen kriisiin. (Himmelstedt & Lassmyr 1987, 107.)

15.7. Tšekkoslovakian kommunistisen puolueen politbyroo tekee päätöksen, joka sallii yksityisten kansalaisten avata v. 1988 alusta lähtien ravintoloita ja kauppoja. (Himmelstedt & Lassmyr 1987, 108.)

22.7. Neuvostoliiton puoluejohtaja Mihail Gorbatshov ilmoittaa, että Neuvostoliitto on valmis poistamaan Euroopasta ja Aasiasta kaikki keskimatkan ohjuksensa. (Himmelstedt & Lassmyr 1987, 109.)

29.7. Tshernobylin ydinvoimalan entinen johtaja Viktor Bjurshanov saa kymmenen vuoden vankeustuomion syytettynä Tshernobylin ydinonnettomuudesta. (Himmelstedt & Lassmyr 1987, 111.)

23.8. Baltian neuvostotasavaltojen pääkaupungeissa osoitetaan mieltä vuonna 1939 solmittua ns. Molotov-Ribbentrop-sopimusta vastaan. Sopimuksen mukaan Baltian tasavallat kuuluivat Neuvostoliiton etupiiriin. Mielenosoituksiin osallistui noin 4500 henkeä. (East 1987, 35473.)

7.9. Itä-Saksan kommunistisen puolueen pääsihteeri Erich Honecker tekee historiallisen matkan Bonniin. Kyseessä on ensimmäinen virallinen Itä-Saksan puoluejohtajan vierailu Länsi-Saksan pääkaupungissa. Lisäksi kyseessä on ensimmäinen kerta 17 vuoteen, kun maiden johtajat tapaavat. (Tiitta & Kirkkala 1988, 18.)

21.10. Geidar Alijev eroaa Neuvostoliiton kommunistisen puolueen politbyroosta. Alijevin eron syyksi arvellaan Mihail Gorbatshovin harjoittamaa uudistuspolitiikkaa. (Tiitta & Kirkkala 1988, 25 - 26.)

2.11. Mihail Gorbatshov arvostelee voimakkaasti Josef Stalinin ajan vainoja Neuvostoliitossa, kun hän avaa lokakuun vallankumouksen juhlaviikon Moskovassa. (Tiitta & Kirkkala 1988, 28.)

11.11. Moskovan puoluejohtaja Boris Jeltsin erotetaan virastaan. Aiemmin hän oli kehottanut puolue-eliimiä nopeuttamaan uudistuspolitiikkaa. (Tiitta & Kirkkala 1988, 30.)

24.11. Yhdysvallat ja Neuvostoliitto pääsevät sopuun keskimatkan ydinohjusten poistamisesta Euroopasta. Suurvallat ilmoittivat, että sopimus asiasta allekirjoitetaan joulukuussa 1987. (Tiitta & Kirkkala 1988, 32 - 33.)

25.11. Indira Gandhin rauhanpalkinto myönnetään Mihail Gorbatshoville ydinaseriisuntaan liittyvistä aloitteista. (Himmelstedt & Persson 1988, 25.)

1.12. Ringaudas-Bronislowus Songaila nimitetään Liettuan kommunistisen puolueen ensimmäiseksi sihteeriksi. (East 1988, 35657.)

7.12. Vitautas Astrauskas valitaan Liettuan korkeimman neuvoston puhemieheksi. (East 1988, 35657.)

8.12. Ronald Reagan ja Mihail Gorbatshov allekirjoittavat Washingtonissa ns. INF-sopimuksen,

jolla romutetaan kaikki Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton keskimatkan ohjukset. (Tiitta & Kirkkala 1988, 38.)

17.12. Gustav Husak eroaa Tšekkoslovakian kommunistisen puolueen johdosta ja hänen tilalleen puoluejohtajaksi tulee Milos Jakes. Husak ryhtyy hoitamaan seremoniallista presidentin virkaa. (Tiitta & Kirkkala 1988, 42.)

1988

11.1. Ruotsi ja Neuvostoliitto pääsevät sopimuksen kalastusalueista Itämerellä. Neuvostoliiton pääministeri Ryzhkov aloittaa samana päivänä virallisen vierailun Ruotsissa. (Tiitta & Kirkkala 1988, 46.)

15.2. Mauno Koivisto valitaan uudelleen tasavallan presidentiksi. (Tiitta & Kirkkala 1988, 51.)

14.3. Mihail Gorbatshov saapuu vierailulle Jugoslaviaan. Jugoslavian ja Neuvostoliiton suhteet ovat olleet tätä ennen 40 vuotta huonoina. (Tiitta & Kirkkala 1988, 62.)

4.4. NKP:n pää-äänenkannattaja Pravda syyttää läntisiä radioasemia nationalististen levottomuuksien kiihottamisesta mm. Nagorno-Karabahissa. (Himmelstedt & Persson 1988, 65.)

15.5. Neuvostoliitto aloittaa joukkojensa vetämisen Afganistanista. (Tiitta & Kirkkala 1988, 74.)

25.5. Neuvostoliitto antaa ensi kerran virallisia tietoja menetyksistään Afganistanin sodassa. Ilmoituksen mukaan 13 310 sotilasta on kaatunut ja 35 478 haavoittunut. (Himmelstedt & Persson 1988, 79.)

29.5. - 2.6. Yhdysvaltain presidentti Ronald Reagan vierailee Moskovassa ja tapaa Mihail Gorbatshovin. (Tiitta & Kirkkala 1988, 79.)

15.6. Neuvostoliitto antaa Yhdysvaltain hallituksen omistamalle Voice of America-radioasemalle luvan avata toimiston Moskovaan. (Himmelstedt & Persson 1988, 86.)

17.6. Tallinnassa järjestettyyn kansallismieliseen joukkokokoukseen osallistui noin 100 000 ihmistä. (Tiitta & Kirkkala 1988, 85.)

28.6. NKP aloittaa ylimääräisen puoluekokouksen Moskovassa. Puoluejohtaja Gorbatshov arvostelee voimakkaasti Brezhnevin aikaa Neuvostoliitossa. (Himmelstedt & Persson 1988, 92 - 93.)

5.7. Armenian neuvostotasavallan pääkaupungissa Jerevanissa alkaa kaksiviikkoinen yleislakko, kun NKP:n puoluekonferenssi oli kieltäytynyt tukemasta Nagorno-Karabahin alueen liittämistä Armeniaan. Toisena lakkopäivänä turvallisuusjoukot tyhjensivät väkivalloin Jerevanin lentokentän, jolloin yksi kuoli ja useita kymmeniä loukkaantui. (Tiitta & Kirkkala 1988, 89.)

10.7. NKP palauttaa Nikolai Buharinin ja Aleksei Rykovin maineen. Buharin ja Rykov olivat Stalinin aikana NKP:n johtohenkilöitä, jotka tuomittiin kuolemaan "kansan vihollisina". (Tiitta & Kirkkala 1988, 90.)

21.8. Ns. Prahan kevään kukistamisesta on kulunut 20 vuotta. Tuolloin Neuvostoliiton ja neljän

muun Varsovan liiton jäsenmaan joukot hyökkäsivät Tšekkoslovakiaan ja Tšekkoslovian kommunistisen puolueen aloittama uudistuspolitiikka keskeytettiin. Prahassa pidettyyn miehityksen muistotilaisuuteen osallistui tuhansia ihmisiä. (Tiitta & Kirkkala 1988, 96.)

22.8. Lakot Puolassa leviävät: niihin ottaa osaa arvioiden mukaan jopa 76 000 henkeä, jotka vastustavat hallituksen päätöstä olla sallimatta Solidaarisuus-ammattiliiton toimintaa. (Himmelstedt & Persson 1988, 109.)

30.8. Pravda varoittaa nationalismista Virossa. (Himmelstedt & Persson 1988, 111.)

5.9. Oikeudenkäynti Neuvostoliiton entisen presidentin Leonid Brezhnevin vävyä Juri Tshurbanovia vastaan alkaa Moskovassa. Häntä syytetään mm. lahjusten ostopa. (Tiitta, Kirkkala & Iso-Markku 1989, 16.)

10.9. Viron kommunistisen puolueen keskuskomitea suosittelee viron kielen julistamista Viron neuvostotasavallan viralliseksi kieleksi. (Tiitta ym. 1989, 17.)

11.9. Noin 300 000 ihmistä osallistuu Tallinnan laulujuhilla Viron laulu 88-tapahtumaan. Puheenvuoroissa vaadittiin mm. Virolle taloudellista autonomiaa sekä viron kieltä viralliseksi kieleksi venäjän rinnalle. (Tiitta ym. 1989, 18.)

Latvian kansanrintama vaatii Latvialle taloudellista itsehallintoa ja entistä riippumattomampaa asemaa. (Tiitta ym. 1989, 19.)

19.9. Puolan pääministeri Zbigniew Messnerin johtama hallitus jättää eroanomuksensa, kun maan parlamentti kieltäytyy hyväksymästä hallituksen talouspoliittisia esityksiä. Eroamista pidettiin ainutlaatuisena sosialistisessa maassa. (Tiitta ym. 1989, 19.)

30.9. Neuvostoliiton presidentti Andrei Gromyko siirtyy pois tehtävästään ja hänen tilalleen presidentiksi tulee Mihail Gorbatshev. Samoin tehtävistään syrjään siirtyy Jegor Ligatshov, jonka kanssa Gorbatshevilla on ideologisia erimielisyyksiä. (Tiitta ym. 1989, 20.)

1989

5.1. Neuvostoliitto lopetti ulkomaisten radiolähetysten häirinnän. (Tiitta ym. 1989, 43.)

8.1. Neuvostoliitto ilmoitti ryhtyvän tuhoamaan kemiallisia aseitaan vuoden 1989 aikana. Yhdysvallat oli jo aiemmin kertonut tuhoavansa kemialliset aseensa 1997. (Tiitta ym. 1989, 43.)

17.1. NKP:n keskuskomitea esitti uuden arvion Neuvostoliiton johtoon vv. 1935-48 kuuluneesta Andrei Zdanovista. Uutistoimisto TASS:n mukaan Zdanov oli "Stalinin oikea käsi" ja vuosien 1939-40 "joukkoterrorin yksi organisaattori". (Tiitta ym. 1989, 46.)

18.1. Riigikogu hyväksyy uuden Viron uuden kielilain. Sen mukaan viro on ainut virallinen kieli. (Tiitta ym. 1989, 46.)

20.1. George Bush vannoi virkavalansa Yhdysvaltain presidenttinä. (Tiitta ym. 1989, 46.)

25.1. Liettuan korkein neuvosto vahvisti liettuan neuvostotasavallan viralliseksi kieleksi. (Tiitta ym. 1989, 48.)

30.1. Viron kommunistisen puolueen valtuuskunta vieraillee Suomessa ja tapaa presidentti Koiviston ja puoluejohtajia. (Tiitta ym. 1989, 49.)

15.2. Neuvostoliiton joukot poistuvat Afganistanista yhdeksän vuotta kestäneen miehityksen jälkeen. (Tiitta ym. 1989, 51.)

24.2. Virossa vietetään vanhaa itsenäisyyspäivää (24.2) virallisena juhlapäivänä ensi kertaa sen jälkeen, kun Viro tuli Neuvostoliiton osaksi. Viron vuosina 1918-40 käyttämä lippu nostettiin Neuvostoliiton lipun paikalle Tallinnassa. (Tiitta ym. 1989, 56.)

10.3. Neuvostoliitto ilmoitti supistavansa sotilaiden määrää Kuolan ja Leningradin alueella 20 000 miehellä (20 %:lla). (Tiitta ym. 1989, 57.)

14.3. Viron venäläisten perustama Inter-liike vaati venäjän kielen aseman palauttamista, eräiden virolaisjohtajien erottamista sekä Viron lipun käytön lopettamista jättäen varoituslakkouhan huhtikuuksi. (Tiitta ym. 1989, 58.)

16.3. NKP:n keskuskomitea päätti säilyttää kollektiivitulojen johtoaseman, mutta salli myös yksityisviljelyn periytyvillä vuokratiloilla. (Tiitta ym. 1989, 61.)

18.3. Liettuan hallitus tunnusti virallisesti ns. Sajudis-liikkeen (Liettuan kansanrintama). (Tiitta ym. 1989, 62.)

19.3. Neuvostoliiton korkeimman neuvoston puhemiehistö antoi ilmoituksen, jonka mukaan neuvostotasavalloissa, erityisesti Baltiassa, kokeillaan 1990 pitkälle menevää itsehallintoa (IME) ja taloudellista päätöksentekoa siirretään tasavalloille. (Tiitta ym. 1989, 62.)

26.3. Neuvostoliitossa järjestettiin ensi kertaa uuden vaalilain mukaiset kansanedustajien kongressin vaalit. Kansanedustajien kongressiin valittiin 2250 jäsentä, joista 750 valittiin kiintiöperiaatteella (NKP, eri järjestöt) ja loput 1500 yleisillä vaaleilla. Ensimmäistä kertaa valittavana oli useampi kuin yksi ehdokas kutakin paikkaa kohti. Myös vaalikampanja oli uusi ilmiö Neuvostoliitossa. Uudistuksia vaatineet poliitikot saivat voittoja koko maassa. Baltian maissa kansanrintamien ehdokkaat menestyivät. (Tiitta ym. 1989, 60.)

Virossa Vaino Väljas, Arnold Rüütel ja Indrek Toome saivat kukin yli 90 % oman vaalipiirinsä äänistä. Yhtenä 15 kansanrintaman ja neljä Interliikkeen tukemaa ehdokasta valittiin parlamenttiin. (East 1989, 36513.)

7.4. Tbilisissä, Gruusiassa järjestetyssä mielenosoituksessa kuoli ainakin parikymmentä ihmistä. Mielenosoittajat vaativat Gruusian eroa Neuvostoliitosta. Mielenosoitusta kukistamaan lähetettiin panssarijoukkoja. Tilanteen seurauksena Gruusian kommunistipuolueen johto erosi ja Neuvostoliitossa käytiin keskustelua siitä, kuka oli vastuussa tapahtumista. (Tiitta ym. 1989, 65.)

7.4. Viron hallitus julkisti ns. IME-suunnitelman taloudellisesta ja oikeudellisesta itsehallinnosta. (Tiitta ym. 1989, 66.)

10.4. Viron Interliike perui lakkouhkansa, kun Viron kommunistinen puolue lupasi käsitellä sen vaatimuksia. (Tiitta ym. 1989, 67.)

25.4. Neuvostoliiton kommunistisen puolueen keskuskomiteassa tehtiin henkilövaihdoksia, kun 110 jäsentä pyysi eroa. Eron saivat mm. entinen pääministeri Nikolai Tihonov ja entinen

presidentti Andrei Gromyko. (Tiitta ym. 1989, 70.)

5.5. Suomi liittyi Euroopan neuvoston jäseneksi. (Tiitta ym. 1989, 71.)

Latvian korkein neuvosto hyväksyi lain, jonka nojalla latvian kieli on Latvian virallinen kieli. (East 1989, 36661.)

13. - 14.5. Yli 400 Viron, Latvian ja Liettuan kansanrintamien jäsentä kokoontui Tallinnassa Kokouksessa vaadittiin, etteivät keskushallinnon viranomaiset estä valtiollisen suvereeniteetin palauttamista. Lisäksi vaadittiin, että Baltian tasavalloilla on oltava itsenäinen oikeus valita sosioekonomisen kehityksen mallinsa ja että niille olisi annettava täysi oikeus hallita talouttaan vuoteen 1990 mennessä. Samalla vaadittiin myös, että vuonna 1940 tapahtuneissa balttien joukkokarkotuksissa mukana olleet virkamiehet on saatettava oikeuden eteen tuomittaviksi. (East 1990, 36661.)

18.5. Virossa ja Liettuassa hyväksyttiin laki itsenäisestä taloudesta tasavaltojen alueella vuoden 1990 alusta. Lain nojalla Virossa mm. sallittiin rajoitettu yksityinen maanomistus, luonnonvarat otettiin Viron omaan määräysvaltaan, ryhdyttiin harjoittamaan itsenäistä ulkomaankauppaa. Lisäksi siihen sisältyi mahdollisuus tulevaisuudessa ottaa käyttöön oma valuutta. Viron korkein neuvosto tuomitsi myös Molotov-Ribbentropin sopimuksen salaisen lisäpöytäkirjan vuodelta 1938. (Tiitta ym. 1989, 74.)

Liettuan parlamentti hyväksyi suvereenisuusjulistuksen. Julistuksessa sanottiin, etteivät Neuvostoliiton lait tule voimaan automaattisesti ilman Liettuan korkeimman neuvoston päätöstä. (Tiitta ym. 1989, 74.)

23.5. Neuvostoliiton uusi kansanedustajien kongressi aloitti istuntonsa. Kongressin puheenvuorot olivat ennenkokemattoman suorasukaisia ja keskustelu vilkasta. Mihail Gorbatshov valittiin Neuvostoliiton presidentiksi. Gorbatshovin valintaa edelsi kuulustelu, jossa kyseltiin Tbilisin mielenosoituksen tapahtumista 7.4. Ministerinvirasta eronnut Boris Jeltsin (joka oli saanut 89,4 % vaalipiirinsä äänistä) tuli myös mukaan kongressiin: Jeltsin varoitti Gorbatshovia mm. liiallisen vallan vaaroista ja uuden diktatuurin uhasta sekä vaati vallan siirtoa pois NKP:n johdolta. Baltian maiden ehdotuksesta kongressissa päätettiin asettaa komissio tutkimaan Molotov-Ribbentrop-sopimusta ja sen lisäpöytäkirjaa. (Tiitta ym. 1989, 75.)

1.6. Kansanedustajien kongressi asetti komitean tutkimaan Baltian neuvostotasavaltojen liittymistä Neuvostoliittoon vuonna 1940. (East 1989, 36743.)

4.6. Puolassa järjestettiin parlamenttivaalit. Vaaleihin saivat osallistua myös opposition edustajat, ja tämä tapahtui ensimmäistä kertaa Itä-Euroopan sosialististen maiden historiassa. Solidaarisuus-ammattiliitto sai suurvoiton: se sai kaikki alahuoneen oppositiolle varatut 161 paikkaa ja 99 paikkaa senaattiin kaikkiaan sadasta paikasta. (Tiitta ym. 1989, 83.)

7.6. Neuvostoliiton korkein neuvosto valitsi Nikolai Ryzhkovin pääministeriksi uudelle virkakaudelle. (Tiitta ym. 1989, 75.)

12.6. Neuvostoliiton presidentti Mihail Gorbatshov teki virallisen vierailun Saksan liittotasavaltaan. Maiden julkilausumassa luvattiin pyrkiä Euroopan kahtiajaon voittamiseen ihmisoikeuksien, aseidenriisunnan ja kansojen itsemääräämisoikeuden hengessä. Saksan liittotasavalta katsoi kansojen itsemääräämisoikeuden tarkoittavan askelta kohti Saksojen yhdistymistä. (Tiitta ym. 1989, 81 - 82.)

- 2.7.** Neuvostoliiton pitkäaikainen ulkoministeri ja 1985-88 presidenttinä toiminut Andrei Gromyko kuoli. Hänet haudattiin 5. heinäkuuta. (Tiitta ym. 1989, 86.)
- 8.7.** Varsovan liitto ilmoitti jokaisella jäsenmaallaan olevan oikeus päättää omista asioistaan. Lausumaa pidettiin voittona Mihail Gorbatshovin näkemykselle "erilaisista teistä sosialismiin". (Tiitta ym. 1989, 86.)
- 15.7.** Johtavat länsimaat pitivät Pariisissa huippukokouksen, jossa luvattiin apua Itä-Euroopan valtioille, erityisesti Puolalle ja Unkarille, niiden "pysyvässä avautumisessa" kohti kansainvälistä talousjärjestelmää. Neuvostoliitto ilmaisi kokouksessa halunsa osallistua täysivaltaisena jäsenenä maailmantalouteen. (Tiitta ym. 1989, 88.)
- 17.7.** Neuvostoliiton kaivoslakot Kuzbassin hiilialueella laajenivat. Lakkolaiset vaativat parempien työ- ja elinolojen ohella mm. keskustelua uudesta perustuslaista ja virkamiesten etuoikeuksien poistamista. Kuzbassin lakko päättyi 20.7, ja muuallekin levinneet lakot loppuivat 25. heinäkuuta. Tilanteen ratkaisua pidettiin yhtenä perestroikan koetinkivenä. (Tiitta ym. 1989, 89.)
- 20.7.** Puolan parlamentti valitsi Wojcieh Jaruzelskin Puolan presidentiksi yhden äänen enemmistöllä. Osa Solidaarisuuden edustajista äänesti häntä. (Tiitta ym. 1989, 89.)
- 23.7.** NKP:n kansainvälisten asioiden osaston johtaja Valentin Falin myöntää ensimmäisenä neuvostoviranomaisena Molotov-Ribbentrop-sopimuksen salaisen lisäpöytäkirjan olemassaolon. Lisäpöytäkirjan mukaan Baltian maat ja Suomi kuuluivat Neuvostoliiton etupiiriin. (East 1989, 36853.)
- 27.7.** Neuvostoliiton korkein neuvosto hyväksyi Baltian maiden taloudellisen itsemääräämiskeuden. (Tiitta ym. 1989, 90 - 91.)
- 28.7.** Latvian korkein neuvosto antaa julistuksen Latvian valtiollisesta suvereniteetista. (Lane 1992, 229.)
- 29.7.** Yli 400 opposition edustajaa järjestäytyi omaksi ryhmäkseen Boris Jeltsinin johdolla Neuvostoliiton kansanedustajien kongressissa. Kyseessä oli ensimmäinen kerta, kun Neuvostoliiton parlamenttiin tuli järjestäytynyt oppositioryhmä. (Tiitta ym. 1989, 92.)
- 8.8.** Viron korkein neuvosto hyväksyy uuden vaalilain. Sen mukaan ehdokkaiden on oltava saman vaalipiirin asukkaina vähintään viisi vuotta tai Eestissä kymmenen vuotta ollakseen kelvollisia ehdokkaiksi. Äänestäjien on oltava saman vaalipiirin asukkaina ainakin kaksi vuotta tai Eestissä viisi vuotta ollakseen äänioikeutettuja. Lain säätämisen jälkeen Virossa oli venäläisten mielenosoituksia, koska he katsoivat lain olevan suunnattu heitä vastaan. (East 1989, 36854 - 36855.)
- Itä-Saksasta Länsi-Saksaan kasvanut pakolaisvirta aiheutti hämmennystä maiden välillä. Unkarin purettua Länsi-Saksan rajallaan olleen raja-aidan tuhansia itäsaksalaisia pyrki Länsi-Saksaan. (Tiitta ym. 1989, 94.)
- 13.8.** Argumenty i Fakty-lehti julkaisee Molotov-Ribbentrop-sopimuksen salaisen lisäpöytäkirjan Neuvostoliitossa. (East 1989, 36853.)
- 16.8.** Neuvostoliiton korkeimman neuvoston puhemieshistö tuomitsi Viron uuden vaalilain

Neuvostoliiton perustuslain vastaisena. (Tiitta ym. 1989, 96.)

17.8. Puolan parlamentin alahuone tuomitsi vuonna 1968 Neuvostoliiton tekemän Tsekkoslovakian miehityksen. Myös Unkarin kommunistisessa puolueessa esitettiin samanlainen irtisanoutuminen miehityksestä. (Tiitta ym. 1989, 96.)

17.8. Neuvostoliitto julkisti kansallisuuspolitiikkansa uudistusohjelman, jossa luvattiin suuria muutoksia tasavaltojen ja keskushallinnon suhteisiin lainsäädännön ja talouden alueella. (Tiitta ym. 1989, 96.)

18.8. Neuvostoliiton kommunistisen puolueen pää-äänenkannattaja Pravda myönsi oikeaksi tiedot Molotov-Ribbentrop-sopimukseen sisältyneestä salaisesta lisäpöytäkirjasta, jolla Eurooppa jaettiin Saksan ja Neuvostoliiton etupiireihin vuonna 1938. Neuvostoliitossa oli juuri julkistettu ensimmäiset tiedot lisäpöytäkirjasta. (Tiitta ym. 1989, 96.)

22.8. Puolan yhtyneen työväenpuolueen politbyroo tuomitsi Molotov-Ribbentrop-sopimuksen salaisen lisäpöytäkirjan. (Tiitta ym. 1989, 97.)

23.8. Yli miljoona ihmistä muodostaa 600 km:n pituisen ihmisketjun Baltian tasavaltojen halki. Tapahtuman tarkoituksena oli muistuttaa 50 vuotta aikaisemmin solmitun Molotov-Ribbentrop-sopimuksen seurauksista. (East 1989, 36853.)

24.8. Tadeusz Mazowiecki nimitettiin Puolan uudeksi pääministeriksi. Kyseessä oli ensimmäinen kerta 44 vuoteen, kun Itä-Euroopan sosialistiseen valtioon tuli ei-kommunistinen pääministeri. (Tiitta ym. 1989, 97.)

26.8. Neuvostoliiton kommunistisen puolueen keskuskomitea varoitti Baltian kansanrintamia sanoen, että jos ne jatkavat nykyistä linjaansa, seuraukset voivat olla Baltian maille tuhoisia. (Tiitta ym. 1989, 98.)

1.9. Toisen maailmansodan alkamisesta tuli kuluneeksi 50 vuotta. (Tiitta ym. 1989, 100.)

8.9. Ukraina perustettiin perestroikaa tukeva kansanliike, joka vaati Ukrainan puoluejohtajan Vladimir Stserbitskin eroa ja otti tavoitteekseen vanhoillisen vaalilakiesityksen kaatamisen. Stserbitski erosi kuun lopulla jouduttuaan eroamaan sitä ennen NKP:n politbyroosta. (Tiitta ym. 1989, 100.)

10.9. Unkari päätti sallia maassa olevien itäsaksalaisten vapaan muuton länteen vastoin 1989 Länsi-Saksan kanssa tekemäänsä sopimusta. Unkarista siirtyi kuun loppuun mennessä Länsi-Saksaan 23 000 itäsaksalaista. (Tiitta ym. 1989, 101.)

12.9. Puolan parlamentti hyväksyi Tadeusz Mazowieckin 22-jäsenisen hallituksen kokoonpanon. Solidaarisuus-liike sai kymmenen paikkaa, kommunistit neljä ja demokraattinen puolue kolme. Hallitus lupasi siirtymistä markkinatalouteen ja uutta perustuslakia. (Tiitta ym. 1989, 101.)

19.8. Unkarin kommunistinen puolue ja kuusi oppositioryhmittymää sopivat monipuoluejärjestelmään siirtymisestä. (Tiitta ym. 1989, 103.)

19. - 20.9. NKP:n keskuskomitea pitää kansallisuuspolitiikkaa käsittelevän erikoisistunnon. Istunnossa pääsihteeri Gorbatsšov tuomitsi etnisiin vähemmistöihin eri neuvostotasavalloissa kohdistuneen syrjinnän. Gorbatsšovın mukaan Stalinin aikana harjoitettu politiikka oli merkinnyt

epäoikeudenmukaisia vähemmistöihin kohdistuvia toimenpiteitä. Gorbatshov korosti kokouksessa tasavaltojen taloudellista riippuvuutta toisistaan. (East 1989, 36883.)

20.9. Ukrainan puoluejohtaja Vladimir Shserbitski (viimeinen Brezhnevin kaudella nimitetty politbyroon jäsen Gorbatshovia lukuunottamatta), KGB:n päällikkö Viktor Tshebrikov sekä Viktor Nikonov, joita on pidetty "vanhoillisina" eroavat NKP:n keskuskomiteasta. Vladimir Krjutskov ja Vitali Masljukov tulevat keskuskomitean jäseniksi. Lisäksi Jevgeni Primakov ja Boris Pugo tulevat sen ehdokasjäseniksi. (East 1989, 36884.)

23.9. Liettuan parlamentti julisti mitättömäksi vuoden 1940 äänestyksen, jolla Liettua liitettiin Neuvostoliittoon. (Tiitta ym. 1989, 104.)

Azerbaidzanin neuvostotasavalta julistautui suvereeniksi. Neuvostoliiton lait tulisivat voimaan vain tasavallan oman parlamentin päätöksellä. (Tiitta ym. 1989, 104.)

29.9. Neuvostoliiton kansanedustajien kongressin asettama komissio, jonka tehtävänä oli tutkia Molotovin-Ribbentropin sopimusta vuodelta 1939, tuomitsi sopimuksen ja siihen sisältyneen salaisen lisäpöytäkirjan. Mihail Gorbatshov oli pari viikkoa aiemmin tuominnut etupiiriin, mutta pysynyt kannassa, jonka mukaan Baltian maat liittyivät Neuvostoliittoon omalla päätöksellään. (Tiitta ym. 1989, 106.)

1.10. Itä-Saksa salli kansalaistensa siirtymisen rautateitse Puolasta ja Tsekkoslovakiasta länteen. (Tiitta, Kirkkala & Hämäläinen 1990, 15.)

7.10. Unkaria 40 vuotta hallinnut sosialistinen työväenpuolue lakkautti itsensä ja perusti tilalle uuden Unkarin sosialistisen puolueen. (Tiitta ym. 1990, 15.)

8.10 Latvian kansanrintama hyväksyi tavoitteekseen Latvian itsenäisyyden. (Tiitta ym. 1989, 15.)

11.10. Viron korkeimman neuvoston komissio julisti laittomaksi päätöksen, jolla Viro liitettiin Neuvostoliittoon 1940. (Tiitta ym. 1990, 16.)

Puolan uusi hallitus julkisti ohjelmansa, jonka tavoitteena oli siirtyä markkinatalouteen vuoden 1991 alkuun mennessä. (Tiitta ym. 1990, 16.)

18.10. Itä-Saksan sosialistisen työväenpuolueen puoluejohtaja Erich Honecker siirtyi syrjään tehtävästään. Hänen tilalleen valittiin Egon Krenz, joka nimitettiin 24.10 myös valtionpäämieheksi. (Tiitta ym. 1990, 17.)

23.10. Unkarin uusi perustuslaki tuli voimaan. Samalla maan nimi muuttui Unkarin kansantasavallasta Unkarin tasavallaksi. (Tiitta ym. 1990, 17.)

25.10. Kaivosmiehet aloittivat Pohjois-Siperiassa lakon huolimatta korkeimman neuvoston säätämästä lakkokiellosta. Lakon syynä oli, ettei kesän 1989 lakon jälkeisiä lupauksia mm. elintarvikkeista oltu täytetty. (Tiitta ym. 1989, 18.)

26. - 27.10. Varsovan liiton puolustusministerien kokous luopuu ns. Brezhnevin opista. Sen mukaan Neuvostoliitolla oli oikeus puuttua minkä tahansa liiton jäsenmaan sisäisiin asioihin, mikäli sosialismi oli uhattuna tai syrjäytetty. Uuden päätöksen mukaan jäsenmailla on itsenäinen oikeus määrätä omasta sosio-poliittisesta kehityksestä. (East 1989, 36982.)

25. - 27.10 Neuvostoliiton presidentti Mihail Gorbatshov tekee virallisen valtiovierailun Suomeen. Vierailulla pitämässään puheissa Gorbatshov sanoi Suomea puolueettomaksi maaksi. Suomen ja Neuvostoliiton vierailun päätteeksi antamassa yhteisessä lausunnossa Suomea kutsuttiin myös puolueettomaksi maaksi. Vierailun aikana allekirjoitettiin viisivuotinen kaupan runkosopimus ja Kuolan alueen yhteistyösopimus, jonka tarkoitus oli vähentää teollisuuden päästöjä alueella. Useat suomalaisyritykset julkistivat vierailun aikana sopimuksiaan yhteisyritysten perustamisesta Neuvostoliittoon. (Tiitta ym. 1990, 18 - 19.)

28.10. Tšekkoslovakian valtion 71-vuotispäivänä poliisi hajoitti väkivalloin yli 10 000 hengen rauhallisen mielenosoituksen Prahassa. (Tiitta ym. 1990, 18.)

Neuvostoliittolaisen kommunistisen puolueen nuorisjärjestön Komsomolin jäsenmäärä on pudonnut neljällä miljoonalla vuoden 1989 aikana ja järjestö on kriisissä, kertoo virallinen uutistoimisto TASS. (Himmelstedt & Berglund 1990, 13.)

3.11. Itä-Saksa avaa Tšekkoslovakian vastaisen rajansa kansalaisilleen. Yli 30 000 henkeä poistuu maasta.

9.11. Itä-Saksa avasi kaikki rajansa Länsi-Saksaan ja sen kansalaiset voivat vapaasti mennä Länsi-Saksaan. Tämä ns. Berliinin muurin murtuminen oli historiallinen tapahtuma: ensimmäisen viikonlopun aikana arviolta 2,5 miljoonaa itäsaksalaista kävi Länsi-Saksan puolella. Marraskuun loppuun mennessä 11 miljoonaa itäsaksalaista eli kaksi kolmesta kansalaisesta oli anonut viisumia. Tapahtumat herättivät hämmennystä eri puolilla maailmaa. Neuvostoliitto ilmaisi tukensa uudistuksille Saksassa ja maailmalla ryhdyttiin keskustelemaan Saksojen yhdistymisestä. (Tiitta ym. 1990, 22 - 23.)

10.11. Bulgarian kommunistisen puolueen johtaja ja valtionpäämies Todor Zivkov eroaa. Hänen tilalleen puolueen johtoon ja presidentiksi tulee Petar Mladenov. Kommunistinen puolue aloittaa keskustelut siirtymisestä monipuoluejärjestelmään ja maahan luvataan vapaat vaalit. (Tiitta ym. 1990, 26.)

11.11. Latvian korkein neuvosto mitätöi Latvian liittämisen Neuvostoliittoon 1940. (Tiitta ym. 1990, 24.)

12.11. Viron korkein neuvosto hyväksyi selonteon, jossa Viron liittäminen Neuvostoliiton julistettiin laittomaksi. (Tiitta ym. 1990, 24.)

13.11. Hans Modrow tulee Itä-Saksan pääministeriksi. (Tiitta ym. 1990, 22.)

18.11. Gruusian korkein neuvosto hyväksyy Gruusian perustuslakiin muutoksen, jonka nojalla Neuvostoliiton lait tulevat voimaan tasavallan alueella vain Gruusian parlamentin hyväksyessä ne. Samalla Gruusia julistaa luonnonvaransa omikseen. (Himmelstedt & Berglund 1990, 20.)

Sofiassa, Bulgariassa pidettyyn mielenosoitukseen ottaa osaa kymmeniätuhansia ihmisiä. He vaativat vapaita vaaleja ja muita kansalaisvapauksia. (Tiitta ym. 1990, 26.)

21.11. Tšekkoslovakian hallitus suostuu neuvottelemaan uudistuksista oppositioliike Kansalaisfoorumin kanssa. (Tiitta ym. 1990, 30.)

23.11. Prahassa, Tšekkosloviassa pidettyyn mielenosoitukseen osallistuu arviolta 200 000 henkeä. Kokouksen yhtenä puhujana oli vuonna 1968 uudistuspolitiikkansa takia syrjäytetty

entinen kommunistisen puolueen johtaja Alexander Dubcek. Mielenosoituksen jälkeen hallitus suostuu keskusteluihin oppositiojärjestö Kansalaisfoorumin kanssa. (Tiitta ym. 1990, 30.)

24.11. Tsekkoslovakian kommunistisen puolueen puoluejohtaja Milos Jakes ja joukko muita puolueen johtohenkilöitä eroaa. Uudeksi puoluejohtajaksi tulee Karel Urbanek. Entiset johtajat myöntävät, ettei puolue ollut kyennyt tarpeeksi nopeisiin uudistuksiin. (Tiitta ym. 1990, 30.)

26.11. Oppositio voittaa Unkarissa pidetyn presidentinvaalitapaa koskevan kansanäänestyksen. (Tiitta ym. 1990, 26.)

Hallituksen ja opposition neuvottelut alkavat Tsekkoslovakiassa. (Tiitta ym. 1990, 30.)

30.11. Tsekkoslovakian hallitus poistaa lähes kaikki länteen matkustamista koskevat rajoitukset. (Tiitta ym. 1990, 30.)

1.12. Itä-Saksan parlamentti kumoaa vuoden 1949 perustuslakiin perustuvan kommunistisen puolueen valta-aseman ja esittää anteeksipyynnön Itä-Saksan osallisuudesta vuoden 1968 Tsekkoslovakian miehitykseen. (Tiitta ym. 1990, 22.)

Länsi-Saksan liittopäivät hyväksyi suunnitelman Saksojen yhdistymisestä. (Tiitta ym. 1990, 29.)

Italiassa vieraileva presidentti Gorbatshev tapasi paavi Johannes Paavali II:n Vatikanissa. Kyseessä oli ensimmäinen virallinen kosketus Neuvostoliiton ja Vatikanin kesken ja ne päättivät solmia diplomaattisuhteet. (Tiitta ym. 1990, 29.)

2.12. Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton presidentit neuvottelivat Maltalla mm. Itä-Euroopan tilanteesta. (Tiitta ym. 1990, 29.)

Romanian presidentti Ceausescu myöntää kommunistisen puolueen ja hallituksen tehneen joitain virheitä. (Tiitta ym. 1990, 36.)

3.12. Itä-Saksan sosialistisen yhtenäisyyspuolueen (SED) puoluejohto eroaa. Puolueesta erotettiin 12 entistä johtajaa, mm. entinen puoluejohtaja Honecker ja pääministerinä ollut Willi Stoph. (Tiitta ym. 1990, 22.)

Tsekkoslovakian uusi hallitus astuu virkaansa. Pääministerinä on Ladislav Adamec. Hallitus joutuu eroamaan pian mielenosoitusten takia. (Tiitta ym. 1990, 30.)

4.12. Neuvostoliitto ja muut Varsovan liiton jäsenmaat tuomitsivat 1968 tehdyn Tsekkoslovakian miehityksen laittomana. (Tiitta ym. 1990, 30.)

7.12. Walter Gerlach valitaan Itä-Saksan ensimmäiseksi ei-kommunistiseksi valtionpäämieheksi. (Tiitta ym. 1990, 22.)

Kommunistisen puolueen johtoasema lakkautetaan Liettuassa ensimmäisenä neuvostotasavalta. (Tiitta ym. 1990, 29.)

9.12. Gregor Gysi tulee SED:n johtoon. Puolue pyytää kansalta anteeksi, että se oli johtanut maan sen "olemassaolon vaarantaneeseen kriisiin". (Tiitta ym. 1990, 22.)

10.12. Yli 50 000 mielenosoittajaa osoittaa mieltään Sofiassa, Bulgariassa, vaatien kommuniste-

ja luopumaan vallastaan sekä vapaita vaaleja. (Tiitta ym. 1990, 26.)

Tšekkoslovakian presidentti ja v. 1968-87 kommunistisen puolueen puoluejohtaja Gustav Husak eroaa tehtävistään, samalla maahan muodostetaan laajapohjainen hallitus. (Tiitta ym. 1990, 29.)

13.12. Bulgarian kommunistinen puolue päättää luopua johtavasta asemastaan ja ehdottaa parlamentille sitä koskevaa lakimuutosta. (Tiitta ym. 1990, 27.)

19.12. Romaniassa puhkeaa unkarilaisväestön asuttamassa Transilvaniassa mellakoita, mutta poliisi ja armeija tukahduttavat voimatoimin. Levottomuudet leviävät Bukarestiin ja Romania sulkee rajansa. (Tiitta ym. 1990, 36.)

19 - 20.12. Liettuan kommunistisen puolueen ylimääräinen puoluekokous julistaa puolueen itsenäiseksi NKP:stä. Puolueen puheenjohtajan Brazauskasin mukaan päätös oli tarpeen stalinistisesta menneisyydestä irtautumisen vuoksi. (East 1989, 37128.)

20.12. 50 000 ihmistä osoittaa mieltään Timisoarassa, Romaniassa. Huhutaan tuhansista kuolleista (Tiitta ym. 1990, 36.)

21.12. Ladislav Adamec valitaan Tšekkoslovakian kommunistisen puolueen johtoon. (Tiitta ym. 1990, 31.)

Romanian presidentin Nicolae Ceausescun puhetilaisuus Bukarestissa muuttuu yllättäen häntä vastustavaksi mielenosoitukseksi. (Tiitta ym. 1990, 36.)

22.12. Presidentti Ceausescu pakenee Bukarestista, jossa alkavat useita päiviä jatkuneet taistelut Ceausescua kannattavien turvallisuuspoliisin joukkojen sekä toisaalta muutoksia vaatineiden kansalaisten ja sen puolelle asettuneen armeijan kesken. Taisteluissa kuolee useita kymmeniä ihmisiä. (Tiitta ym. 1990, 36.)

23.12. Presidentti Ceausescu pidätetään. (Tiitta ym. 1990, 36.)

24.12. Neuvostoliiton kansanedustajien kongressi tuomitsi ns. Molotov-Ribbentrop-sopimuksen, jolla Itä-Euroopan maat alistettiin Neuvostoliiton valtapiiriin. Samalla kongressi tuomitsi neuvostojoukkojen lähettämisen Afganistaniin vuonna 1979. (Tiitta ym. 1990, 37.)

25.12. Presidentti Ceausescu tuomitaan kuolemaan puolisoineen ja heidät teloitetaan samana päivänä. Romanian johtoon tulee kansallisen pelastuksen komitea, jota johtaa Ceausescun aikaisempi avustaja Ion Iliescu. (Tiitta ym. 1990, 36.)

28.12. Alexander Dubcek valitaan lähes yksimielisesti Tšekkoslovakian parlamentin puhemieheksi. (Tiitta ym. 1990, 31.)

29.12. Tunnettu toisinajattelija Vaclav Havel valittiin Tšekkoslovakian presidentiksi. (Tiitta ym. 1990, 31.)

Romanian uusi johto ilmoittaa maan olevan monipuoluemaa, jossa sallitaan vapaa talousjärjestelmä. Poliittiset vangit armahdettiin, poliittiset puolueet sallittiin ja maassa luvattiin pitää vapaat vaalit. (Tiitta ym. 1990, 37.)

30.12. Puolan parlamentin ylähuone muuttaa perustuslakia ja kumoaa kommunistisen puolueen

johtoaseman. Samalla Puolan nimi muuttuu Puolan kansantasavallasta Puolan tasavallaksi. Samalla hyväksyttiin myös markkinatalouteen tähtäävä uudistusohjelma. (Tiitta ym. 1990, 37.)

1990

1.1. Presidentti Koivisto piti uudenvuodenpuheen, jossa hän uskoi Suomen siirtyneen kohti vaikeampia, mutta kiinnostavampia aikoja. Koiviston mukaan puolustuspolitiikasta ei vallitse erimielisyyttä. Koivisto muistutti perinteisestä suomalaisen ulkopolitiikan maltillisesta linjasta, vaikka suurvaltojen välinen vastakkainasettelu onkin vähentynyt. (Kairisalo 1990, 93.)

2.1. Pääministeri Harri Holkerin mukaan Suomen puolueettomuus on hyödyllistä sekä Suomelle että muulle maailmalle. Muut maat eivät kuitenkaan voi omaksua suomalaista puolueettomuutta, koska sen juuret ovat Suomen ainutlaatuisessa kulttuurissa ja historiassa, Holkeri totesi. (Kairisalo 1990, 93.)

3.1. Bulgarian hallitus ja oppositioliike Demokraattisten voimien liitto aloittavat keskustelut muutosvaatimuksista Bulgariassa. (Tiitta ym. 1990, 27.)

9.1. Ulkoministeri Pertti Paasio esitti ensimmäisen hallituksen ihmisoikeuspolitiikkaa koskevan selonteon eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle. Paasion mukaan "hiljainen diplomatia antaa parhaat tulokset". (Kairisalo 1990, 94.)

11.1. Mihail Gorbatshov tekee vierailun Liettuaan. Matkan aiheena oli Liettuan kommunistisen puolueen päätös erota Neuvostoliiton kommunistisesta puolueesta. Sen sijaan Gorbatshov tuomitsi Liettuan eroaikkeet Neuvostoliitosta. (East 1990, 37168.)

Latvian korkein neuvosto lakkauttaa kommunistisen puolueen johtoaseman tasavallassa. (Tiitta 1990, 40.)

13. - 15.1. Armenian vastaisissa mellakoissa kuolee yli 60 henkeä Azerbaidzhanin pääkaupungissa Bakussa. (East 1990, 37169.)

14.1. Pääministeri Holkerin mukaan Suomen täytyy varautua Itä-Euroopan maiden huomattavaan taloudelliseen tukemiseen. Suomi aikoo liittyä tätä tarkoitusta varten perustetun Euroopan jälleenrakennus- ja kehityspankin jäseneksi. (Kairisalo 1990, 94.)

15.1. Algirdas Brazauskas valitaan Liettuan korkeimman neuvoston puhemieheksi ("presidentiksi"). (East 1990, 37168; Tiitta 1990, 40.)

Bulgarian parlamentti lakkauttaa kommunistisen puolueen johtoaseman. (Tiitta ym. 1990, 27.)

15. - 20.1. Eestin kommunistisen puolueen puheenjohtaja Vaino Väljas vierailee Suomessa. (Kairisalo 1990, 109.)

18.1. Bulgarian entinen presidentti Todor Zivkov erotetaan kommunistisesta puolueesta ja vangitaan. Häntä syytetään kansanvihan yllytyksestä, valtion varojen kavaltamisesta ja virka-aseman väärinkäytöstä. (Tiitta ym. 1990, 27.)

22.1. Jugoslavian kommunistipuolue päättää luopua valta-asemastaan Belgradissa pitämässään

puoluekokouksessa. (Tiitta ym. 1990, 40 - 41.)

27.1. Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan teettämän mielipidemittauksen mukaan suomalaiset olivat kyllästyneet ulkopolitiikan matalaan profiiliin. Tyytymättömyys näytti liittyvän erityisesti ulkoministeri Pertti Paasion toimintaan. Enemmistö piti Suomen ja Neuvostoliiton välistä YYA-sopimusta myönteisenä. Suomalaiset kokivat tutkimuksen mukaan sodan uhan lisääntyneen, mutta luottivat entistä enemmän Suomen mahdollisuuksiin tavanomaisin asein käytävässä sodassa. (Kairisalo 1990, 95 - 96.)

27.1. Apulaiskaupunginjohtaja Erkki Tuomioja esitelmöi Suomi-Neuvostoliitto Seuran tilaisuudessa Helsingissä. Hän mukaansa YYA-sopimus tulee ennen pitkää tarpeettomaksi ja se on myönteisenä Suomen EY-jäsenyydelle. (Kairisalo 1990, 96.)

2.2. Viron apulaisulkoministeri Toivo Kuldsepp vieraillee Suomessa. (Kairisalo 1990, 109.)

Virossa pidetään mielenosoitus, jossa muistetaan Tarton rauhansopimuksen solmimista vuonna 1920. Mielenosoitukseen osallistui yli 3000 eri neuvostojen jäsentä ja siinä hyväksyttiin vaatimus, jonka mukaan Neuvostoliiton korkeimman neuvoston olisi aloitettava neuvottelut "Eestin valtiollisen itsenäisyyden palauttamisesta". Tämän jälkeen Viron venäläiset perustivat "neuvostovallan puolustuskomitean", joka kannatti Neuvostoliiton federaation uudistamista tai Eestin venäläisten oman valtiollisen alueen perustamista. (East 1990, 37258.)

3.2. Bulgariaan tulee Andrei Lukanovin johtama hallitus. (Tiitta ym. 1990, 27.)

4.2. Noin 150 000 henkeä osoittaa mieltään Moskovassa ja vaatii kommunistisen puolueen valtamonopolin lopettamista sekä radikaaleja uudistuksia. (East 1990, 37235.)

5.2. Neuvostoliiton Helsingin-suurlähetystö julkisti lausunnon, jossa kommentoitiin YYA-sopimuksesta käytyä keskustelua. Lausunnossa lainattiin presidentti Gorbatshovin puhetta edelliseltä syyskuulta, jossa YYA-sopimusta sanottiin maittemme välisissä suhteissa vallankumoukselliseksi ja aikamme realiteettien mukaiseksi. (Kairisalo 1990, 96.)

Itä-Saksan sosialistinen yhtenäisyyspuolue (SED) muuttaa nimensä demokraattiseksi sosialisti-puolueeksi (PDS). Maahan nimitetään Hans Modrowin johtama monipuoluehallitus, jossa kommunistit ovat vähemmistönä. (Tiitta ym. 1990, 22.)

7.2. NKP:n keskuskomitea luopuu puolueen lainsäädännöllisestä valtamonopolista sekä hyväksyy suurilta osin Mihail Gorbatshovin esittämän uudistusohjelman. (Tiitta 1990, 46.)

Liettuan korkein neuvosto julistaa vuonna 1940 pidetyn Liettuan parlamentin äänestyksen Neuvostoliittoon liittymisestä laittomaksi. Samalla parlamentti vaatii Liettuan itsenäistymistä koskevien neuvottelujen aloittamista Neuvostoliiton keskusjohdon kanssa. (East 1990, 37258.)

13.2. Itä- ja Länsi-Saksa sekä Yhdysvallat, Iso-Britannia, Ranska ja Neuvostoliitto sopivat aloittavansa neuvottelut Saksojen yhdistymiseen liittyvistä turvallisuuskysymyksistä. (Tiitta ym. 1990, 48.)

15.2. Latvian parlamentti julistaa vuonna 1940 tehdyn päätöksen liittymisestä Neuvostoliittoon laittomaksi. Samalla se vaatii itsenäisyysneuvottelujen aloittamista keskusjohdon kanssa. (Tiitta 1990, 49.)

17.2. Tšekkoslovakian entinen valtionpäämies ja kommunistisen puolueen puheenjohtaja Gustav Husak sekä 20 muuta korkea-arvoista puoluejohtajaa erotetaan kommunistisesta puolueesta. (Tiitta ym. 1990, 31.)

22.2. Eestin korkein neuvosto hyväksyy 2. helmikuuta esitetyn vetoomuksen itsenäisyysneuvottelujen aloittamiseksi Neuvostoliiton kanssa. Eestin neuvotteluvaltuuskunnan johtoon valitaan Arnold Rüütel. (East 1990, 37258.)

22. - 26.2. Latvian pääministeri Vilnis-Edvins Bresisi ja ulkoministeri Eigens Pocs vierailevat Suomessa. (Kairisalo 1990, 110.)

23.2. Turun Sanomat julkaisi presidentti Gorbatshovin neuvonantajan Vadim Zagladinin haastattelun. Zagladin totesi, että YYA-sopimusta voidaan muuttaa, mikäli Suomen ja Neuvostoliiton välisen yhteistyön kehittäminen vaatii sen muuttamista. Myös Saksaa koskevaa lausumaa voidaan harkita uudelleen. (Kairisalo 1990, 97 - 98.)

Eestin korkein neuvosto kumoaa tasavallan kommunistisen puolueen johtoaseman. (East 1990, 37258.)

24.2. Virossa järjestetään Viron kongressin vaalit. Vaaleihin saavat osallistua Viron kansalaisiksi rekisteröityneet henkilöt. Yhtä aikaa vaalien kanssa vietetään vuoden 1919 itsenäisyyspäivää. (Tiitta 1990, 52.)

Liettuassa pidetään ensimmäiset vapaat parlamenttivaalit toisen maailmansodan jälkeen. Äänestysaktiivisuus on n. 80 % ja itsenäisyyttä kannattavat ehdokkaat sekä puolueet menestyvät hyvin vaaleissa. Kansanrintama Sajudis sai äänistä noin 70 %. (Tiitta 1990, 54.)

25.2. Yli 50 000 henkeä osoittaa mieltään Sofiassa vaatien uudistusten nopeuttamista. (Tiitta ym.s 1990, 27.)

26.2. Neuvostoliitto antaa lupauksen siitä, että se poistaa kaikki joukkonsa Tšekkoslovakiasta. (Tiitta ym. 1990, 31.)

28.2. Neuvostoliiton parlamentti hyväksyy lain, jonka nojalla yksityinen maankäyttö tulee sallituksi. (Tiitta 1990, 46.)

4.3. Ukrainassa, Valko-Venäjällä sekä Venäjällä pidetyissä parlamenttivaaleissa uudistuksia vaativat ehdokkaat menestyvät hyvin. (Tiitta ym. 1990, 53.)

8.3 Sanomalehdissä oli tieto, jonka mukaan Viron johtajat informoivat presidentti Koivistoa Viron korkeimman neuvoston päätöksestä, jossa Neuvostoliittoa vaadittiin aloittamaan neuvottelut Viron itsenäisyyden palauttamisesta. (Kairisalo 1990, 98.)

11.3. Liettuan parlamentti julistaa tasavallan itsenäiseksi sekä valitsee Liettuan ensimmäiseksi presidentiksi kansanrintama Sajudiksen johtajan Vitautas Landsbergisin. Samalla Liettua ottaa väliaikaisesti käyttöön vuoden 1938 perustuslakinsa. (East 1990, 37300.)

11.3. Turun Sanomat julkaisi eduskunnan puhemiehen Kalevi Sorsan haastattelun. Sorsan mielestä YYA-sopimusta täytyy muuttaa vastaamaan nykyaikaa, jotta se ilmaisee nykyaikaa koskevat välttämättömät asiat. Sorsa ei kuitenkaan pidä asiaa hyvin kiireellisenä. (Kairisalo 1990, 99.)

12.3. Pääministeri Harri Holkerin ja alivaltiosihteeri Aarno Karhilon mukaan Suomi voi tunnustaa Liettuan ainoastaan, mikäli Liettua ja Neuvostoliitto pääsevät sopuun siitä kuinka Liettuan itsenäistymisprosessi tulisi toteuttaa. (Kairisalo 1990, 99.)

13.3. Neuvostoliiton kansanedustajien kongressi hyväksyi presidentin asemaa koskevan lain. Lain mukaan presidentti mm. toimii valtionpäämiehenä, on asevoimien ylipäällikkönä ja voi hajottaa parlamentin. (East 1990, 37298.)

14.3. Liettuan korkein neuvosto hyväksyi lain, jonka mukaan liettualaisten ei ole pakko palvella Neuvostoliiton asevoimissa ja että asepalveluksen välttely neuvostoarmeijasta ei ole laitonta. (East 1990, 37360.)

Hallitus lievensi hieman ehdottoman kielteistä kantaansa Suomen EY-jäsenyyteen. Hallituksen mukaan jäsenyydestä voidaan käydä keskustelua vaikka hallitus ilmoittikin luottavansa EFTA:n jäsenyyteen neuvoteltaessa Euroopan talousalueen (ETA) toteuttamisesta. Ulkoministeri Paasio perusteli kannan lieventämistä sillä, että EU:n kehitystä muuttuvassa Euroopassa ei voi laiminlyödä lukemalla vanhoja julistuksia. (Kairisalo 1990, 99.)

15.3. Neuvostoliiton kansanedustajain kongressi valitsi Mihail Gorbatshovin edelleen Neuvostoliiton presidentiksi. Kongressi julisti Liettuan itsenäisyyspäätöksen laittomaksi. (East 1990, 37300.)

16.3. Neuvostoliiton presidentti Gorbatshov antaa Liettualle kolme päivää aikaa perua itsenäistymispäätöksensä. (Himmelstedt & Berglund 1990, 58.)

17.3. Tiedot neuvostojoukkojen liikkumisesta aiheuttavat huolestumista Liettuassa. (Himmelstedt & Berglund 1990, 58.)

18.3. Oikeistoallianssi saa ennakoitua suuremman vaalivoiton Itä-Saksan ensimmäisissä vapaissa parlamenttivaaleissa. 93% äänioikeutetuista käy äänestämässä ja "Allianz für Deutschland"-ryhmä saa 48 % äänistä ja 193 paikkaa 400 kansankamarin paikasta. (Tiitta ym. 1990, 23.)

19.3. Neuvostoliitto julistaa Liettuan suoraan keskushallinnon alaisuuteen. Päätöksen nojalla kaikki Liettuan viranomaiset ovat velvollisia noudattamaan keskushallinnon antamia määräyksiä. (Himmelstedt & Berglund 1990, 60.)

20.3. Neuvostoliiton presidentti Gorbatshov varoittaa eestiläisiä Liettuan tien seuraamisen vaarallisuudesta. (Himmelstedt & Berglund 1990, 60.)

21.3. Puna-armeijan Baltian sotilaspiirin komentaja määräsi puna-armeijasta karanneet liettualaiset asevelvolliset palaamaan yksiköihinsä neljän päivän kuluessa. Muussa tapauksessa heidät noudettaisiin voimatoimin. (East 1990, 37360.)

24.3. Neuvostoliiton panssarijoukot liikkuvat Liettuan pääkaupungin Vilnan kaduilla. Presidentti Landbergis sanoo sitä hermosodaksi, jonka tarkoituksena on saada Liettua peruuttamaan itsenäisyysjulistuksensa. (Himmelstedt & Berglund 1990, 60.)

24.3. Suomen hallitus toivoi, että liettualaisten taistelu itsenäistymisen puolesta johtaisi neuvottelujen aloittamiseen neuvostohallituksen ja Liettuan kesken. Hallitus toivoi, että osapuolet välttäisivät tilannetta kärjistäviä toimenpiteitä. (Kairisalo 1990, 100.)

25.3. Ulkoministeri Paasion mukaan Suomen ja muiden Pohjoismaiden erilainen suhtautuminen Liettuan kysymykseen johtuu historiasta ja maantieteestä sekä Suomen erityisasiantuntemuksesta. (Kairisalo 1990, 100.)

Unkarissa pidetään vapaat parlamenttivaalit ensimmäisen kerran toisen maailmansodan jälkeen. Vaalien toinen kierros pidettiin 8.4. Vaalien voittajaksi tuli keskustaoikeistolainen MDF. (Tiitta ym. 1990, 66.)

26. - 27.3. Neuvostojoukot miehittivät Liettuan kommunistisen puolueen päämajan Vilnassa. (East 1990, 37360.)

27.3. Neuvostojoukot vangitsivat 23 liettualaista asevelvollista, jotka olivat paenneet sairaaloihin Vilnassa ja Kaunasissa. (East 1990, 37360.)

28.3. Elinkeinoelämän valtuuskunnan toimitusjohtaja Kauko Sipponen toivoi, että Baltian alueesta kehittyisi vahva talousalue, jotta se voisi täydentää Euroopan integraatiota. (Kairisalo 1990, 100.)

30.3. Eestin korkein neuvosto antaa asetuksen Eestin neuvostotasavallan valtiollisesta asemasta: sen mukaan se ei tunnusta lailliseksi Neuvostoliiton miehitysvaltaa Viron alueella ja että Viron itsenäinen tasavalta palautetaan Neuvostoliiton kanssa käytävien neuvottelujen jälkeen. (Tiitta ym. 1990, 59.)

2.4. Neuvostoliitossa tulee voimaan laki, jonka mukaan kaikki sellaiset poliittiset puolueet, ryhmät, sosiaaliset organisaatiot tai joukkojärjestöt ovat kiellettyjä, jotka ovat mukana etnisissä tai rodullisissa kiistoissa ja käyttävät etniseen, rodulliseen tai uskonnolliseen syyhyn pohjautuvaa väkivaltaa taikka kiihottavat Neuvostoliiton tai sen sen neuvostotasavaltojen, autonomisten alueiden, autonomisten oblastien tai okrugien alueellisen yhtenäisyyden hajottamiseen. (East 1990, 37362.)

3.4. Viisi Karjalan Liiton jäsenyhdistystä vaati, että Karjalan Liiton olisi aloitettava neuvottelut Karjalan palauttamisesta. Esitystä käsiteltiin liiton kokouksissa 21.4. Liiton puheenjohtaja Riitta Uosukainen antaa lausunnon, jonka mukaan ulkopoliittikka ei kuulu liiton toiminta-alueen piiriin. (Kairisalo 1990, 101.)

Neuvostoliiton korkein neuvosto hyväksyi lain, jonka puitteissa tasavallat voivat erota Neuvostoliitosta. Laki edellyttää mm. kansanäänestystä ja siirtymäaikaa. (Tiitta ym. 1990, 62.)

Kansanrintaman johtoon kuuluva Edgar Savisaar nimitettiin Viron pääministeriksi. (Tiitta ym. 1990, 62.)

Viro tunnusti Liettuan itsenäisyyden. (Tiitta ym. 1990, 62.)

6. - 7.4. Latvian kommunistinen puolue hajoaa kahtia ylimääräisessä puoluekokouksessaan. Toinen ryhmittymistä kannatti itsenäistä puoluetta, toinen kannatti puolueen säilyttämistä osana NKP:tä. (East 1990, 37385.)

8.4. Presidentti Koiviston mukaan Berliinin muurin murtuminen ei ole poistanut konfliktin lähteitä Euroopasta. Suunniteltujen aserajoitusten toteuduttua Euroopassa on yhä enemmän aseita kuin millään muulla alueella, Koivisto totesi Kainuun Sanomissa. Koiviston mukaan näissä oloissa on tarpeellista säilyttää hyvät naapurisuhteet ja olla huolellinen mielipiteenilmauksissa.

Suomella on hänen mukaansa tärkeä rooli Baltian olosuhteiden parantamisessa ja muiden ympäristökysymysten ratkaisussa. Koiviston mukaan Suomi ei hae EY-jäsenyyttä, mutta neuvottelee muiden EFTA-maiden kanssa Euroopan talousalueen perustamisesta. (Kairisalo 1990, 101.)

10.4. Presidentti Koivisto piti lehdistötilaisuuden, jossa hän halusi hillitä keskustelua Karjalan palauttamisesta: hänen mukaansa Suomella on kolme sopimusta, joilla sen rajat on määritelty. Lisäksi Koivisto varoitti liiallisesta innokkuudesta Baltian maiden kysymyksiä kommentoitaessa. (Kairisalo 1990, 101.)

12.4. Baltian tasavaltojen pääministerit tapaavat Vilnassa, jossa he allekirjoittavat 10-vuotisen talousyhteistyösopimuksen, jonka tarkoituksena on luoda yhteiset Baltian markkinat. (East 1990, 37462.)

Itä-Saksaan nimitetään Lothar de Maizieren johtama laajapohjainen hallitus, jonka tehtäväksi tulee lopettaa Saksan demokraattisen tasavallan olemassaolo ja aloittaa Saksojen yhteenliittymisen valmistelut. (Tiitta ym. 1990, 23.)

13.4. Neuvostoliiton presidentti Gorbatshev ja pääministeri Ryzhkov esittävät Liettualle uhkavaatimuksen, jonka mukaan sen on peruttava itsenäisyysjulistuksensa 48 tunnin kuluessa tai se joutuu talouspakotteiden kohteeksi. (East 1990, 37361.)

Neuvostoliitto myöntää virallisesti, että Neuvostoliiton entinen turvallisuusministeriö NKVD murhasi vuonna 1940 15 000 puolalasta upseeria ja sotilasta Katynissa, lähellä Smolenskin kaupungia. Aiemmin Neuvostoliitto syytti teosta natsseja. (Tiitta ym. 1990, 66.)

Viro, Latvia ja Liettua sopivat yhteismarkkinoista ns. Baltian sopimuksella. (Tiitta ym. 1990, 66.)

14.4. Osa Latvian kommunistisen puolueen jäsenistä muodostaa oman puolueen. Ryhmä sanoo tarkoitukseen Latvian irrottamisen Neuvostoliiton alaisuudesta. (Himmelstedt & Berglund 1990, 68.)

18.4. Liettuan korkein neuvosto uudistaa itsenäisyysjulistuksensa, mutta pidättäytyy uusien lakien säätämisestä 1.5. saakka antaakseen aikaa lisäneuvotteluille Neuvostoliiton kanssa. (East 1990, 37361.)

Neuvostoliitto aloittaa Liettuan taloussaarron. Neuvostoliitto lopettaa raakaöljytoimitukset Liettuaan ja rajoittaa maakaasutoimituksiaan sinne 85 prosenttia. (East 1990, 37361.)

18. - 23.4. Liettuan pääministeri Kazimiera Prunskiene vierailee Pohjoismaissa, mutta ei saa tunnustusta Liettuan itsenäisyydelle. Hän ei saa myöskään lupauksia raaka-ainetoimituksista Neuvostoliiton taloussaarron helpottamiseksi. (East 1990, 37462.)

19.4. Neuvostoliitto lopettaa öljy- ja kaasutoimitukset Liettuaan. (Tiitta ym. 1990, 55.)

20.4. Liettuan entinen presidentti Algirdas Brazauskas arvostelee uuden hallituksen politiikkaa ja kehottaa parlamenttia kompromissiin Moskovan kanssa. (Himmelstedt & Berglund 1990, 68.)

21.4. 12 EY-maan ulkoministerit vetoavat Neuvostoliittoon, jotta se toimittaisi maakaasua Liettualle normaaliin tapaan. Samalla ne toivovat, että Liettuan hallitus aloittaisi neuvottelut

Moskovan kanssa. (Himmelstedt & Berglund 1990, 68.)

23.4. Liettuan viranomaiset kertovat, että saarto on lähes täysimittaisesti voimassa: lähes kaikki polttoaineiden, elintarvikkeiden, raaka-aineiden ja teollisuustavaroiden toimitukset on lopetettu. (East 1990, 37361.)

25.4. Liettua perustaa "taloudellisen hätätilakomitean", jonka tehtäväksi tulee suunnitella ja järjestää ruuan, polttoaineiden ja muiden välttämättömien tarvikkeiden käytön järjestäminen saarron aikana. (East 1990, 37361.)

26.4. Ranska ja Länsi-Saksa vetoavat Liettuaan ja pyytävät sitä aloittamaan neuvottelut Moskovan kanssa. (Himmelstedt & Berglund 1990, 69.)

29.4. Neuvostoliiton johto ilmoitti, ettei se enää vaadi Liettuaa perumaan itsenäisyysjulistustaan, vaan ainoastaan lykkäämään sitä tukevia lakeja toistaiseksi. (Tiitta ym. 1990, 68.)

30.4. - 1.5. Latvian kongressi (jonka kansallismielinen itsenäisyysliike organisoii) kokoontui. Kongressin edustajat valittiin vaaleilla, joihin saivat osallistua ennen toista maailmansotaa olleet Latvian tasavallan kansalaiset ja heidän jälkeläisensä. Kongressi julistautui "ensimmäiseksi lailliseksi Latvian kansalaisten edustukseksi vuoden 1940 jälkeen". Se hyväksyi päätöslauselman, jossa Latvia julistettiin miehitettyksi maaksi ja julisti sen itsenäiseksi vaatien neuvostojoukkojen poistumista. (East 1990, 37461.)

1.5. Punaisella torilla Moskovassa pidetty vapunpäivän marssi poikkeaa edellisvuotisesta: virallisen paraatin jälkeen noin 40 000 oppositiopuolueiden ja erilaisten muiden kansalaisryhmien kannattajaa pitää oman marssinsa, jossa arvostellaan avoimesti kommunistihallintoa ja presidentti Gorbatshovia. (East 1990, 37459.)

3.5. Naton edustajat väittävät, että 25.2. noin 6000 raskaasti aseistettua sotilasta olisi mobilisoitu Moskovan ympäristöön. Tämä olisi ollut Nato-lähteiden mukaan ylimpien upseerien varoitukseksi Gorbatshoville liian pitkälle menevistä uudistuksista. (East 1990, 37459.)

Anatolijs Gorbunovs valitaan Latvian korkeimman neuvoston puheenjohtajaksi. (East 1990, 37461.)

4.5. Latvian korkein neuvosto julistaa Latvian itsenäiseksi ja palauttaa voimaan Latvian vanhan perustuslain vuodelta 1918. (East 1990, 37460.)

8.5. Viro seuraa muiden Baltian neuvostotasavaltojen esimerkkiä ja muuttaa nimensä Viron sosialistisesta neuvostotasavallasta Viron tasavallaksi. (Tiitta ym. 1990, 70.)

Viron, Leningradin ja Karjalan inkeriläisseurojen puheenjohtajat saapuvat Helsinkiin Suomi-Seuran kutsusta keskustelemaan inkeriläisten maahanmuutosta ja matkoista Suomeen. (Kairisalo 1990, 103.)

11.5. Viron korkein neuvosto hyväksyi lain vaihtoehtoisesta asepalveluksesta, jonka mukaan asepalvelus neuvostoarmeijassa voidaan korvata yhteiskuntapalvelulla. (East 1990, 37461.)

12.5. Baltian maiden johtajat tapasivat Tallinnassa ja allekirjoittivat julistuksen Baltian neuvoston uudelleenperustamisesta. Neuvosto toimi vv. 1934-40 Baltian tasavaltojen yhteistyöelimenä. (East 1990, 37462.)

14.5. Presidentti Gorbatshov antoi asetuksen, jolla julistettiin laittomiksi Viron ja Latvian korkeimpien neuvostojen päätökset itsenäisyydestä. (East 1990, 37461.)

14. - 15.5. Riiassa pidetään Latvian itsenäisyyttä vastustavien mielenosoituksia, joihin osallistuu noin 14 000 henkeä. (East 1990, 37461.)

15.5. Noin 2000 venäläistä osoittaa mieltään Tallinnassa Viron itsenäisyyttä vastaan Viron korkeimman neuvoston rakennuksen ympäristössä. Mielenosoittajat kävivät poistamassa Viron vanhan lipun rakennuksen lipputangosta. Viron pääministeri Savisaar puhuu radiossa esittäen vetoamuksen itsenäisyyksimielisille, jonka jälkeen noin 15 000 itsenäisyyden kannattajaa saapuu paikalle. (East 1990, 37461.)

16.5. Viron korkein neuvosto julisti, että Viro siirtyy väliaikaishallintoon ennen itsenäisyyden palauttamista. (East 1990, 37461.)

17.5. Liettuan pääministeri Kazimiera Prunskiene jättää kompromissiehdotuksensa tasavallan itsenäistymisestä presidentti Gorbatshoville Moskovassa. (Himmelstedt & Berglund 1990, 72.)

23.5. Uudistusmielinen Anatoli Sobtshak valitaan Leningradin kaupunginneuvoston puheenjohtajaksi. (East 1990, 37460.)

25.5. Suomi ja Viro pääsevät sopimukseen kulttuuria, tiedettä ja opetusta koskevasta yhteistyöstä. (Kairisalo 1990, 105.)

29.5. Viron pääministeri Edgar Savisaar sekä ulkoministeri Lennart Meri vierailevat Suomessa. (Kairisalo 1990, 110.)

Boris Jeltsin valitaan Venäjän korkeimman neuvoston puhemieheksi. (East 1990, 37459.)

31.5 - 3.6. Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain presidentit Gorbatshov ja Bush pitävät huippukokouksen Washingtonissa. Kokouksessa allekirjoitettiin sopimus kemiallisten aseiden tuotannon kieltämisestä, allekirjoitettiin sopimuksia maiden välisten kaupallisten suhteiden normalisoinnista ja ydinaseiden rajoituksista. Presidentti Bush sanoi, että Yhdysvallat tunnustaa Liettuan ja muiden Baltian maiden itsemääräämisoikeuden ja vaati Gorbatshovia aloittamaan "hyväntahtoiset neuvottelut" Liettuan hallituksen kanssa. (East 1990, 37519.)

31.5. Boris Jeltsin ilmoittaa, että hän aikoo palauttaa Venäjän itsenäisyyden ja irrottaa sen Neuvostoliitosta. (Himmelstedt & Berglund 1990, 75.)

2.6. Taloustutkimuksen tekemän mielipidemittauksen mukaan kansalaisten tyytymättömyys ulkopoliittikan hoitoa kohtaan kasvaa. 67 % suomalaisista ilmoittaa olevansa tyytyväisiä ulkopoliittikan hoitoon. Puoli vuotta aiemmin tyytyväisten osuus oli 75 % ja vuotta aikaisemmin 85 % vastanneista. Erityisesti nuorten tyytymättömyys oli kasvanut. Ympäristön tila ja Neuvostoliiton hajoaminen olivat suomalaisten uhkakuvina. Tutkimuksessa haastateltiin tuhatta 15 - 69-vuotiasta suomalaista. (Kairisalo 1990, 106.)

4.6. Kiinan kansanarmeijan joukot ampuvat mahdollisesti satoja mieltään osoittaneita opiskelijoita Pekingin Taivaallisen Rauhan aukiolla. Opiskelijat olivat vaatineet demokraattisten uudistuksien aloittamista Kiinassa. (Himmelstedt & Berglund 1990, 78.)

7.6. Varsovan liiton jäsenvaltiot ilmoittavat aikomuksistaan lopettaa sotilaallinen yhteistyö ja

rakentaa tilalle uudentyyppinen poliittinen allianssi. (Tiitta ym. 1990, 77 - 78.)

8. - 9.6. Kansalaisfoorumi voittaa selvästi Tsekkoslovakiassa pidetyt vapaat parlamenttivaalit. Foorumi sai äänistä 46 %, kommunistit 14 % ja kristillisdemokraattien ja kansanpuolueen vaaliliitto 11%. (Tiitta ym. 1990, 31.)

12.6. Venäjän federaation korkein neuvosto julistaa Venäjän suvereeniksi valtioksi. Julistuksen mukaan Venäjän federaation lait ovat voimassa sen alueella ennen Neuvostoliiton lakeja. Lisäksi Venäjällä on oikeus lykätä sellaisten Neuvostoliiton lakien voimaantuloa, jotka ovat ristiriidassa federaation suvereenien oikeuksien kanssa. (East 1990, 37539.)

Neuvostoliiton korkein neuvosto hyväksyy uuden joukkotiedotuslain. Sen mukaan Neuvostoliiton kansalaisille "taataan oikeus ilmaista mielipiteensä ja uskomuksensa ja etsiä, valita, vastaanottaa ja levittää tietoa ja ideoita missä tahansa muodossa". Lisäksi laki kielsi "joukkoinformaation sensuroinnin" muutamia poikkeuksia lukuunottamatta. (East 1990, 37541.)

13.6. Liettuan tasavallan hallituksen tasavallan itsenäisyysjulistus tulisi jäädyttää, jotta neuvotellut Neuvostoliiton hallituksen kanssa voisivat alkaa, ilmoittaa presidentti Gorbatshev Baltian tasavaltojen johtajat tavattuaan. (Tiitta ym. 1990, 79.)

17.6. Bulgarian ensimmäiset parlamenttivapaat 40 vuoteen vaalit voittaa hallitseva sosialistinen puolue, joka saa 211 paikkaa 400-paikkaiseen parlamenttiin. Suurin oppositioyhtymä, Demokraattisten voimien liitto, saa 144. Parlamentin tärkeimmäksi tehtäväksi tulee uuden perustuslain säätäminen. (Tiitta ym. 1990, 81.)

20.6. Uzbekistanin korkein neuvosto hyväksyi julistuksen, jonka mukaan Uzbekistan on suvereeni valtio "uudistuneessa Neuvostoliitossa". (East 1990, 37539.)

22.6. Checkpoint Charlie, kylmän sodan symboliksi muodostunut tarkastuspiste Berliinissä, puretaan. Länsi-Saksan hallitus myöntää Neuvostoliitolle 5 miljoonan D-markan luoton Neuvostoliitolle. (Himmelstedt & Berglund 1990, 83.)

23.6. Moldavian korkein neuvosto hyväksyi suvereenisuusjulistuksen istunnossa, josta venäläisten ja muiden vähemmistöjen edustajat poistuvat pois vastalauseeksi julistukselle. (East 1990, 37539.)

27.6. Eestin korkein neuvosto hyväksyy uuden maahanmuuttolain. Laki rajoittaa muuttamista Eestiin muista Neuvostoliiton osista ja ulkomailta. Venäläiset kansanedustajat vastustivat uutta lakia ja boikotoivat korkeimman neuvoston istuntoa, jossa laki hyväksyttiin. (East 1990, 37540.)

28.6 - 1.7. Kotkan kaupunki ja Ruotsin tulevaisuuden tutkimuksen seura järjestivät Uusi Hansa-seminaarin. Seminaari käsitteli Baltian alueen historiaa, kulttuuria, luonnonsuojelua sekä tulevaisuutta. Seminaarin osanottajia olivat mm. Eestin pääministeri Edgar Savisaar, ulkoministeri Lennart Meri ja Liettuan pääministeri Kazimiera Prunskiene. (Kairisalo 1990, 109.)

29.6. Liettuan korkein neuvosto jäädytti itsenäisyysjulistuksensa 100 päiväksi aloittaakseen Neuvostoliiton viranomaisten kanssa Liettuan asemasta. (East 1990, 37540.)

30.6. Neuvostoliitto lakkauttaa öljynvientikiellon Liettuaan. 2.7 pääministeri Ryzhkov vahvistaa, että taloussaarto Liettuaa vastaan on lopetettu. (East 1990, 37540.)

1.7. Baltian maiden johtajat vetoavat Pohjoismaiden Neuvostoon ja pyytävät sitä välittämään Moskovan ja Baltian maiden kiistakysymyksissä. Pääministeri Holkeri ja pääministeri Prunskiene keskustelevat asiasta Kotkan Hansa-päivillä. (Kairisalo 1991a, 75.)

Itä- ja Länsi-Saksan välinen talous- ja rahaunioni astuu voimaan. (Tiitta ym. 1990, 84.)

2. - 13.7. Neuvostoliiton kommunistinen puolue pitää 28. puoluekokouksensa Moskovassa. Presidentti Gorbatshev vaati edelleen uudistuspolitiikan jatkamista. Kokous päätti, että kommunistiselle puolueelle valitaan edelleen jatkossakin pääsihteeri ja valitsi Mihail Gorbatshevin jatkamaan pääsihteerinä. Lisäksi kokous valitsi puolueen uuden keskuskomitean, politbyroon ja sihteeristön. Boris Jeltsin ilmoitti erostaan NKP:stä 12.7. (East 1990, 37616.)

15.7. Presidentti Gorbatshev antaa asetuksen, joka sallii puolueiden ja järjestöjen avata omia radio- ja tv-asemia, mikäli ne pystyvät siihen teknisesti ja taloudellisesti. (Himmelstedt & Berglund 1990, 92.)

Yli 400 000 ihmistä vaati Moskovassa järjestetyssä mielenosoituksessa hallituksen eroa, kommunismista luopumista ja aitoa demokratiaa. (Tiitta ym. 1990, 87.)

15. - 16.7. Presidentti Gorbatshev ja Saksan liittokansleri Kohl pääsevät sopuun Itä-Saksan liittymisestä Naton jäseneksi kun se tulee yhdistyvän Saksan osaksi. (East 1990, 37659.)

16.7. Ukraina antoi suvereenisuusjulistuksen. (East 1990, 37617.)

27.7. Valko-Venäjä antoi suvereenisuusjulistuksen. (East 1990, 37617.)

1.8. Uuden Suomen julkaisemassa haastattelussa Latvian apulaisulkoministeri Nikolai Neiland ilmaisee halunsa lujittaa Pohjoismaiden ja Latvian sekä muiden Baltian maiden yhteistyötä. Hänen mukaansa Latvia on valmis kaikenlaiseen yhteistyöhön. (Kairisalo 1991a, 78.)

Presidentti Gorbatshev ja opposition kärkihahmo Boris Jeltsin pääsevät sopuun asiantuntijaryhmän perustamisesta, jonka tehtäväksi tulee tehdä esitys suunnitelmasta markkinatalouteen siirtymiseksi. (East 1990, 37663.)

2.8. Irakin armeija hyökkäsi Kuwaitiin ja valtasi sen muutamassa tunnissa. YK:n turvallisuusneuvosto julkaisi päätöslauseلمان, jossa vaadittiin Irakin välitöntä vetäytymistä ilman ehtoja. Kun Irak ei suostunut vaatimukseen, Saudi-Arabiaan tuli amerikkalaisjoukkoja estämään Irakin mahdollista hyökkäystä. Myöhemmin Saudi-Arabiaan alkoi tulla joukkoja myös muista maista. Presidentit Bush ja Gorbatshev tapaavat syyskuussa Helsingissä. Persianlahden tapahtumien yhteydessä molemmat suurvallat ovat paljolti yksimielisiä tilanteen ratkaisukeinoista, mitä pidetään osoituksena kylmän sodan loppumisesta. (East 1990, 37634; Tiitta 1990, 102.)

5.8. Baltian tasavaltojen pääministerit sekä Venäjän federaation, Valko-Venäjän ja Moldovan neuvostotasavaltojen edustajat yhdessä Moskovan ja Leningradin kaupunkien edustajien kanssa tapaavat Tallinnassa. Tapaamisen aiheena on suorien tasavaltojen ja alueiden välisten talousyhteyksien luominen. (East 1990, 37663.)

7.8. Viron korkein neuvosto hyväksyi lain, jonka mukaan Viro ei ole koskaan kuulunut laillisesti Neuvostoliittoon. (Tiitta ym. 1990, 91.)

9.8. Neuvostoliiton Korkein Neuvosto ja Pohjoismaiden Neuvosto sopivat viisumeiden

myöntämisestä Pohjoismaiden Neuvoston delegaatiolle, joka vierailee Moskovassa, Virossa, Latviassa ja Liettuassa syksyllä. Aikaisemmin keväällä Neuvostoliitto kieltäytyi myöntämästä ryhmälle viisumeita Latviaan. (Kairisalo 1991a, 79.)

13.8. Presidentti Gorbatshev antaa asetuksen, jonka nojalla Stalinin toteuttaman maatalouden pakkokollektivoinnin aikana vainotut talonpojat saavat takaisin kansalais- ja sosioekonomiset oikeutensa. Lisäksi kaikki muutkin poliittisista, sosiaalisista, etnisistä ja muista syistä vainotut rehabilitoidaan. (East 1990, 37664.)

15.8. Liettuan hallituksen ja Venäjän federaation edustajat allekirjoittavat bilateraalisen kauppa- ja talousyhteistyösopimuksen. (East 1990, 37663.)

Presidentti Gorbatshev vahvistaa asetuksen, jonka perusteella joukko tunnettuja "toisinajattelijoita" saa itselleen takaisin Neuvostoliiton kansalaisuuden. Mm. Aleksandr Solzenitsyn ja Vladimir Voinovits saavat jälleen kansalaisuuden. (East 1990, 37663.)

16.8. Viron ja eräiden muiden Baltian maiden kaupunkien edustajat ilmoittivat, etteivät ne osallistu suomalais-neuvostoliittolaiseen ystävyyskaupunkien kokoukseen. Baltit eivät halunneet osallistua tilaisuuteen Neuvostoliiton lipun alla, koska Oulun kaupungin edustajat kieltäytyivät käyttämästä Baltian maiden lippuja. Viron varaulkoministeri Toivo Kuldsepp vahvisti, etteivät Eestin kaupunkien edustajat aio osallistua kokoukseen. (Kairisalo 1991a, 80.)

21.8. Eestiläinen taloustieteilijä Tiit Made esittää, että Suomen ja Viron tulisi muodostaa valuuttaunioni. (Kairisalo 1991a, 80.)

22.8. Turkmenian neuvostotasavalta antaa suvereenisuusjulistuksen.

23.8. Armenian neuvostotasavalta julistautuu itsenäiseksi. (East 1990, 37664.)

Viro ja Neuvostoliitto aloittivat neuvottelut Viron tilanteesta. Viron edustajat pitivät kiinni täydellisen itsenäisyyden vaatimuksestaan Tarton vuoden 1920 rauhansopimuksen pohjalta. (Tiitta ym. 1990, 93.)

24.8. Viron presidentti Arnold Rüütel vieraili ensi kertaa Suomessa Paasikivi-Seuran kutsumana. Rüütel luennoi Viron itsenäisyyskehityksestä. Matkan aikana hän neuvotteli mm. presidentti Koiviston, pääministeri Holkerin sekä eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtajan Markus Aaltosen kanssa. (Kairisalo 1991a, 81.)

25.8. Tadžikistanin neuvostotasavalta hyväksyy suvereenisuusjulistuksen. (Tiitta ym. 1990, 95.)

26.8. Viron talousministeri Jaak Leiman vierailee Suomessa. (Kairisalo 1991a, 101.)

28. - 29.8. Ison-Britannian pääministeri Margaret Thatcher tekee virallisen vierailun Suomeen. Hänen mukaansa puolueettomuus ei estä Suomen EY-jäsenyyttä. Thatcher tapaa virallisella vierailulla presidentti Koiviston ja pääministeri Holkerin. (Kairisalo 1991a, 82.)

30. - 31.8. Pääministeri Thatcher jatkaa Suomen-matkaansa epävirallisesti osallistumalla Euroopan Demokraattisen Unionin kokoukseen. Kokouksen aiheena oli "Vapaa Eurooppa kaikille". Kokouksen puheenjohtaja Ilkka Suominen arvioi kokouksessa, että Suomi tulee hakemaan EY-jäsenyyttä 1990-luvulla, mikäli järjestön kehitys jatkuu muuttumattomana. Kokouksen loppuasiakirjassa korostettiin Euroopan uusia turvallisuuspoliittisia rakenteita ja

tuomittiin Irakin hyökkäys Kuwaitiin. (Kairisalo 1991a, 82.)

2.9. Moldovan venäläisväestön edustajat julistavat oman asuinalueensa ns. Dnestrin neuvostotasavallaksi. (East 1990, 37723.)

Ulkoministeri Pertti Paasio toteaa Uuden Suomen haastattelussa, ettei hän pidä tarpeellisena YYA-sopimuksen muuttamista, vaikka Saksat yhdistyvätkin. Paasion mukaan YYA-sopimus on Suomen ja Neuvostoliiton välinen järjestely, eikä sillä ole vaikutusta Suomen harjoittamaan Saksan-politiikkaan. Paasio ei pidä ajankohtaisena myöskään vaatimusta siitä, että Suomi saisi Saksalta sotakorvauksia Lapin sodan aiheuttamista tuhoista. Paasio otti myös kantaa Suomessa käytyyn keskusteluun Karjalan palauttamisesta sanoen, että Suomi on Euroopan viidenneksi suurin valtio eikä sillä ole mitään vaatimuksia lisäalueista. (Kairisalo 1991a, 83.)

2. - 3.9. Itämeren maiden pää- ja ympäristöministerit tapaavat Rönnebyssä, Ruotsissa. Pääministeri Holkeri vaatii kaikkia Baltian alueen maita tiivistämään ympäristönsuojelua. (Kairisalo 1991a, 83.)

3.9. Ministerineuvos Krister Wahlbäck totesi, että presidentti Urho Kekkonen arvioi väärin Neuvostoliiton voiman sekä Saksan liittotasavallan intressit. Wahlbäck puhui Paasikivi-seuran Kekkonen syntymän 90-vuotispäivien kunniaksi pidetyssä seminaarissa. (Kairisalo 1991a, 83.)

8. - 9.9. Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton presidentit George Bush ja Mihail Gorbatshev tapasivat Helsingissä. Tapaamisen pääaiheena oli Irakin tekemä hyökkäys Kuwaitiin. Presidentti Koivisto tapasi molemmat valtionpäämiehet. Neuvotteluissa olivat mukana myös ulkoministerit James Baker ja Eduard Shevardnadze, jotka tapasivat myös ulkoministeri Paasion. (Kairisalo 1991, 83.)

11.9. Venäjän federaation korkein neuvosto (ilman, että Neuvostoliiton korkein neuvosto on hyväksynyt) hyväksyy ns. Shatalinin 500 päivän ohjelman, jonka tarkoituksena on tervehdyttää taloutta. Ohjelman mukaan neuvostotasavalloille tulee entistä laajempi talousautonomia. (East 1990, 37722.)

Hallituksen budjettiesityksessä vuodelle 1991 muotoiltiin ulkopoliittikkaa koskevia osia uudelleen. Esityksen perusteluissa ei mainittu erikseen Suomen ja Neuvostoliiton YYA-sopimusta. Hallituksen esityksen mukaan ulkopoliittikkamme keskeisenä osana on kehittää perinteisiä ja luottamuksellisia suhteita Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Hallitus korosti myös pohjoismaisen yhteistyön, laajamittaisen koko Euroopan yhteistyön (Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökokouksen {ETYK} vuoden 1975 päätösasiakirjaan pohjautuen), aseriisunnan sekä YK:n vahvistamisen merkitystä. Uutena osana oli maininta hallituksen halusta tukea Euroopan talousalueen muodostamista. (Kairisalo 1991a, 85.)

12.9. Saksan jälleenyhdistymistä koskeva sopimus allekirjoitetaan Moskovassa. Sopimuksen allekirjoittavat molemmat Saksat sekä Yhdysvallat, Ranska, Iso-Britannia ja Neuvostoliitto. (East 1990, 37717.)

13.9. Saksan ulkoministeri Genscher ja Neuvostoliiton ulkoministeri Shevardnadze vahvistavat nimikirjaimillaan maitten välisen naapuruussopimuksen. (East 1990, 37718.)

Eduskunnan ulkoasiainvaliokunta pyysi hallitusta tekemään selvityksen turvallisuuspolitiikasta lokakuun loppuun mennessä. Valiokunta viittasi perusteluissaan kansainvälisen politiikan murrokseen, joka luo tarpeen arvioida uudelleen Suomen turvallisuuspolitiikkaa erilaisessa toimintaympäristössä. (Kairisalo 1991a, 84.)

17.9. Kaleva julkaisi Suomen Gallupin tekemän tutkimuksen kansalaisten suhtautumisesta EY-jäsenyyteen. 53 % haastatelluista halusi Suomen liittymistä EY:n täysjäseneksi. 29 % piti puolueettomuutta niin tärkeänä, ettei Suomen tulisi vaarantaa sitä hakemalla EY-jäsenyyttä. Tutkimuksen mukaan jäsenyyteen suhtautuivat myönteisimmin kokoomuksen ja kielteisimmin keskustan sekä pienpuolueiden kannattajat. Tutkimusta varten haastateltiin 504 henkilöä. (Kairisalo 1991a, 85.)

18.9. Pääministeri Holkeri varoitti norjalaisen Aftenposten-lehden haastattelussa, ettei Länsi-Euroopan tulisi unohtaa Neuvostoliittoa ja Itä-Eurooppaa. Holkeri toi esille huolestumisensa Neuvostoliiton tulevasta kehityksestä ennustaen kaaosta, elleivät länsimaat tule auttamaan sitä. (Kairisalo 1991a, 85.)

21.9. Presidentti Mauno Koivisto sekä hallitus kirjasivat hallituksen istunnossa valtioneuvoston pöytäkirjaan uudet tulkinnat Pariisin rauhansopimuksesta 1947 sekä YYA-sopimuksesta Neuvostoliiton kanssa vuodelta 1948. Tulkinnan mukaan Pariisin rauhansopimuksen Saksaa koskevat määräykset (ydinasekieltoa lukuunottamatta) menettävät merkityksensä Saksan yhdistymisen jälkeen. Hallituksen tulkinnan mukaan Suomen määräysvaltaa rajoittavat määräykset eivät vastaa Suomen asemaa YK:n ja ETYK:n jäsenenä. Presidentti Koivisto saneli pöytäkirjaan lausuman, jonka mukaan YYA-sopimuksessa oleva maininta Saksan hyökkäyksestä on vanhentunut. Koivisto sanoi kuitenkin, ettei YYA-sopimuksen tärkeys heikkene. (Kairisalo 1991a, 85.)

24.9. Presidentti Gorbatshev saa Neuvostoliiton korkeimmalta neuvostolta poikkeustilavaltuudet 18 kuukaudeksi "maan sosio-poliittisen elämän vakauttamista" varten. (East 1990, 37721.)

25.9. Viron ulkoministeri Lennart Meri vieraillee Suomessa. (Kairisalo 1991a, 101.)

29.9. Saksan yhdistymissopimus tulee juridisesti voimaan. (East 1990, 37718.)

2.10. Presidentti Gorbatshev antaa asetuksen tukkuhintojen vapauttamisesta. (East 1990, 37787.)

Neuvostoliiton pääministeri Nikolai Ryzhkov ja Liettuan korkeimman neuvoston puheenjohtaja Landsbergis keskustelevat Moskovassa Liettuan ja keskusjohdon välisten itsenäisyysneuvotte-
lujen järjestämisestä. (East 1991, 37944.)

3.10. Saksojen valtiollinen yhdistyminen toteutuu, kun Saksan demokraattinen tasavalta liittyy Saksan liittotasavallan yhteyteen. (East 1990, 37761.)

9.10 Neuvostoliitossa sallittiin uskonnonvapaus sekä poliittisten puolueiden perustaminen. (Turtia, Hämäläinen & Kirkkala 1991, 19.)

10.10. Ryzhkov ja Landsbergis tapaavat toisen kerran viikon aikana keskustellakseen neuvotte-
lujen järjestelyistä. (East 1990, 37944.)

12.10. Moskovalainen tuomioistuin määrää kansallismielisen Pamjat-liikkeen johtajalle kahden vuoden työleirituomion rasistisen vihan lietsonnasta. (East 1990, 37789.)

13.10. Gorbatshev antaa asetuksen, jonka mukaan turvallisuusviranomaisia määrätään valvo-
maan tarkemmin Leninin monumenttien ja muiden neuvostovallan symbolien koskemattomuutta. (East 1990, 37788.)

14. - 20.10. Pohjoismaiden Neuvoston valtuuskunta vierailee ensi kertaa Neuvostoliitossa. Valtuuskunta matkustaa Moskovasta Baltiaan ja tapaa Virossa kaikkien Baltian maiden presidentit. Talous, kauppa, kulttuuri ja ympäristönsuojelu ovat keskusteluiden aiheina. (Kairisalo 1991a, 89.)

16. - 17.10. Suomen ja Neuvostoliiton ulkoministeriöiden virkamiehet käyvät Moskovassa "turvallisuuspoliittisia keskusteluja", joiden aiheena on Suomen tekemä uusi tulkinta YYA-sopimuksesta. Ulkoasiainministeriö pitää turvallisuuspoliittisia keskusteluja hyödyllisinä ja jatkamisen arvoisina. (Kairisalo 1991a, 89.)

18.10. Neuvostoliiton apulaisulkoministeri Juli Kvitsinski antoi Suomen suurlähettiläälle ilmoituksen, jonka mukaan Neuvostoliitto ei tule sijoittamaan Baltiassa oleviin laivoihin tai lentokoneisiin ydinaseita rauhan aikana. Ilmoituksen mukaan Neuvostoliitto on myös valmis neuvottelemaan Itämerta koskevista kysymyksistä. (Kairisalo 1991a, 90.)

19.10. Neuvostoliiton korkein neuvosto hyväksyy Mihail Gorbatshovin ja ns. Shatalinin ohjelman kombinaationa syntyneen talousohjelman, jonka tarkoituksena on lopettaa Neuvostoliiton suunnitelmatalous. (East 1990, 37786.)

24.10. Ulkoministeri Paasio esitteli ulkoasiainvaliokunnan pyytämän turvallisuuspoliittisen selonteon valiokunnalle. (Kairisalo 1991a, 91.)

Kiista lainsäädäntövallasta Neuvostoliitossa jatkui. Korkein neuvosto hyväksyi lain, jonka mukaan sen säätämät lait ovat tasavaltojen lakien yläpuolella. Venäjä vastasi säätämällä lain, jonka mukaan Neuvostoliiton lait tulevat voimaan sen alueella vasta kun Venäjän oma parlamentti on ratifioinut ne. (Turtia ym. 1991, 20 - 21.)

Neuvostoliitto teki maanalaisen ydinkokeen Novaja Zemljassa. (Turtia ym. 1991, 21.)

25.10. Kazahstanin sosialistinen neuvostotasavalta antaa julistuksen valtiollisesta suvereniteetista. (Turtia ym. 1991, 21.)

26.10. Presidentti Gorbatshov antaa asetuksen, jonka mukaan ruplalle määrätään kaupallinen vaihtokurssi 1.11. alkaen. Samoin hän antaa asetuksen, jonka mukaan ulkomaalaisilla on oikeus omistaa yrityksiä Neuvostoliitossa. (East 1990, 37787.)

31.10. Neuvostoliiton korkein neuvosto hyväksyy mustan pörssin kaupan kieltävän lain. Lain mukaan siitä voi saada 15 000 ruplaa sakkoja tai maksimissaan 10 vuotta vankeutta. (East 1990, 37787.)

1.11. Shatalinin 500 päivän ohjelman toteuttamisen on määrä alkaa Venäjän federaatiossa. (East 1990, 37863.)

2.11. Presidentti Gorbatshovin antaman asetuksen mukaan yritysten on luovutettava 40 % ulkomaista valuuttatuloistaan ulkomaiden taloussuhteiden pankille, jotta ulkomaanvelkaa voitaisiin maksaa paremmin. (East 1990, 37863.)

7.11. Punaisen torin lokakuun vallankumouksen muistoparaatissa sattuu välikohtaus, joka poliisin mukaan oli murhayritys presidentti Gorbatshovia vastaan. Noin 150 kaupungissa vietetään vallankumouksen muistojuhlaa. (East 1990, 37863.)

Pääesikunnan päällikkö Gustav Hägglund totesi, että Suomi ei voi jatkaa perinteistä puolueettomuuttaan, mikäli se liittyy EY:n jäseneksi. Hän sanoi, että joko Suomen puolueettomuutta tai jäsenyyttä täytyy jollain lailla muuttaa tai että puolueettomuutta täytyy tulkita eri tavalla. (Kairisalo 1991a, 92.)

9.11. Neuvostoliitto ja Saksa allekirjoittivat Mihail Gorbatshovin Saksan-valtiovierailun aikana sopimuksen uusien suhteidensa perustaksi. (Turtia ym. 1991, 23.)

11.11. Boris Jeltsin vaatii "kansallisen yhtenäisyyden hallitusta", johon tulee ministereitä jokaisesta neuvostotasavallasta. Ristiriitaa syntyi myös talouspolitiikasta: Venäjän federaatio oli aiemmin hyväksynyt ns. Shatalinin 500 päivän ohjelman, mutta Neuvostoliiton korkein neuvosto oli hyväksynyt Gorbatshovin tekemän ohjelman, joka oli kompromissi Shatalinin ohjelmasta. (East 1990, 37863.)

13.11. Jeltsin kertoo parlamentissa, että 500 päivän ohjelman toteuttaminen on toistaiseksi mahdotonta ellei sen toteuttamista suunnitella yhdessä keskushallinnon kanssa. (East 1990, 37863.)

14.11. Latvian korkein neuvosto päättää katkaista elintarvikkeiden toimitukset neuvostoarmeijan tukikohtiin Latvian alueella. (East 1991, 37944.)

Saksa tunnusti Puolan länsirajan eli Oderin-Neissen linjan lopulliseksi ja riidattomaksi. (Turtia ym. 1991, 24.)

14. - 15.11. Ulkoministeri Pertti Paasio vieraili Neuvostoliitossa. (Kirkkala 1991, 102.)

16.11. Neuvostoliiton korkein neuvosto ottaa istunnossaan esille maassa vallitsevan "lakien sodan" (ristiriidat keskushallinnon ja eri tasavaltujen lakien kesken). Korkein neuvosto vaatii, että neuvostotasavaltujen on noudatettava sen säätämiä lakeja. (East 1990, 37862.)

19. - 21.11. 34 ETYK-valtion päämiehet kokoontuvat Pariisiin. Huippukokous hyväksyy ns. Pariisin julistuksen sekä ns. TAE-sopimuksen, jolla rajoitetaan Euroopan alueella olevien tavanomaisten aseiden määrää. (East 1990, 37838.)

20.11. SEV:n eli Itä-Euroopan maiden 1949 perustaman Keskinäisen taloudellisen avun järjestön tilalle päätettiin perustaa markkinatalouteen pohjaava taloudellinen yhteistyöjärjestö. (Turtia ym. 1991, 25.)

21.11. Neuvostoliitto toimitti länsimaille tiedot elintarvikkeista, joista oli tulossa pula talvella 1990-91. Pahiten kärsivät Moskova ja Leningrad. (Turtia ym. 1991, 25.)

Ruotsi ilmoitti, että se ottaa vastaisuudessa Neuvostoliitosta vain ns. poliittisia pakolaisia, ei ns. talous- tai ympäristöpakolaisia. (Turtia ym. 1991, 25.)

23.11. Ison-Britannian pääministerin Margaret Thatcherin 11 vuotta kestänyt pääministerikausi päättyi hänen erotessaan virasta. (Turtia ym. 1991, 26 - 27.)

24.11. Uusi luonnos Neuvostoliiton liittosopimukseksi julkistetaan. Baltian maat, Georgia, Moldova, Azerbaidzhan ja Armenia eivät aikoneet allekirjoittaa sopimusta. (East 1990, 37903.)

27.11. Neuvostoliiton puolustusministeri, marsalkka Dmitri Jazov antaa Baltian alueen joukoille

lisävaltuuksia, mikäli ne tai niiden tukikohdat joutuvat provokaatioiden kohteeksi. (East 1991, 37944.)

Pääministeri Holkeri totesi, ettei Suomen puolueettomuuspolitiikkaa ja EY-jäsenyyttä voida sovittaa toisiinsa. (Kairisalo 1991a, 96.)

28.11. Suomi ja Neuvostoliitto tulevat laatimaan suunnitelman Viron, Karjalan ja Leningradin alueilla olevien saastepäästöjen puhdistamiseksi. (Kairisalo 1991a, 97.)

29.11. YK:n turvallisuusneuvosto hyväksyi päätöslauselman, jolla annettiin valtuudet ryhtyä voimatoimiin Kuwaitia miehittävää Irakin armeijaa vastaan, elleivät Irakin joukot poistu Kuwaitista. Irakin vetäytymisen takarajaksi asetettiin 15. tammikuuta 1991. (Turtia ym. 1991, 29.)

2.12. Presidentti Gorbatshev erottaa sisäministeri Vadim Bakatinin. Uudeksi sisäministeriksi nimitetään entinen Latvian KGB-johtaja Boris Pugo. Bakatinia oli mm. arvosteltu siitä, ettei rikollisuutta saatu hallintaan. (East 1990, 37902.)

3.12. Neuvostoliiton kansallisuuksien neuvoston puhemies Rafik Nishanov sanoi, että tasavallat eivät voi neuvotella asemastaan ennen kuin ne allekirjoittavat uuden liittosopimuksen. (East 1991, 37944.)

5.12. Neuvostoliiton EY-suurlähettiläs varoitti Länsi-Eurooppaa miljoonien siirtolaisten tulvasta, elleivät länsimaat auttaisi maata sen talousvaikeuksissa. Vuonna 1990 Neuvostoliitosta muutti länteen arviolta 400 000 ihmistä. (Turtia ym. 1991, 31.)

6.12. Useat maat onnittelivat Suomea itsenäisyyspäivän johdosta. Neuvostoliiton presidentti Mihail Gorbatshev sanoi Suomen ja Neuvostoliiton välisten suhteiden siirtyneen uuteen aikakauteen. Suhteet ovat Gorbatshevin mukaan tulleet avoimemmiksi, läheisimmiksi ja ymmärrettävämmäksi ihmisten mielissä. (Kairisalo 1991a, 97.)

Helsingin Sanomissa julkaistussa artikkelissaan Max Jakobson arvioi, että YYA-sopimuksesta on tullut taakka Suomelle. ETYK:n Pariisin-päätösasiakirjan seurauksena ideologisen vastakainasettelun kaudella laaditut sopimukset joutuvat tarkasteltaviksi, Jakobson totesi. Jakobsonin mukaan Suomen intressien mukaista on huolehtia siitä, että itäinen naapurimme voi luottaa tahtoomme ja kykyymme noudattaa sellaista ulkopoliittista linjaa, ettei sen tarvitse pelätä Suomen alueen kautta tulevaa hyökkäystä. (Kairisalo 1991a, 97.)

9.12. Entinen Solidaarisuus-ammattiliiton puheenjohtaja Lech Walesa valittiin Puolan presidentiksi. (Turtia ym. 1991, 30.)

11.12. KGB:n päällikkö Vladimir Krjutskov antaa haastattelun, jossa hän sanoo KGB:n tekevän kaikkensa estääkseen Neuvostoliiton romahduksen. (East 1990, 37902.)

12.12. Hallitus perusti komitean, jonka tehtävänä on huolehtia Itä-Euroopan apuprojekteista. Suomi ei ole kuitenkaan saanut Neuvostoliitosta virallista avunpyyntöä. Pääministeri Holkerin mukaan suurin osa avusta suunnataan Suomen lähialueille. (Kairisalo 1991a, 98.)

12. - 13.12. Liettuan pääministeri Kazimiera Prunskiene vieraili Suomessa keskuskauppakamarin kutsumana. Vierailunsa aikana hän tapasi pääministeri Holkerin, opetusministeri Norrbackin ja liikenneministeri Kanervan. Suomen varovainen Baltia-politiikka harmitti häntä, koska hän ei

kertonut saaneensa tukea Liettuan itsenäisyystoiveille. (Kairisalo 1991a, 99.)

13.12. Liettuan korkeimman neuvoston puheenjohtaja Vitautas Landsbergis ilmoittaa, että keskusjohto on lykännyt neuvotteluja Liettuan tulevasta asemasta toistaiseksi määrittelemättömään ajankohtaan. (East 1991, 37944.)

Ruotsin valtiopäivät antaa hallitukselle valtuudet hakea EY-jäsenyyttä. Ulkoministeri Paasion mukaan Suomella ei ole mitään erityistä syytä muuttaa Eurooppa-politiikkaansa. (Turtia ym. 1991, 33.)

14.12. Pääministeri Holkeri esitti arvioitaan Suomen mahdollisuuksista hakea EY-jäsenyyttä. Hänen mukaansa tärkeimpänä kysymyksenä on se, voiko puolueeton maa olla EY:n jäsenenä. Holkeri totesi myös, ettei puolueettomuus hänen mielestään ole vanhentunut ja että se on valmistautumista pahimman varalle. (Kairisalo 1991a, 99.)

EY-maiden johtajat sopivat Roomassa suuntaviivat poliittiselle unionille ja yhteiselle ulkopoliittiselle päätöksenteolle. Puolustuspolitiikka jäi avoimeksi. (Turtia ym. 1991, 33.)

17. - 27.12. Neuvostoliiton kansanedustajien kongressi hyväksyy istunnossaan uuden liittosopimusesityksen. Esityksen mukaan neuvostotasavalloilla on oikeus omiin luonnonvaroihinsa. Samoin niillä on itsenäinen budjetinteko- ja verotusoikeus. Sopimus päätetään alistaa kansanäänestykseen, jonka ajankohdan päättää myöhemmin korkein neuvosto.

Ulkoministeri Shevardnadze ilmoittaa istunnossa erostaan ja varoittaa "diktatuurin tulosta". Istunnossa valitaan myös uusi varapresidentti. Varapresidentiksi tulee Gennadi Janajev. (East 1990, 37903.)

Keskushallinto ja Venäjän federaatio eivät pääse sopuun Venäjän maksuosuudesta Neuvostoliiton budjettiin. Vuosi päättyy ilman, että Neuvostoliitolla on voimassaolevaa budjettia. (East 1991, 37970.)

20.12. Pohjoismaiden ja Baltian ulkoministerit kokoontuvat Kööpenhaminassa, jossa avataan Baltian maiden tiedotustoimistot. Tilaisuuden loppulausumassa ministerit toteavat pitävänsä tarpeellisena neuvotteluja, jotta Baltian maiden itsenäisyystoiveet voisivat toteutua. (Kairisalo 1991a, 100.)

22.12. Pääministeri Holkeri ilmaisi olevansa huolestunut Neuvostoliiton kehityksestä. Hän viittasi erityisesti Neuvostoliiton pyrkimykseen käyttää voimaa kriisitilanteiden ratkaisemiseksi. Holkerin mukaan puolueettomuuspolitiikka on tarpeellista, jotta "suomalaiset voisivat välttää joitakin ongelmallisia tilanteita". (Kairisalo 1991a, 100.)

Bulgaria päätti hakea EY:n jäsenyyttä. (Turtia ym. 1991, 34.)

25.12. Presidentti Gorbatshovin valtaoikeuksia lisätään entisestään. Neuvostoliiton korkein neuvosto antaa Gorbatshoville lisävaltuudet maan tilanteen vakauttamiseksi. Useilla paikkakunnilla on aloitettu elintarvikkeiden säännöstely, koska ruoan toimittamisessa tuottajilta kuluttajille on ongelmia. Mm. Saksa toimittaa Neuvostoliitolle elintarvikeapua. Lisäksi Neuvostoliitolle myönnetään eri tahoilta uusia luottoja. (East 1990, 37902.)

26.12. Gorbatshov ilmoittaa pääministeri Ryzhkovin saaneen sydänkohtauksen. Hänen tehtäviään hoitaa toistaiseksi Juri Masljukov. (East 1990, 37904.)

1991

1.1. Presidentti Koivisto painotti uudenvuodenpuheessaan Neuvostoliiton yhteiskunnallisen ja taloudellisen kehityksen merkitystä Suomelle. Koivisto toisti myös varoituksen maattamme uhkaavasta siirtolaisten aallosta ja katsoi, että idän ja lännen välisten elintasoerojen tasaaminen on tärkeää kaikille Euroopan maille. (Kairisalo 1991b, 67.)

1. - 2.1. Neuvostoliiton sisäministeriön OMON-joukot miehittävät entisen kommunistisen puolueen päämajan ja historiallisen instituutin Vilnassa, Latviassa. (East 1991, 37944.)

2.1. Liettuan korkeimman neuvoston johtaja Vitautas Landsbergis ilmoittaa, että Liettua peruuttaa päätöksen lykätä itsenäisyysjulistustaan, koska neuvottelujen aloittaminen keskusjohdon kanssa ei ole onnistunut. OMON-joukot miehittävät Riikan tärkeimmän lehdistökeskuksen. (East 1991, 37944.)

3.1. Ulkoministeri Paasion mukaan puolueettomuus on palvellut hyvin Suomea. Hänen mukaansa puolueettomuus ei kuitenkaan ole tarpeeksi ja hänen mielestään pienten maiden on tärkeää osallistua Euroopan yhteistyöhön - siitä poisjäänti ei ole mahdollista. (Kairisalo 1991b, 67.)

2. - 5.1. Viron pääministeri Edgar Savisaar vieraili Suomessa. Savisaar toivoi, että Viroon tulisi kansainvälinen komitea tutkimaan Viron tilannetta sekä ihmisoikeuksien toteutumista. Savisaar tapasi vierailullaan pääministeri Holkerin sekä kauppaja- ja teollisuusministeri Suomisen. Savisaar toivoi Suomen tukea Islannin aloitteelle ryhtyä välittämään Viron ja Moskovan keskushallinnon kiistoissa. (Kairisalo 1991b, 67.)

5.1. Itä-Euroopan maiden kauppajärjestö SEV päätti lopettaa toimintansa. (Turtia ym. 1991, 38.)

7.1. Neuvostoliiton puolustusministeriö antaa määräyksen laskuvarjojoukkojen lähettämisestä Baltian tasavaltoihin sekä Armeniaan, Gruusiaan, Moldovaan ja joihinkin Ukrainan osiin. (East 1991, 37944.)

8.1. Neuvostoliiton puolustusministeriö perustelee joukkojensiirtoja tasavaltoihin sillä, että vain pieni osa asevelvollisista on saapunut kutsuntoihin. Baltian sotilaspiirin komentaja kehottaa Viron, Latvian ja Liettuan pääministerejä olemaan estämättä joukkojensiirtoa Baltian alueelle. (East 1991, 37944.)

Samana päivänä Neuvostoliiton hallinnon alaisuudessa pysymistä kannattavan Jedinstvo-liikkeen jäsenet järjestävät mielenosoituksen Vilnassa Liettuan korkeimman neuvoston rakennuksen lähistöllä. Mielenosoituksessa vastustetaan suunnitelmia 200 - 300 prosentin hinnankorotuksista. Noin 5000 hengen joukko rikkoo ikkunoita ennen kuin parlamentin vartijat ja poliisi saavat tilanteen rauhoittumaan. (East 1991, 37944.)

Liettuan pääministeri Kazimiera Prunskiene eroaa hinnankorotussuunnitelmiin kohdistuvan vastustuksen takia. Uudeksi pääministeriksi tulee Albertas Shiminas. (East 1991, 37944.)

Vasemmistoliitto julkisti kannanoton, jossa annettiin tuki Baltian maiden pyrkimyksille irtautua Neuvostoliitosta: kannanotossa todettiin, että taloudellinen ja poliittinen itsenäisyys kuuluu niin Baltian maille kuin Suomelle. (Kairisalo 1991b, 67.)

Suomi-Viro-seuran hallitus vetosi Neuvostoliiton presidenttiin Gorbatshoviin rauhallisen kehityksen palauttamiseksi Baltian maihin ja erityisesti Viroon. Samalla seuran johto esitti paheksuntansa lisäjoukkojen lähettämiseksi Baltiaan siellä jo olevien neuvostojoukkojen tueksi. (Kairisalo 1991b, 67.)

9.1. Hallitus muutti pakolaisia koskevaa tulkintaa. Uuden tulkinnan mukaan Neuvostoliitosta Suomeen tulevat kolmansien maiden pakolaiset voidaan palauttaa takaisin Neuvostoliittoon. (Kairisalo 1991b, 67.)

10.1. Presidentti Gorbatshov sanoo lausunnossaan Liettuan korkeimmalle neuvostolle, että Liettuan epävakaa tilanne johtuu Neuvostoliiton perustuslain ja Liettuan neuvostotasavallan perustuslain loukkaamisesta. Gorbatshovin mukaan neuvosto sallii demokratian iskulauseiden käytön peittämään politiikan, jonka tarkoituksena on palauttaa porvarillinen järjestelmä. (East 1991, 37944.)

Keskushallinto ja Venäjä saavat sovittua budjettierimielisyytensä ja Neuvostoliiton uusi budjetti hyväksytään. (East 1991, 37970.)

Presidentti Koivisto vakuutti, ettei Suomi aio puuttua Baltian tilanteeseen. Koiviston mukaan Suomi on tosiasiallisesti tunnustanut Baltian maiden liittämisen Neuvostoliittoon ja Baltian tilanteeseen puuttuminen olisi puuttumista Neuvostoliiton sisäisiin asioihin. Kaikenlainen tuki (ml. talousapu) Baltian maille epäilytti Koivistoa. Koivisto perusteli kantaa Suomen kansallisella edulla. (Kairisalo 1991b, 67.)

11.1. Neuvostoarmeijan laskuvarjojoukot miehittävät Liettuan puolustusneuvoston rakennuksen Vilnassa. Tuhannet liettualaiset saapuvat illan aikana Vilnaan suojaamaan tärkeitä rakennuksia. (East 1991, 37944.)

12. - 13.1. Pohjoismaiden neuvoston puheenjohtajisto julkisti Kööpenhaminassa kannanoton, jossa vaadittiin neuvottelujen aloittamista Baltian maiden sekä Moskovan keskushallinnon välillä Baltian maiden itsenäisyyspyrkimysten toteuttamiseksi. (Kairisalo 1991b, 68.)

13.1. Puna-armeijan yksiköt hyökkäävät Vilnan TV-keskukseen. Valtauksen yhteydessä kuoli 14 siviiliä ja noin 230 haavoittuu. Muutamaa tuntia aikaisemmin presidentti Gorbatshov oli ilmoittanut liittoneuvostossa, ettei voimakeinoihin turvauduttaisi. Moskovassa järjestettiin tuhansien henkilöiden mielenosoitus tapahtuman johdosta ja länsimaat tuomitsivat tapahtuneen. (East 1991, 37944.)

Suomen hallitus antoi kannanoton Baltian tapahtumista. Kannanotossa ilmaistiin syvä huolestuminen Liettuan tapahtumista ja vedottiin neuvostohallitukseen väkivallan lopettamiseksi. Siinä korostettiin syntyneiden ongelmien ratkaisemista neuvottelujen avulla ja ETYK:n periaatteiden mukaan. (Kairisalo 1991b, 68.)

Pohjoismaiden pääministerit neuvottelivat yhteisen kirjeen Neuvostoliiton presidentille Mihail Gorbatshoville. Kirjeessä vaadittiin dialogin aloittamista Baltian maiden edustajien kanssa ja pidättymistä sotilaallisista toimista. (Kairisalo 1991b, 68.)

Suomi-Neuvostoliitto-seuran hallitus tuomitsi väkivallan käytön neuvostojoukkojen taholta Liettuassa ja vetosi Neuvostoliiton johtoon väkivaltaisen kehityksen pysäyttämiseksi. (Kairisalo 1991b, 68.)

Liettuan tapahtumien johdosta Neuvostoliiton Helsingin-suurlähetystön ja presidentinlinnan luona järjestettiin mielenosoitus, johon osallistui 300 henkeä. He vaativat neuvostoaseiden poistamista Baltiasta ja Baltian maiden vapauttamista. (Kairisalo 1991b, 68.)

Liettuan uudeksi pääministeriksi tulee Gediminas Vagnorius. (East 1991, 38014.)

14.1. Gorbatshov sanoo, ettei hän tiennyt ennakkoon Vilnan TV-keskuksen valtauksesta. Sisäministeri Pugon mukaan pyyntö toimenpiteistä oli tullut "kansalliselta pelastuskomitealta", jonka perustajina olivat Moskova-mielisen kommunistipuolueen jäsenet. Liettualaiset ryhtyvät suojelemaan Liettuan korkeimman neuvoston rakennusta estääkseen samankaltaiset toimet. Yhdysvallat sekä EY-maiden ulkoministerit tuomitsevat väkivallan käytön Vilnassa. OMON-joukot miehittävät vilnalaisen poliisiaseman joksikin aikaa ja yrittävät purkaa latvialaisten pystyttämiä tiesulkuja. (East 1991, 37944.)

Valentin Pavlov nimitetään Neuvostoliiton pääministeriksi. (East 1991, 37970.)

Venäjä ja Baltian maat tunnustivat toisensa suvereeniksi valtioiksi. (Turtia ym. 1991, 40.)

14. - 15.1. Liettuassa vietetään kansallista surupäivää Vilnan tapahtumien takia. (East 1991, 37945.)

15.1. Gorbatshov esittää uuden lehdistölain jäädyttämistä Baltian tapahtumien aiheuttaman arvostelun johdosta. OMON-joukot hyökkäävät Latvian poliisikouluun ja pahoinpitelevät kahta poliisia sekä takavarikoivat aseita. (East 1991, 37945.)

Aleksandr Bessmertnyh nimitetään Neuvostoliiton uudeksi ulkoministeriksi. (East 1991, 37970.)

15.1. Helsinki-liitto pyysi ETYK-maita kutsumaan koolle hätäkokouksen Neuvostoliiton tapahtumien vuoksi. Järjestö toimitti ETYK-maiden ulkoministeriöille kannanoton, jossa se kehotti niitä toimiin Neuvostoliiton voimapolitiikan pysäyttämiseksi. (Kairisalo 1991b, 68.)

16.1. Persianlahden sodan ilmasotatoimet aloitetaan. Molemmat suurvallat tukevat niitä, koska neuvottelut Kuwaitin itsenäisyyden palauttamisesta rauhanomaisesti eivät ole tuottaneet tulosta Irakin kanssa. (East 1991, 37936.)

Presidentti Koivisto sanoi tiedotustilaisuudessa Helsingissä, että ETYK olisi mainio foorumi käsitellä Baltian asioita. ETYK:n virkamieskokouksessa Wienissä Itävalta esitti Suomen tukemana, että Baltia tuotaisiin kokouksen käsiteltäväksi. Neuvostoliitto tuomitsi aloitteen. (Kairisalo 1991b, 68.)

16. - 17.1. SDP:n isännöimä Itämeren maiden sosialidemokraattisten puolueiden kokous pidettiin Helsingissä. Viron, Latvian ja Liettuan sosialidemokraattisten puolueiden johtajat vetosivat Itämeren maiden sosialidemokraattisiin puolueisiin tuen saamiseksi maidensa itsenäisyyspyrkimyksille. (Kairisalo 1991b, 68.)

18.1 Liettuan korkein neuvosto päättää, että tasavalta järjestää kansanäänestyksen itsenäisyyskysymyksestä 9. helmikuuta. (East 1991, 38014.)

19.1. Presidentti Mihail Gorbatshovin lähipiiri harveni: entisistä tehtävistä joutuivat syrjään mm. Aleksander Jakovlev ja Jevgeni Primakov. (Turtia ym. 1991, 45.)

20.1. Latvian itsenäisyyttä vastustavat Alfreds Rubiksin johtamat kommunistit julistavat oman hallituksensa ainoaksi lailliseksi Latvian hallitukseksi. OMON-joukkojen hyökkäyksessä Riassa kolme ihmistä kuolee. Joukot yrittivät vallata Latvian sisäministeriön rakennuksen. (East 1991, 37945.)

Moskovassa pidetyssä mielenosoituksessa arviolta 300 000 ihmistä tukee Baltian maiden itsenäisyysvaatimuksia, ja vaativat Gorbatshovin eroa. Riian tapahtumat tuomittiin länsimaissa. (Himmelstedt & Berglund 1991, 31.)

21.1. Latvia perusti omat kansalliset itsepuolustusjoukot. Liettua jäädyytti toistaiseksi itsenäisyys-hankkeensa.

Suomi vetosi Neuvostoliittoon Riian tapahtumien johdosta ja toivoi, että ihmishenkiä vaatineet väkivaltaisuuDET lopetettaisiin. (Kairisalo 1991b, 69.)

Ulkoministeri Paasion mukaan Suomen virallinen kanta ihmisoikeuskysymyksiin on edelleen se, että ne eivät ole ainoastaan valtioiden sisäisiä kysymyksiä. (Kairisalo 1991b, 69.)

22.1. Gorbatshov pitää lehdistötilaisuuden, jossa hän sanoo olevan hyvin masentunut Riian ja Vilnan tapahtumista. Hän kertoo, ettei suunnittele presidentinhallinnon käyttöönottoa, mutta syyttää tilanteesta Baltian tasavaltojen parlamentteja. (East 1991, 37945.)

Eduskunnan Viro-ystävyyssryhmä esitti, että Baltian maihin lähetettäisiin parlamenttivaltuuskunta tutustumaan ajankohtaiseen tilanteeseen. (Kairisalo 1991b, 69.)

Pohjoismaiden liberaalipuolueiden johtajat lähettivät sähkeen presidentti Gorbatshoville. Sähkeessä arvosteltiin sotilaallisen voiman käyttöä parlamentaarisesti valittuja elimiä kohtaan Virossa, Latviassa ja Liettuassa. (Kairisalo 1991b, 69.)

23.1. Neuvostojoukot ottavat hallintaansa sanomalehtipaperin varaston Vilnassa. (East 1991, 37945.)

26.1. Neuvostoliitossa tulee voimaan asetus, joka antaa KGB:lle ja poliisille oikeuden suorittaa ratsioita minkä tahansa yrityksen tai organisaation tiloissa ilman etukäteen hankittua lupaa. Asetuksen tarkoituksena on tehostaa talousrikollisuuden vastaista toimintaa. (East 1991, 38013.)

Aamulehti julkaisi presidentti Koiviston haastattelun. Hän piti Baltian maiden itsenäistymistä mahdollisena, mutta hänen mielestään ulkopuolisten ei tulisi olla yllyttämässä. Koiviston mukaan olisi myös tuettava Neuvostoliiton pyrkimyksiä niin, että järjestys maassa pysyisi ja olot vakiintuisivat. (Kairisalo 1991b, 69.)

28.1. ETYK:n virkamieskomitean kokouksessa Wienissä arvosteltiin Neuvostoliiton väkivallan käyttöä Baltiassa. Suomen mukaan ihmisoikeuksien ja perusvapauksien kunnioittaminen on välttämätöntä ETYK-prosessin kehitykselle. Suomen käsityksen mukaan Baltian kansoilla on oikeus itsemääräämiseen ja että ongelmat tulee ratkaista rauhanomaisesti. (Kairisalo 1991b, 70.)

30.1. Neuvostoliiton sisäministeri Pugo ilmoittaa OMON-joukkojen poistuvan. (East 1991, 37945.)

Pohjoismaiden ministerineuvoston tiedotustoimisto vihittiin käyttöönsä Tallinnassa. (Kairisalo 1991b, 70.)

1.2. Armeijan ja poliisin joukot aloittavat yhteispartioinnin eräissä Neuvostoliiton kaupungeissa. Partiointi perustui aiemmin tehtyyn puolustusministeriön ja sisäministeriön salaiseen päätökseen, joka teki sen mahdolliseksi. (East 1991, 38013.)

Presidentti Gorbatschov julkistaa listan keskushallinnon valtuuskunnan kokoonpanoksi Liettuan kanssa käytäviä itsenäisyyskeskusteluja varten. (East 1990, 38014.)

2.2. Presidentti Koivisto oli huolestunut Pohjoismaiden neuvoston Baltiaa koskevien lausuntojen politisoitumisesta. Koivisto pelkäsi, että perinteiset pohjoismaiset kysymykset jäävät sivuun ja yhteistyö kärsii, jos erilaisista ulkopoliittisista lähtökohdista nousevat kysymykset tulevat esille. Koiviston mielestä asiaa on harkittava myös auttajan näkökulmasta: sitä, voivatko auttajat sitoutua huolehtimaan aina ja kaikkialla pienistä maista, tulisi myös miettiä. (Kairisalo 1991b, 70.)

4.2. Pohjoismaiden konservatiivisten ja maltillisten oikeistopuolueiden puheenjohtajakokouksessa Oslossa kokoomus allekirjoitti vetoamuksen, jossa korostettiin Baltian maiden oikeutta valtiolliseen itsenäisyyteen. (Kairisalo 1991b, 70.)

5.2. Ruotsalainen Dagens Industri-lehti arvosteli presidentti Koiviston Baltia-näkemyksiä. Lehti sanoi, että Koivisto jääkylmällä suhtautumisellaan Baltian itsenäistymiseen loitontaa itsensä pohjoismaisesta yhteydestä. (Kairisalo 1991b, 70.)

Presidentti Gorbatschovin antaman asetuksen mukaan Liettuan suunnittelema itsenäisyyttä koskeva kansanäänestys on laiton ja pätemätön. (East 1991, 38014.)

6.2. Yhdysvallat ilmoittaa antavansa suoraa hätäapua Baltian tasavalloille lääkkeiden ja terveydenhoitovälineiden hankintaan. (East 1991, 38016.)

7.2. Alustavat neuvottelut Liettuan itsenäistymisestä alkavat. (East 1990, 38014.)

9.2. Liettuassa pidetään oma kansanäänestys itsenäisyydestä. Virallisten tuloksien mukaan 90,5 % kannatti itsenäisyyttä ja 6,6 % vastusti sitä. Vaalilain mukaan äänestykseen voivat osallistua kaikki 3.11.1989 jälkeen Liettuassa pysyvästi asuneet henkilöt. (East 1991, 38014.)

Eduskunnan ulkoasiainvaliokunta piti tärkeänä, että Pohjoismaiden neuvosto edistää yhteyksiä Baltiaan. Valiokunnan mielestä Pohjoismaiden neuvoston toiminnassa tulisi etusijalle asettaa eurooppalainen ulottuvuus. (Kairisalo 1991b, 71.)

11.2. Islannin parlamentti päätti tunnustaa Liettuan itsenäisyyden. Neuvostoliitto jätti nootin, jossa tätä kuvattiin yritykseksi puuttua Neuvostoliiton sisäisiin asioihin. (Turtia ym. 1991, 48.)

12.2. Pääministeri Pavlov syyttää länsimaita "taloudellisen vallankaappauksen" valmistelusta. Hieman aikaisemmin Neuvostoliitossa oli poistettu liikenteestä 50:n ja 100:n ruplan setelit. Pavlovin mukaan näin tehtiin, koska länsimaat suunnittelivat inflaation lisäämistä rahan määrää lisäämällä. (East 1991, 38012.)

Ulkoministeri Paasion mukaan Suomi ei suhtaudu myönteisesti ehdotukseen perustaa ulkoministerineuvosto Pohjoismaiden neuvoston yhteyteen, sillä "se edustaa pyrkimystä yhteiseen pohjoismaiseen ulkopolitiikkaan, mikä ei ole tavoiteltavaa". (Kairisalo 1991b, 71.)

14.2. Neuvostoliitto kutsuu kotiin Islannin-suurlähettiläänsä, kunnes Islanti antaa "sopivan

selvityksen" siitä, miksi se tunnusti Liettuan itsenäiseksi valtioksi. (East 1991, 38014.)

15.2. Irak ilmoitti olevansa valmis ehdolliseen vetäytymiseen Kuwaitista. YK:n johtama liittouma ei suostunut Irakin ehdolliseen vetäytymiseen. (Turtia ym. 1991, 48.)

18.2. Neuvostoliiton viranomaiset ilmoittivat, että Vilnan ja Riian tammikuisten ammuskelujen johdosta on nostettu syytteet ja syyllisiä rangaistaan. Neuvostoliitto ilmoitti tekevänsä kaiken mahdollisen täyttääkseen omalla alueellaan ne kansainväliset velvoitteet, joihin se on sitoutunut, mukaanlukien myös ihmisoikeuksia koskevat velvoitteet.

18 - 19.2. Pohjoismaiden sosialidemokraateista vasemmalla olevien puolueiden puheenjohtajat asettuivat kokouksessaan Helsingissä yksimielisesti tukemaan Baltian maiden itsenäistymistä. (Kairisalo 1991b, 71.)

19.2. Boris Jeltsin arvostelee Gorbatshovia voimakkaasti ja vaatii eroamaan häntä välittömästi virastaan. Jeltsinin mukaan Gorbatshovin valtaoikeuksien lisääminen on vienyt maan diktatuuriin. (East 1991, 38013.)

21.2. Liettua nimittää hallitukseen ministerin hoitamaan keskushallinnon kanssa käytäviä itsenäisyysneuvotteluja. (East 1991, 38014.)

22.2. 400 000 henkeä osallistuu Moskovassa pidettyyn mielenosoitukseen, jossa puolustetaan glasnostia ja vastustetaan sensurointipyrkimyksiä. (East 1991, 38013.)

Suomen hallitus ei kannata ajatusta tarkkailijoiden kutumisesta Pohjoismaiden neuvoston istuntoon. (Kairisalo 1991b, 71.)

23.2. Moskovassa järjestetään Neuvostoliiton säilyttämistä tukeva mielenosoitus. Arviot sen osanottajista vaihtelevat 40 000:sta 300 000:een. (East 1991, 38014.)

24.2. Persianlahden sodan maasotatoimet alkavat. Irakin joukot vetäytyvät nopeasti Kuwaitista. (Turtia ym. 1991, 50.)

Moskovassa pidetään Boris Jeltsiniä kannattava mielenosoitus, johon ottaa osaa arviolta 100 000 ihmistä. (East 1991, 38014.)

Eduskunnan puhemies Kalevi Sorsa moitti Ruotsia Suomen unohtamisesta ulkopoliitikassaan. Sorsa sanoi, että aiemmin ruotsalaiset pyrkivät katsomaan, miten heidän liikkeensä sopivat suomalaisten liikkeisiin ja päinvastoin, mutta nykyään tulee vain taktisluonteisia huitaisuja. (Kairisalo 1991b, 72.)

Uusi Viro-yhdistysten liitto kannatti Viron, Latvian ja Liettuan ottamista mukaan pohjoismaiseen yhteistyöhön sekä Pohjoismaiden neuvostoon. (Kairisalo 1991b, 72.)

25.2. Varsovan liiton maiden puolustusministerit päättävät puolustusliiton hajottamisesta. (East 1990, 38026.)

Eduskunnan puhemies Sorsa otti vastaan Neuvostoliiton Helsingin-suurlähettilään Boris Aristovin. Aristov välitti hänelle Neuvostoliiton näkemyksen Pohjoismaiden neuvoston sekä Baltian välisestä suhteesta sekä maansa huolesta yhteistyön politisoitumisesta. Samanlainen viesti välitettiin myös muille Pohjoismaille. (Kairisalo 1991b, 72.)

26.2 Irak ilmoitti suostuvansa kaikkiin YK:n ehtoihin ja vetäytyvänsä Kuwaitista. (Turtia ym. 1991, 43.)

26.2. - 1.3. Kööpenhaminassa pidettiin Pohjoismaiden neuvoston istunto. Istunnossa Suomi ei asettunut kannattamaan ulkoministerineuvoston perustamista Pohjoismaiden neuvoston yhteyteen. Kokouksen balttavieraille (Viron ja Latvian presidentit sekä Liettuan varapresidentti) puheenjohtajisto antoi vierailijastatuksen tarkkailijastatuksen sijaan. Lisäksi vierailijoille annettiin puheoikeus varsinaisen istunnon jälkeen, minkä johdosta Neuvostoliitto jätti vastalauseen Baltiakysymyksen käsittelystä. (Kairisalo 1991b, 72.)

28.2. Persianlahden sodan tulitauko alkoi. (Turtia ym. 1991, 44.)

1.3. Donbassin, Vorkutan ja Karagandan hiilikaivosalueilla alkaa lakko. Niissä vaaditaan niin palkankorotuksia kuin poliittisia uudistuksia. (East 1991, 38129.)

3.3. Virossa ja Latviassa pidetään oma kansanäänestys itsenäisyydestä. Virossa äänestäneistä itsenäisyyttä kannattaa 77,8 ja Latviassa 73,7 prosenttia äänestäneistä. (East 1991, 38078.)

4.3. Neuvostoliiton kansanedustajain kongressi ratifioi Saksan yhdistymissopimuksen. (Turtia ym. 1991, 55.)

7.3. Neuvostoliiton turvallisuusneuvosto aloitti toimintansa. Neuvosto perustettiin joulukuussa 1990 tehdyn korkeimman neuvoston päätökseen perustuen. (East 1991, 38103.)

9.3. Neuvottelut kaivoslakon lopettamisesta katkeavat Moskovassa. (East 1991, 38130.)

10.3. Moskovassa pidettiin 150 000 hengen mielenosoitus, jossa arvosteltiin Mihail Gorbatshovia ja kommunismia. Mielenosoittajat ilmaisivat tukeaan Boris Jeltsinille. (Turtia ym. 1991, 56.)

11.3. Viro ja Tanska allekirjoittivat pöytäkirjan, jossa todettiin ettei Tanska ole milloinkaan tunnustanut Viron liittämistä Neuvostoliittoon. Tanska solmi kunkin Baltian maan kanssa yhteistyösopimukset, joihin sisältyi myös rahallista tukea. Neuvostoliitto piti sopimuksia kansainvälisen oikeuden vastaisina. (Turtia ym. 1991, 56.)

12.3. Presidentti Koivisto puhui valtiopäivien päättäjäsissä. Koiviston mielestä Euroopassa olevia elintasoeroja olisi pystyttävä vähentämään sekä näin ollen vähentää myös painetta muuttoliikkeisiin. Puheessaan hän käsitteli myös Euroopan ja Neuvostoliiton muutosta. (Kairisalo 1991b, 73.)

17.3. Neuvostoliitossa pidetään kansanäänestys Neuvostoliiton säilyttämisestä. Kansanäänestykseen osallistuivat kaikki neuvostotasavallat lukuunottamatta Armeniaa, Viroa, Gruusiaa, Latviaa, Liettuaa ja Moldaviaa, jotka boikotoivat sitä virallisesti. Kaikissa osallistuneissa tasavalloissa liittovaltion säilyttämistä kannattaneet saivat enemmän ääniä kuin sitä vastustaneet. (East 1991, 38078 - 38080.)

Venäjällä vaalikamppailua leimasi Gorbatshovin ja Jeltsinin välinen erimielisyys Neuvostoliiton tulevaisuudesta: Gorbatshov kannatti yhtenäistä Neuvostoliittoa, Jeltsin vastusti sitä. (East 1991, 38079.)

Eduskuntavaalit Suomessa. Keskusta nousi suurimmaksi puolueeksi saaden 55 kansanedustajanpaikkaa. SDP sai 48 ja kokoomus 40, vasemmistoliitto 19, RKP 12, SMP 7, SKL 8, vihreät 10

ja LKP yhden paikan. (Turtia ym. 1991, 198.)

19.3. Neuvostoliitossa ilmoitettiin suurista hinnankorotuksista. Huhtikuun alussa voimaan astuneet korotukset nostivat huomattavasti monien elintarvikkeiden sekä vaatteiden hintoja. (Turtia ym. 1991, 58.)

20.3. Korkein neuvosto hyväksyi uuden lain Neuvostoliiton hallituksesta. Hallitukseen tuli nyt aiempaa vähemmän jäseniä - 55 (aikaisemman 69:n tilalle). (East 1991, 38103.)

24.3. Neuvostoliiton ulkoministeriön ETY-osaston päällikkö Juri Derjabin piti Savon Sanomien haastattelussa YYA-sopimusta tarpeellisena, koska uuden Euroopan turvallisuusjärjestelmien rakentaminen on vielä kesken. (Kairisalo 1991b, 73.)

25.3. Moskovassa kiellettiin kaikki mielenosoitukset 26.3 - 15.4 välisenä aikana. Moskovan uudistusmielinen kaupunginjohto päätti kuitenkin sallia Demokraattinen Venäjä-liikkeen mielenosoituksen 28.3. Mielenosoitukseen otti osaa 100 000 henkeä, mutta vakavilta välikohtauksilta vältyttiin. (Turtia ym. 1991, 61.)

Neuvostoliiton korkein neuvosto määräsi, että neljättä viikkoa lakossa olleiden kaivosmiesten on palattava töihinsä kahdeksi kuukaudeksi. Kaivosmiesten edustajat ilmoittivat, ettei parlamentin päätös vaikuta lakkoihin. Hallitus tarjosi lakkolaisille palkkojen kaksinkertaistamista, mutta lakot jatkuivat ja kaivosmiehet vaativat edelleen mm. neuvostojohdon eroa. (Turtia ym. 1991, 61.)

28.3. Venäjän federaation kansanedustajien kongressin ylimääräinen kokous alkaa. Erinäisten vaiheiden jälkeen kongressi hyväksyy Jeltsinin esityksen suoralla kansanvaalilla valittavasta Venäjän federaation presidentistä 12.6. (East 1991, 38131.)

Moskovassa pidetään Jeltsiniä kannattanut mielenosoitus, jonka Neuvostoliiton hallitus oli etukäteen kieltänyt. Mielenosoitus sujui kuitenkin rauhallisesti. (East 1991, 38080.)

31.3. Gruusiassa pidetään oma kansanäänestys itsenäisyydestä. 98,9 % kannattaa itsenäisyyttä. (East 1991, 3807.)

Varsovan liiton sotilaallinen rakenne lakkautettiin. (Turtia ym. 1991, 61.)

2. - 3.4. 34 ETYK-maan parlamenttiedustajat sopivat erityisen ETYK-parlamentin perustamisesta. Parlamentti kokoontuu kerran vuodessa keskustelemaan ETYK-prosessiin liittyvistä kysymyksistä, arvioimaan prosessin edistymistä sekä tekemään aloitteita. (Kairisalo 1991b, 74.)

3.4. Valko-Venäjällä alkaa spontaaneja lakkoja, joissa vaaditaan Gorbatshovin ja Neuvostoliiton hallituksen eroa sekä palkankorotuksia. Valko-Venäjällä järjestetään useita lakkoja kuukauden aikana. (East 1991, 38130.)

4.4. Neuvostoliiton korkein neuvosto esittää vetoomuksen neuvostotasavalloille, että ne maksaisivat liittovaltion budjetin mukaiset maksuosuudet budjettiin. Tämänvuotisesta budjetista vasta 18,5 miljardia ruplaa 54 miljardista on maksettu. (East 1991, 38130.)

5.4. Presidentti Koivisto puhui valtiopäivien avajaisissa. Hänen mukaansa Suomelle tarjoutuu useita erilaisia toimintavaihtoehtoja johtuen kansainvälisissä suhteissa tapahtuneista muutoksista. Hän totesi, että Suomi jatkaa naapurisovun linjaa, joka on antanut hyviä tuloksia ja jolla on edellytykset taata rauha ja turvallisuus alueellamme. Avajaisten jälkeen Harri Holkeri jätti

hallituksensa eronpyynnön, mutta hänen hallituksensa jatkaa toimitusministeriönä siihen saakka, kunnes uusi valtioneuvosto nimitetään. (Kairisalo 1991b, 74.)

Suomen ja Neuvostoliiton presidentit tervehtivät toisiaan sähköitse YYA-sopimuksen 43. vuosipäivän johdosta. Sähköitä vaihtoivat myös eduskunnan puhemies ja korkeimman neuvoston puheenjohtaja, maittemme pääministerit ja ulkoministerit. (Kairisalo 1991b, 74.)

6.4. Neuvostoliiton sisäministeri Pugo kumoo Venäjän sisäministerin päätöksen Moskovan poliisikomentajan alistamisesta Moskovan kaupunginneuvostolle. (East 1991, 38130.)

7.4. Suomi on jyrkästi kieltäytynyt Itä-Saksasta poistuvien neuvostojoukkojen kauttakulkumaaksi. Asia oli epävirallisesti esillä Saksan liikenneministeriön ministerineuvoksen Suomen-matkalla. Saksan Suomen-suurlähetystö kuvasi keskusteluja teoreettisiksi ja tunnusteleviksi sekä ehdottomasti täysin epävirallisiksi. Puolustusministeri Rehn sanoi asian olleen esillä helmikuussa. (Kairisalo 1991b, 74.)

9.4. Gruusian korkein neuvosto hyväksyy tasavallan itsenäisyysjulistuksen. (East 1991, 38159.)

Neuvostoarmeija aloitti Puolassa olevien joukkojensa kotiuttamisen. (Turtia ym. 1991, 64.)

16.4. Presidentti Gorbatshev vieraili ensimmäisenä neuvostojohtajana Japanissa. Vierailun aikana neuvoteltiin mm. Kuriilien saaria koskevasta aluekiistasta, mutta ratkaisua ei löytynyt. (Turtia ym. 1991, 65.)

22. - 23.4. Neuvostoliiton pääministeri Valentin Pavlov esitti korkeimmalle neuvostolle kriisinhallintaohjelman, jonka tarkoituksena oli tasapainottaa talous vuoden loppuun mennessä. Ohjelman ristiriitaisin kohta koski poliittisten lakkojen ja mielenosoitusten kieltämistä työaikana. Toinen kovaa keskustelua herättänyt kohta koski hintojen täydellistä vapauttamista lokakuussa 1991. Korkein neuvosto hyväksyi ohjelman 23. huhtikuuta. (East 1991, 38129.)

23.4. Presidentti Gorbatshev sekä yhdeksän neuvostotasavallan edustajat allekirjoittivat Novoje Ogarjevossa sopimuksen keskushallinnon ja neuvostotasavaltojen välisistä suhteista. Sopimuksen mukaan uuteen myöhemmin solmittavaan liittosopimukseen tarvittaisiin yhdeksän Novoje Ogarjevon sopimuksen allekirjoittaneen hyväksyminen. Ne tasavallat, jotka eivät allekirjoittaisi uutta liittosopimusta, jäisivät uuden muodostettavan talousalueen ulkopuolelle. (East 1991, 38129.)

24. - 25.4. NKP:n keskuskomitea pitää suljetun täysistunnon. Istuntoa kuvataan myrskyisimmäksi Gorbatshevin pääsihteerikaudella. Osa keskuskomitean jäsenistä vaati Gorbatshevin eroa, mutta lopulta asiaa ei otettu käsittelyyn. (East 1991, 38131.)

25.4. Valko-Venäjän lakot loppuvat toistaiseksi. (East 1991, 38130.)

Helsingin Sanomissa olleessa artikkelissaan Max Jakobson arvioi, että Neuvostoliitto on luomassa sopimusverkostoa, jonka tarkoituksena on estää Naton mahdollinen laajeneminen entisiin Varsovan liiton maihin. Näiden kanssa tehdään "YY-sopimuksia" ilman aata (avunanto). Jakobsonin mielestä Neuvostoliitto haluaa ajanmukaistaa myös Suomen ja Neuvostoliiton välisen YYA-sopimuksen hengen ajanmukaiseksi niin, että sotilaallinen elementti on poissa. (Kairisalo 1991b, 76.)

26.4. Arviolta 50 miljoonaa työntekijää osallistuu tunnin mittaiseen työnseisaukseen koko

Venäjällä. Työnseisaus on vastalause huonontuville elinoloille. (East 1991, 38130.)

Moskovan radion mukaan kaikki neuvostojoukot tullaan vetämään Tshekkoslovakiasta 26.5. mennessä. (East 1991, 38216.)

Tasavallan presidentti myönsi eron Harri Holkerin hallitukselle ja nimitti Esko Ahon johtaman hallituksen. (Turtia ym. 1991, 200.)

Esko Ahon hallituksen hallitusohjelma julkistettiin. Sen ulkopoliittisessa osassa haluttiin kehittää suhteita Neuvostoliittoon YYA-sopimuksen ja vuonna 1989 allekirjoitetun julistuksen pohjalta. Erytystä huomiota ohjelmassa kiinnitettiin Euroopan yhdentymiskehitykseen. (Kairisalo 1991b, 76.)

27.4. Jyväskylässä puhunut SDP:n puheenjohtaja Pertti Paasio arvioi, että Suomen on syytä varautua anomaan EY:n jäsenyyttä. Hänen mukaansa Euroopan talousalueesta ei voi muodostua maallemme pysyvää ratkaisua. (Kairisalo 1991b, 76.)

Neuvostoliiton Suomen-suurlähettiläs Boris Aristov tuomitsi yksittäisten tasavaltojen eropyrkimykset Neuvostoliitosta. Hän piti luonnollisena yhteyksien kehittämistä Baltiaan, mutta korosti että Baltian tasavaltojen ollessa osa Neuvostoliittoa yhteydet kuuluvat osaksi Suomen ja Neuvostoliiton välisten suhteiden kokonaisuutta. (Kairisalo 1991b, 76.)

3.5. Neuvostoliiton ulkoministeriön lehdistöedustaja Vitali Tshurkin kertoi Helsingissä Neuvostoliiton neuvottelevan kunkin Itä-Euroopan maan kanssa juuri tämän maan tarpeita vastaavan ystävyyssopimuksen ja kustakin sopimuksesta tulee siten erilainen. Tshurkin sanoi, ettei Neuvostoliitto pakota mitään maata hyväksymään sopimukseen sellaista pykälää tai velvoitetta, jota kyseinen maa ei halua. Neuvostoliitto ei Tshurkinin mukaan vastusta Suomen EY-jäsenyyttä. (Kairisalo 1991b, 77.)

6.5. Venäjän federaatio ja Neuvostoliiton edustajat allekirjoittivat sopimuksen siitä, että Venäjän alueella oleva hiilikaivosteollisuus siirtyy federaation hallintaan. (Turtia ym. 1991, 70.)

6. - 8.5. Presidentti Koivisto teki kolmipäiväisen virallisen työvierailun Washingtoniin presidentti George Bushin kutsusta. Myös ulkoministeri Paavo Väyrynen osallistui matkalle. Presidentti Koivisto ja presidentti Bush lupasivat tukea Neuvostoliiton ja Itä-Euroopan uudistusprosessin vahvistamista. (Kairisalo 1991b, 77.)

12.5. Neuvostoliitto tuhoaa viimeiset SS-20-ohjukset. Näin päättyi INF-sopimuksen mukainen kolmen vuoden periodi ohjusten tuhoamiseksi. (East 1991, 38217.)

13.5. Venäjän kommunistinen puolue valitsi presidenttiehdokkaakseen Venäjän federaation presidentinvaaleihin entisen Neuvostoliiton pääministerin Nikolai Ryzhkovin. (Turtia ym. 1991, 72 - 73.)

15. - 19.5. Kiinan kommunistisen puolueen pääsihteeri Jiang Zemin vierailee Neuvostoliitossa. Kyseessä oli ensimmäinen Kiinan kommunistisen puolueen pääsihteerin vierailu Neuvostoliittoon vuoden 1957 jälkeen. Vierailun aikana solmitaan mm. maiden välistä rajaa koskeva sopimus. (East 1991, 38189.)

16.5. Neuvostoliiton korkein neuvosto säättää ensi kerran valtion turvallisuuspalveluja koskevaa julkista ohjeistoa. Ohjeissa määrätään KGB:n toiminnasta ja tehtävistä. (East 1991, 38206.)

Neuvostoliiton presidentti Gorbatshov antoi asetuksen, jolla kiellettiin lakot talouden avainaloilla. Asetus tuli heti voimaan. (Turtia ym. 1991, 73.)

16. - 17.5. Ulkoministeri Väyrynen osallistui Liechtensteinissä ETYK:n puolueettomien ja sitoutumattomien maiden ulkoministerikokoukseen. Kokouksessa kannatettiin Baltian maiden osallistumista ETYK:n tapaamisiin. (Kairisalo 1991b, 77.)

20.5. Korkein neuvosto hyväksyy Neuvostoliiton uuden maahanmuuttolain. Laki tulee kuitenkin voimaan vasta vuoden 1993 alusta, koska resursseja sen välittömään toteuttamiseen ei ole. (East 1991, 38206.)

21.5. USA:n entinen Suomen-suurlähettiläs Rozanne Ridgway sanoi Uuden Suomen haastattelussa, että vuosikymmenen lopulla monikaan Euroopan nykyisistä puolueettomista maista ei enää kutsu itseään puolueettomaksi. Puolueettomuus oli hänen mukaansa osa kylmää sotaa, joka on jo ohi. Ridgway arveli, että jos Suomi liittyisi EY:öön, niin se voisi määrittellä puolueettomuuttaan samalla tapaa kuin Irlanti EY:n jäsenenä eli olla osallistumatta turvallisuuspolitiikkaa koskevien kysymysten käsittelemiseen. (Kairisalo 1991b, 78.)

22.5. Suomen hakeutuminen EY:n jäseneksi olisi kokoomuksen puheenjohtajan Ilkka Suomisen mukaan "luottamusta herättävä asia". Suomisen mukaan Suomella ei ole aikaa vitkutella jäsenyyskysymyksessä ja hän esitti myös markan sitomista EU:n laskennalliseen valuuttaan, ecuun. (Kairisalo 1991b, 78.)

22 - 23.5. Seitsemän liettualaista raja-asemaa tuhoetaan lähellä Latvian rajaa. Iskusta epäillään OMON-joukkoja. (East 1991, 38205.)

24.5. Neuvostoliiton sisäministeriön OMON-joukot hyökkäsivät viittä liettualaista raja-asemaa vastaan. Pari päivää aikaisemmin joukot tekivät iskuja Latvian ja Liettuan raja-asemille sekä virolaisille tarkastusasemille. (Turtia ym. 1991, 75.)

26.5. Gruusian itsenäistymistä kannattava Zviad Gamsahurdia voitti tasavallan presidentinvaalit. Vaalit olivat Neuvostoliiton historiassa ensimmäiset, joissa tasavallan presidentti valittiin suorissa vaaleissa. (Turtia ym. 1991, 76.)

3.6. Presidentti Bush ilmoittaa, että hän edelleen lykkää vuodella lakia, joka asettaa rajoituksia Yhdysvaltain kaupankäynnille Neuvostoliiton kanssa. (East 1991, 38272.)

3. - 6.6. Neuvostoliiton 1. varapääministeri Vitali Doguzhiev vieraili Suomessa. (Kairisalo 1991, 81.)

4.6. Neuvostojoukot perustavat tarkastuspisteitä Vilnan kaduille, mikä aiheuttaa huolestumista. Pisteet lakkautetaan muutaman tunnin kuluessa. (East 1991, 38302.)

5.6. Neuvostoliiton presidentti Gorbatshov pyysi uudistuspolitiikalleen lisää aikaa. Gorbatshov puhui Oslossa, jossa hän sai vastaanottaa Nobelin rauhanpalkinnon. Baltian tapahtumista hän totesi, ettei myötätunto saa ilmetä Neuvostoliiton sisäisiin asioihin puuttumisena. (Turtia ym. 1991, 78.)

9.6. Kymmenkunta miestä hyökkäsi Viron tulliasemaa vastaan Narvassa. Hyökkäyksistä pidätetyt kuuluivat venäläisväestön Inter-liikettä lähellä olevaan työläismiliisiin. (Turtia ym. 1991, 80.)

9. - 10.6. Viron pääministeri Edgar Savisaar vieraili Suomessa. (Kairisalo 1991b, 81.)

11.6. Yhdysvaltain kongressi antaa Neuvostoliiton 1,5 miljardin maatalousluoton. (Eastman 1991, 38273.)

12.6. Boris Jeltsin valitaan suoralla kansanvaalilla Venäjän federaation presidentiksi. Jeltsin saa äänistä 57,3 %. Vaaleihin otti osaa kuusi ehdokasta. Vaalien päätteeksi nousi Jeltsinin ja entisen Neuvostoliiton pääministerin Nikolai Ryzhkovin kamppailu. (Turtia ym. 1991, 80 - 81.)

Leningradissa pidetään samaan aikaan äänestys kaupungin nimestä. Siinä 55 % kannattaa entisen Pietari-nimen palauttamista. (East 1991, 38273.)

13.6. Presidentti Jeltsin saa kutsun läntisten teollisuusmaiden muodostaman ns. G-7-ryhmän huippukokoukseen, joka on Lontoossa heinäkuussa. Matkalla on tarkoitus keskustella talousuudistuksista. (East 1991, 38272.)

14.6. Suomi totesi Ruotsin hallituksen jättämän EY-jäsenyyshakemuksen johdosta, että Suomi pyrkii Ruotsin hakemuksesta huolimatta tässä vaiheessa Euroopan talousaluetta koskevissa neuvotteluissa tasapainoiseen ETA-sopimukseen. (Kairisalo 1991b, 80.)

16.6. Viimeiset neuvostosotilaat lähtivät Unkarista. Siitä tuli näin ensimmäinen entinen sosialistimaa, josta Neuvostoliitto kotiutti kaikki joukkonsa. (Turtia ym. 1991, 81.)

17.6. Puola ja Saksa allekirjoittivat ystävyyssopimuksen, jossa Saksa tunnusti ns. Oder-Neisselinjan (Puolan länsiraja) maiden lopulliseksi rajaksi. Puola takasi saksalaisväestönsä oikeudet ja Saksa lupasi auttaa Puolaa sen pyrkimyksissä liittyä EY:n jäseneksi. (Turtia ym. 1991, 82.)

18.6 - 21.6. Presidentti Jeltsin vierailee Yhdysvalloissa. Hän tapaa matkansa aikana presidentti Bushin. (East 1991, 38273.)

19.6. Max Jakobson totesi Helsingin Sanomien artikkelissaan, että maassamme on totuttu käsittelemään Neuvostoliiton-suhteita ikään kuin muusta Euroopasta erillisenä, kahdenvälisenä asiana, yhteisen historian staattisena tuotteena. Hänen mukaansa meidän on nyt opittava käsittelemään näitä suhteita Euroopan dynaamisen yhdentymisprosessin osana. (Kairisalo 1991b, 80.)

Neuvostoliiton pääministeri Pavlov esittää presidentti Gorbatshovin vallan vähentämistä ja hallituksen vallan lisäämistä. (Turtia ym. 1991, 83.)

19. - 20.6. Ulkoministeri Väyrynen vierailee Saksan liittotasavallassa. (Kairisalo 1991b, 81.)

21.6. Neuvostoliiton pääministeri Pavlov vaatii lisää taloudellista valtaa koskevia oikeuksia itselleen. Gorbatshov kieltäytyy myöntämästä niitä ja toteaa, ettei hänen ja Pavlovin välillä ole mitään suuria erimielisyyksiä. (East 1991, 38272.)

24. - 25.6. Presidentti Koivisto teki työvierailun Neuvostoliittoon. Vierailun päällimmäisenä keskustelunaiheena olivat Suomen ja Neuvostoliiton väliset kaupan kysymykset. Koivisto tapasi matkallaan myös presidentti Gorbatshovin, pääministeri Pavlovin, korkeimman neuvoston puheenjohtajan Anatoli Lukianovin sekä Venäjän federaation presidentin Boris Jeltsinin., jonka kanssa sovittiin hallitustason yhteistyön aloittamisesta. Ulkoministeri Väyrynen tapasi Koiviston matkan aikana myös ulkoministeri Bessmertnyhin. (Kairisalo 1991b, 80.)

25.6. Kroatia ja Slovenia julistautuivat itsenäisiksi. Suomi ilmaisi huolensa Jugoslavian tilanteen kehittymisestä. (Turtia ym. 1991, 83.)

25. - 29.6. Helsingissä pidettiin Euroopan neuvoston kesäkokous. Kokouksessa käsiteltiin mm. Jugoslavian tilannetta ja Baltian-kysymystä. Kokoukseen osallistuivat tarkkailijoina Neuvostoliiton korkeimman neuvoston edustajien lisäksi Baltian maiden presidentit, jotka vetosivat kansainväliseen oikeuteen 1940 alkaneen miehityksen lopettamiseksi. (Kairisalo 1991b, 80.)

26.6. OMON-joukot ottavat muutamaksi tunniksi hallintaansa Vilnassa olevan pääpuhelinkeskuksen. Puhelinyhteydet Vilnaan katkeavat muutamiksi tunneiksi. (East 1991, 38302.)

27.6. Pääministeri Aho tapasi Baltian maiden presidentit Kesärannassa. Tapaamisessa käsiteltiin mm. Riian väkivaltaisuuksia sekä sovittiin yhteisistä järjestelyistä tie- ja tietoliikenteessä.

Taistelut Slovenian ja Jugoslavian armeijoiden välillä alkavat. (Turtia ym. 1991, 83.)

28.6. SEV eli Keskinäisen taloudellisen avun neuvosto lakkautettiin virallisesti. SEV toimi Neuvostoliiton ja Itä-Euroopan maiden talousjärjestönä. (Turtia ym. 1991, 83.)

1.7. Neuvostoliiton korkein neuvosto hyväksyy yritysten yksityistämistä koskevan lain. Lain mukaan vuoteen 1992 mennessä pitää 40-50 % valtion omaisuudesta yksityistää. (East 1991, 38347.)

Yhdeksän tunnettua poliittista vaikuttajaa ilmoittaa perustavansa Neuvostoliitossa Demokraattisen reformiliikkeen. Heihin kuuluvat mm. Eduard Shevardnadze, Anatoli Jakovlev, Stalislav Shatalin, Gavril Popov ja Anatoli Soltshak. (East 1991, 38347.)

Työttömyyslukuja aletaan jälleen rekisteröidä virallisesti Neuvostoliitossa ensi kertaa vuoden 1930 jälkeen. (East 1991, 38348.)

Liettuan hallitus korottaa ruoan vähittäishintoja 20 - 56 %. (East 1991, 38350.)

Maataloustuotteiden hinnat vapautetaan Virossa (pl. maitotuotteet). Venäjän pääministeri Silajevin mukaan hintojen vapauttaminen loukkaa hallitustenvälisiä sopimuksia, koska halvempia elintarvikkeita vietäisiin Baltiasta Venäjälle. (East 1991, 38350.)

Varsovan liitto hajotetaan muodollisesti Prahassa pidetyssä kokouksessa. (East 1991, 38365.)

Ruotsi jätti jäsenanomuksensa EY:lle. (Turtia ym. 1991, 84.)

2.7. Neuvostoliiton pääministeri Pavlov varoittaa talouden olevan romahduksen partaalla puheessaan neuvostotasavaltojen edustajille. (East 1991, 38348.)

4.7. Neuvostoliiton entinen ulkoministeri Eduard Shevardnadze erosi NKP:stä. Hän ja eräät muut tunnetut poliitikot aikoivat perustaa uuden demokraattisen puolueen. (Turtia ym. 1991, 85.)

8. - 12.7. Puolustusministeri Elisabeth Rehn virallisella vierailulla Neuvostoliitossa. (Kairisalo 1992, 100.)

10.7. Boris Jeltsin astuu Venäjän federaation presidentinvirkaan. (East 1991, 38273.)

10. - 17.7. Venäjän federaation korkein neuvosto kokoontuu. Kokous ei pääse sopuun puhemiehen valinnasta, vaikka sitä pidennetään neljällä päivällä. Lopulta sovitaan, että Ruslan Hasbulatov jatkaa syksyyn saakka tehtävässä. (East 1991, 38349.)

11.7. Yleisliittolainen kriisintorjuntaohjelma julkistetaan sen jälkeen kun presidentti Gorbatsšov ja kymmenen neuvostotasavallan edustajat ovat hyväksyneet ja allekirjoittaneet sen. Ohjelman mukaan mm. tasavaltojen ja keskushallinnon yhteistyötä on muutettava joustavammaksi, budjettimenoja leikattava ja investointien rahoitusta yksityisten pankkien kautta lisättävä. (East 1991, 38348.)

12.7. Neuvostoliiton korkein neuvosto hyväksyy esityksen uudeksi Neuvostoliiton liittosopimukseksi äänin 307 - 11. (East 1991, 38349.)

17.7. Presidentti Gorbatsšov osallistuu ns. G-7-maiden huippukokoukseen Lontoossa. Kokouksessa keskusteltiin Neuvostoliitolle annettavasta talousavusta sekä sen suhteista kansainvälisiin talousjärjestöihin. (East 1991, 38322.)

20.7. Venäjän federaation presidentti Jeltsin antaa asetuksen, joka kieltää kaikkien puoluepoliittisten järjestöjen toiminnan yrityksissä ja hallintoelimissä Venäjällä. (East 1991, 38347.)

20. - 27.7. Yhdysvaltain puolustusvoimain komentaja, kenraali Colin Powell, vieraili Suomessa. Keskustelunaiheina olivat mm. Euroopan tilanne ja Persianlahden tapahtumat. Powell tapasi mm. presidentti Koiviston ja puolustusministeri Elisabeth Rehnin. (Kairisalo 1992, 89.)

23.7. Neuvostoliitto ilmoittaa anovansa IMF:n ja Maailmanpankin jäsenyyttä. (East 1991, 38348.)

Narvan, Sillamäen ja Kohtla-Järven kaupunkien edustajat vaativat kaupungeille erikoisasemaa Viron sisällä. Aikaisemmin Viron edustajat olivat kieltäytyneet antamasta vapaan talousalueen asemaa näille kaupungeille. (East 1991, 38350.)

24.7. Presidentti Gorbatsšov ilmoittaa, että neuvottelut uudesta liittosopimuksesta on saatu päätökseen. Niissä olivat mukana yhdeksän neuvostotasavallan edustajat. Luonnoksen mukaan puolustusasiat, ulkopoliittikka, energiakysymykset, telekommunikaatio, liikenneasiat ja unionin budjetti päätettäisiin keskushallinnon ja tasavaltojen kesken, mutta muita asioita koskevassa päätöksenteossa tasavaltojen omilla laeilla olisi etusija. Luonnoksen mukaan tasavalloilla olisi oikeus omien luonnonvarojensa hallintaan, poislukien kulta, timantit ja ulkomaanvaluutta. Baltian tasavallat eivät olleet neuvotteluissa. (East 1991, 38348.)

25.7. NKP:n keskuskomitean täysistunto alkaa käsitellä luonnosta uudeksi puolueohjelmaksi. Luonnos tuomitsee stalinismin ja kannattaa "hallitun markkinatalouden" luomista. (East 1991, 38347.)

28.7. Aleksandr Jakovlev eroaa Gorbatsšovlin neuvonantajan tehtävästä. (East 1991, 38368.)

29.7. Kulutustavaroiden säännöstelykuponkeja otetaan käyttöön Liettuassa. Niiden arvo on viidennes palkasta ja ne kattavat puolet tavaroiden arvosta. (East 1991, 38350.)

Venäjän federaatio tunnusti Liettuan maaliskuussa 1990 antaman itsenäisyysjulistuksen ja Liettua tunnusti Venäjän 1990 antaman suvereenisuusjulistuksen. Sopimuksessa todettiin, että Liettuan liittäminen Neuvostoliittoon kesällä 1940 oli pakkoliitos ja luvattiin pidättäytyä voimankäytöstä

molemminpuolisesti. Siinä pyrittiin myös turvaamaan Liettuan venäläisväestön oikeudet ja sovittiin Kaliningradin alueen huoltoyhteyksien järjestelyistä. (Turtia ym. 1991, 89.)

30.7. Yhdysvaltain presidentti George Bush vieraili Moskovassa. Bush ilmaisi tukeaan Baltian maille. Yhdysvallat myönsi Neuvostoliitolle suosituimmuusaseman (MFN-status) maiden välisessä kaupassa. (Turtia ym. 1991, 90.)

30. - 31.7. Yhdysvaltain presidentti Bush ja presidentti Gorbatshev pitävät huippukokouksen Moskovassa. Vierailun aikana allekirjoitettiin strategiaa aseita koskeva ns. START-sopimus. Lisäksi Yhdysvallat myönsi Neuvostoliitolle maiden välisessä kaupassa suosituimmuusaseman. (East 1991, 38320.)

31.7. Seitsemän liettualaista rajavartijaa surmataan Medininkaissa Liettuan ja Valko-Venäjän rajalla. Ainoa eloonjäänyt vartija kertoo surmaajien kuuluneen OMON-joukkoihin. Neuvostoliiton sisäministeriö kiistää, että OMON-joukot olisivat osallistuneet surmiin. (East 1991, 38350.)

6.8. Islanti ja Liettua allekirjoittivat puitesopimuksen kauppayhteistyöstä. Aikaisemmin kaikki Baltian maat olivat sopineet Tšekkoslovakian kanssa kahdenvälisestä kaupasta. (Turtia ym. 1991, 92.)

7.8. Pääministeri Aho teki ensimmäisen vierailunsa Neuvostoliittoon. Hän tapasi mm. pääministeri Pavlovin, jonka kanssa keskusteltiin kaupan kysymyksistä. (Turtia ym. 1991, 92.)

Venäjän liberaalidemokraattisen puolueen puheenjohtaja Vladimir Zhirinovski asetti kyseenalaiseksi Suomen itsenäisyyden. Hänen mukaansa sopimuksen itsenäisyyden myöntämisestä allekirjoitti Lenin, jolla ei ollut siihen oikeutta. (Turtia ym. 1991, 92.)

9.8. Liettuan hallitus ilmoitti, että se ryhtyy keräämään asevarastoa, jonka tarkoitus on vahvistaa liettualaisten raja- ja tulliasemien turvallisuutta. (Turtia ym. 1991, 93.)

13.8. Pääministeri Pavlov varoittaa potentiaalisesta valtatyhjiöstä Neuvostoliitossa, ellei keskus pidä itsellään riittävää taloudellista vaikutusvaltaa. (East 1991, 38368.)

15.8. Ulkoministeri Väyrynen tapasi Helsingissä Viron ulkoministerin Lennart Meren. Ulkoministerit keskustelivat mm. Viron sisäisestä tilanteesta sekä Suomen ja Viron suhteista. (Kairisalo 1992, 89.)

Presidentti Gorbatshevin neuvonantaja, akateemikko Georgi Arbatov vierailee Suomessa. (Kairisalo 1992, 100.)

16.8. Aleksandr Jakovlev varoittaa vallankaappausuhasta lausunnossa, jonka hän antaa erotessaan NKP:sta: "Haluan varoittaa yhteiskuntaa siitä, että puolueen ytimeen on muodostettu vaikutusvaltainen stalinistinen klikki, joka vastustaa vuoden 1985 poliittista suuntausta". (East 1991, 38368.)

17.8. Neuvostoliiton hallitus arvosteli uutta liittosopimusta, joka Gorbatshevin oli määrä allekirjoittaa 20. elokuuta. Pääministeri Valentin Pavlov oli varoittanut aiemmin, että Neuvostoliittoon syntyy paha taloudellinen tyhjiö, jos talousvalta otetaan hallitukselta pois. (Turtia ym. 1991, 95.)

19. - 21.8. Neuvostoliitossa tapahtuu vallankaappausyritys. "Valtiollinen poikkeustilakomitea"

ilmoittaa, että presidentti Gorbatshovin valtaoikeudet on siirretty varapresidentti Janajeville, koska Gorbatshov on estynyt "terveydellisistä syistä" hoitamasta tehtäviään. Lisäksi komitea julistaa poikkeustilan puoleksi vuodeksi tarkemmin mainitsemattomiin Neuvostoliiton osiin. Poikkeustilakomiteaan kuuluu 11 jäsentä, mm. varapresidentti Janajev, pääministeri Pavlov, puolustusministeri Jazov ja KGB:n päällikkö Krjutskov.

Poikkeustilakomitea ilmoittaa tiedonannossaan, että "äärimmäisyysaineokset yrittävät tuhota Neuvostoliiton". Komitea vaatii poliittisten puolueiden, mielenosoitusten ja lakkojen kieltämistä. Lisäksi se lupaa palauttaa järjestyksen ja ratkaista ruoka- ja asunto-ongelmat. Komitea kieltää joukkotiedotusvälineiden toiminnan, lukuunottamatta muutamia lehtiä. (East 1991, 38368 - 38373.)

Suomen hallitus esitti pahoittelunsa demokraattisen kehityksen keskeytymisestä Neuvostoliitossa sekä toivoo normaaleihin oloihin palaamista. (Kairisalo 1992, 89 - 90.)

Komitean toimet johtavat vastatoimiin, jotka keskittyvät Venäjän korkeimman neuvoston ja Boris Jeltsinin ympärille. Jeltsin esittää television kautta paljon julkisuutta saavan vetoituksen, jossa hän pyytää kansalaisten tukea kaappauksen estämiseksi. Lisäksi hän kehottaa yleislakkoon komiteaa vastaan. Jeltsin antaa myös komitean vastaisia asetuksia, joista kansalaiset saavat tietoja ulkomaisten radioasemien kautta. Jeltsin julistaa olevansa Neuvostoliiton turvallisuusjoukkojen johdossa, kunnes laillinen hallinto palautetaan.

Syntyy laajoja komitean vastaisia mielenosoituksia: erityisesti Moskovassa oleva "Valkoinen talo", Venäjän parlamentti, on komitean vastaisen toiminnan keskipiste. Kaappaus epäonnistuu ja presidentti Gorbatshov palaa Moskovaan illalla 21.8. Poikkeustilakomitean jäsenet vangitaan ja he joutuvat myöhemmin tuomittaviksi.

Viro ja Latvia antavat itsenäisyysjulistuksensa 20. ja 21.8. (East 1991, 38368 - 38373.)

20.8. Pohjoismaiden ulkoministerit kokoontuvat Skageniin, Tanskaan, keskustelemaan Neuvostoliiton tilanteen kehityksestä vallankaappauksen aikana. Ulkoministerit ilmaisivat lausunnossaan valittavansa Neuvostoliiton kehitystä, jolla voi olla vakavia seurauksia sekä maan sisällä että kansainvälisesti. Neuvostoliittoa kehoitettiin pikaisesti palaamaan demokraattiseen kehitykseen, sekä noudattamaan kaikkia velvollisuuksiaan, joihin se on sitoutunut aseriisunnan ja liennytyksen alueilla. Ministerit vahvistivat tukevansa Baltian kansojen legitiimejä pyrkimyksiä saavuttaa itsenäisyys rauhanomaisen kehityksen tietä. Ulkoministeri Väyrynen kertoi Suomen harkitsevan Neuvostoliitolle annettavan ympäristötuen jäädyttämistä. (Kairisalo 1992, 90.)

20.8. Viro julistautuu itsenäiseksi. Venäjän federaatio ja Liettua tunnustavat itsenäisyysjulistuksen. (Turtia ym. 1991, 96.)

21.8. Latvia julistautuu itsenäiseksi. (Turtia ym. 1991, 96.)

Presidentti Gorbatshov palaa Moskovaan ja ilmoittaa kaappauksen loppuneen ja tilanteen olevan hallinnassa. Venäjän korkein neuvosto myöntää lisävaltuuksia presidentti Jeltsinille.

Suomen hallitus kuvasi tietoja kaappausyrityksen kukistumisesta myönteisiksi. Pääministeri Ahon mukaan Viron 20.8. antama itsenäisyysjulistus ei anna aihetta uusiin tulkintoihin Suomen osalta. (Kairisalo 1992, 90.)

22.8. Presidentti Koivisto piti lehdistötilaisuudessa Neuvostoliiton tapahtumia ennennäkemättö-

minä. Koiviston mukaan Suomi toimi uudella tapaa esittäen ensi kertaa kritiikkiä Neuvostoliiton ratkaisuja kohtaan sekä ottamalla kantaa Neuvostoliiton sisäisiin asioihin pohjoismaisessa ulkoministerikokouksessa Skagenissa. Koiviston mielestä Viron itsenäisyyden tunnustamista ei tulisi harkita, ennen kuin Viron suhde Neuvostoliiton keskushallintoon selviää.

Tanskan ulkoministeri Uffe Ellemann-Jensen arvosteli Suomea siitä, ettei Pohjoismaiden kannanotossa voitu tuomita kaappausta eikä vaatia Gorbatshovia takaisin valtaan. (Kairisalo 1992, 90.)

Viron hallitus pyysi Suomea tunnustamaan Viron itsenäisyyden. Ulkoministeri Meri jätti Helsingissä ulkoministeri Väyrykselle asiaa koskevan pyynnön sekä Viron korkeimman neuvoston 20.8. hyväksymän itsenäisyysjulistuksen. (Kairisalo 1992, 90.)

23.8. Jeltsin vaatii, että Gorbatshovin on suostuttava allekirjoittamaan asetukset, joilla kaikki Venäjän alueella olevat liittovaltion yritykset ja luonnonvarat siirtyvät Venäjän oikeudelliseen määräysvaltaan. Gorbatshov suostuu tähän. Jeltsin jäädyttää NKP:n toiminnan Venäjällä sekä lakkauttaa kommunistisen puolueen pää-äänenkannattajan Pravdan toistaiseksi. Neuvostoliiton sisäministeriksi nimitetään Viktor Barannikov, puolustusministeriksi Jevgeni Shaposnikov sekä KGB:n päälliköksi nimitetään Vadim Bakatin. Ulkoministeri Aleksandr Bessmerthnyh erotetaan, koska hän oli passiivinen kaappauksen aikana. Liettua ja Latvia kieltävät NKP:n toiminnan. (East 1991, 38373.)

24.8. Presidentti Gorbatshov eroaa NKP:n pääsihteerin virasta ja kehottaa myös puolueen keskuskomiteaa hajottamaan itsensä, koska se ei onnistunut estämään kaappausta. (East 1991, 38371.)

Kommunistipuolueen omaisuus takavarikoidaan. Venäjän pääministeri Ivan Silajev nimitetään Neuvostoliiton uuden hallituksen muodostajaksi. (Turtia ym. 1991, 97.)

Ukrainan korkein neuvosto antaa itsenäisyysjulistuksen, joka alistetaan kansanäänestykseen 1.12. (East 1991, 38373.)

Viro kieltää NKP:n toiminnan. (East 1991, 38373.)

Venäjän federaatio tunnustaa Latvian ja Viron valtiollisen itsenäisyyden. (East 1991, 38373.)

25.8. Ilmoitus OMON-joukkojen vetäytymisestä Baltian tasavalloista. (East 1991, 38373.)

Valko-Venäjän korkein neuvosto antaa itsenäisyysjulistuksen. (East 1991, 38373.)

Hallituksen ulkoasiainvaliokunta päätti, että Suomi on valmis aloittamaan neuvottelut diplomaattisuhteiden solmimiseksi Baltian maihin. Päätöstä perusteltiin Baltian maiden itsenäistymisprosessin nopeutumisella viime aikojen tapahtumien vuoksi. (Kairisalo 1992, 90.)

26.8. Neuvostoliiton korkein neuvosto pitää ylimääräisen istunnon kaappauksen takia. Presidentti Gorbatshov ilmoittaa tehneensä virheen nimittäessään kaappauksen johtajat virkoihinsa huolimatta varoituksista. Korkein neuvosto sopii seuraavan istunnon pitämisestä 2.9., jolloin käsittelyyn tulevat perustuslakimuutokset ja Baltian tasavaltojen valtiollisen itsenäisyyden tunnustaminen. Presidentti Gorbatshoville syyskuussa 1990 myönnetyt poikkeusvaltuudet kumotaan. (East 1991, 38372.)

Gorbatshov ilmoittaa, että itsenäistymisneuvottelut tasavaltojen kanssa aloitetaan heti uuden

liittosopimuksen allekirjoittamisen jälkeen. (Turtia ym. 1991, 97.)

Venäjä ilmoittaa, että se varaa oikeuden ottaa esille rajakysymykset Neuvostoliitosta eroavien tasavaltojen kanssa. Myöhemmin Venäjän edustajat rauhoittelevat tästä aiheutunutta kuohuntaa Ukrainassa ja Kazahstanissa. (Turtia ym. 1991, 97.)

Islanti solmii diplomaattisuhteet kaikkien Baltian maiden kanssa. (Turtia ym. 1991, 97.)

Eduskunnan ympäristövaliokunta matkusti Neuvostoliittoon tutustumaan Suomenlahden rantojen ympäristöongelmiin. Kohteina viikon kestäväällä matkalla olivat Viro, Leningrad ja Viipuri. (Kairisalo 1992, 90.)

27.8. Moldova julistautuu itsenäiseksi. (East 1991, 38373.)

EY:n jäsenmaat sopivat Baltian maiden itsenäisyyden tunnustamisesta. Muutamassa päivässä noin 40 valtiota tunnusti tai lupasi tunnustaa Baltian maiden itsenäisyyden. (Turtia ym. 1991, 97.)

28.8. Neuvostoliiton korkein neuvosto antaa virallisen epäluottamuslauseen hallitukselle ja hallitus erotetaan. (East 1991, 38371.)

Neuvostoliiton uudeksi ulkoministeriksi nimitetään Boris Pankin. (East 1991, 38581.)

Vihreän liiton puheenjohtaja Pekka Sauri vaati, että YYA-sopimus korvataan suorilla suhteilla itsenäistyvien neuvostotasavaltojen kanssa. Samalla pitäisi toteuttaa sukupolvenvaihdos ulkopoliittikan johdossa. Presidentti Koiviston ja ulkoministeri Väyrysen edustaman ulkopoliittisen doktriinin aika on Saurin mielestä ohi. (Kairisalo 1992, 90.)

28. - 30.8. Pohjoismaiden neuvoston puheenjohtajisto tutki Värmlannissa, kuinka suhteet Baltiaan tulisi järjestää. Johtajisto ei kannattanut uusien jäsenten ottamista Pohjoismaiden neuvostoon. (Kairisalo 1992, 90.)

29.8. NKP:n toiminta kielletään Neuvostoliiton korkeimman neuvoston tekemällä päätöksellä. (East 1991, 38372.)

Presidentti Jeltsin vierailee Latviassa. (East 1991, 38373.)

Neuvostoliiton korkein neuvosto kieltää kommunistisen puolueen toiminnan toistaiseksi, koska puolue oli osallisena vallankaappauksessa. Puolueen varat sekä arkistot otetaan valtion haltuun. (Turtia ym. 1991, 100)

Ulkoministeri Väyrynen allekirjoitti Helsingissä diplomaattisuhteita koskevat asiakirjat Baltian maiden ulkoministerien kanssa. Viron ulkoministeri Lennart Meri, Latvian ulkoministeri Janis Jurkans ja Liettuan ulkoministeri Algirgas Saudargas osallistuivat tilaisuuteen. Näin palautettiin voimaan Suomen 1920-luvulla antama tunnustus Baltian maiden itsenäisyydelle. (Kairisalo 1992, 90.)

30.8. Azerbaidzhan julistautuu itsenäiseksi. (East 1991, 38373.)

31.8. Uzbekistan julistautuu itsenäiseksi. (East 1991, 38373.)

Neuvostoliiton sisäministeriön OMON-joukot aloittivat poistumisensa Liettuasta ja Latviasta. (Turtia 1991, 100.)

2.9. Viron, Latvian ja Liettuan ministeriöiden johtavia virkamiehiä osallistui pohjoismaiden ministerineuvoston seminaariin Hanasaassa. Seminaarin tarkoitus oli tutustuttaa vieraat kauppa- ja teollisuusministeriön rooliin markkinataloudessa. Samalla keskusteltiin alustavasti Baltiaan suuntautuvan pohjoismaisen teollisuuspoliittisen ohjelman sisällöstä. (Kairisalo 1992, 91.)

2. - 6.9. Neuvostoliiton kansanedustajien kongressi piti ylimääräisen istunnon. Kokous hyväksyi dokumentin, jonka kymmenen neuvostotasavallan presidentit olivat allekirjoittaneet (pl. Baltian tasavaltojen sekä Gruusian ja Moldovan johtajat). Dokumentin mukaan "kaappaus oli luonut historiallisen mahdollisuuden kiihdyttämällä radikaaleja muutoksia ja uudistamalla maata". Siinä kehoitettiin solmimaan "suvereenien valtioiden liitto". Kongressissa keskusteltiin väliaikaisesta hallintorakenteesta ennen uuden perustuslain hyväksymistä. Viimein sovittiin, että uusi hallintorakenne keskittyy kolmen elimen - valtioneuvoston, uudistuneen korkeimman neuvoston ja väliaikaisen talouskomitean - ympärille. Tärkeimpänä suuntauksena oli kuitenkin tasavaltojen vallan lisääminen. (East 1991, 38414.)

3.9. Pääministeri Esko Aho piti UKK-muistoluennon Helsingin Paasikivi-seurassa. Hän sanoi Suomen punnitsevan EY-jäsenyyden etuja ja haittoja selvitysten pohjalta. Lisäksi hän korosti ETYK:n, Pohjoismaiden, Baltian ja muiden lähialueiden tärkeyttä Suomelle. (Kairisalo 1992, 91.)

4.9. Ulkoministeri Väyrynen arvioi puolueettomuuden luonteen muuttuneen ja muuttuvan edelleen. Väyrynen piti puolueettomuuden ytimenä sitä, ettei maa kuulu sotilaalliseen liittoutumaan ja että se pitää omaa puolustustaan koskevan päätöksenteon itsellään. Väyrynen arvioi, ettei Suomen ja Neuvostoliiton välistä YYA-sopimusta oteta vielä uudelleen tarkasteltavaksi. (Kairisalo 1992, 91.)

5.9. Ympäristöministeriön teettämä 16-kohtainen toimintaohjelma Viron, Karjalan ja Leningradin alueen päästöjen pienentämiseksi julkaistiin. Kymmenvuotisen ohjelman toteuttamiseen kuluu lähes 15 miljardia markkaa. Vuosittain Suomi antaa tukena 100 - 300 miljoonaa markkaa. (Kairisalo 1992, 91.)

6.9. Neuvostoliiton valtioneuvosto tunnustaa yksimielisesti Viron, Latvian ja Liettuan itsenäisyyden. (East 1991, 38419.)

8. - 14.9. Eduskunnan valtuuskunta vieraili Baltian maissa. Matkan aikana kansanedustajat tapasivat maiden johtajia sekä keskustelivat paikallisten kansanedustajien kanssa. (Kairisalo 1992, 91.)

9.9. ETYK-maiden ulkoministerit kokoontuivat Moskovaan saamaan tietoa Neuvostoliiton tilanteesta. ETYK:n jäsenmaat sopivat päätösasiakirjasta, joka antaa paremmat mahdollisuudet lähettää tarkkailijoita alueelle, missä ihmisoikeuksia loukataan. Presidentti Gorbatschov pyysi pikaista apua länsimailta uudistusten helpottamiseksi. (Kairisalo 1992, 91.)

Tadzikistanin neuvostotasavalta antoi itsenäisyysjulistuksen. (Turtia, Kirkkala & Hämäläinen 1992, 11.)

10.9. Baltian tasavallat hyväksytään Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestön jäseniksi. (East 1991, 38419.)

10. - 12.9. ETYK:n ihmisoikeuskokouksen ulkoministeritapaaminen Moskovassa. Kaikkien ETYK:n jäsenmaiden ulkoministerit osallistuvat kokoukseen. (East 1991, 38458.)

16.9. Ilmoitettiin, että tasavaltojen ulkoministerit muodostavat Neuvostoliiton korkeimman, ulkopoliitikasta päättävän elimen. (East 1991, 38415.)

Presidentti Koivisto otti vastaan Latvian ja Viron presidentit. Keskustelunaiheina olivat mm. ympäristönsuojelu, talous, teollisuus, Baltian tiehanke sekä maiden tilanne ja tulevaisuudennäkymät. (Kairisalo 1992, 91.)

17.9. Viro, Latvia ja Liettua liittyvät Yhdistyneisiin Kansakuntiin. (East 1991, 38419.)

Pääministeri Aho toivoi tv-haastattelussa, että lopullinen ratkaisu Suomen EY-jäsenyydestä tehdään kansanäänestyksessä. Aho arvioi eduskunnan ja hallituksen merkityksen kasvavan ulkopoliittisessa päätöksenteossa. (Kairisalo 1992, 91 - 92.)

18.9. Neuvostoliiton ulkoministeri Boris Pankin totesi, että Neuvostoliitto on valmis keskustelemaan Suomen kanssa YYA-sopimuksesta, jos Suomi niin haluaa. (Kairisalo 1992, 92.)

Venäjän pääministeri Ivan Silajev nimitettiin Neuvostoliiton pääministeriksi. (Turtia ym. 1992, 13.)

18. - 21.9. Ulkomaankauppaministeri Pertti Salolainen vieraili Virossa, Latviassa ja Liettuaissa. (Kairisalo 1992, 100.)

18. - 25.9. Euroopan neuvosto piti parlamentaarikkojen kokouksensa Strasbourgissa. Baltian maat otettiin neuvostoon pysyviksi erityisvieraisiksi. Neuvosto suositti, että Itä-Euroopan maiden tuotteilta poistetaan tuontitullit ja muut kaupan esteet. (Kairisalo 1992, 92.)

20.9. Venäjän federaation korkeimman neuvoston istunnossa arvostellaan voimakkaasti hallitusta talousreformin epäonnistumisesta. (East 1991, 38416.)

21.9. Armeniassa pidettiin kansanäänestys itsenäisyydestä: 99 % äänestäneistä kannatti itsenäistymistä. Armenian parlamentti hyväksyi itsenäisyysjulistuksen kahden päivän kuluttua. (Turtia ym. 1992, 13.)

22.9. Presidentti Koivisto tynnytteli Uuden Suomen haastattelussa kiihtyvää keskustelua Karjalan palauttamisesta. Koivisto otti kantaa myös puolueettomuuteen: puolueettomuuden merkitystä ei voi hänen mielestään vielä täsmentää eikä ole syytäkään, sillä omaa asemaa ei pidä rajata ahtaammaksi kuin on välttämätöntä. (Kairisalo 1992, 92.)

Ulkoministeri Väyrynen ja Neuvostoliiton ulkoministeri Pankin sopivat New Yorkissa siitä, että neuvottelut YYA-sopimuksesta alkavat lokakuun puolivälissä. (Kairisalo 1992, 92.)

23.9. Tadžikistanin parlamentti julisti tasavallan poikkeustilaan ja pakotti vt. presidentti Kadreddin Asolovin eroamaan. Asolov oli määrännyt kommunistisen puolueen toiminnan lopetettavaksi. Uudeksi presidentiksi valittiin kommunisti Rahman Nabijev. (Turtia ym. 1992, 14.)

24.9. Baltian tasavaltojen pääministerit sopivat Tallinnassa tulliliitosta, joka mahdollistaa niiden välisen vapaakaupan. (East 1991, 38419.)

25.9. Presidentti Koivisto sanoi Karjalaisen haastattelussa, että YYA-sopimuksen ajanmukaistaminen sopii erittäin hyvin, sillä maiden välisten sopimussuhteiden uudistamiseen on selkeä intressi molemmilla. (Kairisalo 1992, 92.)

26.9. Pääministeri Aho vieraili Saksan liittotasavallassa. Hän tapasi vierailunsa aikana mm. liittopresidentti Richard von Weizeckerin sekä liittopäivien ulkoasianvaliokunnan puheenjohtajan Hans Streckenin. (Kairisalo 1992, 92.)

Neuvostoliiton varaulkoministeri Juri Derjabin pahoitteli Suomessa virinnyttä keskustelua Karjalan palauttamisesta. Hänen mukaansa itärajan paikka on ratkaistu ja sinetöity vuoden 1947 rauhansopimuksella. Hän kehotti myös Suomea pitämään kiinni puolueettomuudestaan ja tyytymään EY-kehityksen seurailuun. (Kairisalo 1992, 92.)

Pohjoismaiden neuvoston puheenjohtajisto tapasi Baltian maiden edustajia Kööpenhaminassa. Kokouksessa syntyy erimielisyyttä perusteilla olevan Baltian investointipankin varojen käytöstä: Pohjoismaat halusivat käyttää rahoja vain ympäristöhankkeisiin, kun taas Baltian maat halusivat niitä käytettävän maatalouden uudistamiseen ja yksityistämiseen. Tulevan Baltian neuvoston ja Pohjoismaiden neuvoston välistä yhteistyötä selvittämään asetettiin asiantuntijaryhmä. (Kairisalo 1992, 92.)

27.9. Venäjän federaation pääministeri Silajev eroaa. (East 1991, 38416.)

Tasavallan presidentti nimitti Suomen suurlähettiläät Baltian maihin. Viron-suurlähettilääksi nimitettiin Jaakko Kaurinkoski, Latviaan Antti Lassila ja Liettuaan Taisto Tolvanen. (Kairisalo 1992, 93.)

1. - 2.10. Neuvostoliiton puolustusministeri Pavel Gratshev ilmoittaa asevoimien supistuksista 1,2 miljoonalla henkilöllä. (East 1991, 38537.)

3.10. Venäjän liberaalidemokraattien puheenjohtaja Vladimir Zhirinovski totesi Helsingissä, ettei Venäjää voi pakottaa polvilleen. Hän totesi, että mikäli rajoja tarkistetaan, se ei ainakaan tapahdu Venäjän rajoja supistamalla. Zhirinovski piti YYA-sopimusta edelleen hyvänä. (Kairisalo 1992, 93.)

Ulkoministeri Väyrynen totesi, ettei YYA-sopimusta korvaaviin sopimusjärjestelyihin ole odotettavissa sotilaalliseen yhteistyöhön velvoittavaa artiklaa. Väyrysen mukaan Suomi solmii Neuvostoliiton kanssa YYA-sopimuksen korvaavan sopimuksen Neuvostoliiton kanssa sekä Venäjän federaation kanssa yleisluontoisen, lähinnä kauppaa käsittelevän julistuksen. (Kairisalo 1992, 93.)

Venäjän korkeimman neuvoston puheenjohtaja Ruslan Hasbulatov sanoi, ettei Venäjä aio missään tapauksessa neuvotella toisessa maailmansodassa Neuvostoliiton haltuun siirtyneiden alueiden palauttamisesta Suomelle. Hasbulatov moitti Suomen lehdistöä, jonka kirjoittelua Karjalan palauttamisesta hän piti käsittämättömänä. (Kairisalo 1992, 93.)

4.10. Latvia solmii viralliset diplomaattisuhteet Venäjän federaation kanssa. (East 1991, 38541.)

5.10. Baltian neuvosto kokoontuu Vilnassa. Neuvosto vaatii, että puna-armeijan on poistuttava Baltian maista 1. joulukuuta 1991 mennessä. Puna-armeijan edustajien mukaan vetäytyminen olisi mahdollista vasta kunnes Neuvostoliitto on vetänyt joukkonsa Itä-Euroopasta, koska joukkojen uudelleensijoittaminen on vaikeaa. Neuvosto ilmoitti, että Baltiat maat suunnittelisivat

tulevaisuudessa yhdessä ulko- ja turvallisuuspolitiikkaansa. (East 1991, 38541.)

7.10. Ympäristöministeri Sirpa Pietikäisen mukaan ympäristökysymysten ratkaiseminen on nostettava uuden YYA-sopimuksen korvaavan sopimuksen keskeiseksi päämääräksi. (Kairisalo 1992, 93.)

8.10. Ruotsin pääministeri Carl Bildt vieraili toisena virkapäivänään Suomessa. Bildt tapasi presidentti Koiviston, pääministeri Ahon, eduskunnan puhemies Suomisen sekä eduskuntaryhmien puheenjohtajat. Yhtenä keskustelunaiheena oli mm. Baltian tilanne. (Kairisalo 1992, 93.)

10.10. Viro ja Liettua solmivat viralliset diplomaattisuhteet Neuvostoliittoon. (East 1991, 38541.)

Ulkoministeri Väyrynen toisti Karjala-kysymyksestä sen kannan, ettei Suomella ole aikomuksia esittää Neuvostoliitolle vaatimusta Karjalan palauttamisesta. Väyrynen totesi, että Karjalan tai Petsamon alueista tai niiden käyttämisestä voitaisiin neuvotella tulevaisuudessa, mikäli "naapurimaallamme on siihen valmius". Väyrynen muistutti myös ETYK:n päätösasiakirjasta, jonka mukaan rajoja voidaan muuttaa vain sopimusteitse. (Kairisalo 1992, 93.)

11.10. Neuvostoliiton valtioneuvosto päättää lakkauttaa valtion turvallisuuskomitean KGB:n ja korvata sen kolmella erillisellä yksiköllä. (East 1991, 38537.)

13.10. Bulgariassa pidettiin toiset vapaat parlamenttivaalit sen jälkeen, kun kommunistihallinto romahti 1989. (Turtia ym. 1992, 19 - 20.)

14.10. Vihreiden eduskuntaryhmän mielestä Suomen ja Neuvostoliiton YYA-sopimuksen tilalle riittää lyhyt "naapurisuus- ja yhteistyösopimus". Tätä sopimusta tärkeämpää olisi vihreiden mielestä neuvotella mm. ympäristökysymyksistä. (Kairisalo 1992, 94.)

Ruotsin puolustusministeri Anders Björck vierailee Suomessa. (Kairisalo 1992, 100.)

14. - 16.10. Moskovassa aloitettiin virkamiestasolla neuvottelut uudesta sopimuksesta, joka korvaa YYA-sopimuksen. (Kairisalo 1992, 94.)

14. - 16.10. Baltian presidentit saapuivat Suomeen allekirjoittamaan ETYK:n päätösasiakirjan. Presidentit tapasivat myös presidentti Koiviston, ulkomaankauppaministeri Salolaisen sekä eduskunnan puhemies Suomisen. (Kairisalo 1992, 94.)

15.10. Latvia solmii viralliset diplomaattisuhteet Neuvostoliiton kanssa. (East 1991, 38541.)

17.10. Latvian parlamentti tekee lakiesityksen uudeksi kansallisuuslaiksi. Sen mukaan kansalaisuus annetaan automaattisesti vuonna 1940 Latvian tasavallan kansalaisuuden omanneille. Kaikkien niiden, jotka anovat kansalaisuutta, on oltava ollut Latvian asukkaana edelliset 16 vuotta, osattava sujuvasti latviaa ja tunnettava sen perustuslakia, luovuttava toisen maan kansalaisuudesta sekä vannottava uskollisuutta Latvialle. (East 1991, 38585.)

18.10. Kahdeksan tasavallan johtajat allekirjoittavat niiden muodostamaa talousyhteisöä koskevan sopimuksen. Sopimuksessa sovittiin mm. vapaasta tavaroiden, palvelujen ja työvoiman liikkumisesta, yhteisestä valuutta- ja keskuspankkijärjestelmästä sekä tärkeimpien tuotteiden ja palvelujen hintasäännöstelystä. (East 1991, 38537.)

21.10. Uusimuotoinen Neuvostoliiton korkein neuvosto kokoontuu ensimmäiseen istuntoonsa. Ainoastaan seitsemän tasavaltaa (Venäjä, Kazahstan, Valko-Venäjä, Uzbekistan, Kirgisia, Tadzikistan ja Turkmenia) lähettää istuntoon edustajansa. Presidentti Gorbatshev ilmoittaa, että uusi liittosopimusesitys lähetetään tasavaltujen hallitusten käsiteltäväksi. (East 1991, 38537.)

21. - 30.10. Puolustusministeri Elisabeth Rehn teki virallisen vierailun Yhdysvaltoihin. Rehn tapasi mm. Yhdysvaltain puolustusministeri Richard Cheney, asevoimien esikuntapäällikön Colin Powellin. Tapaamisessa Powellin kanssa keskusteltiin Neuvostoliiton poliittisista ja taloudellisista ongelmista sekä Baltian tilanteesta. Matkallaan Rehn tapasi myös YK:n pääsihteerin Javier Perez de Cuellarin. (Kairisalo 1992, 94.)

28.10. Venäjän federaation kansanedustajien kongressi aloittaa ylimääräisen istunnon Moskovassa. Presidentti Jeltsin esittelee taloussuunnitelman, jonka yhtenä osana ovat mm. hintojen vapauttaminen ja yksityistämisen edistäminen. (East 1991, 38537.)

29.10. 12 neuvostotasavallan ministerit allekirjoittavat muistion, joka koskee niiden yhteistä ulkomaanvelkaa. (East 1991, 38537.)

30.10. Presidentti Jeltsin vetoaa kansanedustajiin lisäoikeuksien saamiseksi, jotta hän voisi toteuttaa talousuudistuksia. (East 1991, 38537.)

30.10. - 1.11. Ulkoministeri Väyrynen matkusti Tallinnaan vihkiäkseen käyttöön Suomen Tallinnan-suurlähetystön. Väyrynen tapasi Viron presidentin Arnold Rüütelin ja ulkoministeri Lennart Meren. (Kairisalo 1992, 95.)

4.11. Moskovassa kokoontuneet 12 tasavallan johtajat sopivat yleisliittolaisten ministeriöiden lakkauttamisesta (lukuunottamatta rautatie-, energia- ja atomivoimaministeriöitä). Myös puolustus- ja ulkoministeriöt jatkavat toistaiseksi toimintaansa. (East 1991, 38581.)

Liettuassa päättyy kaksivuotinen jakso, jonka aikana tasavallassa pysyvästi asuneet ovat voineet hakea Liettuan kansalaisuutta. Tietojen mukaan 87 % tähän oikeutetuista oli hakenut kansalaisuutta. Liettuassa esitettiin vaatimuksia, että hakuaikaa pitäisi pidentää, jotta kaikki halukkaat voisivat anoa kansalaisuutta. (East 1991, 38586.)

4. - 5.11. Neuvotteluja YYA-sopimuksen korvaavasta sopimuksesta Suomen ja Neuvostoliiton välillä jatkettiin Helsingissä. 5.11. valmistui yhdeksänartiklainen "Suomen Tasavallan ja Sosialististen Neuvostotasavaltujen Liiton välinen sopimus hyvästä naapuruudesta ja yhteistyöstä". (Kairisalo 1992, 95.)

5.11. Latvian korkein neuvosto kansallistaa kaiken neuvostoarmeijan omaisuuden, joka on Latviassa sekä julistaa mitättömiksi kaikki armeijan omaisuuden siirrot 24.8.1991 alkaen. Punaarmeijan edustajan mukaan päätös ei ole laillinen, koska se on yksipuolinen. (East 1991, 38586.)

Liettuan parlamentti hyväksyy lain omasta valuutasta, litistä. (East 1991, 38586.)

6.11. Viron parlamentti hyväksyy vuoden 1938 kansalaisuuslain Viron uudeksi kansalaisuuslaiksi. Lain perusteella kaikki virolaiset saavat automaattisesti tasavallan kansalaisuus, maahanmuuttajien on oltava asukaina kaksi vuotta ennen kansalaisuuden saamista. Virolaisen kanssa naimisissa olevat saavat kansalaisuuden myös automaattisesti. (East 1991, 38585.)

7.11. Liettuan parlamentti antaa lain, jonka mukaan Neuvostoliiton ja Liettuan kommunististen

puolueiden omaisuus takavarikoidaan. (East 1991, 38586.)

Suomen ympäristöministeri Sirpa Pietikäinen ja Viron ympäristöministeri Tõnis Kaasik allekirjoittivat Suomen ja Viron välisen ympäristönsuojelusopimuksen. Sopimus oli ensimmäinen, jonka Suomi teki 1991 itsenäistyneen Viron kanssa. (Kairisalo 1992, 95.)

Neuvostoliitossa jätettiin viettämättä lokakuun vallankumouksen vuosipäivää. (Turtia ym. 1992, 24.)

8.11. NATO-maiden johtajat kokoontuvat Roomaan. Johtajat pyytävät Itä-Euroopan maita lähettämään ulkoministerinsä Brysselissä 20.12. pidettävään kokoukseen, jossa on tarkoitus antaa yhteinen julistus "uudesta kumppanuuden aikakaudesta". Lisäksi johtajat kehottavat neuvostotasavaltoja kunnioittamaan solmittuja aserajoitussopimuksia, pitämään ydinaseet keskitetyssä valvonnassa ja rajoittamaan asevoimien kokoa. (East 1991, 38600.)

10. - 11.11. Neuvostoliitto ja Viro sopivat suhteitaan koskevien neuvottelujen järjestelyistä. Neuvotteluissa tullaan käsittelemään mm. maiden rajoja, kansalaisuuskysymyksiä, neuvostoarmeijan joukkojen poistamista Virosta sekä lakikysymyksiä. (East 1991, 38585.)

11.11. Viron armeijan asevelvollisuus astui voimaan. 18 kuukauden asevelvollisuus koskee kaikkia niitä miehiä, jotka eivät ole suorittaneet sitä neuvostoarmeijassa. (East 1991, 38585.)

Kuluttajahintojen säännöstely loppuu Liettuassa. Ruuan hinnat nousevat huomattavasti, arvioiden mukaan 25 - 100 %. (East 1991, 38586.)

11. - 13.11. Pohjoismaiden neuvosto piti syyskokouksen Maarianhaminassa. Aiheena oli pohjoismaisen yhteistyön laajentaminen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan sekä mahdollinen enemmistö päätöksiin siirtyminen joissakin kysymyksissä. Neuvoston ylimääräinen istunto päätti hylätä Baltian maiden jäsenyyden Pohjoismaiden neuvostossa. (Kairisalo 1992, 96.)

13.11. Karjalan autonominen neuvostotasavalta muutti nimensä Karjalan tasavallaksi. (Turtia ym. 1992, 25.)

14.11. Valtioneuvosto antoi eduskunnalle selonteon ajankohtaisista ulkopoliittisista kysymyksistä. Selonteossa käsiteltiin mm. kansainvälistä yleistilannetta, Suomea ja sen lähalueita, Pohjolaa ja Itämeren piiriä, Suomen Eurooppa-politiikkaa sekä muita kansainvälisen yhteistyön kysymyksiä. (Kairisalo 1992, 96.)

Neuvostoliiton tasavaltojen johtajat ilmoittavat, että uuden liittovaltion nimeksi tulee Itsenäisten valtioiden yhteisö (IVY). (East 1991, 38581.)

15.11. Neuvostoliiton ulkoministeriö supistaa henkilöstöään, mm. Moskovassa sen määrä vähenee 5 000:sta 2 700:aan. (East 1991, 38581.)

18.11. Ulkoministeri Väyrynen matkusti Ruotsiin. (Kairisalo 1992, 101.)

18. - 21.11. Neuvostoliiton sekä G-7-maiden valtiovarainministerit pitävät Moskovassa kokouksensa. Kokouksen aiheena ovat Neuvostoliiton ulkomaanvelka ja sen maksujärjestelyt. Kolmen Baltian tasavallan edustajat ovat mukana tarkkailijoina kokouksessa. Velan suuruus on 84 miljardia Yhdysvaltain dollaria. (East 1991, 38581.)

19.11. Eduard Shevardnadze nimitetään Neuvostoliiton ulkoministeriksi. (East 1991, 38581.)

Liettua vapauttaa teollisuustuotteiden hinnat säännöstelystä. (East 1991, 38856.)

21.11. Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan tutkimuksen mukaan uutta Neuvostoliiton-sopimusta kannatti 70 % ja Venäjän sopimusta 56 % kansalaisista. Suomalaisten tyytyväisyys ulkopolitiikan hoitoon oli laskenut, kolmannes kansalaisista piti sitä huonosti hoidettuna.

30.11. Presidentit Gorbatshev ja Jeltsin sopivat, että Venäjälle ja keskushallinnolle valvovat yhdessä unionin budjettipolitiikkaa. (East 1991, 38581.)

4. - 5.12. Ulkoministeri Väyrynen teki virallisen vierailun Liettuaan ja Latviaan. Väyrynen tapasi matkalla molempien maiden presidentit ja ulkoministerit. Matkalla keskusteltiin Neuvostoliiton tilanteesta sekä EFTA:n ja Baltian suhteesta. (Kairisalo 1992, 97.)

6.12. Presidentti Koivisto vastaanotti itsenäisyyspäivän onnitteluja eri puolilta maailmaa. Neuvostoliiton presidentti Gorbatshev vahvisti uskollisuutensa kaikille suomalais-neuvostoliittolaisille sopimuksille ja asiakirjoille. Myös Venäjän presidentti Jeltsin lähetti omat onnittelunsa. (Kairisalo 1992, 98.)

7.12. Viron ulkoministeri Lennart Meri vierailee Suomessa. (Kairisalo 1992, 100.)

8.12. Neuvostoliiton slaavilaisten tasavaltojen (Venäjä, Valko-Venäjä ja Ukraina) johtajat antavat Minskissä pidetyn kokouksen päätteeksi lausunnon, jossa mm. todettiin, että "Neuvostoliitto kansainvälisen oikeuden ja geopoliittisen realiteetin subjektina lakkaa olemasta". Heidän mukaan uusi Itsenäisten valtioiden yhteisö olisi avoin kaikille entisille neuvostotasavalloille sekä kaikille valtioille, jotka jakavat sen päämäärät. (East 1991, 38654.)

9.12. Suomen ja Neuvostoliiton sopimus hyvästä naapuruudesta ja yhteistyöstä parafoitiin Moskovassa. Parafoinnin suorittivat Neuvostoliiton varaulkoministeri Juri Derjabin ja Suomen ulkoministeriön poliittisen osaston päällikkö Jaakko Blomberg. (Kairisalo 1992, 98.)

Suomen hallitus totesi lausunnossaan Itsenäisten valtioiden yhteisön (IVY) perustamisesta ennakoineensa tilanteen neuvottelemalla uusista sopimuksista sekä Neuvostoliiton että Venäjän kanssa. (Kairisalo 1992, 98.)

9. - 10.12. EY päätti Maastrichtin kokouksessa laajentaa yhteisöä jo vuoden 1992 aikana. Suomella olisi näin ollen mahdollisuus liittyä ensimmäisten maiden joukossa yhteisöön, mikäli neuvottelut aloitetaan ajoissa. (Kairisalo 1992, 98.)

12.12. Kazahstanin ja muiden Keski-Aasian tasavaltojen johtajat pitävät huippukokouksensa Askhabadissa. He ilmoittavat tasavaltojensa tulevan mukaan IVY:n jäseniksi, mikäli niille annetaan perustajajäsenen status. (East 1991, 38654.)

13.12. Suomi tukee Itä- ja Keski-Euroopan entisiä sosialistimaita yli viiden miljardin markan avulla. Hallituksen ulkoasiainvaliokunta hyväksyi tätä koskevan toimintaohjelman vuosille 1991-1992. Suurin osa avusta menee Karjalaan, Pietariin, Kuolaan ja Baltiaan. Tavoitteena on hillitä muuttopaineita ja vähentää ympäristöongelmia. (Turtia ym. 1992, 32.)

17.12. Suomen ja Neuvostoliiton välillä valmiiksi neuvoteltu perussopimus raukesi, koska Neuvostoliitto lakkaa olemasta vuodenvaihteessa. Todettiin että tekeillä oleva Suomen ja Venäjän poliittinen perussopimus korvaa Neuvostoliiton ja Suomen välille 1948 YYA-sopimuksen. (Kairisalo 1992, 99.)

19.12. Ulkoministeri Väyrysen mukaan Suomen ja Venäjän välille solmittava perussopimus merkitsee samalla Venäjän tunnustamista. (Kairisalo 1992, 99.)

Venäjän presidentti Jeltsin antoi asetuksen, jonka nojalla kaikki Neuvostoliiton ministeriöt, lukuunottamatta puolustus- ja atomivoima- ja teollisuusministeriöitä, siirtyivät Venäjän federaation valvontaan. (East 1991, 38654.)

21.12. Kahdentoista neuvostotasavallan johtajat antoivat Alma-Atassa julistuksen, jonka nojalla Neuvostoliitto valtiona häviää ja sen tilalle tulee Itsenäisten valtioiden yhteisö. Se on tasavaltojen välinen yhteenliittymä, jolla ei kuitenkaan ole omaa keskushallintoa. (East 1991, 38654.)

22.12. Väyrynen totesi, että Suomi on valmis tunnustamaan Itsenäisten valtioiden yhteisön jäsenmaat heti, kun ne pyytävät tunnustamista. (Kairisalo 1992, 99.)

25.12. Neuvostoliiton presidentti Mihail Gorbatshov eroaa presidentinvirasta. Samalla hän luovuttaa asevoimien ylipäällikkyyden presidentti Jeltsinille. (East 1991, 38655.)

Euroopan Unioni julkistaa kommuniquean, jossa se toteaa pitävänsä Venäjän federaatiota Neuvostoliiton seuraajavaltiona. (East 1991, 38656.)

26.12. Neuvostoliiton tasavaltojen neuvosto ja liittoneuvosto lopettivat toimintansa. (East 1991, 38655.)

Presidentti Koivisto kommentoi Neuvostoliiton viimeaikaista kehitystä ja presidentti Mihail Gorbatshovin eroa virastaan. Koivisto uskoi, että muutokset entisessä Neuvostoliitossa ovat pysyviä ja toivoi, että kykenisimme pian jatkamaan jo aloitettuja yhteistyöohjelmia. Ulkoministeri Väyrysen mukaan Gorbatshov jää aikakirjoihin yhtenä kaikkien aikojen merkittävistä valtiomiehistä ja piti hänen aikaansaamiaan muutoksia Suomen kannalta positiivisina. Ulkoministeri lupasi, että Suomi solmii sopimus- ja yhteistyösuhteet uuden yhteisön jäsenmaihin pian. (Kairisalo 1992, 99.)

30.12. Suomi tunnusti Itsenäisten valtioiden yhteisön jäsenvaltiot itsenäisiksi. Itsenäisiksi tunnustettiin Armenia, Azerbaidzhan, Kazahstan, Kirgistan, Moldova, Tadžikistan, Uzbekistan, Valko-Venäjä, Turkmenistan ja Ukraina. Venäjän ei katsottu tarvitsevan erillistä tunnustusta, sillä Suomi pitää sitä Neuvostoliiton seuraajavaltiona. Gruusia jätettiin tunnustamatta maan sekavan tilanteen takia. (Kairisalo 1992, 99.)

31.12. Neuvostoliitto lakkaa olemassa valtiona. (Kairisalo 1992, 99.)